

УДК 33:336.02(477)

*Д.В. ПОЛОЗЕНКО, доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України, головний науковий співробітник
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління» (м. Київ)*

Глобалізація економіки та фінансова стабільність в Україні

Постановка проблеми. Фінансово-економічна криза 2008-2009 років охопила не лише країни, що формують ринкову економіку, а й індустріально розвинуті, завдала значних матеріальних і фінансових збитків. Особливу роль відіграли транснаціональні компанії (ТНК) економічно сильних країн світу, які спрямовували грошові потоки у швидкоокупні галузі країн, що мають значні сировинні ресурси. Глобалізація поглинула й економіку України, яка протягом кількох десятиліть реформує економіку відповідно до вимог міжнародних фінансових організацій (МФО).

Глобалізація – це об'єктивний процес, який розширює міжнародні ринки, економічні зв'язки між країнами, загострює конку-

ренцію, породжує проблеми, які потребують негайного розв'язання:

глобальна економіка і ТНК;

глобальна економіка та розгалужена банківська і фінансова індустрія;

глобальна економіка й гроші та кредит;

глобальна економіка і масштабні державні борги.

Враховуючи, що процес глобалізації впливає на різні сфери суспільного життя, важливо щоб національна модель економічного розвитку передбачала спрямування усіх форм капіталу (фінансовий, соціальний, людський, інтелектуальний та ін.) на зростання власної економіки, задоволення матеріальних і культурних потреб власного народу. Нині однозначного визначення поняття «глобалізація» немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема глобалізації знаходиться у центрі уваги дослідників, соціологів. Цій проблемі присвятили свої праці О. Білорус, В. Гаврилюк [2], Т. Єфименко [6, 7], Д. Лук'яненко, Л. Бакаєв, А. Чухно, П. Юхименко, П. Леоненко, Н. Стукало, А. Архіпов [1], Т. Левітт, Т. Фрідман, П. Самуельсон [12], Е. Тоффлер [16] та ін.

Мета статті – на основі аналізу глобалізації розробити пропозиції щодо зміцнення фінансової стабілізації.

Виклад основних результатів дослідження. Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, фінансової, культурної інтеграції та уніфікації, завдяки якому сформувалася єдина транснаціональна система. Глобалізація, як і економічні закони,

об'єктивний процес, основу якого становить міжнародний поділ країн, міграція капіталу, людських і виробничих ресурсів між країнами світу. Навколо глобалізації давно точаться дискусії, особливо вони загострилися нині, коли відбулося глибоке розшарування між верствами населення. Глобалізація має сильні й слабкі сторони – з одного боку, сприяє скороченню безробіття в країнах, що приймають людей, а з іншого – перетворює національну економіку в залежність від індустріально розвинутих країн; прискорює науково-технічний прогрес і виснажує ресурсну базу; збільшує надходження коштів до державного бюджету і скорочує випуск національних товарів тощо.

В основі нинішньої світової системи лежить фінансовий капітал, а сам він визначає політику ділової активності [10]. Глобальний капітал, зазначає О. Білорус, породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіку слабких держав і дестабілізують ринки навіть сильних держав [2]. Не менш категоричну думку висловлюють також інші учені-економісти. Вони вважають, що на ґрунті глобалізації відбувається загрозлива деформація фінансового механізму. Т. Єфименко розглядає глобалізацію у ширшому аспекті, а саме: «... глобалізація викликала до життя вкрай суперечливі явища, що спричинені поступовим стиранням кордонів ринків, посиленням залежності національних економік від зовнішніх шоків, ризиків тощо. В останні десятиліття серед науковців точаться зумовлені глобалізацією дискусії стосовно сутності, ролі та функцій держави, з'явилися певні обмеження суверенітету й навіть спостерігається своєрідне ослаблення влади національних держав через переплетіння та взаємне накладання політичних і економічних циклів» [6]. Т. Левітт характеризує глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляють ТНК.

Із розвитком глобалізації відбувається монополізація капіталу, виникають корпорації, які у XX ст. набули міжнародного характеру. Транснаціональні компанії поступово перетворюють планету в єдину економічну, фінансову і культурну систему та являють собою великі фінансово-промислові

об'єднання, побудовані за принципом централізованого планування у світовому масштабі, завдяки цьому ТНК беруть участь у розподілі й використанні міжнародних ринків, впливають на прийняття державних рішень заради одержання прибутків.

Російський учений А. Архіпов наголошує, що ТНК контролюють значну частину світового виробництва і торгівлі, сприяють об'єднанню процесів у світове господарство [1]. Серед ТНК є такі, бюджет яких перевищує бюджети окремих країн. В умовах глобалізації, наголошує Е. Тоффлер, держави все менше мають можливість ухвалювати самостійні рішення, втрачають чималу частину свого суверенітету [16].

Транснаціональні компанії зайняли ключові позиції в багатьох країнах, у тому числі Латинській Америці, особливо у капіталомісних галузях: добувна промисловість, нафтова та нафтопереробна, металургійна промисловість, електроніка, а також банківська справа. Провідні іноземні банки США, Іспанії (Santander I BBVA), Англії (HSBC) й інші розвернули масштабну експансію на латиноамериканських фінансових ринках. У результаті їхня питома вага в банківських активах виросла з 11 % у 1995 році до 37 % у 2005-му, а в таких країнах, як Мексика вона становить 80 %, Перу – 50 %, що є загрозою для цих країн [8].

Зазначимо, що ТНК в Україні приваблює такі галузі економіки, як харчова промисловість, переробка сільськогосподарських продуктів, в яких прямі іноземні інвестиції від загального обсягу залучених в Україну становлять 15,7 %, торгівля – 15, фінансова сфера – 8,5 %. Значно менше вони спрямовують інвестиції в металургію та обробку металу – 5,4 %, хімічну й нафтову промисловість – 4,1 %. В умовах глобалізації економіка України залишається ресурсною базою для зарубіжних компаній (корпорацій), хоча має великий ресурсний потенціал. Лише в разі ефективного використання землі як невичерпного відновлювального ресурсу, а також науково обґрунтованому ведення сільського господарства за системою повного циклу, країна може подолати фінансову кризу і вийти на траєкторію економічного зростання, зайняти належне місце серед роз-

винутих країн світу. Варто відзначити ще одну характерну рису глобалізації – сформувалася міжнародна фінансова еліта, дії якої суперечать інтересам національної економіки держав, що приймають.

Нагадаємо, що про стан і подальший розвиток економіки в умовах глобалізації йшлося на черговому економічному форумі, який відбувся у містечку Давос 22 січня 2014 році. На ньому обговорювалися світові та регіональні проблеми, принципи, на основі яких працює капіталістична система. Зокрема, відзначалося глибоке розшарування населення, яке відбулося останніми роками, коли 85 найбагатших людей світу володіють статками 3,5 млрд населення планети.

У цьому контексті зазначимо, що глобалізація в умовах інформаційної й нанотехнологій загострює проблему зайнятості населення, збільшує чисельність безробітних, особливо серед молоді, погіршує матеріальний добробут, соціальне благополуччя працюючих. За оцінками Євростату 79 млн громадян ЄС перебували на межі бідності, а ще 32 млн фактично не мали засобів існування [11]. На конференції МОТ, яка проходила в Москві в грудні 2012 року, відзначалося, що близько 228 млн молодих людей заробляли менше двох доларів на день. В Україні рівень безробітних серед молодих людей віком від 15 до 24 років у 2-му півріччі 2012 року був найвищим серед вікових груп і становив 17,3 %.

Досвід показує, що глобалізація потребує сучасних висококваліфікованих менеджерів, молодих прогресивних людей, здатних створювати нову економіку країни. Досвідченість, знання, культура визначають не лише стан виробництва, а й технічні можливості його подальшого росту. Тому індустріально розвинуті країни посилюють розвиток економіки за рахунок використання новітніх знань, намагаються перетворити наукоємні галузі в ключовий фактор модернізації та конкурентоспроможності економіки через розвиток альтернативної енергетики, економічно чистої технології тощо.

Враховуючи, що в майбутньому глобалізація визначатиме стан регіональної і світової економіки, органи законодавчої й виконавчої влади мають заохочувати бізнесові

структури на спрямування коштів у національне виробництво, сферу послуг, гарантувати безпеку та прибутковість вітчизняним товаровиробникам. Особливої уваги в нашій країні потребують збиткові підприємства, кількість яких викликає велике занепокоєння. За даними Держслужби статистики України у 2012 році збитково спрацювало 45,1 % підприємств проти 44,8 % за відповідний період попереднього року. Серед збиткових підприємств є чимало штучно утворених. Ті суб'єкти господарювання, що не приносять суспільству віддачі у вигляді надходжень податків і забезпечення зайнятості, а лише поглинають національні ресурси, повинні обирати інші альтернативи, у тому числі реструктуризацію або ліквідацію [7]. Вони не здатні запроваджувати передовий досвід, нову технологію.

Науково-технічний прогрес відкриває шлях для подальшого розвитку економіки, сприяє перетворенню наукоємних галузей у ключове джерело підвищення оплати працівників та наповнення коштами дохідної частини державного бюджету, сприяє розширенню виробництва, у тому числі й економічно чистих технологій тощо.

В Україні останніми роками інноваційний процес розвивався повільно, а в окремі роки був навіть нижчим, ніж у попередніх. Наукоємність розвивалася аритмічно, нестабільно, звідси відповідні економічні результати: наукоємність у 2012 році становила 0,75 %, у майбутньому має зрости до 1,5 % [13], що значно менше, ніж в інших країнах – в Австрії – 2,75 %, Фінляндії – 3,84, Естонії – 1,48 %. При цьому обсяг фінансування витрат на виконання науково-дослідних внутрішніх робіт у промисловості має негативну тенденцію. У 2011 році обсяг фінансування інноваційних витрат на внутрішні роботи становив 5,8 %, на зовнішні – 1,7 проти 8,0 і 2,4 % у 2008 році. Фінансування інноваційної діяльності в промисловості у 2011 році відбувалося за рахунок коштів державного бюджету лише 1,0 %, місцевих – 0,1 та власних коштів – 52,9 %, інших джерел – 45,3 %. У 2008 році вони становили – відповідно 2,8, 0,1, 34,1% [15]. Отже, кошти державного бюджету зменшилися майже у три рази, а власні кошти – на 7,7 %. Наведені

дані доводять про необхідність скоригування коштів бюджету на користь науково-дослідних робіт у промисловості, доведення їх до рівня розвинутих європейських країн.

Отже, з наведеного можна зробити висновки, що глобалізація в цілому досить суперечливий процес – з одного боку, вона сприяє руху капіталів, робочої сили, економічному розвитку, а з іншого – супроводжується гіпертрофією світового валютно-фінансового сектору, закріплює лідируюче положення розвинутих країн світу, розрив між багатими і бідними верствами населення тощо. Однак, незважаючи на наявні негативні наслідки глобалізації, бідні країни переживали б свої проблеми значно болючіше, ніж при глобалізації економіки.

Фінанси в умовах глобалізації. Фінанси як економічна категорія мають місце лише за умов руху грошей. При глобалізації фінанси розглядаються як механізм розподілу та перерозподілу ВВП із метою забезпечення процесу виробництва на розширеній основі. Останніми роками об'єктом дослідження стали публічні фінанси, які акумулюють крім централізованих також нецентралізовані ресурси з метою спрямування їх для досягнення цілей державної політики, стимулювання приватної ініціативи в питаннях фінансування суспільних благ [5]. За допомогою механізму розподілу і перерозподілу ВВП між галузями економіки визначається фінансовий стан підприємств. При цьому посилюється роль фіскальної політики, невід'ємною частиною якої є податкова й бюджетна.

В умовах стратегічних намірів нашої держави вступу до ЄС постає необхідність посилення уваги щодо підвищення ефективності податково-бюджетної політики в системі державного регулювання економічним процесом. Аналізуючи фіскальну політику, лауреат Нобелівської премії П. Самуельсон зауважує, що фіскальна політика, яка оперує податковими і державними витратами, у поєднанні зі стабілізуючою грошовою політикою має на меті створити економіку високої якості, але при цьому без інфляції [12]. Фіскальна політика взаємодіє із монетарною. При цьому механізм фіскальної політики безпосередньо впливає на економіку під-

приємств. Монетарна політика спрямована на стабілізацію національної валюти. В ідеалі обидва механізми повинні доповнювати один одного й забезпечувати більшу стабільність фінансової системи в цілому. Не варто віддавати пріоритет ні фіскальній, ні монетарній політиці, адже вони практично розв'язують загальну проблему – підвищення ефективності економіки в інтересах добробуту населення.

В умовах рецесії виробництва важливо мати таку податкову систему, яка б стимулювала, а не гальмувала розвиток економіки. Податковий кодекс значно удосконалив податкове законодавство, його головною метою стало досягнення вищого рівня соціальної справедливості в суспільстві, яка має не лише соціальне, а й політичне значення. Особливо це стосується нашої країни, де абсолютна бідність населення, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, становить 14,6 %. Крім абсолютної бідності, певна частина населення знаходиться у стані відносної бідності. Для таких верств населення особливе значення мають імпліцитні ставки податків, які мають тенденцію до зростання.

Вітчизняні аналітики зазначають, що підвищення податкового навантаження на працю (34,3 %) стало ключовою причиною високого рівня тінізації заробітних плат, а також звуження бази податку на доходи фізичних осіб [14]. Зниженню податкових ставок у нинішній ситуації має передувати коригування поточних видатків і скорочення дефіциту державного бюджету до сприятливішого рівня, а саме – до 2,5 % ВВП. Однак із цього приводу є інший погляд – для досягнення позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку нашої держави необхідно не стільки знижувати рівень оподаткування, скільки здійснювати його перерозподіл, активно використовуючи потенціал податків на споживання, посилюючи прогресію в оподаткуванні доходів фізичних осіб [9]. Нині особливої ваги потребує коригування видатків бюджету й запровадження диференціації оподаткування фізичних осіб.

Дохід державного бюджету на 2014 рік визначено у 395,4 млрд грн, видатки – 462,2, граничний обсяг дефіциту – 71,6 млрд грн.

При цьому розрахунки складових бюджету здійснені на макроекономічній базі – ВВП у 2014 році має становити 3 %. На думку міжнародних фінансових організацій, таке зростання ВВП не під силу економіці країни. Експерти МВФ вважають, що ВВП завищено втричі, а Світовий банк – удвічі. За прогнозами Інституту економіки та прогнозування НАНУ, ВВП зросте лише на 1,5 %. Безумовно, при такому завищенні ВВП фінансовий стан загостриться, виникне необхідність у проведенні секвестру бюджету. При наявності захищеності значної частини статей бюджету зробити це буде надто важко, тому поряд із вишукуванням внутрішніх ресурсів необхідні зовнішні надходження від Міжнародних фінансових організацій.

Особливого значення набуло питання про можливість України обслуговувати зовнішні боргові зобов'язання. З цього приводу висловлюються різні думки вітчизняних експертів, учених. Дехто вважає наявність дефолту уже в 2014 році, інші схиляються до думки, що розглядати дефолт за борговими зобов'язаннями країни передчасно. На нашу думку, слід погодитися з тими фахівцями, які вважають, що в країні є достатній простір для маневрування, у тому числі реструктуризації частини боргу. Окремі фахівці переконують, що нинішня кризова ситуація може відкрити шлях для виділення зовнішньої фінансової підтримки країні [4].

Кредит і модернізація економіки. В умовах глобальної економіки людина через систему регулювання грошового обігу, фінансово-кредитного обслуговування та через запровадження досягнень НТП впливає на стан економічних відносин і на цій основі забезпечуються матеріальні й духовні потреби суспільства.

Економіка України останніми роками розвивалася повільно, що вимагає від центральних органів влади, зокрема НБУ, крім визначених законом функцій та виконання нових масштабних завдань, забезпечувати економічне зростання і зайнятість населення, що сприятиме підвищенню ефективності суспільного виробництва.

Без сумніву, діяльність НБУ спрямовувалася на лібералізацію кредитно-валютної політики й не завжди підтримувалася вищими

ешелонами влади, де вважали доцільним діаметрально протилежний напрям щодо банківської політики. Разом із тим регулятор не вичерпав наявні можливості підвищення ефективності суспільного виробництва щодо проведення комерційними банками гнучкої політики мобілізації національної валюти фізичних та юридичних осіб заради розв'язання соціально-економічних проблем країни.

Комерційні банки, маючи необхідну ліквідність, зберігали високі кредитні ставки, які є індикатором доступності фінансових ресурсів для юридичних і фізичних осіб. Для значної частини малого й середнього бізнесу вони занадто важкі та недоступні. Незважаючи на певне зниження ставок за кредитами, ними користується обмежена кількість підприємств, оскільки крім вартості кредиту позичальник платить за різні види комісій, які у відсотковому відношенні наближаються до ціни кредиту. Позичальник платить за будь-яку послугу, надану банком, навіть за довідку про те, що він не має заборгованості перед банком. Оплата різних видів комісій практично збільшує вартість кредиту. Зазначимо, що відтепер комерційні банки не матимуть проблем із ліквідністю у разі відпливу депозитів фізичних осіб, оскільки НБУ зобов'язався надавати фінустановам рефінансування строком до 360 днів.

Щодо фермерських господарств, то вони рідко звертаються до банків за кредитами, чекають, коли їхня вартість становитиме 10% річних. Новостворений Державний земельний банк обіцяного дешевого кредиту не планує. У 2014 році ціна кредитного ресурсу становитиме 15 % річних і це не межа.

Із метою подальшого розвитку кредитних зв'язків із галузями економіки слід було б на законодавчому рівні встановити мотивацію для фінустанов, які надають заставні кредити та забезпечують прозорість фінансової звітності, а до непорядних позичальників передбачувати жорсткі санкції. Нагадаємо, що в Україні в стані ліквідації на 1 січня 2013 року перебувало 22 фінустанови. Зазначимо, що ЄС розробив механізм, завдяки якому дозволяється закривати банки, які знаходяться на межі банкрутства. В разі вступу нашої країни до ЄС зазначене положення може застосовуватися й до комерцій-

них банків, які перебуватимуть на межі банкрутства.

Більшість комерційних банків на відміну від попередніх років мають можливість спрямовувати кредитні ресурси в реальну економіку за зниженими кредитними ставками. Банки шукають таких позичальників, які б погодилися на кредит за діючими високими кредитними ставками.

Політика НБУ в цілому позитивно впливає на інфляцію, яка за 2013 рік загалом становила 100,5% проти попереднього року – 99,8%. Індекс цін виробників промислової продукції становив 101,7%; обсяг промислової продукції – 95,3, а індекс обсягу сільськогосподарських підприємств – 120,7%. Інфляція взаємодіє з іншими індикаторами, зокрема зі ставками за депозитами і ставками за кредитами. Між ними існує пряма залежність, яку не слід ігнорувати. При зниженні рівня інфляції зазначені ставки мали б також знижуватися, проте цього не відбулося. Ставки за кредитами залежать від стану економічної ситуації в країні – при зростанні економіки має місце зниження ставок, а при рецесії – переважно їхнє підвищення.

В Україні діють іноземні банки, у тому числі зі 100% капіталом. Їхня частка в статутному капіталі банків становить 41,9 %. Кредити цими банками надаються у національній валюті й у доларах. Станом на 1 січня 2012 року кредити в національній валюті становили 59,7 %, у доларах США – 40,3 %, проти 56,7 і 43,3 % у 2005 році.

Отже, питома вага кредитів у доларах хоча дещо зменшилася, але залишається високою. Варто сказати, що гривня і в умовах глобалізації, фінансової кризи виконує всі притаманні грошам функції, тому не слід переоцінювати американський долар, а аналізувати його через призму державної політики США, яку свого часу сформував президент У. Тафлі у 1910 році. Тоді він заявив, що долар більше вражатиме економіку, ніж

солдат і буде ефективнішим, ніж зброя [17]. Цей принцип не втратив значення й у наші дні, в умовах глобальної економіки. Іноземні банки одержують відповідні прибутки, підвищують рівень доларизації.

Вважаємо, що кількість іноземних банків в Україні має бути визначена на законодавчому рівні, оскільки подальше їхнє збільшення може призвести до ситуації, коли нерезидентські установи підпорядковують пріоритетні галузі економіки країни.

Висновки. Глобалізація – це об'єктивний процес, основу якого становить міжнародний поділ праці, міграція капіталу, людських і виробничих ресурсів між країнами світу.

Транснаціональні компанії беруть участь у розподілі та використанні міжнародних ринків, впливають на прийняття державних рішень заради одержання прибутків.

Економіка України в умовах глобалізації залишається ресурсною базою для зарубіжних компаній, хоча й має великий ресурсний потенціал, який недостатньо використовується.

Наукоємність у країні розвивається вкрай повільно, відстає від розвинутих країн світу у два рази. Фінансування витрат на виконання науково-технічних робіт у промисловості за рахунок державного бюджету останніми роками становило лише один відсоток.

Нині особливої ваги набуло досягнення соціальної справедливості в країні, де абсолютна бідність населення становить 14,6 %. ВВП на 2014 рік завищено втричі. Вирішення фінансової кризи можливо за надходження коштів від МВФ і використання внутрішніх ресурсів у країні.

Ставки за кредитами, особливо для фермерських господарств, залишаються високими, практично недоступними. Слід на законодавчому рівні визначити можливість державних гарантій для фінустанов, які надають заставні кредити та забезпечують прозорість фінансової звітності.

Список використаних джерел

1. *Архипов А.* Современная глобализация и многополярность мира / А. Архипов / Финансы и кредит. – 2004. – № 23. – С. 4.
2. *Білорус О.* Фінансова глобалізація: парадигмальні зрушення й ринки / О. Білорус, В. Гаврилюк / Фінанси України. – 2013. – № 7. – С. 8.
3. *Гальчинський А.* Плаваючий курс – це не початок кінця адміністративного ринку / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2014. – № 6.-21 лют.

4. Дефолт – 2014: рукотворна загроза // Дзеркало тижня. – 2014. – 22 лют. – № 4. – С. 7.
5. Длугапольський О.В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в умовах глобалізаційних змін: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук. – К., 2013. – С. 10.
6. Єфименко Т. Актуальні проблеми трансформації економічних теорій в умовах глобалізації / Т. Єфименко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 9.
7. Єфименко Т.І. Формування фіскального простору економічних реформ. / Т.І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 10.
8. Клочковский Л. Латинская Америка: проблемы модернизации экономики / Л. Клочковский // Междунар. экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 2. – С. 49.
9. Мельник В. Сучасна податкова політика у країнах ЄС – 15 / В. Мельник, Т. Кошук / Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 85.
10. Моисеев Н.Н. Можно ли говорить о России в будущем времени / Н.Н. Моисеев // Наука и жизнь. – 1998. – № 1. – С. 5.
11. Садовая Е. Новые тенденции в социально-трудовой сфере: институциональный аспект / Е. Садовая // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 11. – С. 30.
12. Самуельсон П. Економіка: підруч. / П. Самуельсон; за ред. О. Луцишина. – Львів: Світ, 1993. – С. 281.
13. Семиноженко В. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? / В. Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2013. – 18 трав. – № 17 (114). – С. 13.
14. Соколовська А.М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 32.
15. Статистичний щорічник України. – К., 2011. – С. 324.
16. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – К.: «Всесвіт», 2000. – С. 288.
17. Широкин В. КГБ – ЦРУ. Секретные пружины перестройки / В. Широкин. – М.: Ягуар, 1997. – С. 65.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.

*

УДК 338.43:339.562

**С.М. КВАША, доктор економічних наук,
професор, академік НААН, перший заступник директора з наукової роботи
В.І. ВЛАСОВ, доктор економічних наук, професор
Н.В. КРИВЕНКО, Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ
кандидати економічних наук, старші наукові співробітники
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”**

Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом

Постановка проблеми. Агропродовольчий сектор – єдиний у національній економіці, який, починаючи з 1997 року, має позитивний зовнішньоторговельний баланс, що при коливаннях від 566,0 млн дол. США у 1998 році до 10,4 млрд дол. США у 2012-му і загальну тенденцію до зростання. Водночас обсяги імпорту за даний період також зростають, вони збільшилися з 851,8 у 1999-му до 7519,8 млн дол. США у 2012 році. Отже, можна висунути гіпотезу про те, що зростання імпорту за досліджу-

ваний період викликане, по-перше, постачанням на український ринок продукції, яку не можливо виробляти в Україні в силу природно-кліматичних умов; по-друге, насиченням ринку продовольчими товарами значно ширшого асортименту та цінового діапазону; по-третє, кількісним незадоволенням зростаючої купівельної спроможності населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку зовнішньоторговельних відносин приділяли увагу протягом століть як іноземні, так і вітчизняні вчені. Дослідження А. Сміта [1] та Д. Рікардо [2] доводять про їхнє велике значення ще у

© С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко,
Б.В. Духницький, 2014

4. Дефолт – 2014: рукотворна загроза // Дзеркало тижня. – 2014. – 22 лют. – № 4. – С. 7.
5. Длугапольський О.В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в умовах глобалізаційних змін: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук. – К., 2013. – С. 10.
6. Єфименко Т. Актуальні проблеми трансформації економічних теорій в умовах глобалізації / Т. Єфименко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 9.
7. Єфименко Т.І. Формування фіскального простору економічних реформ. / Т.І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 10.
8. Клочковский Л. Латинская Америка: проблемы модернизации экономики / Л. Клочковский // Междунар. экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 2. – С. 49.
9. Мельник В. Сучасна податкова політика у країнах ЄС – 15 / В. Мельник, Т. Кошук / Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 85.
10. Моисеев Н.Н. Можно ли говорить о России в будущем времени / Н.Н. Моисеев // Наука и жизнь. – 1998. – № 1. – С. 5.
11. Садовая Е. Новые тенденции в социально-трудовой сфере: институциональный аспект / Е. Садовая // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 11. – С. 30.
12. Самуельсон П. Економіка: підруч. / П. Самуельсон; за ред. О. Луцишина. – Львів: Світ, 1993. – С. 281.
13. Семиноженко В. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? / В. Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2013. – 18 трав. – № 17 (114). – С. 13.
14. Соколовська А.М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 32.
15. Статистичний щорічник України. – К., 2011. – С. 324.
16. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – К.: «Всесвіт», 2000. – С. 288.
17. Широкин В. КГБ – ЦРУ. Секретные пружины перестройки / В. Широкин. – М.: Ягуар, 1997. – С. 65.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.

*

УДК 338.43:339.562

**С.М. КВАША, доктор економічних наук,
професор, академік НААН, перший заступник директора з наукової роботи
В.І. ВЛАСОВ, доктор економічних наук, професор
Н.В. КРИВЕНКО, Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ
кандидати економічних наук, старші наукові співробітники
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”**

Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом

Постановка проблеми. Агропродовольчий сектор – єдиний у національній економіці, який, починаючи з 1997 року, має позитивний зовнішньоторговельний баланс, що при коливаннях від 566,0 млн дол. США у 1998 році до 10,4 млрд дол. США у 2012-му і загальну тенденцію до зростання. Водночас обсяги імпорту за даний період також зростають, вони збільшилися з 851,8 у 1999-му до 7519,8 млн дол. США у 2012 році. Отже, можна висунути гіпотезу про те, що зростання імпорту за досліджу-

ваний період викликане, по-перше, постачанням на український ринок продукції, яку не можливо виробляти в Україні в силу природно-кліматичних умов; по-друге, насиченням ринку продовольчими товарами значно ширшого асортименту та цінового діапазону; по-третє, кількісним незадоволенням зростаючої купівельної спроможності населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку зовнішньоторговельних відносин приділяли увагу протягом століть як іноземні, так і вітчизняні вчені. Дослідження А. Сміта [1] та Д. Рікардо [2] доводять про їхнє велике значення ще у

© С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко,
Б.В. Духницький, 2014

XVIII-XIX ст., яке зростає з поглибленням глобалізаційних процесів. Вагомий внесок у розвиток міжнародної торгівлі здійснили й такі вітчизняні вчені, як О. Білорус [3], В. Галушко [4], І. Бураковський [5], В. Губенко [6], Т. Зінчук [7], Д. Лук'яненко [8], Т. Осташко [9], А. Філіпенко [10], О. Шнирков [11] та багато інших іноземних дослідників [12–16]. Останніми десятиліттями більше уваги приділено дослідженням імпортозаміщення, зокрема такими вченими як Т. Драганова [17], Ю. Петрушенко [18], Л. Самусева [19], С. Сідлярчук [17] й ін. Проте недостатньо висвітлено значення необхідності нарощування внутрішнього виробництва агропродовольчої продукції як протизваги зростанню її імпорту.

Виклад основних результатів дослідження. Наявність переваг у виробництві певних видів продукції окремими країнами була усвідомлена ще у давні часи. Зростання попиту викликало необхідність імпорту, а отже, збільшення обсягів виробництва продукції. Разом із тим потреба в імпорті є однією з основних причин нарощування експорту. Саме наявність абсолютних переваг зумовила зовнішню торгівлю, що відображено в теорії абсолютних переваг А. Сміта. Вчений вважав, що країни повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у продукуванні яких вони мають переваги, та обмінювати їх на товари інших країн [1, с. 304-319]. Відповідно до цієї теорії торгівля здійснюється лише двома товарами і між

Враховуючи розвиток зовнішньої торгівлі, глобалізації та НТП виникали нові теорії. Так, до альтернативних теорій міжнародної торгівлі належать: модель наукомісткої спеціалізації [21, с. 34], гіпотеза імітаційного лага [5, с. 117], теорія життєвого циклу продукту [5, с. 119-121], теорія економії на масштабах виробництва [22, с. 44], теорія конкурентних переваг [23, с. 51] й ін.

Зі вступом України до СОТ у 2008 році перелік інструментів регулювання щодо доступу до ринку, внутрішньої підтримки набув для України формальних ознак: ми взяли важливі зобов'язання щодо лібералізації міжнародної торгівлі товарами, капіталами та послугами. Отже, займатися захистом внутрішнього ринку можна лише застосовуючи відомі й загальноприйняті світовим товариством для цього методи.

Природно, що імпортозаміщення у чомусь нагадує протекціонізм, положення якого суперечать головному постулату Д. Рікардо щодо вільної торгівлі, яка має бути вигідна всім країнам в умовах сучасної економіки. Тим більше, що нині ринок товарів, капіталів, послуг і робочої сили окремих країн, їх регіональних економічних формувань уже в межах світу став фактично глобальним.

Разом із тим стрімкий ривок України на всесвітній ринок зерна, торгівля яким, з одного боку, приносить значні прибутки, але з іншого, ставка на ці тимчасові вигоди обертається згортанням розвитку виробництва інших видів продукції, може обернутися відставанням та програшем у найближчому часі, який (програш) вже негативно впливає на економіку України й розвиток аграрного виробництва.

Наскільки важлива роль вільної торгівлі у піднесенні економіки добре показано в узагальнених матеріалах СОТ, які охопили результати 20-ти досліджень, проведених по країнах із різним рівнем економічного розвитку [14].

Тому слід прислухатися до думки Нобелівського лауреата П. Кругмана щодо необхідності захисту молодих галузей [24]. Для нашого сільського господарства це означає захист і розвиток виробництва окремих видів продукції. В умовах імпортозалежності держави в енергетичній сфері, яка, на жаль, поки що міцно пов'язана з політичними вимогами з боку країни-експортера, важливим

є досягнення високого рівня самозабезпечення агропродовольчою продукцією не тільки по тих видах, у виробництві яких Україна має порівняльні переваги (зернові, олійні), а й по тих, які вона вимушена імпортувати внаслідок кліматичних умов, що зумовлюють сезонність або, навіть, неможливість виробництва.

Проведений аналіз імпорту Україною продукції сільського господарства і харчової промисловості за 2005-2013 роки по чотирьох групах товарів УКТ ЗЕД показав таке: імпорт тваринницької продукції (групи товарів 01-05 УКТ ЗЕД) зріс із 499,6 до 1892,1 млн дол. (на 1392,5 млн дол., або майже у 3,8 раза). Частка тваринницької продукції в загальному імпорті агропродовольчої продукції (групи 01-24) становила у 2005 році 18,6%, а в 2010-му та 2012 році вона повільно зросла відповідно до 21,6 і 22,8%. Найбільше зростання її імпорту зафіксовано у 2008 році – до 1702 млн дол. порівняно з 771,4 млн дол. у 2007-му. У 2009-2011 роках відбувалося поступове зниження обсягів імпорту до 1035,3 млн дол., а в 2013-му його обсяг знову зріс до 1892,1 млн дол. У структурі зовнішньоторговельного обороту тваринницької продукції імпорт у 2005 році мав 40,6%, проте у 2010-му його частка зросла до 61,7%, а в 2012 році становила вже 64,1%. Дана тенденція поступового зростання частки імпорту практично збереглася і в 2013 році. Таким чином, останніми роками Україна має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі тваринницькою продукцією (табл. 1).

1. Динаміка імпорту тваринницької продукції Україною, млн дол.

Рік	Імпорт	Торговельний оборот	Сальдо	Частка імпорту в торговельному обороті, %
2005	499,6	1231,8	+ 232,6	40,6
2010	1241,7	2013,1	- 470,3	61,7
2012	1718,4	2679,7	- 757,1	64,1
2013	1892,1	2964,7	-756,5	63,8

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Географічна структура імпорту тваринницької продукції показує, що основними регіонами, звідки вона ввозиться в Україну, є країни Європи – 60% у 2012 році. Частка країн СНД, Азії та Африки разом узятих становила лише 10%. З інших країн, що експортують до нас продукцію тваринництва (їхня частка у 2012 р. – 30%), варто виділи-

ти країни Америки, кількісні показники яких тут найбільші. Така ситуація є незмінною з 2005 року. За 2005-2012 роки найвідчутніший приріст імпорту припав на країни Європи (на 747,8 млн дол., або у 3,6 раза). По країнах СНД, Азії й Африки приріст був зовсім малий через відверто незначні їх обсяги імпорту в грошовому виразі. Отже, на

теперішній час фактично 90% тваринницької продукції Україна імпортує з європейських країн і країн Америки.

Аналіз конкретних груп тваринницької продукції, яка імпортується в Україну, показує, що у 2005-2013 роках найбільше було ввезено її з груп 02 «М'ясо та їстівні субпродукти» – в основному свинини, сала та м'яса птиці разом із субпродуктами, й 03 «Риба і ракоподібні» – в основному мороженої та охолодженої риби. Зокрема, з 2005 по 2012 рік обсяг імпорту продукції групи 02 зріс із 166,5 до 722,0 млн дол., а групи 03 – з 221,7 до 687,7 млн дол. Так, у 2012 році частка цих груп в імпорті тваринницької продукції в Україну дорівнювала 42 і 40% відповідно. Сукупна частка трьох інших груп, а саме 01 «Живі тварини», 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед» і 05 «Інші продукти тваринного походження» у 2012 році становила 18%. Основними експортерами м'ясної та рибної продукції в Україну є країни Європи й Америки, на які у групі 02 припадає 55,9 і 43,9%, 03 – 63,1 та 20% (2012 р.); товарів групи 01 є країни Європи (майже 100% у 2012 р.), 04 – країни Європи й СНД (47,8 та 30,5% у 2012 р.), групи 05 – країни Європи й Америки (36,1 та 51,3%).

Отже, загальне зростання у вартісному виразі обсягів імпорту тваринницької продукції зумовлене збільшенням попиту на неї в Україні та зростанням світових цін. Основними продуктами тваринництва, які ввозяться в Україну, є м'ясопродукти і рибопродукти, тобто ті, внутрішнє виробництво яких не задовольняє споживчий попит. До того ж ціни на цю продукцію порівняно з внутрішніми українськими виявляються нижчими. Однак якщо замінити імпорт морської риби та морепродуктів власним виробництвом Україні неможливо, то збільшити виробництво окремих видів м'яса (яловичина, свинина), зважаючи на історичні традиції, цілком реально. Збереження існуючої тенденції до загального зростання імпорту тваринницької продукції залежатиме від успішного здійснення заходів щодо активізації її власного виробництва.

Обсяг імпорту рослинницької продукції (групи товарів 06-14 УКТЗЕД) зріс із 525,5 до 2669,8 млн дол. (на 2144,3 млн дол., або більше, ніж у 5 разів). Частка її в загальному імпорті агропродовольчої продукції (групи 01-24) становила у 2005 році 19,6%, а в 2010 та 2012 році вона зросла до 27,1 і 32,3% відповідно. Найбільше зростання імпорту зафіксовано у 2008 році – 1462,5 млн дол. порівняно з 860,5 млн дол. у 2007-му. У 2009 році імпорт рослинницької продукції знизився до 1259,9 млн дол., а з 2010-го знову почав зростати, сягнувши максимуму у 2013 році – 2669,8 млн дол США. У структурі зовнішньоторговельного обороту імпорт продукції рослинництва у 2005 році мав 23,7%, у 2010-му його частка зросла до 28,2%, а в 2013 році становила 23,1%. Зрозуміло, що зовнішньоторговельне сальдо України рослинницької продукції за досліджуваний період є позитивним, адже саме ця група забезпечує найбільші обсяги в загальній структурі експорту за рахунок підгрупи 10 «Зернові культури».

Географічна структура імпорту рослинницької продукції показує, що основними регіонами, з яких її ввозять в Україну, є країни Європи й Азії. Їхні частки у 2012 році становили 38,0 і 29,5%. Значною є частка групи «Інші країни», яка становила 21,0 %. Подібна тенденція спостерігається починаючи з 2005 року. Країни Європи та Азії також мали найбільші прирости обсягів імпорту за аналізований період: 764,7 млн дол., або у 5,8 раза й 559,3 млн дол., або у 4,5 раза. Значним є приріст у групі «Інші країни» – на 400 млн дол., або у 4,6 раза. Приріст імпорту був і з країн СНД та Африки, але в межах їх незначних обсягів. У найбільш кризовому для України у 2009 році на тлі незначного спаду імпорту всієї рослинницької продукції відбувся спад у всіх географічних сегментах, крім Азії, де продовжилося попереднє зростання. У 2012 році відзначалися максимальні рівні імпорту з усіх географічних регіонів, крім країн СНД. Отже, майже 2/3 рослинницької продукції ввозиться в Україну з двох чітко визначених груп країн – Європи й Азії (рис. 1).

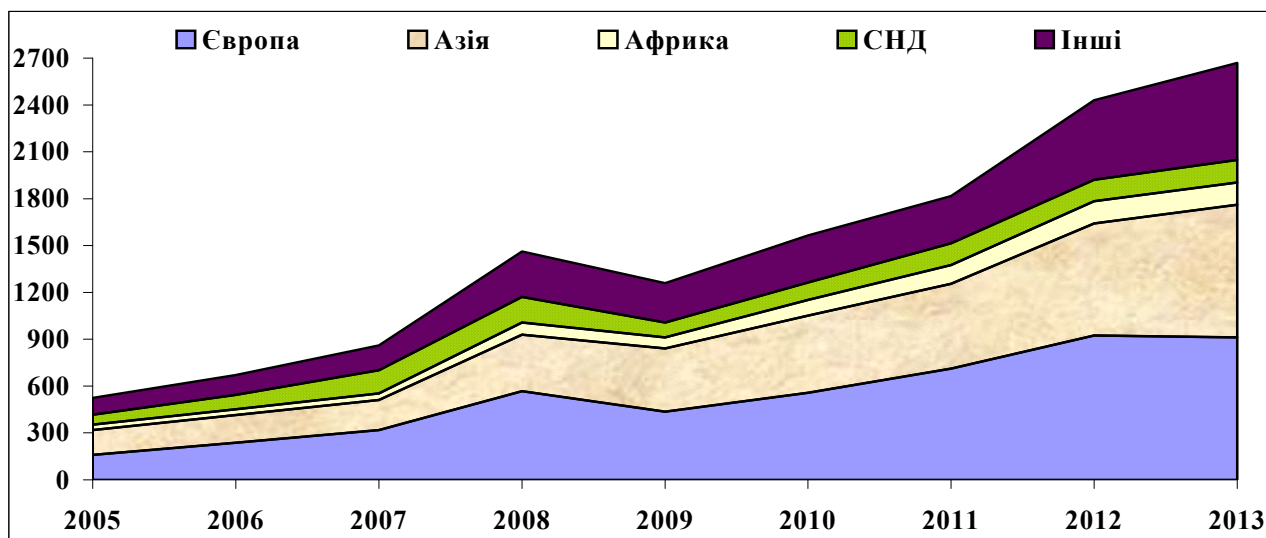

Рис. 1. Динаміка імпорту рослинницької продукції Україною, млн дол.

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

У зв'язку з цим загальні піднесення та спади імпорту пов'язані з відповідними коливаннями обсягів ввезення з даних країн, а це в основному імпортує насіння.

Аналіз імпорту конкретних груп рослинницької продукції показує, що за 2005-2013 роки стабільно найбільшою була частка групи 08 «Їстівні плоди та горіхи», на яку припадало близько половини від усього імпорту рослинницької продукції (46,5% у 2012 р.). Обсяги вартості її імпорту зросли з 193,7 до 1130,0 млн дол., або у 5,8 раза. Також є ще три групи, які значною мірою формують імпорт: 09 «Кава, чай» (13,2% у 2012 р.), 10 «Зернові культури» (10,3% у 2012 р.) і 12 «Насіння та плоди олійних рослин» (14,8% у 2012 р.). Сукупна частка інших п'яти груп становила лише 15,2% (2012 р.). У вартості імпорту зернових в Україну найбільшою є частка насіннєвої кукурудзи (82%).

Значні обсяги плодів імпортуються з Європи, Азії й групи «Інші країни», частки яких незначно різняться (27,1, 31,2 та 30,4% відповідно). За 2012 рік у групі 09 «Кава, чай» основну частку мають країни Азії, Європи й СНД (46,6, 22,3 та 23,0%), 10 – країни Європи (78%), 12 – країни Європи й «Інші країни» (43,7 та 31,3%).

Отже, зростання у вартісному виразі обсягів імпорту рослинницької продукції пояснюється підвищенням світових цін на фоні стабільного попиту на неї в Україні. Основною продукцією рослинництва, що вво-

зиться в Україну, є кава, чай, овочі та фрукти, виробництво яких відсутнє або зовсім не відповідає існуючому попиту, а також зернові й олійні культури (переважно насіння). Серед цих груп продукції, зважаючи на природно-кліматичні умови, можна нарощувати виробництво плодоовочевої продукції (яблука, груші, огірки, помідори, часник) і вирощувати саджанці, таким чином зменшивши їхній імпорт. Хоча Україна все одно продовжить імпортувати каву, чай та екзотичні фрукти (банани, ананаси, ківі тощо).

Імпорт жирів і олій (група 15 УКТЗЕД) збільшився з 204,1 млн дол. у 2005 році до 406,3 млн дол. у 2012-му. У загальному імпорті даної продукції значну частку має пальмова олія, яка у 2012 році становила 54,5%. Найменший імпорт жирів та олій був у 2006 році – 191,1 млн дол., але різко зріс до 612,9 млн дол., у 2008-му, знизившись до 403,3 млн дол. у 2013 році. У 2009 році імпорт скоротився до 374,3 млн дол. США. Торговельний оборот за 2005-2012 роки збільшився з 791,3 до 4617,8 млн дол, тобто на 3826,5 млн дол. За 2013 рік він становив 3910,4 млн дол, що перевищило річний показник 2005 року в 4,9 раза. При цьому Україна має додатне сальдо зовнішньої торгівлі олією й жирами, яке за 2005-2012 роки зросло з 383,1 до 3805,2 млн дол. У 2012 році частка імпорту жирів та олій в зовнішньоторговельному обороті становила 8,8 %, але за 2013 рік вона зросла до 10,3% (табл. 2).

2. Динаміка імпорту жирів та олій Україною, млн дол.

Рік	Імпорт	Торговельний оборот	Сальдо	Частка імпорту в торговельному обороті, %
2005	204,1	791,3	+ 383,1	25,8
2010	451,5	3068,8	+ 2165,8	14,7
2012	406,3	4617,8	+ 3805,2	8,8
2013	403,3	3910,4	+ 3103,8	10,3

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Головними торговельними партнерами для держави за географічною структурою імпорту жирів та олій є країни Азії, з яких у 2012 році було ввезено в Україну товарів вартістю 242,2 млн дол., що у загальному імпорті даної продукції становило майже 59,6%. З Європи в Україну в 2012 році даної продукції було імпортовано на 125,1 млн дол. Частка європейських країн у загальному імпорті жирів й олій в Україну в 2012 році становила 30,8%. Найменше ввозять жирів та олій з країн СНД й Африки, частка яких у 2012 році становила лише 8,6%.

За 2005-2013 роки найвідчутніший приріст імпорту був із країн Європи, який збільшився на 108,8%, Азії – на 83,9, країн СНД – на 43,1%.

Імпортні ціни на жири та олію з 2005 по 2012 рік зросли з 694,96 до 1288,48 дол./т, або майже у 2 рази. У 2012 році найдорожча продукція, за даними Державної служби статистики України, імпортувалася з країн Африки за ціною 4664,7 дол./т, із країн СНД – 870, а найвища імпортна ціна пальмової олій – 1616,1 дол./т з європейських країн, що є результатом реекспорту, оскільки Європа пальмової олій не виробляє.

Отже, левову частку в імпорті жирів та олій має пальмова олія, яку широко використовують у харчовій промисловості (молочна, кондитерська галузь). Оскільки можливостей для виробництва пальмової олій Україна не має, її імпорт при існуючих стандартах збережеться і в майбутньому.

За 2005-2013 роки обсяг імпорту готових харчових продуктів (групи товарів 16-24 УКТЗЕД) зріс із 1454,9 до 3218,8 млн дол. (на 1763,9 млн дол. або у 2,2 раза). Частка готових харчових продуктів у загальному імпорті агропродовольчої продукції у 2005 році становила 57,6%, у 2010-му та 2012 ро-

ці – 43,5 і 39,4 % відповідно. Перший пік зростання імпорту харчової продукції мав місце у 2008 році – 2679,2 млн дол. порівняно з 2090,9 млн дол. у 2007-му. У 2009 році імпорт харчових продуктів знизився до 2034,3 млн дол., а з 2010-го знову почав зростати, досягши другого пікового значення 3026,5 млн дол. у 2011 році при незначному його спаді до 2965,4 млн дол. у 2012-му.

У структурі зовнішньоторговельного обороту готових харчових продуктів імпорт у 2005 році мав 53,0%, у 2010-му його частка становила 49,3, у 2013 році – 47,5%. Останніми роками зовнішньоторговельне сальдо готовою харчовою продукцією є позитивним, однак перевищення експорту над імпортом незначне.

Географічна структура імпорту харчової продукції демонструє, що основним регіоном, звідки вона ввозиться в Україну, є країни Європи, частка яких у 2012 році становила 44,6%. Щодо решти груп країн, то варто виділити країни СНД, Азії й Африки (у 2012 р. 21,7, 14,2 та 8,8% відповідно). На частку всіх інших країн припадає 10,7% імпорту харчової продукції. За аналізований період найбільший приріст вартості імпорту в абсолютному виразі був із країн Європи (740,7 млн дол., або у 2,3 раза) і країн Азії (320,4 млн дол., або у 4,2 раза). Саме ці дві групи забезпечили основне зростання вартості ввезеної за 2005-2012 роки харчової продукції. У кризовому 2009 році зменшення обсягів імпорту з країн Європи та країн СНД найбільшою мірою (90% усього спаду) спричинило скорочення всього імпорту харчової продукції. Отже, фактично 2/3 обсягу останньої Україна імпортує з Європи і країн СНД, тому коливання імпорту з цих груп країн змінює загальний імпорт харчової продукції.

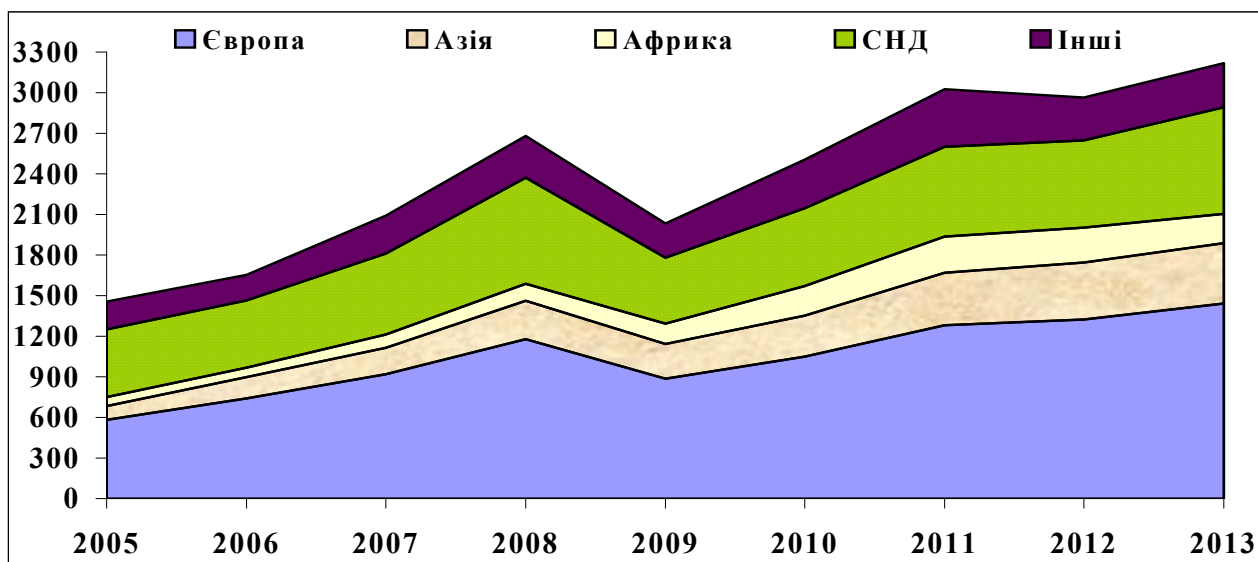

Рис. 2. Динаміка імпорту готових харчових продуктів Україною, млн дол.

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Аналіз імпорту визначених груп готових харчових продуктів показує, що у 2005-2012 роках найбільші частки у структурі мали групи 21 «Різні харчові продукти» (20,0% у 2012 р.), 24 «Тютюн і промислові заміники тютюну» (17,1%), 22 «Алкогільні та безалкогольні напої» (16,6%), 18 «Какао та продукти з нього» (15,2%). Обсяги вартості імпорту за цей період групи 21 зросли з 299,6 до 593,5 млн дол., 24 – з 357,0 до 507,6, 22 – з 115,7 до 492,8, 18 – з 226,9 до 449,6 млн дол. Сукупна частка п'яти інших груп у 2012 році становила 31,1%. Вартісний обсяг імпорту зріс у всіх товарних групах готової харчової продукції. За 2012 рік найбільші обсяги продукції групи 21 імпортовано з країн Європи (60,5%), у групі 24 частки груп «Інші країни», країни СНД, Європи та Азії несуттєво різняться (27,0, 23,6, 19,4 та 19,4% відповідно), у групі 22 домінують країни

Європи – 52,1%, а 18 – країни Африки – 44,4%.

Отже, зростання вартості імпорту харчових продуктів викликане зростанням світових цін і стійким попитом на окремі товари, виробництво яких в Україні обмежене або взагалі відсутнє (тютюн, какао-боби, окремі елітні алкогільні напої – віскі, бренді, вина). Тому при наявному попиті ввезення цієї продукції в Україну триватиме і в майбутньому.

Взагалі, порівнюючи імпорт до України двох найбільш територіально близьких ринків – Європейського Союзу (ЄС) та Митного Союзу (МС), варто відзначити, що імпорт з ЄС майже у 4 рази перевищує імпорт із МС, тому відіграє важливішу роль у покритті ємності вітчизняного продовольчого ринку, яка за оцінкою вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» становить 352 млрд грн [26, с.9] (рис.3).

Рис. 3. Ємність внутрішнього продовольчого ринку та імпорт з ЄС та МС

Враховуючи стан зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, передбачається, що імпорт може відбуватися за кількома сценаріями:

1) імпорт здійснюється ліберально, відповідно до потреби внутрішнього ринку;

2) регуляторне обмеження імпорту окремих товарних груп нетарифними заходами;

3) стимулювання національного виробництва частини продукції, яка має значну частку в імпорті і яка вироблялась в Україні в минулому, може бути поновлена при достатніх інвестиціях та заходах підтримки.

Найперспективнішим є третій варіант, оскільки уможливило б створення додаткових робочих місць, збільшення експорту, зменшення дефіциту бюджету й ін. Зазначимо, що внутрішнє виробництво відповідної продукції має бути конкурентоспроможним.

Оскільки у товарній структурі імпорту продукції АПК значну частку мають групи товарів, які виробляють в Україні, та є такі, які не можуть бути вироблені через відсутність відповідних умов, то, враховуючи необхідність задоволення потреб споживача і вдаючись до елементів імпортозаміщення, доцільно усі товари поділити на три групи залежно від наявності переваг їхнього виробництва у країні:

критичного імпорту, тобто такі, які неможливо виробляти в Україні через відсутність відповідних кліматичних умов та природних ресурсів. До них належать тропічні фрукти, чай, кава, какао-боби, морська риба окремих видів тощо;

пріоритетного імпорту, тобто ті, масове виробництво яких існувало в Україні, але втрачене внаслідок економічних чинників. Держава має сприяти його відновленню через підтримку національного виробника, надання пільг іноземним інвесторам, а також сприяння науковій підтримки відповідного сектора економіки. До цієї групи належать живі тварини, саджанці, їстівні плоди й горіхи, різні види м'яса;

квотованого імпорту – подібні товари, які виробляють в Україні, але вони мають сезонний характер, поступаються за ціновими і якісними характеристиками імпортованим, або їх недостатня кількість. Така продукція потребує поліпшення якості, створення спі-

льних підприємств і залучення іноземних інвестицій. До неї належать окремі сорти сиру, м'яса, помідори, огірки, яблука, груші, волоські горіхи, насіння сільськогосподарських культур.

Безумовно, імпорт є необхідною передумовою задоволення внутрішнього попиту, особливо з урахуванням різноманітних смаків споживачів і наявності порівняльних переваг у виробництві агропродовольчої продукції. Проте, ще меркантилісти вважали, що внутрішній ринок слід захищати від ввезення іноземних товарів та максимально запроваджувати експорт. У період 1940-1960 років аргентинський економіст Р. Пребіш, секретар економічної комісії Латинської Америки ООН (ЕКЛА) сформулював концепцію імпортозаміщення, яку потім розвинув американський економіст-експерт Х. Зінгер. Згідно з цією концепцією ціни на експорт готової продукції зростають швидше цін на експорт природних ресурсів.

У цілому, концепція імпортозаміщення передбачає створення конкретних стимулів для розвитку окремих галузей сільського господарства з метою підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку.

До стратегії імпортозаміщення вдавалися різні країни, наприклад, країни Латинської Америки застосовували стратегію імпортозаміщення, захищаючи металургію, важке машинобудування, сільське господарство. Імпортували лише ключові технології, але за відсутності конкуренції знижувалася мотивація до інновацій [18]. Тайвань, Південна Корея й інші азійські країни також запроваджували політику імпортозаміщення, що давало їм змогу створити базис для реалізації експортоорієнтованої стратегії та зміцнити національну економіку. Тому деякі вчені вважають, що в економічному розвитку країн, які розвиваються, стратегія розвитку імпортозаміщеного виробництва має вагоме значення. Така політика сприяла диверсифікації господарської структури, створенню нових виробництв. Досвід показує, що в країні, яка активно зосереджується на розвитку імпортозаміщеного виробництва як основній лінії модернізації економіки, висока ймовірність настання кризи. Ефективна стадія імпортозаміщення не є тривалою за

часом [19]. Отже, з досвіду інших країн впливає необхідність досить обережного застосування стратегії імпортозаміщення з метою лише розвитку відповідних галузей і з розрахунком незначного часу її позитивного впливу.

Під політикою імпортозаміщення слід розуміти активізацію регуляторних змін у економіці або окремій галузі на основі інноваційно-інвестиційного розвитку виробничих процесів через запровадження пільг і механізмів і/або підсилення існуючих інструментів підтримки, які забезпечать конкурентний розвиток власного виробництва й ринкове витіснення іноземних товарів. При цьому слід взяти до уваги неможливість застосування деяких механізмів імпортозаміщення та захисту внутрішнього ринку, що протирічать нормам міжнародної торгівлі. Разом із тим для заміщення імпорту товарами, що виробляються вітчизняними виробниками в нинішніх умовах членства України у СОТ та формування ПВЗВТ з ЄС, доцільно використовувати саме нетарифні методи, технічні бар'єри – квоти, ліцензування ввезення. Такі підходи широко використовуються згідно зі Спільною аграрною політикою країнами ЄС, які застосовують технічні бар'єри для доступу на ринок ЄС харчової продукції, що фактично є елементом імпортозаміщення.

Економічна доцільність імпортозаміщення ґрунтується, по-перше, на збереженні робочих місць, по-друге, формуванні доданої вартості, що створюється в процесі переробки аграрної продукції, по-третє, на підвищенні економічної безпеки країни.

Саме тому на цих підходах побудовані діючі державні програми імпортозаміщення в Білорусі та Казахстані, а в Росії прийнято понад 10 державних програм розвитку внутрішнього виробництва для збільшення питомої ваги вітчизняної продукції на внутрішньому ринку, які фактично є програмами імпортозаміщення. З огляду на приведені й на те, що багатьма економістами імпортозаміщення розглядається як модель інтеграції країни у систему світогосподарських зв'язків, яка зорієнтована на економічне зростання держави, її економічної безпеки та як інструмент забезпечення продовольчої безпеки, Україні потрібна розробка власної

програми імпортозаміщення у сфері виробництва аграрної сировини і харчових продуктів. Проте її практична реалізація потрібна лише для тих груп товарів, де додаткова інвестиційна політика держави та інвесторів призведе до ефективного і конкурентоспроможного поновлення раніше існуючих в Україні виробництв. Вважаємо, що на новій інноваційній технологічній базі такі імпортозамінні виробництва можуть сприйматися як чинники досягнення продовольчої безпеки та формування конкурентоспроможного середовища вітчизняного агробізнесу.

Із метою розвитку внутрішнього виробництва та зовнішньої торгівлі програма імпортозаміщення повинна мати три напрями: 1) заміну імпорту агропродукції, яка аналогічна тій, що виробляється в Україні в недостатній кількості та невеликому асортименті (наприклад свинина); 2) частину імпортової продукції, що також сезонно виробляється в Україні, але яка не має тривалого зберігання або виробництво якої не конкурентоспроможне за ціною (частина фруктів, овочів); 3) харчові продукти критичного імпорту, переробку яких можливо організувати в Україні на основі спільних виробництв, ліцензій і т.д.

Державна програма імпортозаміщення ґрунтуватиметься на двох підходах: а) стратегічному – державній політиці поетапного зменшення імпорту тієї агропродукції, яку можливо виробляти в Україні на конкурентній основі для внутрішнього і зовнішнього ринків; б) тактичному – спрямованому на впровадження пільг та підтримки галузевого і територіального заміщення імпортової продукції вітчизняним сільськогосподарським виробництвом товарів і харчових продуктів.

У результаті реалізації програми імпортозаміщення має бути досягнута основна мета – зростаюче національне забезпечення внутрішнього ринку ємністю у понад 350 млрд грн продукцією власного виробництва, збільшення якого закладене у положеннях Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки. Ці заходи передбачатимуть зниження рівня імпорту продовольчих товарів із 19 до 12% у загальному споживанні; суттєве технічне переоснащення сільського господарства при посиленні

роботи з країнами Європи по виробництву новітньої техніки та впровадження інноваційних технологій; поліпшення інвестиційного клімату при збереженні спеціального режиму оподаткування, спрощення систем відведення земельних ділянок для інвестиційних проектів і мотивації довгострокової оренди земель сільгосппризначення.

Реалізація цих завдань відбуватиметься при стимулюванні впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві з формуванням сучасної інфраструктури зберігання та переробки продукції, будівництва молочнотоварних ферм, свинокомплексів, овоче- і фруктовосховищ, тепличних комбінатів, підтримки матеріально-технічного забезпечення запровадженням великовузлового збирання комбайнів, потужних тракторів; сталої державної фінансової підтримки й запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; стимулювання виробництва продуктів дитячого харчування на основі вітчизняної сировини; розвитку рибного господарства [27].

Висновки. 1. У нових умовах членства України у СОТ та глобалізації торгівлі об-

сяг валової продукції сільського господарства набув нових ознак до зростання через суттєве збільшення виробництва і експорту продукції галузей рослинництва. Досвід аграрних політик розвинутих країн світу вказує на те, що аграрні сектори економік цих країн потребують і мають значну державну підтримку, а по деяких товарних групах – навіть суттєвий захист від імпорту.

2. На фоні позитивних балансів зовнішньої торгівлі зерновими, жирами та олією й готовими харчовими продуктами відбувається зростання негативного сальдо по групі товарів тваринницької продукції за водночас загальних тенденцій збільшення обсягів імпорту агропродовольчої продукції.

3. З метою заміщення певної частини сільськогосподарської продукції та харчових продуктів Україні потрібна програма імпортозаміщення окремих продуктів, які вироблялись у країні раніше і конкурентоспроможне виробництво яких можливо поновити відповідно до заходів Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки.

Список використаних джерел

1. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
2. Рикардо Д. Сочинения. Т.1. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М.: ОГИЗ Госполитиздат, 1941. – 388 с.
3. Білорус О.Г. Глобальні трансформації торгівлі: моногр. / О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 228 с.
4. Економіка світового сільського господарства: підручник / В.П. Галушко, В.К. Береговий, В.І. Артиш та ін.; за ред. В.П. Галушка, В.К. Берегового. – К.: ЗАТ “Нічлава”, ТОВ ЦТІ “Енергетика та електрифікація”, 2011. – 1000 с.
5. Бураковський І.В. Теорія міжнародної торгівлі / І.В. Бураковський. – К.: Основи, 1996. – 242 с.
6. Губенко В.І. Теоретико-методологічні засади диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності АПК як основний напрям переходу на інтенсивний шлях розвитку експорту / В.І. Губенко // АгроІнком. – 2006. – №5-6. – С.3-7.
7. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: моногр. / Т.О.Зінчук. – Житомир: ДВНЗ “Держ. агрокол. ун-т”, 2008. – 384 с.
8. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: моногр. / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук’яненко, О.М. Гончаренко та ін. – К.: КНЕУ, 1998. – 416 с.
9. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; відп. ред. В.О. Точилін; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 208 с.
10. Рут, Франклін Р. Міжнародна торгівля та інвестиції: пер.з англ. із змінами та допов. / Ф. Р. Рут, А. Філіпенко. – К.: Основи, 1998. – 744 с.
11. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: моногр. / О.І. Шнирков. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 144 с.
12. Paul A. Samuelson Economics: An Introductory Analysis. Seventh Edition. – New York, 1967. – 821 p.
13. Aderson K., Y. Hayami The Political Economy of Agricultural Protection: East Asia in International Perspective / K. Aderson, Y. Hayami and other - Sydney, London, Boston, 1986. – 185 p.
14. Ben-David D. Trade, Income Disparity and Poverty // Ben-David D., Nordstrom H., Winters L.F./ Geneva : WTO, 2000. – 70 p.
15. Robert L. Heilbroner The economic problem . Revised 8th edition. – USA: NY, 1978. – 737 p.
16. Warzykowsky P. Food demand in the EU under condition of economic slowdown / P. Warzykowsky // Економіка АПК. – 2014. – №1. – Р.99-106.

17. Драганова Т. Імпортозаміщення як фактор економічного зростання України. [Електронний ресурс] / Т. Драганова, С. Сідлярчук – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_3_2011_11_15_16/importozamishhennja_jak_faktor_ekonomichnogo_zrostannja_ukrajini/5-1-0-7.
18. Біленко В.О. Заміщення імпорту стимулювання експорту: погляд економічної теорії [Електронний ресурс] / В.О. Біленко, Ю.М. Петрусенко. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31060/1/Bilenko_Import.pdf.
19. Самусева Л.А. Генезис теории импортозамещения / [Електронний ресурс] / Л.А.Самусева, Е.Н. Петрушкова. – http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Economics/16_108769.doc.htm.
20. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі: моногр. / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський – К.: Вид-во “Україна”, 1997. – 237 с.
21. Линдерт П. Экономика мирохозяйственных связей / П. Линдерт; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. О.В.Ивановой. – М.: Прогресс, 1992. – 520 с.
22. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
23. Тутов С. Украина: путь из кризиса на внутренний рынок [Электронный ресурс] / С. Тутов – Режим доступа: <http://rakurs.ua/337-ukraina-put-iz-krizisa-na-vnutrennij-rynok> – Заголовок с экрана.
24. Кругман П.Р. Международная экономика/ П.Р. Кругман. – М. Обстфельдт: 5-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 832 с.
25. Шпичак О.М. Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні у контексті купівельної спроможності населення / О.М. Шпичак, О.В. Боднар // Економіка АПК. – 2013. - №6. – С.5-13.
26. Основні завдання Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки (у розрізі регіонів України). – К.: МінАПП, 2013. – 70 с.
27. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В. та ін.]; за ред. С.М. Кваши. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014 р.

*

УДК 338.43

**В. Д. ЗАЛІЗКО, кандидат фізико-математичних наук,
доцент, докторант
Національний університет Державної податкової служби України**

Рослинництво України в системі забезпечення внутрішньої та глобальної продовольчої безпеки

Постановка проблеми. Зважаючи на відсутність в національному законодавстві Закону України „Про продовольчу безпеку України”, аналоги якого існують у більшості високорозвинутих країн світу, вітчизняні вчені провідних наукових центрів активно розробляють теоретико-методологічні засади формування продовольчої безпеки України. Останніми роками серед наукової спільноти зникли непорозуміння щодо місця продовольчої безпеки в економічній системі країни. Ми поділяємо думку більшості вчених стосовно того, що продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки і, враховуючи актуальність досліджень, які

стосуються визначення ролі різних галузей сільського господарства у процесі забезпечення глобальної продовольчої безпеки, проведемо системний аналіз виробництва продукції рослинництва через призму поліпшення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальних проблем, що стосуються розвитку сільських територій, займалися на різних рівнях такі вчені, як Р. Амір [9], В. Борщевський [4], М. Орлатий, І. Гнибіденко, І. Демчак [5], Є. Кирилук [2], П. Саблук, О. Білорус, В. Власов [6], Л. Тимченко [8] та ін. Але в цих дослідженнях недостатньо висвітленими залишилися питання, пов'язані з визначенням ролі вітчиз-

© В.Д. Залізко, 2014

17. Драганова Т. Імпортозаміщення як фактор економічного зростання України. [Електронний ресурс] / Т. Драганова, С. Сідлярчук – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_3_2011_11_15_16/importozamishhennja_jak_faktor_ekonomichnogo_zrostannja_ukrajini/5-1-0-7.
18. Біленко В.О. Заміщення імпорту стимулювання експорту: погляд економічної теорії [Електронний ресурс] / В.О. Біленко, Ю.М. Петрусенко. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31060/1/Bilenko_Import.pdf.
19. Самусева Л.А. Генезис теории импортозамещения / [Електронний ресурс] / Л.А.Самусева, Е.Н. Петрушкова. – http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Economics/16_108769.doc.htm.
20. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі: моногр. / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський – К.: Вид-во “Україна”, 1997. – 237 с.
21. Линдерт П. Экономика мирохозяйственных связей / П. Линдерт; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. О.В.Ивановой. – М.: Прогресс, 1992. – 520 с.
22. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
23. Тутов С. Украина: путь из кризиса на внутренний рынок [Электронный ресурс] / С. Тутов – Режим доступа: <http://rakurs.ua/337-ukraina-put-iz-krizisa-na-vnutrennij-rynok> – Заголовок с экрана.
24. Кругман П.Р. Международная экономика / П.Р. Кругман. – М. Обстфельдт: 5-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 832 с.
25. Шпичак О.М. Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні у контексті купівельної спроможності населення / О.М. Шпичак, О.В. Боднар // Економіка АПК. – 2013. - №6. – С.5-13.
26. Основні завдання Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки (у розрізі регіонів України). – К.: МінАПП, 2013. – 70 с.
27. Экспорт та импорт продукции аграрного сектора Украины: стан та тенденції / [Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В. та ін.]; за ред. С.М. Кваши. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014 р.

*

УДК 338.43

**В. Д. ЗАЛІЗКО, кандидат фізико-математичних наук,
доцент, докторант
Національний університет Державної податкової служби України**

Рослинництво України в системі забезпечення внутрішньої та глобальної продовольчої безпеки

Постановка проблеми. Зважаючи на відсутність в національному законодавстві Закону України „Про продовольчу безпеку України”, аналоги якого існують у більшості високорозвинутих країн світу, вітчизняні вчені провідних наукових центрів активно розробляють теоретико-методологічні засади формування продовольчої безпеки України. Останніми роками серед наукової спільноти зникли непорозуміння щодо місця продовольчої безпеки в економічній системі країни. Ми поділяємо думку більшості вчених стосовно того, що продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки і, враховуючи актуальність досліджень, які

стосуються визначення ролі різних галузей сільського господарства у процесі забезпечення глобальної продовольчої безпеки, проведемо системний аналіз виробництва продукції рослинництва через призму поліпшення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальних проблем, що стосуються розвитку сільських територій, займалися на різних рівнях такі вчені, як Р. Амір [9], В. Борщевський [4], М. Орлатий, І. Гнибіденко, І. Демчак [5], Є. Кирилук [2], П. Саблук, О. Білорус, В. Власов [6], Л. Тимченко [8] та ін. Але в цих дослідженнях недостатньо висвітленими залишилися питання, пов'язані з визначенням ролі вітчиз-

© В.Д. Залізко, 2014

няного сільського господарства (зокрема, й рослинництва) у процесі забезпечення продовольчої безпеки та розвитку сільських територій.

Мета статті – висвітлити роль рослинництва у системі забезпечення продовольчої безпеки країни і встановити пріоритети у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій проведенням системного аналізу виробництва продукції рослинництва.

Виклад основних результатів дослідження. Нині вітчизняні сільгоспвиробники функціонують за відсутності Закону України „Про продовольчу безпеку України”. Нагадаємо, що два роки тому був розроблений проект відповідного Закону, який майже одночасно без обговорень був прийнятий за основу й ухвалений, але менше, ніж через місяць було відповідне рішення про його відхилення [1]. Ми цілком поділяємо всі зауваження Президента України, які стосувалися Закону України „Про продовольчу безпеку України” (від преамбули до прикінцевих положень), за виключенням результативного висновку повністю відмінити його дію. Дійсно, у зв’язку з надшвидким проходженням читань проекту даного закону, його авторами було допущено низку стратегічних помилок і неточностей, які суперечили існуючим законам та підзаконним актам і головне – Конституції України (зокрема, у частині „надання центральним органам виконавчої влади з питань охорони здоров’я повноважень щодо регламентування обсягів споживання харчових продуктів громадянами фіксується порушенням ст. 48 Конституції України” й ін.).

На нашу думку, варто було б долучити до зазначених авторів групу наукових експертів (економістів-аграрників, юристів та інших науковців) і найближчим часом удосконалити даний закон відповідно до стандартів продовольчої безпеки високорозвинутих країн.

Нагадаємо, що в дослідженні В. Борщевського, В. Кравців і Л. Тимченко [4, 8] встановлено, що продовольча безпека країн ЄС має такі основні елементи:

фізична та економічна доступність їжі у кількісному та якісному відношенні усіх груп населення;

надійність, автономність і економічна самодостатність продовольчої системи (здатність спільної продовольчої системи мінімізувати вплив сезонних, погодних та інших факторів) [4, с. 51].

Проте використовувати в Україні без змін систему продовольчої безпеки ЄС і, зокрема, бюджетну підтримку сільського господарства, на нашу думку, недоцільно. Справа в тому, що вона поділяється „на дві частини, так звані два фіали: перший – 90% усіх видатків на виробництво, а другий – 10% на розвиток сільських територій” [4, с. 51-52], а за умови, що інфраструктура більшості сільських територій України, зокрема й соціальна її складова майже повністю знищені, то 10% очевидно буде недостатньо для розв’язання існуючих проблем.

На нинішній час в Україні держава, з одного боку, підтримує аграрних товаровиробників, зокрема, надаючи пільги в оподаткуванні, а з іншого – не робить відмінності між допомогою великим агрохолдингам чи корпораціям і маленьким фермерам та домогосподарствам, які змушені конкурувати за нерівних умов. При цьому всі вони не зобов’язані утримувати в належному стані інфраструктуру сільських територій, яка з кожним роком стає все гіршою.

Подібна політика значно поліпшила стан деяких галузей сільського господарства. Передусім це стосується тих напрямів високопродуктивної сільськогосподарської діяльності, які не вимагають залучення значної кількості людських ресурсів, або ж є сезонними. Яскравим прикладом є прорив вітчизняної рослинницької галузі порівняно з іншими, зокрема тваринницької. Так, у період із 2000 по 2009 рік в Україні виробництво зернових і зернобобових культур можна уявити монотонно зростаючою функцією (рис. 1). У 2011 році був максимум виробництва, який вперше за роки незалежності перевищив майже на 6 млн т відповідний показник 1990-го, а в 2013 році зібрано абсолютний максимум – більше 60 млн т.

Такі відносно високі показники виробництва продукції рослинництва, безумовно,

позитивно впливають на розвиток сільсько-го господарства, поліпшують інвестиційну привабливість галузі, роблять Україну сильним світовим експортером зерна тощо, але при цьому в довгостроковій перспективі приховують ряд загроз для соціально-економічного розвитку сільських територій.

По-перше, підйом рослинництва в Україні відбувається на фоні знищення тваринництва, про що показує динаміка чисельності

поголів'я великої рогатої худоби (рис. 2). За останнє десятиліття у країні кількість поголів'я ВРХ досягло критичних показників, які майже вдвічі менші за повоєнні роки (1945-1946). Це ставить під загрозу не лише продовольчу безпеку країни (забезпечення м'яса, молока та ін.), а й майбутнє рослинництва, оскільки кількість внесених органічних добрив є вкрай недостатньою.

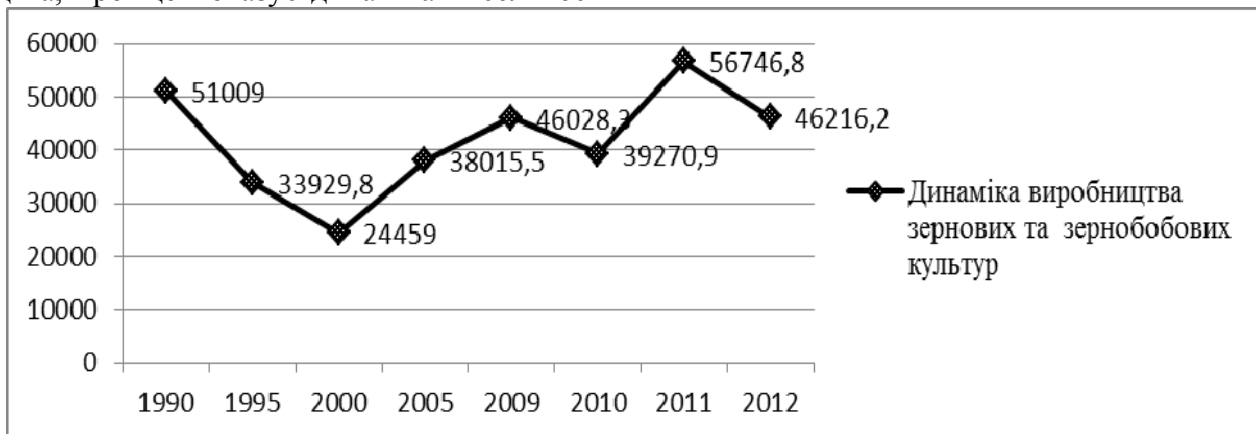

Рис. 1. Динаміка виробництва зернових та зернобобових культур, тис. т

Джерело: [7, с. 90].

Встановлена залежність між кількістю внесених добрив і поголів'я великої рогатої худоби (рис. 2) показує, що подібна форма сільськогосподарської діяльності призводить до виснаження родючих сільськогосподарських земель і унеможливорюватиме вирощування продукції рослинництва в подальшому.

Про неможливість альтернативної заміни органічних добрив мінеральними наголошується у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, тим більше, що й мі-

неральних добрив нині вноситься недостатньо (майже вдвічі менше, ніж у 1990 р.).

У зв'язку з цим якість українських земель за останні двадцять років значно погіршилась і продовжує знижуватися внаслідок зменшення кількості гумусу та корисних речовин, які не поновлюються природним чином, що може призвести до екологічної катастрофи, яка спричинить ще більшу деградацію сільських територій і позбавить продовольчої незалежності України.

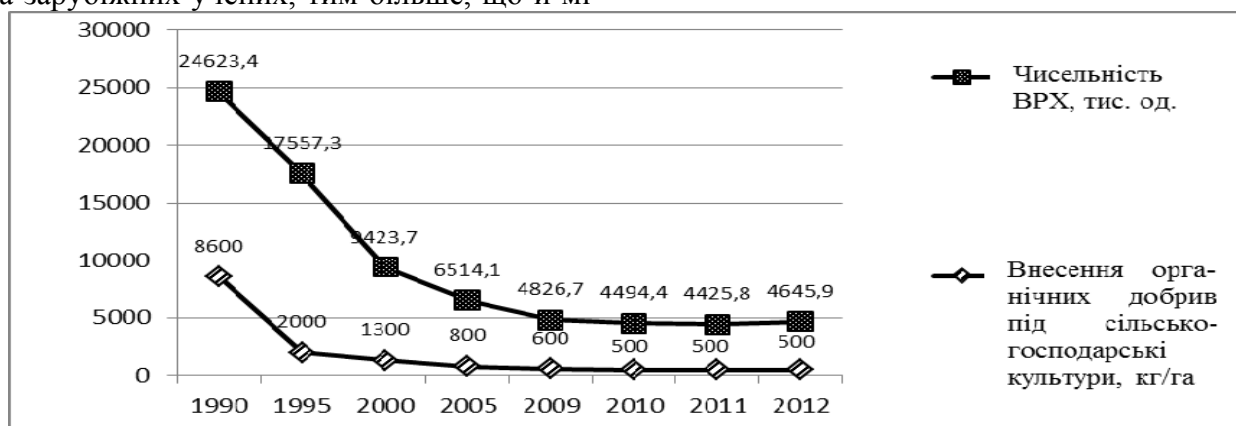

Рис. 2. Залежність динаміки чисельності поголів'я ВРХ та кількості внесених органічних добрив

Джерело: [7, с. 110-117].

По-друге, наявна яскраво виражена негативна тенденція до моновиборництва. Структура посівних площ сільськогосподарських культур неоднорідна, й усе більше акцент сільськогосподарського виробництва зміщується до вирощування технічних і землевиснажливих культур (рис. 3).

Великі агропідприємства, займаючись виключно високорентабельним виробницт-

вом, залишили низькорентабельні види сільськогосподарської діяльності на господарства населення, які вирощують, починаючи з 1995 року, майже повністю (до 97%) такі види стратегічно важливих продуктів як картопля, різні овочі, фрукти тощо, що унеможливило планування в цій сфері.

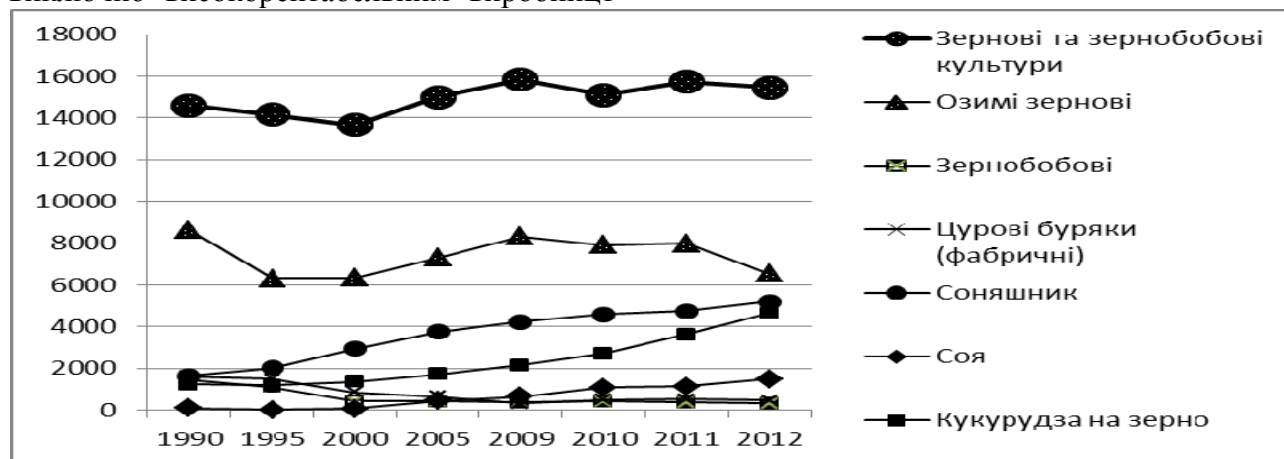

Рис. 3. Структура посівних площ сільськогосподарських культур

Джерело: [2].

Без ефективного державного регулювання економіки сільських територій і надалі відбуватимуться сезонні стрибки цін на сільськогосподарську продукцію та різноманітні продуктивні кризи („гречана”, „цукрова” й ін.). Зокрема, нині в Україні не створено повноцінної інфраструктури овочесховищ, елеваторів тощо, які б відповідали агропотенціалу країни та підтримували інертність цінової політики на продукцію рослинництва протягом року. Це додатково збільшить доходи сільгоспвиробників (особливо домогосподарств, фермерів і малих підприємств), оскільки вони змушені продавати свою продукцію (картоплю, яблука, зерно та ін.) значно дешевше у сезон збору врожаю. За сучасних умов виграють лише перекупники, або великі компанії із власною мережею збереження сільгосппродукції, а не дрібні товаровиробники, які проживають у межах сільських територій України.

По-третє, на фоні збільшення загального валового збору зернових таких важливих для легкої промисловості культур, як льондовгунець, коноплі й інших вирощується вкрай мало, і їхній валовий збір наближається до нульової позначки (до 100-200 т воло-

кна, що в середньому становить 4-8 т на область). Внаслідок відбулося закриття всіх великих льонзаводів, що значно підвищило рівень безробіття на сільських територіях, а відповідна продукція імпортується із закордону за високими цінами, що, у свою чергу, знижує якість та конкурентоспроможність продукції легкої промисловості й економіки країни загалом.

По-четверте, продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах при виробництві продукції рослинництва нижча порівняно з тваринництвом, але при цьому є головною при визначенні продуктивності у цілому по сільському господарству України.

По-п'яте, серед усіх видів організаційно-правових форм господарювання агрохолдинги зайняли ліву частку агробізнесу з виробництва продукції рослинництва, що загрожує продовольчій та економічній безпеці України, оскільки вони не зацікавлені у розвитку сільських територій як соціально-економічної системи. Власники великих аграрних фірм, не проживаючи за місцем своєї економічної діяльності, ставлять за мету максимально зменшувати свої видатки, й передусім це стосується системної матеріаль-

ної підтримки соціальної інфраструктури сільських територій, що негативно впливає на їхній соціальний розвиток.

По-шосте, надмірна залежність економіки сільських територій та валової продукції сільського господарства від рослинницької галузі. Зокрема, як показано у дослідженні М. Орлатого [5, с. 472], „із 2008 року через рослинницьку галузь сільськогосподарські підприємства зменшили обсяг валової продукції”, а це негативно вплинуло на доходи сільського населення і змусило їхню чисельність до трудової міграції.

Якщо говорити про один із найважливіших економічних показників економіки сільських територій, а саме про виробництво валової продукції сільського господарства на одну особу, то воно у всіх областях України (за винятком Дніпропетровської та Черкаської) не досягло показників 1990 року, що свідчить про наявність невикористаного значного агрорезерву. Це при тому, що чисельність населення в Україні скоротилася за незмінних територіальних і кліматичних

умов. Відзначимо, що нині виробництво зернових в Україні значною мірою визначається природно-кліматичними, а не техніко-технологічними умовами, оскільки саме у лісостепових та степових областях країни збирають понад 83% урожаю (рис. 4). При цьому виробництво продукції рослинництва в основному відбувається за рахунок експлуатації наявного природного агропотенціалу без залучення механізмів його поновлення, що зумовлює деградацію сільських територій.

Аналіз статистичних даних [7] показує, що рослинництво Полісся України потребує негайної допомоги з боку держави, оскільки більшість сільськогосподарських культур, які характерні для вирощування в цьому регіоні (льон, картопля, промислові коноплі й ін.), за ціновою політикою не є рентабельними та їхнє виробництво або майже згорнуте, або ж неконтрольоване, оскільки зосереджене в рамках домогосподарств населення і щороку зменшується.

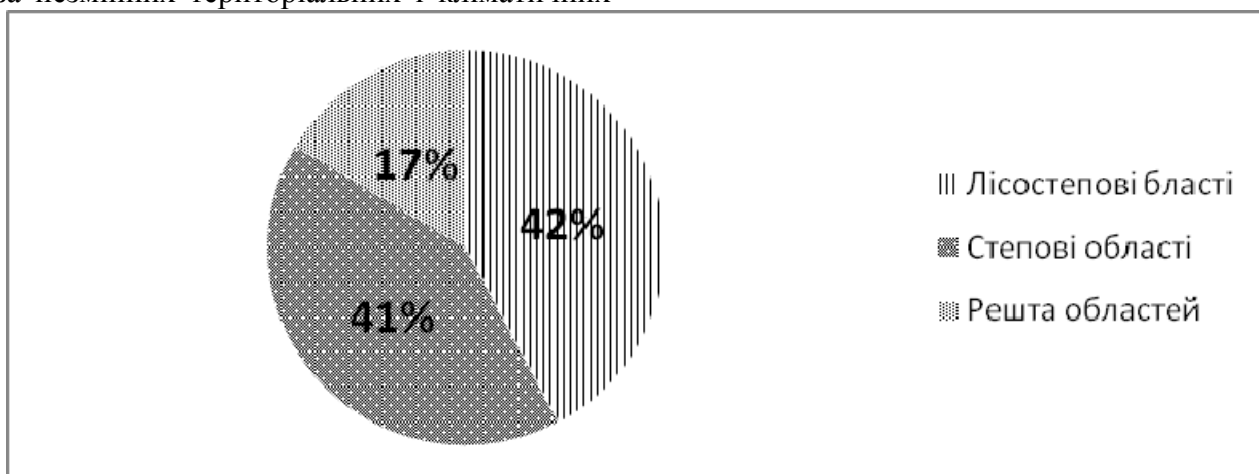

Рис. 4. Частка виробництва зернових в Україні залежно від природно-кліматичних умов

Джерело: [5,7].

Розуміючи складність ситуації, в якій опинилося сільське господарство України, профільним міністерством було розроблено проект стратегії розвитку сільського господарства до 2020 року. Згідно з нею у 2020 році в Україні має збиратися близько 80 млн т зерна, тому за шість років доцільно одночасно активізувати виробництво в регіонах – аутсайдерах (поліська зона, Закарпаття й ін.) і надалі нарощувати виробництво в областях – лідерах шляхом диверсифікації видів зернових культур, поліпшення основних показ-

ників інтенсифікації рослинництва, зокрема через збільшення врожайності за рахунок поліпшення стану сільськогосподарських земель та впровадження екологічних технологій.

Окремо дослідимо роль вітчизняних фермерських господарств у виробництві продукції рослинництва, оскільки загальна кількість такого виду суб'єктів підприємництва у сільському господарстві України становить понад 70%, але їхня питома вага у виробництві сільськогосподарської продукції є

незначною (5-8%). Проаналізуємо причини цього негативного явища, оскільки, на нашу думку, фермерство є однією з найоптимальніших форм господарювання в контексті забезпечення екологічної й продовольчої безпеки країни.

Щодо продукції рослинництва, то згідно зі статистичними даними рентабельність її виробництва фермерськими господарствами є однією з найкращих по Україні, при цьому обсяг виробництва, очевидно, залежить від чисельності фермерів в області, але не прямо пропорційно (рис. 5).

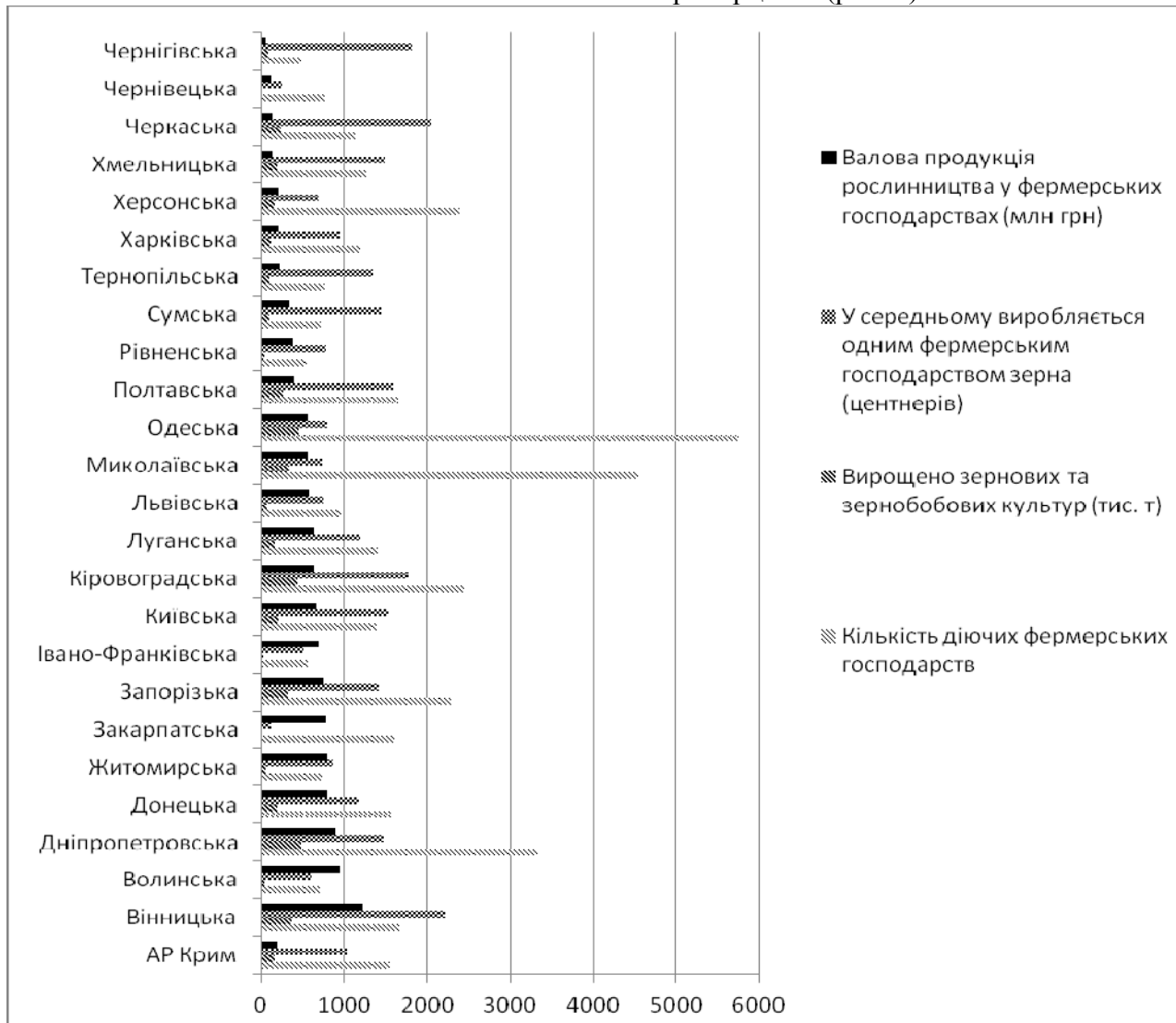

Рис. 5. Основні відомості про діючі фермерські господарства за регіонами в аспекті виробництва продукції рослинництва

Джерело: [5, с. 490, 620; 7, с. 351-356].

Так, в Одеській області зареєстровано найбільшу кількість фермерських господарств, але вони вирощують на майже 3 млн т зернових менше, ніж такі господарства Дніпропетровської області, кількість яких менша на 2425 од.

Отже, аналізуючи офіційні статистичні дані та дослідження фахівців, можна дійти таких попередніх висновків. У Чернігівській, Черкаській і Вінницькій областях, незважаючи на відносно незначну кількість

фермерських господарств, вони показують високу економічну ефективність виробництва продукції рослинництва. Варто також відзначити такі області, як Житомирська, Київська, Сумська, Тернопільська й Хмельницька, в яких відносно висока ефективність ведення сільського господарства фермерами галузі рослинництва.

В Україні станом на 2012 рік чисельність працівників у фермерських господарствах становить трохи більше 100 тис. осіб (найбі-

льше у Дніпропетровській – 8921 особа, а найменше – в Івано-Франківській – 1031 особа) [7, с. 354]. У середньому на кожного працівника фермерського господарства припадає близько 40 га сільськогосподарських угідь (90% з них рілля), причому і тут спостерігається значна диференціація – від 5,8 га на Закарпатті до 60 га на Луганщині. Це опосередковано доводить про існування фермерських господарств – „привидів”, які самі безпосередньо не займаються виробництвом продукції рослинництва, а неофіційно здають землю великим господарствам, одержуючи при цьому дотації від держави. Серед усіх фермерських господарств України, які вирощують продукцію рослинництва, фермери Кіровоградської, Вінницької та Дніпропетровської областей одержали найбільше валової продукції рослинництва, а найменше – у Закарпатській, Рівненській і Чернівецькій. Разом із тим фермери Одеської й Миколаївської областей, чисельність яких одна із найбільших в Україні, показали досить посередні результати валового збору продукції рослинництва.

Зазначимо, що всі фермерські господарства України виробили продукції рослинництва у 2012 році на 12843 млн грн, що становить 8,6% від валового збору даної продукції в Україні. Це показує низьку активність та економічну ефективність фермерських господарств у вирощуванні зернових і зернобобових культур, де основними виробниками залишаються господарства населення й недержавні сільськогосподарські підприємства, які разом виробляють понад 90% відповідної продукції.

Якщо говорити у цілому про валову продукцію рослинництва усіх видів сільгоспвиробників, то офіційний індекс її останніми роками зростає і станом на 2012 рік становив 130% відповідно до 2005 року [7, с. 9].

Разом із тим питома вага різних областей у виробництві валової продукції рослинництва є занадто нерівномірною й розпорошеною [5, с. 515]. Проведений аналіз динаміки

питомої ваги областей України у виробництві валової продукції рослинництва показав, що, починаючи з 1990 року, незмінною є трійка областей – аутсайдерів валового збору зернових – це Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська й трійка лідерів – Вінницька, Дніпропетровська й Харківська області. Причому у Харківській та Дніпропетровській областях, починаючи з 2005 року, рослинницька галузь знаходиться у стані неперервного спаду включно до 2010 року, що дало змогу в цей період вийти в лідери таким областям, як Київська, Полтавська та ін. Варто відзначити, що серед усіх областей України лише Херсонська область у період із 1995 до 2010 року постійно нарощує питому вагу у виробництві валової продукції рослинництва, впритул наближуючись до регіонів-лідерів [7, с. 44].

У цілому станом на 2012 рік найбільше в Україні валової продукції рослинництва зібрали Хмельницька, Вінницька, Київська, Черкаська, Полтавська й Харківська області (у середньому від 8 до 10,5 млн грн). Потребують державної допомоги у сфері рослинництва такі області, як Волинська, Рівненська, Луганська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, а також АР Крим, які вирощують до 4 разів менше відповідної продукції, ніж зазначені регіони-лідери.

Найгірша ситуація в Івано-Франківській та Волинській областях, де упродовж десяти років, починаючи з 2000-го, йде монотонне зменшення виробництва продукції рослинництва, що загрожує зникненню галузі.

Проте, якщо порівнювати показники врожайності та валового збору зернових за кордоном у тих країнах, де якість сільськогосподарських угідь і природно-кліматичні умови не кращі, ніж в Україні (рис. 6), то можна помітити, що, впроваджуючи ті ж новітні технології, що й Франція, Німеччина, Швейцарія та інші високорозвинуті країни, в Україні реально вирощувати вдвічі більше зернових культур, перейшовши граничний рубіж у 100 млн т.

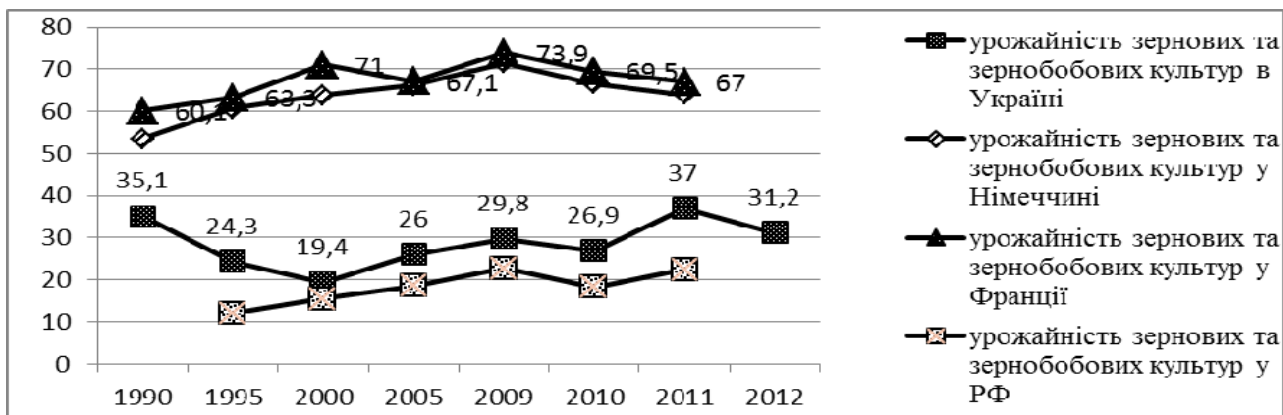

Рис. 6. Міжнародні порівняння врожайності зернових і зернобобових культур, ц/га

Джерело: [7, с. 384].

Це дасть можливість дещо поліпшити продовольчу безпеку, зокрема, в Нігерії, Пакистані та інших країнах, де місцевим сільгоспвиробникам (особливо фермерам) не вдається виробляти достатньо сільськогосподарської продукції і значна чисельність населення вмирає від голоду [9, с. 100], [11-15]. Оскільки за даними ФАО кожна восьма людина в світі страждає від хронічного голоду [10], тому таку продукцію рослинництва України, як жито, пшениця, овес та інші злакові як мінімум негуманно використовувати для виробництва пального для автомобільного й іншого транспорту. Дану сільськогосподарську продукцію варто насамперед використовувати для боротьби зі світовим голодом, і Україна з її значними запасами чорнозему може відігравати вагому роль.

Висновки. Рослинницька галузь є однією з найперспективніших у сільському господарстві України, хоча на нинішній час її потенціал розкритий не повністю й досить нерівномірно відносно регіонів України. Неefективне використання сільськогосподарських земель призводить до вирощування монопродукції рослинництва (в основному виснажливих технічних і зернових культур) та стало каталізатором у створенні ряду загроз продовольчій, а, отже, й економічній та екологічній безпеці країни. Зокрема, варто окремо наголосити на надмірній розораності сільськогосподарських угідь (за часи колишнього Радянського Союзу), значна частка яких у зв'язку зі складною фінансово-економічною ситуацією сільських територій

і країни в цілому повною мірою не використовується за цільовим призначенням. Унаслідок цього відбувається забур'янення та заліснення орних земель, погіршення хімічного складу ґрунтів тощо. Крім того, на фоні відносно стабільного розвитку рослинницької галузі за останнє десятиліття добробут сільського населення стабільно погіршується, що передусім пояснюється високим рівнем сільського безробіття, низькими заробітними платами й відсутністю механізмів формування індивідуальних продовольчих ресурсів регіонів. Досить часто найвищий дохід одержують не сільгоспвиробники (особливо це стосується домогосподарств населення та дрібних фермерських господарств), а посередницькі структури, які перепродують готову сільськогосподарську продукцію, несучи при цьому найменші ризики. У зв'язку з цим назріла необхідність модернізації механізмів державного регулювання у сфері виробництва й реалізації продукції рослинництва спрощенням доступу дрібних товаровиробників до ринків збуту як в Україні, так і за її межами.

Разом із тим проведений аналіз показує, що у довгостроковій перспективі за умов ефективного державного управління аграрним потенціалом України буде достатньо для забезпечення не лише внутрішньої продовольчої безпеки, а й для підтримки глобальної продовольчої безпеки, оскільки вже нині Україна входить у трійку найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, лівову частку якої становить продукція рослинництва.

Список використаних джерел

1. Карта проходження проекту Закону України „Про продовольчу безпеку України” № 8370-1 від 28.04.2011р. [Електронний ресурс] / Портал „Ліга: Закон”. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI011.html.
2. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є. М. Кирилюк // Вісн. Черкаського ун-ту. Економічні науки. – 2009. – Вип. 153. – С. 49-58.
3. Пропозиції до Закону України „Про продовольчу безпеку України” № 8370-1 від 28.04.2011р. [Електронний ресурс] / Портал „Ліга: Закон”. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI011.html.
4. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [моногр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук.ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
5. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : моногр. / М. К. Орлатий, І. Ф. Гнибіденко, І. М. Демчак та ін.; за ред. М. К. Орлатого. – К. : НДІ „Укراгропромпродуктивність”, 2012. – 752 с.
6. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов, – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
7. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2012 рік; за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
8. Тимченко Л.Д. Некоторые проблемы правового обеспечения продовольственной безопасности / Л.Д. Тимченко, Н.И. Рагимов // Baki Universiteti Xəbərləri. – 2009. – № 4. – С. 1-12.
9. Amir R.M. Analysis of household food security concerns and coping strategies of small farmers in northwestern highlands of Pakistan / R.M. Amir, Babar Shahbaz, Tanvir Ali, M.I. Zafar // Pak. J. Agri. Sci. – 2013. – Vol. 50(3). – С. 505-510.
10. FAO / World agriculture towards 2008/2050. Project for food, nutrition, agriculture and major commodity groups Global Perspective Studies. FAO. June 2008. – 56 с.
11. Gojenko B. Land use, food and nutrition security – case study in rural Uzbekistan [Електронний ресурс] / B. Gojenko, I. Leonhaeuser, G. Stulina. – Режим доступу : <http://ideas.repec.org/p/ags/ugidic/159125.html>.
12. Masinde G. V. Food security coping strategies in female and male headed households in Kenyan slums: The case of Kawangware, Nairobi / Masinde G. V. // International Journal of Social Sciences and Entrepreneurship. – 2014. – Vol. 1 (9), P. 36-54.
13. Mjonono M. Nvestigating household food insecurity coping strategies and the impact of crop production on food security using coping strategy index (CSI) / Mfusi Mjonono, Mjabuliseni Ngidi, Sheryl L. Hendriks // 17th International Farm Management Congress, Bloomington/Normal, Illinois, USA. – 2009. – P. 312–326.
14. Nwachukwu I.N. Impact of selected rural development programmes on poverty alleviation in Ikwuano LGA, Abia State, Nigeria / I. N Nwachukwu, C. I. Ezech // African Journal of Food Agriculture Nutrition and Development. – 2007. – Vol. 7, № 5.
15. Okwoche V. A. Asogwa Analysis of Food Security Situation among Nigerian Rural Farmers / Victoria A. Okwoche, and Benjamin C. Asogwa // International Journal of Agricultural, Biosystems Science and Engineering. – 2012. – Vol. 6. – № 12. – С. 100–104.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2014 р.

* * *

Новини АПК

Україна та Білорусь домовилися поглибити співробітництво в галузі АПК

Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка зустрівся з Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Білорусь в Україні Валентином Величко.

Під час зустрічі Ігор Швайка відзначив позитивну динаміку і конструктивний характер україно-білоруського співробітництва у сфері АПК та підкреслив важливість подальшого розвитку взаємодії в рамках україно-білоруської Робочої групи щодо збільшення взаємної присутності на ринках України та Республіки Білорусь сільськогосподарської, харчової та іншої продукції. Він наголосив, що наразі в Україні діє досить розгалужена торговельна мережа молочної та м'ясної продукції. Також відзначив важливість врегулюванні питання з поставками в Україну білоруської молочної продукції.

Сторони обговорили цінову ситуацію на імпортовані з Білорусі молокопродукти. Ігор Швайка запропонував провести консультації між ветеринарними службами з усіх питань імпорту-експорту молочної продукції, включаючи питання надання права поставок зазначеної продукції в Україну. На зустрічі були розглянуті також питання двостороннього співробітництва в галузях рослинництва і насінництва, харчової та переробної промисловості, ветеринарного та фітосанітарного контролю, сільськогосподарського машинобудування тощо.

Прес-служба Мінагрополітики України

*L.V. KOZAK, Ph.D. (Economics)
Associate Professor
Dean of the Faculty of Economics
National University "Ostroh Academy"*

Criteria of purchasing behavior of consumers in the food market in Ukraine

Scientific problem. In determining the strategic positioning of segments of any product, the most difficult task is to identify possible variables for segmentation and formulate a hypothesis about the motives of the purchasing behavior of consumers. In the market segmentation of consumer goods of daily use, such as food categories, multistep process of segmentation is commonly used. First of all, geographical, socio-economic and demographic characteristics of the segments are defined, followed with specification of behavioral differences of consumers within each segment. However, the determining factors in human behaviors, from our point of view, are set by belonging to a particular generation, or age cohort, using demographics terminology.

Every generation has its specific views and values, unique "idols" for worship, symbols, images and stereotypes of their perception. This fact is extremely important in shaping the imaginary and the actual attributes of any product that also resulted in the content and direction of our research.

Analysis of recent researches and publications. The scientific basis for the solution of the problem is a general theory of marketing. Among the numerous publications, the following works of the local and foreign scientists were identified: N. Goncharova [4], A. Yeranin [2], F. Kotler [3.10], K. Keller [3], E. Krykavski [4], Zh. Lamben [12], and A. Starostin [4]. Fundamental and applied theoretical problems of the behavior of customers were

studied by scholars, such as R. Blackwell [1], J. Angel [1], U. Koester [9], G. Mankiw [11], P. Miniard [1], William D. Nordhaus [14], E. Rice [11], P. Samuelson [14], J. Trout [11], E. Ulvyk [7], I. Shmyhin [8] and others. These scientists, among many others, established a solid theoretical and methodological foundations for the abovementioned issues. However, there is lack of applied research devoted to the purchasing behavior of different age cohorts, primarily, generation Z in Ukraine, which results in the relevance of the study.

The objective of the article. The aim of this research is to study the characteristics of the purchasing behavior of Generation Y in Ukraine, born in 1991-1994.

Statement of the main results of the study. Segmenting of consumers on the basis of generations (age cohorts), to some extent can be called complex because it combines not only the demographic but also psychographic and behavioral approaches. Worldview, values, and subcultural attitudes and settings not only distinguish one generation from another, but they also determine the future of their social behavior in many areas of life. These factors also are crucial to economic behavior of people, part of which is their purchasing power. Generations differences are well studied in humanities, and only since recently this knowledge began to be used by marketers. Among the most common classifications of generation is the American one, which had been emerging empirically, involving many authors from 60-ies. According to the said classification, within the period 1901-2002, Americans are divided into six

categories: "the soldier generation" (born in 1901-1924); silent generation" (born in 1925-1945); generation of "baby boomers" (born throughout 1946-1964); generation X (born in 1965-1977); generation Y (born throughout 1978-1994); children of the new millennium generation or Z (born in 1995-2002) [3, p. 183]. The outlined approach has been so successful that now it is used by demographers and marketers to characterize generations in many countries.

Considering the factor that tastes and preferences of consumers may vary with time, studies of possible variables of strategic positioning in the market of food are important for each generation. At least, the majority of the population falls under the postwar generation, and, therefore, taking into account their views and beliefs is an extremely important factor in the effective market positioning strategies of products and services. However, the least explored is the youngest segment of Generation Y, in particular, young people aged 19 to 22 years. They were born during the change of generations; thus their views were formed in the Information Age of the early 21st century and may be intertwined with stereotypes of the next generation, who are now students. This factor makes the study of particular relevance as it enables to implement certain predictions about consumer behavior of generation Z.

In a few publications on motives of young people born in the era of brand and dynamic Internet development, it is asserted that their main goals are excessive consumption and communication networks. As many of them had learned to use a computer before they learned to read (unlike other members of Generation Y who accessed the digital technology in their youth or maturity), they are not team players, but are rather focused on achieving their own individual goals. Born and grown up in the information age, like no others, they are able to work effectively with information and analyze it literally "on-the-fly". That access to almost unlimited information and educational materials contributes towards high early education level in representatives of this generation, as well as form their skills of rational decision-making in a fairly young age [6].

Because thinking of the youngest generation of Y segment is different from the rest of the generations, this factor necessitates a thorough study of their consumer behavior. On the other hand, in the formation of strategic approaches to the market positioning of products, a crucial role is played by such characteristic of segment as its ability to respond to business's marketing efforts. The above characteristics of the youngest generation of Y segment indicate that this segment is the most vulnerable to the communication program producers of goods and services and, over time, it is their attitudes and stereotypes that will dominate the market.

In view of the arguments, we had chosen this particular segment for the selective marketing research of end users. The peculiarity of this study is that we have attempted to estimate the overall impact on the purchasing behavior of consumers and associative attributes of foodstuffs in their interaction, in terms of perception of quality characteristics of agricultural products. The study involved 1,270 people aged 18 to 22 years, in ten regions of Ukraine, including 540 men and 730 women. In the sample size and representativeness planning, the methodological approach of Paniotto and Maksymenko was used [5, p. 117-122].

Traditionally, in the society, the vast majority of purchases is carried out by women. These studies have shown that, among the youngest generation of Y under study in Ukraine, 48,9% of young males make their purchases of food independently. Among women, the figure is slightly lower and is at 39,5%. In the case of delegation of procurement functions of the older generation – women make up 63,4% and men 13.0%. Hence we can conclude that, in the design of communication software for this segment, it is important to take into account the views and behavioral patterns of both men and women. In communication applications, designed for the older generation, is reasonable to focus more on women than men.

The first step and key success constituent for positioning strategies of any product is to ascertain its "generic" nature or, in other words, the definition needs that it satisfies. The modern business communication applications for the market positioning of foodstuffs feature a series of imaginary characters and attributes of products

that meet, foremost, secondary, and not the primary needs as per Maslow hierarchy. This factor is explained by irrational behavior of consumers in the market and a high emotional component in

terms of foodstuffs. This study attempted to identify the views of the youngest generation of Y segment in Ukraine on their perception of foodstuffs as their needs (Figure 1).

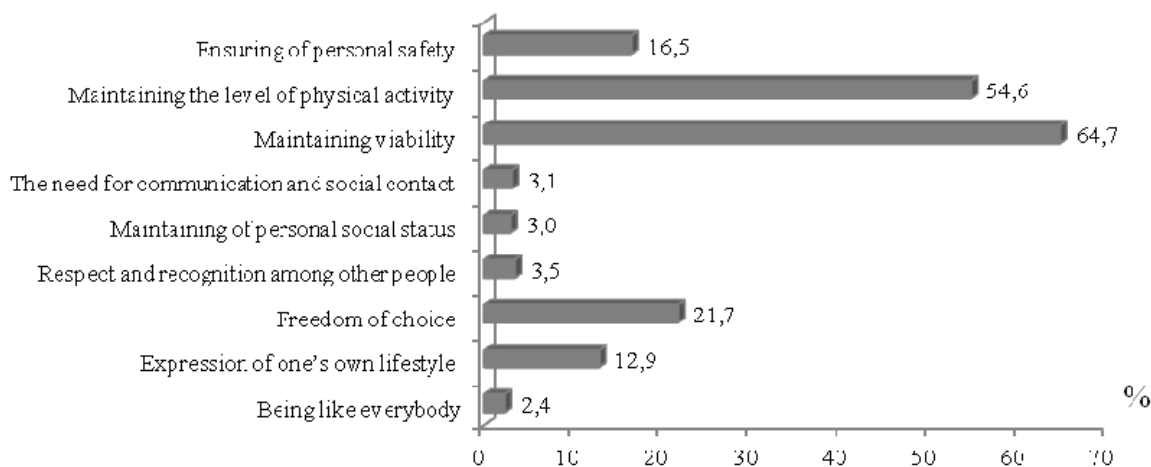

Figure 1. Segmentation of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine according to their perception of foodstuffs as necessity*

*Own marketing research.

According to figure, the vast majority of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine, does not associate the process of buying of foodstuffs with symbols and values of the highest order needs. Thus, most of the respondents (64,7%) buy food just to maintain life, 54,6% – for essential maintenance of physical activity, and to 16,5% – for their own safety. Therefore, youth satisfies the basic needs at the market of foodstuffs while critically assessing their impact on the physiological state of the organism. A mere 12,9% of consumers assess the procurement process as an expression of their own lifestyles and 21,7% as a manifestation of freedom of choice.

For older members of Generation Y, buying of goods and services is largely associated with satisfying versatile social needs, in contrast to the study group, for whom this factor is immaterial. When buying food, a mere 2,4% of consumers pursue being just like everyone else, 3,1% – satisfying the need for social contact and communication, whereas 3.5% seek respect and recognition environment and 3% support their own social status. Thus, the study confirms the above quoted hypothesis of the prevalence of individualistic beliefs in representatives of this age cohort. Significant differences in the perception of foodstuffs as a commodity among men and women are not evident. How-

ever, 60% of men are more critical when assessing the influence of food on the physiological condition of the body and maintenance of the sound level of their physical activity, which is 10% higher as compared to women.

According to the model of "stimulus-response" consumer behavior, increased demand is facilitated by the right positioning in the market, which takes into account cultural, social and personal characteristics of the consumers, as well as the characteristics of their psychological perception of the product. Therefore, these factors were also the subject of this study. Figure 2 presents the segmentation of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine based on the moral and ethical values and criteria when purchasing foodstuffs.

Cultural values and heritage of contemporary social development, such as environmental safety and scientific standards of food behavior of people are important factors of consumer behavior in the food market, for 28,0 and 14,5 percent of respondents respectively. Subcultural factors have even less impact; in particular, 13,0 percent of respondents are guided by national traditions while only 6,9% – by religion. Among the social factors, the greatest influence is posed by family traditions that are important for 38,0% of interviewed consumers, which confirms the relevance of further studies in

terms of the composition and distribution of status roles in the purchase of foodstuffs for families. The influence of reference groups for members of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine is low; in particular, the criteria values and behavior of social groups to which they belong are important for 10% of respondents. Purchasing criteria and behavior of "opinion leaders" or influential individuals (reference group of indirect effect) are valuable

only for 4,0% of consumers. The vast majority of respondents are governed by their own beliefs. The basic value underlying belief and behavior systems in the food market of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine is a consideration of health safety of foodstuffs. Ultimately, 73,0% of respondents carry out purchases by this criterion, thus indicating their tendency to rational decisions.

Figure 2. Segmentation of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine based on the moral and ethical values and criteria while purchasing foodstuffs*

*Own marketing research.

Meeting the needs for nutrition definitely falls into the category of nutrients, which are motivated by physiological characteristics of the human body. In meeting these needs, a key role has to be played by actual (functional) food attributes, such as taste and appearance. However, consumer choice of specific types of food can be significantly influenced by the psychological associations and emotions that they evoke. Traditionally, the Ukrainian culture perceives foodstuffs, including bread, as a symbol of national prosperity, wealth, health, love of work and honesty, thus those concepts that are associated with the level of development of a country, a single family or individual. Also, the abundance of food in the Ukrainian house is a symbol of hospitality, peace, family comfort, and other positive emotions. Ukrainian treated dishes as a relic; in this respect, there are many superstitions, which in ancient times had a rit-

ual and magical meaning. In particular, our ancestors observed that bread did not fall down; sweeping the crumbs of bread on the ground was believed to be a sin, even leaving leftovers uneaten etc.

However, grown up in a society of abundance significantly higher as compared with previous generations', the perception of basic needs of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine certainly transformed. To understand these factors, respondents were asked a series of questions to determine even the importance of actual and imaginary attributes of food as a commodity, as well as identify positive and negative associations that they evoke (Figure 3 and 4). In order to determine the benefits of consumer confidence, first, respondents were given the opportunity to answer on positive emotions and associations related to food, and later regarding the negative ones.

Figure 3. The distribution of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine based on their positive emotions and associations of food*

*Own marketing research.

According to the classification of goods offered by E. Ulvykom, emotional (mental) attributes are more significant for consumers than functional when making a choice of food [7, p.106]. However, representatives of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine demonstrate exactly the opposite evaluation criteria of consumer behavior in the appointed market, thus placing preference on the actual (functional) characteristics (attributes) of products. Taste food appeared the most important attribute for them, with 71,7% of the respondents reported obtaining the pleasure of the taste of food, whereas 42,5% reported dissatisfaction, based on what prevalence of positive consumer sentiments can be concluded.

The next most important attribute of food-stuffs is their safety, with the fear of health hazards experiencing 61,6% of responded consumers, whereas utility – 51,3%. Calories of food take third place in consumer preferences, and the satisfaction of its high levels is enjoyed by 21,3%, whereas dissatisfaction – 14,6%. We refute the idea that the majority of the cohort carefully control the amount of proteins and fats in the diet, prefer low-calorie foods and often are vegetarians. It is most likely that, for the majority of young people, this factor is neutral. The views of women and men regarding food safety are similar; however taste of food is more important for women, and calorie intake – for men.

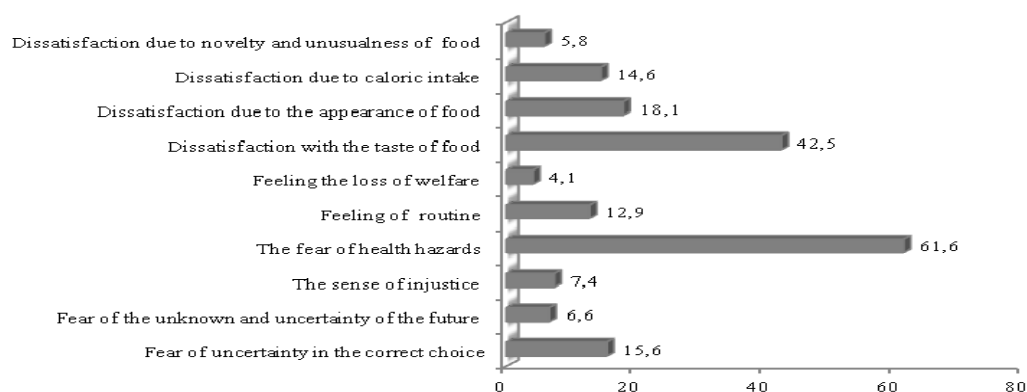

Figure 4. The distribution of the respondent's group members of Generation in Ukraine based on their negative emotions and associations of food*

*Own marketing research.

For a considerably lesser number of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine, social, emotional and epistemic asso-

ciations connected with food are perceived as significant. As shown above, much of respondents in Ukraine adhere to national and family

traditions when choosing food, which is why this is associated with a sense of family comfort in 14,3% of respondents, and a sense of kin caring for them – in 20,5%. In other words, food gains social value in the perception of rather considerable number of representatives of this age group.

In addition, for some of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine, foodstuffs stimulate affective reactions (emotional value of goods); thus they are associated with specific pleasant (unpleasant) feelings of the individual or facilitate their expression. In particular, in the course of consumption, a feeling of confidence in the correct selection of food is reported in 21,7% of respondents; festive feeling – in 16,4%, a sense of well-being and wealth accumulation – in 2,2%. However, the results indicate the predominance of negative emotions in the perception of foodstuffs. Thus, the fear of uncertainty in the correctness of choice is associated in 15,6% of respondents; uncertainty and fear of the unknown future – in 6,6%, a sense of everyday life – in 12,9%, a sense of loss of well-being – in 4,1%.

Traditionally, the vast majority of young people born in the 90s suffer from Attention Deficit Disorder since they grew up in families of working parents and shared the fate of survival in those difficult times. Especially for them marketers invented the supermarket with an extensive entertainment system. Hence one can assume that epistemic value of goods bears significant value for them, i.e., their ability to

arouse curiosity or novelty to satisfy the desire for knowledge. This study confirms the above assumption: pleasure from the appearance and form of food presentation is obtained by 16,9% of the respondents, whereas the novelty and unusualness of food – 11,8%. However, negative emotions in perception of epistemic value of foodstuffs by far prevail, which manifests the shortcomings in applied by producers positioning strategies (Figure 3 and 4).

In addition to the attributes of the product, not less important factor in effective market positioning of products and services is played by definition of the criteria for the purchasing behavior of consumers. The price and quality of products (as per Kotler's "goods in actual performance") combined with imaginary attributes (associations) also play a key role in determining the type of effective competition on the market. It is assumed that, for those products that satisfy the highest needs of the consumers, the important constituent is their quality and the ability to differentiate according to this criterion. For standardized products and those that meet the basic needs of consumers, the most important attribute is the price; thus, it is justified to use an advanced system of discounts. Therefore, postulate on the predominance of rational criteria dominates when purchasing foodstuffs on the market. However, Figure 5 shows that only 3,0% of representative of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine perceive price as the determining criterion for the procurement of foodstuffs.

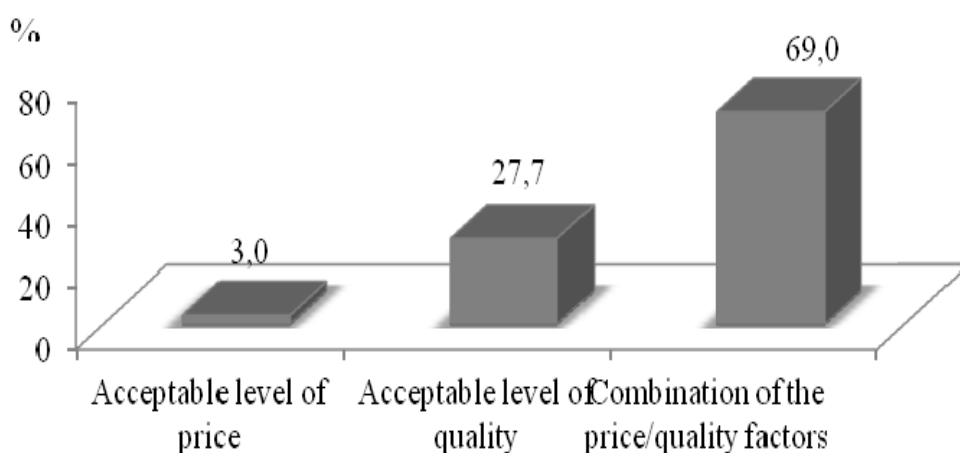

Figure 5. The distribution of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine according to the criteria of consumer behavior in the food market*

*Own marketing research.

Solely due to qualitative characteristics, food is purchased by 27,7% of respondents, and the vast majority of them (69,0%) demonstrate a flexible approach of their own consumer behavior in the appointed market, giving preference to a combination of factors such as the price and quality of food. Thus from the picture we can see that the quality of the food (in combination with or without price) is an important attribute for 97 per cent of respondents. That is the reason why, for the development of effective strategies for positioning of food, this research deems necessary to carry out further study of the views of consumers about the level of quality and respective criteria that form it.

Conclusions. Thus, selective marketing research of consumer behavior of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine, who were born in 1991-1994, on the food market has shown that respondents, when

buying food, do not invest in this process symbols and values of the highest order of needs. Traditionally, it is reckoned that emotional (mental) attributes are more significant for a consumer as compared to functional ones, when choosing food. However, the study has found that of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine demonstrate exactly the opposite criteria of their own consumer behavior in the appointed market; thus placing preference on the actual (functional) characteristics (attributes) of goods while critically assessing their impact on the physiological state of the organism. The basic value underlying the system of belief and behavior of the respondent's group members of Generation Y in Ukraine on the market of food is health safety considerations. Food quality (in combination with or without price) is an important attribute for 97 per cent of respondents.

References

1. Blackwell R. Consumer Behaviour/ Blackwell R., Miniard P., Engel, J. [translated from English by Kolotvyna E., Kruglova-Morozova L]. - [10 ed.]. - St. Petersburg. : Piter, 2007. 944 p.
2. Yerankin O.O. Marketing in Agriculture Industry in Ukraine in the context of globalization: a monograph / O. Yerankin. - K.: MBK, 2009. - 419, [5] p.
3. Kotler F., Keller K.L. Marketing Management. [Ibid] Express course. 3rd ed. / translated from English under Zhiltsov, S. - St. Petersburg: Piter, 2010. - 480 p.: Il .. - (Series "Klassicheskiy zarubezhniy uchebnik")
4. Marketing / Starostina A.O., Goncharova N.P., Krykavskyy E.V. et al.- K: Knowledge, 2009. - 1070 p.
5. Panyotto V.I., Maksymenko V.S. Quantitative methods in sociological research. - Kiev: Naukova. dumka, 1982. - 272 p.
6. Trank P. What can be expected from members of Generation Z when they become workers? / [Electronic resource]. - Retrieved from: <http://blog.management.com.ua/item/1337>
7. Ulvyk E. What consumers want / E. Ulvyk, [translated from English by Popkov S.]. K.: Sompanion Ghour, 2007. - 224 p.
8. Shmyhyn I. Philosophy of consumption / Isabel Shmyhyn; [translated from English by Svinchenko S.]. - H.: Humanytarny Center, 2009. - 304 p.
9. Koester U. Grundzüge der landwirtschaftlichen Marktlehre. – 4 Auflage. – München: Vahlen, 2011. – 413 S.
10. Kotler, Philip and Gary Armstrong. Principles of Marketing. 12th edition. Hemel Hempstead: Prentice Hall International, 2007.
11. Mankiw, Gregory N. Principles of Microeconomics. 6th edition. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2012.
12. Jean-Jacques Lambin. Strategic Marketing: A European Approach. London; New York: McGraw-Hill, 1993.
13. Ries, Al and Trout, Jack. Marketing Warfare. 20th Anniversary Edition. New York: McGraw-Hill, 2006.
14. Samuelson, Paul A. and William D. Nordhaus. Microeconomics. 19th edition. New York, NY: McGraw-Hill Irwin, 2010.

The article has been received 24.03.2014

* * *

УДК 336.2:631.162

*Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу податково-бюджетної політики
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Податкове стимулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації

Постановка проблеми. Неврахування дії податкового фактора призводить до нерівномірності податкового середовища для різних категорій товаровиробників (зокрема, для господарств населення та сільгосппідприємств). Передусім це стосується практики функціонування податку на додану вартість (ПДВ), недосконалий механізм справляння якого ставить селянські господарства в гірше становище порівняно із сільгосппідприємствами.

Недосконалість механізму функціонування універсального акцизу щодо сфери агропромислового виробництва стримує розвиток сільськогосподарської кооперації, який би міг стати одним із ефективних напрямів розв'язання наявних проблем аграрної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема податкового регулювання розвитку кооперативного руху на селі переймається досить широке коло науковців та практиків – як аграрного спрямування, які розглядають податковий механізм лише як одну із складових системи фінансового стимулювання розвитку кооперації, так і фахівців, що ґрунтовніше володіють тонкощами формування податкового механізму для особливої групи платників податків, яку являють собою сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Серед першої групи фахівців варто виділити М. Вернигору [1], А. Жукова [5], І. Костюк [8], Т. Крайвена [26], М. Кука [22], М. Маліка [10], Л.Молдован [4], Р. Корінця

[19], Б. Сандерса [27], Д. Фредеріка [24] та ін., а серед другої групи дослідників даного питання – М. Гриценка [2], Д. Дему [3], Г. Новікова [11], А. Саву [17] й інших експертів [6; 7; 13; 18], які пропонують оптимальні варіанти врегулювання даної проблеми, що забезпечили компроміс інтересів держави та товаровиробників, усунули б наявні перешкоди на шляху розвитку сільськогосподарської кооперації, не спричинюючи виникнення нових проблем і ускладнень у діяльності сільгоспкооперативів.

Водночас зусилля фахівців нині більше спрямовуються на врегулювання питань доцільності надання неприбуткового статусу сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, тоді як питання адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) дещо «випадає» з фокусу дослідників, проте заслуговує спеціального дослідження та врегулювання.

Мета статті – узагальнення наявних проблем при справлянні й адмініструванні ПДВ, що перешкоджають розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, та обґрунтування напрямів вирівнювання конкурентного середовища стосовно різних категорій сільськогосподарських товаровиробників задля стимулювання кооперативного руху на селі й упорядкування маркетингових каналів збуту сільгосппродукції, виробленої селянськими господарствами.

Виклад основних результатів дослідження. Селянські господарства як різновид господарської ініціативи сільського населення є однією з ключових форм аграрного виробництва в Україні. Недооцінка потенціалу,

© Л.Д. Тулуш, 2014

ресурсів і можливостей даної категорії товаровиробників здатна призвести до виникнення загрози продовольчої безпеки країни, погіршення рівня життя сільських жителів.

Наявна структура аграрного виробництва в Україні передбачає, що виробництво найприбутковіших видів сільгосппродукції зосереджено у великих сільгосппідприємствах (агрохолдингах). Сектор господарств населення займається виробництвом більш трудомістких та менш дохідних видів сільськогосподарської продукції, зокрема овочів – близько 85 %, молока – до 80, м'яса великої рогатої худоби – понад 75, м'яса свиней – близько 60 %.

При цьому належних каналів збуту виробленої господарствами населення продукції в Україні поки ще не сформовано – селяни змушені збувати вироблену продукцію переважно за неофіційними каналами реалізації: з одного боку, – не сплачуючи податки, а з іншого, – не маючи належних гарантій щодо збуту й одержання доходу

Останніми роками спостерігаються негативні тенденції на ринку молока і м'яса, що виробляється селянськими господарствами,

– суттєво знижується частка офіційних каналів реалізації та зростають обсяги тіньових поставок.

Зокрема, частка населення в поставках молока переробним підприємствам за останні п'ять років (починаючи з 2008 року) знизилася на третину (рис. 1), м'яса – на 76 % (рис. 2), овочі від господарств населення на промислову переробку практично взагалі не поставляються. Якщо держава не вживатиме відповідних заходів щодо підтримки збуту продукції даною категорією товаровиробників, то негативні тенденції продовжуватимуться.

Водночас вирощування сільгосппродукції в селянських господарствах має соціальну спрямованість – з одного боку, це сфера одержання доходів сільськими жителями (напрямок бізнесу), з іншого – за рахунок даного сектора досягається необхідний рівень продовольчої безпеки держави.

Проте нині навіть у тих галузях, в яких традиційно переважає частка селянських господарств, для них не створені однакові конкурентні умови порівняно із сільгосппідприємствами.

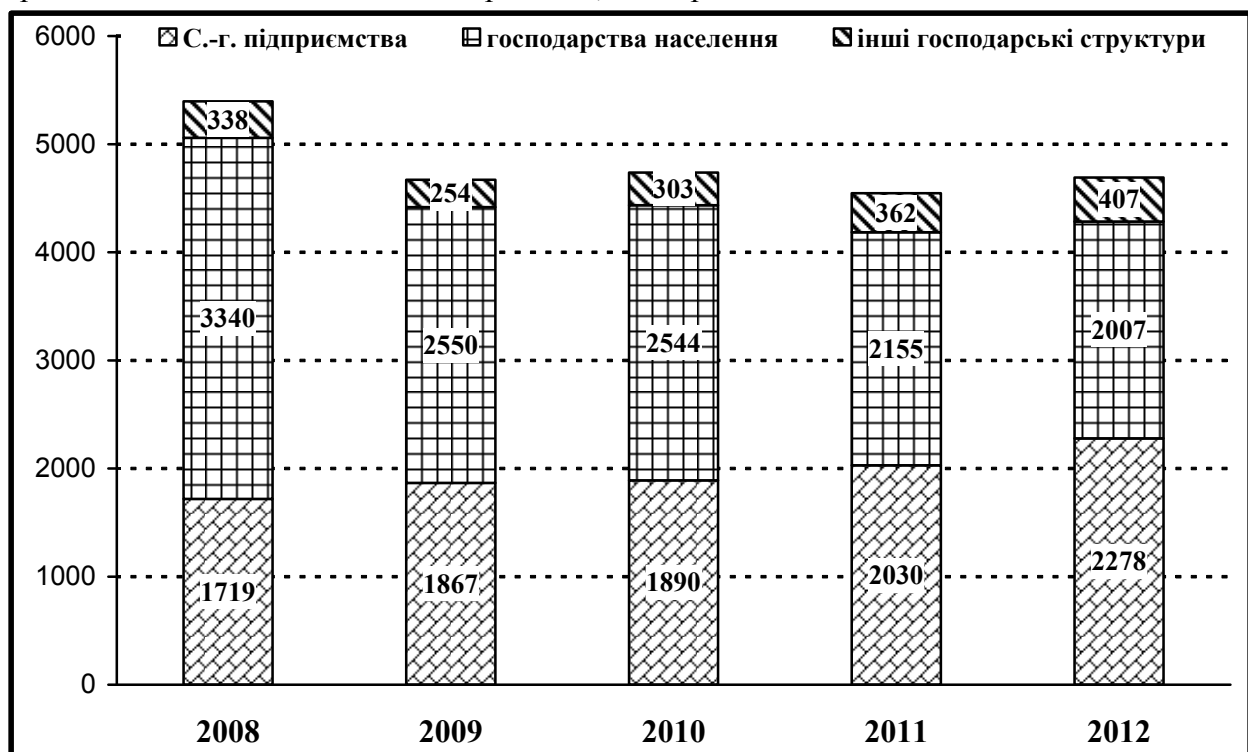

Рис. 1. Динаміка обсягів і структура поставок молока на промислову переробку в розрізі окремих категорій постачальників

Джерело: Складено за даними звітності “Надходження молока на переробні підприємства” (форма №13-заг).

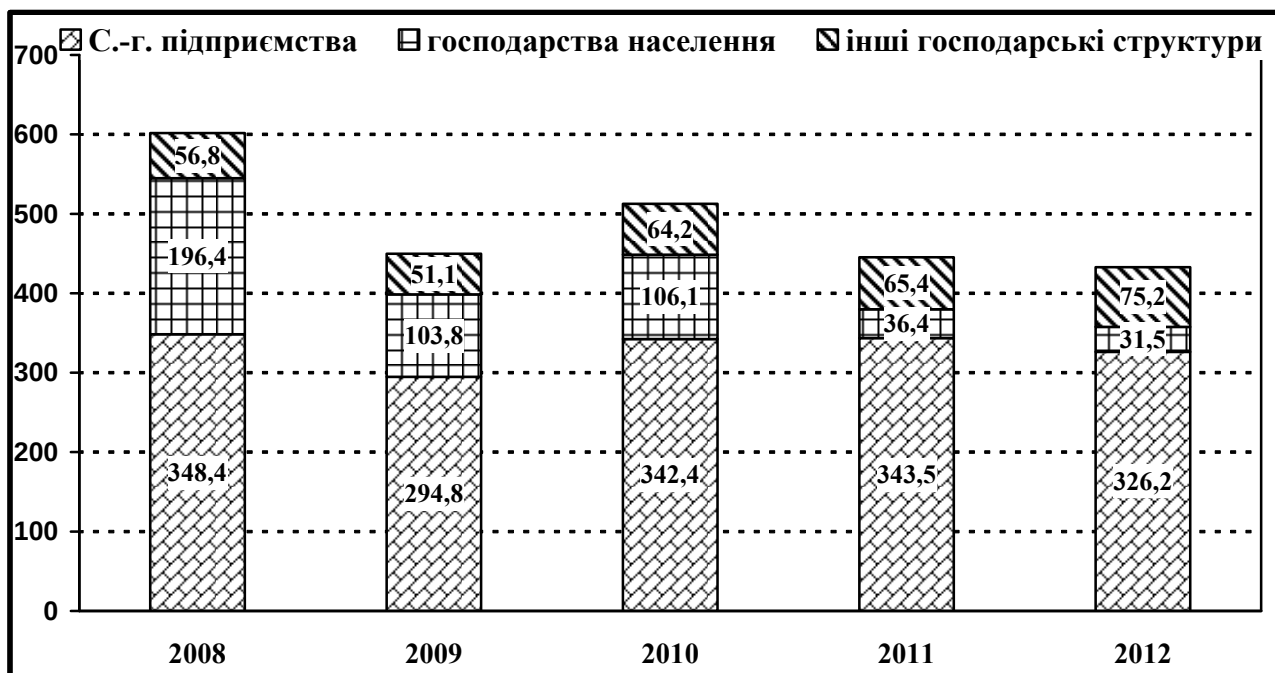

Рис. 2. Динаміка обсягів і структура поставок м'яса на промислову переробку в розрізі окремих категорій постачальників

Джерело: Складено за даними звітності "Надходження худоби та птиці на переробні підприємства" (форма №11-заг).

Передусім це стосується практики функціонування ПДВ у сільському господарстві, недосконалий механізм справляння якого викривлює конкурентне середовище для окремих категорій товаровиробників, ставить селянські господарства в гірше становище порівняно із сільгосппідприємствами, які користуються спецрежимами оподаткування, зокрема режимом ПДВ-акумуляції, тоді як селянські господарства (як і їхні об'єднання) позбавлені такої можливості.

Нині селянські господарства недоодержують суттєві обсяги доходів через низький рівень цін на власну продукцію, що відповідно позначається на добробуті сільських жителів. Низький рівень доходів зумовлений, насамперед, відсутністю стабільних каналів збуту й належної ринкової інфраструктури, зокрема потужностей для зберігання продукції.

Так, закупівельна ціна молока переробних підприємств для селянських господарств становить лише 70 % від аналогічного показника сільськогосподарських підприємств. Якщо також врахувати дію ПДВ-фактора (сільгосппідприємства є суб'єктами спецрежиму ПДВ і можуть залишати суми даного податку в своєму розпорядженні), то ціна для сільгосппідприємств у понад 1,6

раза перевищує відповідний аналог для селянських господарств.

Нині податкові пільги мають вибірковий характер та поширюються лише на сільгосппідприємства, тоді як селянські господарства не мають можливості скористатися ними (в першу чергу, пільговим режимом справляння ПДВ). У них відсутнє джерело для компенсації вхідного ПДВ, при цьому зазначені витрати лише при виробництві молока становлять близько 2 млрд грн, унаслідок чого селянські господарства втрачають при реалізації молока понад 6,5 % доходів.

Враховуючи негативну дію податкового фактора (недосконалість механізму ПДВ), селянські господарства змушені збувати продукцію за неофіційними каналами реалізації, які не передбачають відповідного відображення в системі статистики й сплати належних обов'язкових платежів. Проведений аналіз показує, що останніми роками (з 2008 року) такі негативні тенденції суттєво посилюються, про що доводить, зокрема, зменшення поставок сільськогосподарської продукції на промислову переробку.

Обсяги неофіційного (фактично – тіньового) ринку у секторі селянських господарств суттєво зростають – за експертними оцінками, по овочах він перевищує 80 %, по м'ясі – 60 %, по зерні – 40 %.

м'ясу – 60, молоку – 40%. При цьому ще кілька років тому дані показники були на 10-15 в.п. нижчими.

Дана тенденція зумовлена значною різницею у цінах реалізації за офіційним (переробному підприємству, заготівельній організації, на організованому ринку) та неофіційним каналами реалізації (посередникам, що застосовують спрощені режими оподаткування), яка за експертними оцінками, становить – по молоку й яловичині – близько 2,5 раза, по овочах – близько 4 рази.

Разом із тим частка виробника (господарств населення) у кінцевій ціні сільськогосподарської продукції становить: по яловичині – менше 40 %, по молоку – близько 30, овочах – 20 %. Це вказує на непривабливість даних каналів реалізації для населення.

З іншого боку, ринок не може запропонувати селянським господарствам вищий рівень цін, виходячи з наявного набору функцій, які вони виконують, та ризиків, що притаманні даний категорії постачальників. Зокрема, це відсутність відповідних приміщень для зберігання та можливостей формування товарних партій необхідних розмірів й елементарної обробки продукції (наприклад, охолодження молока та м'яса); наявність високого ризику поставки небезпечної продукції.

Державу така ситуація також не повинна влаштовувати, оскільки недосконалість маркетингових ланцюгів реалізації продукції, виробленої селянськими господарствами, не забезпечує належного обсягу податкових надходжень, а рівень сплати податків суб'єктами аграрного ринку є мізерним (селянські господарства звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб, а посередники застосовують спецрежими оподаткування для фізичних осіб із фіксованими ставками).

Отже, внаслідок невідпрацьованості податкового механізму при оподаткуванні лише поставок молока селянських господарств держава втрачає, за розрахунками, до 3 млрд грн податкових надходжень, які б вона мала при потраплянні такої продукції в офіційні канали реалізації (за рахунок сплати податків на етапах переробки й офіційної торгівлі).

З іншого боку, розвиток сучасних інтеграційних процесів ставить нові вимоги щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції. Для забезпечення можливості офіційного збуту селянські господарства повинні дотримувати необхідних вимог безпечності, що можливе лише за рахунок технологічного оновлення виробництва (спеціалізовані пункти забою, уникнення контакту молока з повітрям, швидке охолодження молока тощо). Самостійно такі проблеми селянські господарства розв'язати не в змозі.

Одним з перспективних напрямів розв'язання зазначених проблем може стати розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації (СОК), завданням якої є об'єднання зусиль роздрібнених товаровиробників і підвищення їхньої частки у кінцевій вартості аграрних продуктів, що реалізуються в торговельній мережі (маркетах, торгових точках).

Як показує практика, нині сільськогосподарська кооперація практично не розвивається. Кількість кооперативів у динаміці не зростає, причому частка реально діючих з них навіть зменшується та становить близько третини від офіційно зареєстрованих (не перевищує показника в один кооператив на один адміністративний район). Причинами цього є, поряд з іншим, також негативна дія податкового фактора, зокрема, відсутність будь-якої законодавчої можливості скористатися податковими пільгами (в тому числі й спец режимами оподаткування), передбаченими для сільгосппідприємств.

Як наслідок, об'єднання в обслуговуючий кооператив замість очікуваного зростання доходів селянських господарств – його членів призводить, навпаки, до їх зменшення. Серед причин цього можна виділити відсутність можливостей у СОК щодо:

реєстрації суб'єктами спецрежиму ПДВ і залишати суми ПДВ-зобов'язань у власному розпорядженні;

врахування сум вхідного ПДВ селян, що сплачуються ними у ціні придбаних виробничих факторів;

одержання ПДВ-дотації переробних підприємств на відміну від варіанта, коли б молоко (м'ясо) поставляли на переробку самі селянські господарства;

використання пільг при сплаті ПДВ зокрема звільнення від оподаткування вартості послуг, що надаються СОКами своїм членам.

Отже, в Україні склалася неефективна стихійна структура аграрного ринку в сегменті селянських господарств, основною причиною чого є податковий фактор. Зокрема, понад 80 % овочів доходять від виробника до споживача, оминаючи офіційні канали реалізації та сплату належних обов'язкових платежів до бюджету й державних цільових фондів. У вигазі від цього залишаються лише посередники, тоді як виробники та держава недоодержують доходи.

Значна роздрібненість товаровиробників, відсутність єдиної цінової політики, можливості забезпечення інших функцій (зберігання, формування товарних партій, первинна обробка / доробка продукції тощо) призводить до втрати значної частини доходів селянських господарств.

Із метою підвищення рівня доходів селянських господарств, упорядкування відповідного сегмента аграрного ринку за рахунок розвитку сільськогосподарської кооперації необхідно переглянути практику застосування податкових пільг для суб'єктів агропромислового виробництва.

Такий перегляд повинен передбачати усунення податкових перешкод у діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів прирівнюванням їх для цілей оподаткування до сільськогосподарських підприємств і забезпеченням їхньої можливості застосовувати наявні спеціальні режими справляння ПДВ.

При цьому варто відзначити, що поширення статусу суб'єктів спецрежиму ПДВ на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не призведе до втрат податкових надходжень до державного й місцевих бюджетів. Враховуючи наявні схеми реалізації продукції селянськими господарствами та використання спеціальних режимів суб'єктами даного сегмента аграрного ринку, нині податкові надходження практично відсутні. Причому контроль за дотриманням вимог податкового законодавства суб'єктами аграрного ринку ускладнений.

Усунення податкових перепон на шляху розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації приведе до збільшення частки офіційних каналів реалізації продукції, що вирощується селянськими господарствами, а відповідно й до зростання податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Упорядкування маркетингових ланцюгів реалізації продукції дасть змогу залучити дану продукцію до податкового поля та одержати податкові надходження на рахунок наступних етапів руху продукції до споживача. Адже, після СОК продукція спрямовуватиметься лише за офіційними каналами реалізації й реалізовуватиметься суб'єктами, які сплачуватимуть податки.

За експертними прогнозами розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації зумовить зростання бюджетних надходжень у результаті впорядкування маркетингових каналів збуту сільськогосподарської продукції через усунення з ринку тіньових посередників, які нині фактично проводять діяльність поза межами податкового поля. Прогнозується, що після проходження продукції селянських господарств через СОК доходи бюджетів усіх рівнів зростуть більше як на 6 млрд грн за рахунок діяльності переробних і торговельних структур.

Висновки. Наявні податкові перепони стримують розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Вдосконалення механізму функціонування спеціального режиму ПДВ у сфері сільськогосподарського виробництва сприятиме розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації за рахунок усунення податкових перешкод у їх діяльності, що в свою чергу зумовить зростання доходів сільського населення та забезпечить:

підвищення доходів сільських жителів – виробників за рахунок формування сприятливої ціни на власно вироблену продукцію й поєднання окремих функцій (формування партій, первинна обробка / доробка);

впорядкування маркетингових ланцюгів збуту сільгосппродукції, що виробляється селянськими господарствами, за рахунок її спрямування у СОК, що підвищить обсяги виробництва та достовірність статистичних

показників обсягів виробництва у даному секторі;

наповнення якісною сировиною виробничих потужностей переробних підприємств шляхом формування товарних партій продукції, що виробляється селянами й реалізується через СОКи;

збільшення податкових надходжень за рахунок впорядкування каналів реалізації продукції селянських господарств та її спрямування в офіційний маркетинговий ланцюг (виробництво – заготівля – переробка – офіційна торгівля), функціонування якого передбачає сплату обов'язкових платежів його суб'єктам на загальних засадах.

Список використаних джерел

1. Вернигора М. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація потребує сприятливого оподаткування [Електронний ресурс] / М. Вернигора // *Newsper.net*, Національний прес-клуб «Українська перспектива». – URL: <http://lenta.newspaper.net/ua/news?id=236515836&date=2013-10-25>.
2. Гриценко М. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи [Електронний ресурс] / М. Гриценко, М. Вернигора // *Galinfo*, Національний прес-клуб «Українська перспектива». – URL: <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>.
3. Дема Д. До питання неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / Д. Дема, О. Дема // *Вісник ЖНАЕУ*. – 2012. – №1. – Т. 2. – URL: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/91.pdf.
4. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: аналітичне дослідження / [уклад.: С. Курдицький (гол. ред.), В. Бондарчук, Д. Алколей, Л. Молдаван та ін.]. – К., 2011. – 92 с.
5. Жуков А. Кооперация личных подсобных хозяйств необходима / А. Жуков // *АПК: экономика, управление* – 2013. – № 3. – С. 32-36.
6. Занько Б. Бухгалтерский и налоговый учет комиссионных операций / Б. Занько // *Справочник экономиста*. – 2012. – №9 (105). – С. 43-58.
7. Караваєва О. Могутня купка / О. Караваєва // *Агропроші*. – 2012. – №2 (5), берез. – С. 28-31.
8. Костюк І. Селяни не вступатимуть до молочних кооперативів [Електронний ресурс] / І. Костюк // *Відомості-UA.com*, 2008-2014, 20 грудня 2012 р. (електр. текст). – URL: <http://vidomosti-ua.com/newspaper/56649>.
9. Крылов В. Через пилотные проекты к созданию системы сельскохозяйственной кооперации / В. Крылов // *АПК: экономика, управление*. – 2013. – № 10. – С. 32-36.
10. Малік М. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Малік, Ю. Лузан // *Економіка АПК*. – 2010. – №3. – С. 5-12.
11. Новіков Г. Кооперативи допоможуть селянам створити власний конкурентоздатний бізнес [Електронний ресурс] / Г.В. Новіков // *Gazeta.ua*. – 2013. – 17 квіт. – URL: http://gazeta.ua/articles/economics/_ekspert-kooperativu-dopomozhut-selyanam-stvoriti-vlasnij-konkurentozdatnij-biznes-/493457.
12. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // *Голос України*. – 2010. – 4 груд. – № 229 (№229-230) (зі змінами та доповненнями).
13. Практичне керівництво з питань обліку і оподаткування у багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах (СОК) : Практ. посіб. // *United Nations Development Programme in Ukraine*. – К.: UNDP, 2013. – 146 с.
14. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 557 // *Уряд. кур'єр*. – 2009. – № 103.
15. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV // *Голос України*. – 2003. – №160. (зі змінами та доп.).
16. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР // *Голос України*. – 1997. – 13 серп. (зі змінами та доп.).
17. Сава А. Правові засади оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / А. Сава // *РІД наукового забезпечення АПВ, Тернопільська ДСГДС ІКСГП НААН*. Матеріали Інтернет конференції 6-7 трав. 2010 року. – URL: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_6_7_traven_2010/44_pravovi_zasadi_opodatkuвання_silskogospodarskikh_obsługovujuchikh_kooperativiv/1-1-0-48.
18. Серица И. Работа на условиях комиссии: налоговые последствия для комитента и комиссионера / И. Серица // *Справочник экономиста*. – 2011. – №7 (91). – С. 45-51.
19. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : Словник-довідник ; за ред. Р. Корінця, М. Гриценка, М. Малика. – Львів : НВФ «Українські технології», 2010. – 160 с.
20. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посіб. / [уклад.: В.В. Гончаренко, Ю.П. Воскобийник, В.В. Зіновчук та ін.]; за ред. М.П. Гриценка. – К.: ІАЕ, 2009. – 102 с.
21. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи : Методичні рекомендації / Ю. Бережна, О. Крижанівський, О. Левченко, Н. Гишко // *Вінницька ОДА, ГУ ПАР, ГО «Подільська СДС»*. – В.: Вінницька газ., 2009. – 196 с.
22. Cook M. How Agricultural Cooperatives Are Taxed / M. Cook, C. Ratchford, B. Griffith [Електронний ресурс] / *Published by University of Missouri Extension, Department of Agricultural Economics, March 1995*. – URL: <http://extension.missouri.edu/p/G903>.

23. Cooperative: Financing and Taxation // Cooperative Information Department of Agriculture, the Internal Revenue Service, the U.S. – Report 1, Section 9. – July 1995. – URL: <http://www.uwcc.wisc.edu/pdf/coop%20financing%20and%20taxation.pdf>.

24. Frederick D. Income tax treatment of cooperatives [Електронний ресурс] / Edition D. Frederick // Cooperative Information, Program Leader Law, Policy & Governance/. – Report 44, Part I, April 2005. – URL: <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/cir441.pdf>.

25. Information for Farmers: State and Local Sales and Use Tax // www.revenue.state.pa.us, Pennsylvania Department of Revenue, REV-1729 AS (11-06), Revised November 2006. – URL: http://www.dmv.state.pa.us/pdotforms/fact_sheets/revenue%20tax%20info%20for%20farmers

26. Krywan T. Opodatkowanie spółdzielniach zajmujących się produkcją rolną / T. Krywan // ABC a Wolters Kluwer business/. – URL: <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/opodatkowanie-przychodow-z-tytulu-czlonkostwa-w-rolniczych-spoldzielniach-produkcyjnych-oraz-innych-spoldzielniach-zajmujacych-sie-produkcja-rolna>.

27. Sanders B. Cooperative taxation [Електронний ресурс] / B. Sanders, K. Duft // Washington State University & U.S. Department of agriculture cooperating, Research Associate, Department of Agricultural Economics, WSU, Pullman. – URL: <http://www.agribusiness-mgmt.wsu.edu/ExtensionNewsletters/coop/CoopTax.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

*

УДК 631.1:336.77

*А.М. БІЛОЧЕНКО, кандидат економічних наук,
начальник відділу аграрної статистики
Міністерство аграрної політики та продовольства України*

Удосконалення організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства України

Постановка проблеми. На сьогодні основними стратегічними напрямками діяльності вітчизняного аграрного сектору є гарантування продовольчої безпеки України, забезпечення розвитку ринків сільськогосподарської продукції, нарощування експортного потенціалу АПК, розвиток сільських територій. Водночас ефективне виконання складних завдань, які стоять перед галуззю, неможливе без належного фінансово-кредитного забезпечення цього сектору держави, окремих регіонів і сільськогосподарських товаровиробників.

За сучасних умов господарювання більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств, відчуваючи гостру потребу в обігових коштах, не можуть повною мірою скористатися фінансово-кредитними ресурсами, наявними на ринку. Адже, з одного боку, зазначені суб'єкти господарювання

вже мають суттєві обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості, характеризуються збитковістю та слабкою фінансовою стійкістю. З іншого боку, фінансово-кредитні установи з різних причин не забезпечують вітчизняних аграріїв дешевими кредитними ресурсами. Крім того, низький рівень рентабельності в окремих підгалузях АПК, вплив факторів сезонності та низьких темпів окупності витрат, недостатній рівень розвитку фінансової інфраструктури зумовили особливості формування та функціонування організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення в сільському господарстві. Таким чином, вирішення зазначених проблем має важливе теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання організації фінансово-кредитного забезпечення вітчизняних аграрних підприємств відображено у працях таких вітчизняних дослідників, як В.М. Алексійчук, В.Г. Андрійчук, І. Бланк [1],

© А.М. Білоченко, 2014

23. Cooperative: Financing and Taxation // Cooperative Information Department of Agriculture, the Internal Revenue Service, the U.S. – Report 1, Section 9. – July 1995. – URL: <http://www.uwcc.wisc.edu/pdf/coop%20financing%20and%20taxation.pdf>.

24. Frederick D. Income tax treatment of cooperatives [Електронний ресурс] / Edition D. Frederick // Cooperative Information, Program Leader Law, Policy & Governance/. – Report 44, Part I, April 2005. – URL: <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/cir441.pdf>.

25. Information for Farmers: State and Local Sales and Use Tax // www.revenue.state.pa.us, Pennsylvania Department of Revenue, REV-1729 AS (11-06), Revised November 2006. – URL: http://www.dmv.state.pa.us/pdotforms/fact_sheets/revenue%20tax%20info%20for%20farmers

26. Krywan T. Opodatkowanie spółdzielniach zajmujących się produkcją rolną / T. Krywan // ABC a Wolters Kluwer business/. – URL: <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/opodatkowanie-przychodow-z-tytulu-czlonkostwa-w-rolniczych-spoldzielniach-produkcyjnych-oraz-innych-spoldzielniach-zajmujacych-sie-produkcja-rolna>.

27. Sanders B. Cooperative taxation [Електронний ресурс] / B. Sanders, K. Duft // Washington State University & U.S. Department of agriculture cooperating, Research Associate, Department of Agricultural Economics, WSU, Pullman. – URL: <http://www.agribusiness-mgmt.wsu.edu/ExtensionNewsletters/coop/CoopTax.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

*

УДК 631.1:336.77

*А.М. БІЛОЧЕНКО, кандидат економічних наук,
начальник відділу аграрної статистики
Міністерство аграрної політики та продовольства України*

Удосконалення організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства України

Постановка проблеми. На сьогодні основними стратегічними напрямками діяльності вітчизняного аграрного сектору є гарантування продовольчої безпеки України, забезпечення розвитку ринків сільськогосподарської продукції, нарощування експортного потенціалу АПК, розвиток сільських територій. Водночас ефективне виконання складних завдань, які стоять перед галуззю, неможливе без належного фінансово-кредитного забезпечення цього сектору держави, окремих регіонів і сільськогосподарських товаровиробників.

За сучасних умов господарювання більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств, відчуваючи гостру потребу в обігових коштах, не можуть повною мірою скористатися фінансово-кредитними ресурсами, наявними на ринку. Адже, з одного боку, зазначені суб'єкти господарювання

вже мають суттєві обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості, характеризуються збитковістю та слабкою фінансовою стійкістю. З іншого боку, фінансово-кредитні установи з різних причин не забезпечують вітчизняних аграріїв дешевими кредитними ресурсами. Крім того, низький рівень рентабельності в окремих підгалузях АПК, вплив факторів сезонності та низьких темпів окупності витрат, недостатній рівень розвитку фінансової інфраструктури зумовили особливості формування та функціонування організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення в сільському господарстві. Таким чином, вирішення зазначених проблем має важливе теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання організації фінансово-кредитного забезпечення вітчизняних аграрних підприємств відображено у працях таких вітчизняних дослідників, як В.М. Алексійчук, В.Г. Андрійчук, І. Бланк [1],

© А.М. Білоченко, 2014

А.Г. Борщ, О.Д. Василик [3], Л.В. Дейнеко, М.Я. Дем'яненко, М.Ф. Кропивко, П.А. Лайко, В.С. Лобас, Ю.О. Лупенко [4], М.Й. Малік, О.В. Олійник, Б.Й. Пасхавер, Д.В. Полозенко, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, О.М. Шпичак та ін.

Найбільш важливі проблеми фінансування та кредитування підприємств у ринковій економіці, в тому числі аграрних і переробних підприємств відображено в роботах іноземних учених, таких як Ю. Брігхем [2], А. Рутковський [7], А. Берлі, Г. Мінз, С. Овсіак [6] та ін.

У наукових розробках дослідників опрацьовано систему нормативно-правового забезпечення, управління, оподаткування, формування належної фінансової інфраструктури, необхідної для фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств тощо. Разом із тим переважна більшість учених не вивчає у комплексі економічні, організаційні, господарські, фінансові й інші аспекти фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Мета статті – аналіз сучасного стану розвитку організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства України та розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основних результатів дослідження. Проведене дослідження засвідчує, що в економічній літературі та на практиці поняття «фінансово-кредитний (фінансовий) механізм» використовується досить широко, а єдиної думки щодо його визначення та складових елементів не досягнуто.

О.Д. Василик вважає, що фінансовий механізм можна визначити як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян [3]. На нашу думку, наведене визначення доцільно дещо доповнити з урахуванням сучасних умов. Зокрема, під фінансово-кредитним (фінансовим) механізмом слід розуміти складовий елемент господарського механізму, що є сукупністю форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забез-

печення потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.

Складовими фінансового механізму доцільно, насамперед, вважати фінансове забезпечення, фінансове регулювання, а також систему фінансових індикаторів і фінансових інструментів, що дають змогу оцінити зазначений вплив.

За нинішніх умов господарювання фінансове забезпечення аграрних підприємств може здійснюватися у таких формах: кредитування, самофінансування, акціонерний капітал, бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (застосовується дедалі менше).

Класичною й найважливішою формою фінансового забезпечення традиційно залишається кредитування. Так, за інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 25.04.2014 року 1066 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити загальним обсягом понад 4 млрд грн, що на рівні відповідної дати 2013 року (4 млрд грн). У тому числі близько 2,7 млрд грн – це короткострокові кредити, 994,5 млн грн – середньострокові та 409,7 млн грн – довгострокові.

Процентні ставки, під які залучаються кредити у 2014 році, в середньому по Україні становлять у національній валюті 22–25% річних.

За статистичними даними Національного банку України, станом на 01.03.2014 року кредити, надані підприємствам агропромислового комплексу, становили 95 млрд гривень. Частка прострочених кредитів, залучених в агропромисловий сектор економіки, була лише 7,1%.

Разом із тим депозити в банках підприємств АПК становили 33 млрд грн (16,7% від загального обсягу депозитів), із них сільськогосподарські підприємства – 22,8 млрд грн (69,2% від загального обсягу по АПК).

Водночас обсяги бюджетного фінансування галузі постійно скорочуються. Причому, ця тенденція спостерігається не лише на рівні державного бюджету, але й на рівні місцевих бюджетів. Так, за даними Мінагрополітики України, на 2014 рік було передбачено фінансову підтримку розвитку під-

приємств АПК за рахунок коштів місцевих бюджетів в обсязі 177,7 млн грн. А за I квартал поточного року фактично профінансовано з місцевого бюджету лише 33,8 млн грн, або 19% до потреби.

Враховуючи викладене, сільськогосподарським підприємствам слід приділити більшу увагу застосуванню альтернативних джерел фінансування – насамперед, механізм самофінансування та збільшення акціонерного капіталу (у випадку корпорацій). Зокрема, використання переваг корпорацій для залучення довгострокових фінансових ресурсів шляхом емісії цінних паперів може мати особливе значення саме для агропромислового виробництва, підприємства якого внаслідок сезонності потребують значних обсягів інвестицій у визначений період часу. Тим більше, що в агропромисловому виробництві України вже створено вагомий корпоративний сектор, який має можливість залучати фінансові ресурси як через вітчизняний, так і через іноземні фондові ринки.

Висновки. Удосконалення організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення має охоплювати такі основні складові: визначення потреби підприємства у фінансових ресурсах, забезпечення оптимальної структури фінансових ресурсів, мінімізації витрат на залучення фінансово-кредитних ресурсів, забезпечення платоспроможності та прибутковості підприємств, управління їх інвестиційною привабливістю, нарощування капіталу та зростання вартості аграрних підприємств.

Крім того, у зв'язку з обмеженням можливостей бюджетного фінансування галузі, найближчим часом буде збережено тенденцію щодо надання державної підтримки саме на поворотній основі. За оцінками Мінагрополітики України, впровадження програм підтримки на поворотній основі дасть змогу вже через три роки повністю відмовитися від фінансування програм в агросектор із загального фонду держбюджету за рахунок акумульованих коштів.

Список використаних джерел

1. Бланк И. Финансовый менеджмент: учебный курс / И. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – 528 с.
2. Бригхэм Ю.Ф. Энциклопедия финансового менеджмента: Сокр. пер. с англ. / ред. колл. А.М. Емельянов, В. В. Воронов, В. И. Кушлин и др. / Ю.Ф. Бригхэм. – 5-е изд. – М.: РАГС: ОАО "Изд-во "Экономика", 1998. – 824 с.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / Василик О.Д. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
5. Norgaard O. Economic Institution and Democratic Reform: A Comparative Analysis of Post-Communist Countries. — L., 2000.
6. Owsiak S. Finanse publiczne. Teoria i praktyka / S. Owsiak. — Warszawa: WNPWN, 2001. — 562 s.
7. Rutkowski A. Zarządzanie finansami /A. Rutkowski. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2003.
8. Finanse / Red. nauk. J. Zarzecki. — Białystok: WSE, 2000. — Т. 1,2.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014 р.

* * *

*O.P. VELYCHKO, PhD in Economics, Associated Professor,
Head of Management and Law Department
Dnipropetrovsk State Agrarian University*

Modeling of decisions made by a member of the servicing cooperative in the system of modification and logistics of grain storage

Scientific problem. The activity of a modern agricultural servicing cooperatives is connected with technological (qualitative transition in subject of labor), logistical (storage, stocking transportation and so on) and other business processes.

The major part of servicing cooperatives in agribusiness are multifunctional and at the same time perform separate functions concerning logistical provision of a main type of business activity of their members. Hence these formations are cooperatives with attendant agrilogistics activity.

Besides among such cooperatives there are the agricultural servicing or manufacturing cooperative with one of the tasks is to provide separate logistical process (processes) in the activity of their members or other subjects of business activity [14].

Today specialization in activity of numerous multifunctional cooperatives is connected not only with features of providing business processes but also with types (fields) of their economic activity.

One of the most widespread formations in the world practice is a grain servicing cooperative with attendant logistical activity which is an important object of managing.

Along with that effective business activity of participants of such cooperatives requires application of appropriate ways of modeling managerial decisions.

Analysis of recent researches and publications. Problems of preparing managerial decisions with the help of methods and models of rationalistic logistics in grain field of agrarian-

industrial complex are studied in works of such Ukrainian scientist as, Ya. Drobotia [1], I. Savenko [2], N. Tsymbalista [3], N. Vasylyeva [4] and others.

Study of agrarian logistics and features of using quantitative methods and models in the system of a farming and agrarian servicing cooperation is the subject of attention of such foreign researchers as H. Conte [10], B.L. Dahl [16], F. Dooley [8], J.R. Ellis [7], S. Frederico [6], A. Krueger [8], D.S. Lobo [10], I. Manikas [11], Sh.M. Schlecht [13], W.W. Wilson [16] and others.

General models of managing alternatives in the system of agrarian cooperation were studied by M. Lafleur [9].

D.S. Lobo and H. Conte considered separate methodical approaches to planning modification and strategy of logistics in storing coarse grains in cattle-breeding cooperatives [10].

W.W. Wilson and B.L. Dahl studied features of modeling risks and losses in cooperative logistics and marketing of grain in its general chain of export distribution [16]. In their studies along with Sh.M. Schlecht, they applied logistical approach MRP for modeling grain flow in material flow [13].

A. Krueger, F. Dooley, R. Berruto and D. Maier studied possibilities of imitative modeling expenses and risks in the process of after-gathering modification of grain on cooperative grain elevators [8].

However in most studies logistics of grain storing is considered only as a component of management in the supply chain (SCM) in agribusiness. At the same time the fact that it is one of the specialized types of agrilogistics of ration-

alistic or providing type and works both inside and outside the material flow is not considered. The fact the logistics is not equal to SCM concept but only has partly common basis (integrated logistics) should also be taken into account.

Along with that expenses for different technological, logistical and marketing operations in the system of agrarian cooperation are often considered as expenses for universal marketing activity. Furthermore main focus in the studies is concentrated on modeling managerial decisions of grain servicing cooperatives, not their members.

The objective of the article. The aim of the article is to study the model of preparation of decisions in a member of a servicing cooperative in the system of modification and storage of grain taking into account possible alternatives and existing limitations in separate technological and logistical business processes.

Methodological basis of studies has been a combined application of such elements of logistical modeling as a method of the decision tree and linear programming.

Statement of the main results of the study. Term "logistical model" is most appropriate to be used for mathematical, algorithmical, matrix and other informational models which are used in the process of solving separate managerial tasks in providing logistics (supplying, maintenance of production, distribution) and in other functional fields of business activity of enterprises (production, marketing, finances, management and so on) [15].

One of the most spread logistical models is graphical systematization in the process of decision making in management using the method of decision tree (alternatives, possible options, classifications and so on).

However a significant downside of the decision tree is that its practical application is based on heuristic algorithms where each optimal decision is made locally within each chain. Consequently this algorithm cannot provide optimality of the whole tree in general [12]. Besides data which include categorical changes with significant set of levels (closing), more informative weight is provided for those prescribers who have a bigger number of levels [5].

The result of the research is the processing author's approach to the solution of the problem of optimization in canals of a member of a servicing cooperative in the system of modification and

logistics of grain storing through combination of elements in logistical modeling: method of decision tree and linear programming

The presented author's model is focused on a legal person – farm enterprise which is one of the members of such a cooperative formation.

In this case enterprise owns some facilities for modification and storing of grain which are insufficient for preparation and temporary storing of complete amount of the received produce before selling it at the market. Hence for covering the lack in own logistical provision an enterprise partly uses external services of grain servicing cooperatives and commercial grain elevators.

Along with that a part of services was previously ordered in the servicing cooperative. In the event of its incomplete use due to higher effectiveness of use of other logistical canals the agricultural enterprise has to pay the cooperative a fine.

Taking into account these conditions enables to form a spectrum of possible decisions for a member of a servicing cooperative in the field of modification and logistical and marketing provision of grain production (Fig.).

For preparation of the optimal decision concerning amounts of use in alternative canals of an agricultural enterprise in modification and storing of grain it has been suggested to apply the author's model of economical-mathematical task as well as a model of linear programming for finding its solution.

The task is solved for a certain defined period of time when after collecting all the unsold grain of a member of a servicing cooperative will be stored at different (or all possible) logistical canals and at that period will not be sold at the market.

While solving the task for a member of grain servicing cooperative concerning modification and logistical provision of own manufacturing activity in the system of storing grain the following could be taken as variables:

x_1 – amount of grain modification, which was not ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities, tons;

x_2 – amount of grain modification, which was ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities, tons;

x_3 – amount of grain modification in the grain servicing cooperative, tons;

x_4 – amount of grain modification, which was not ordered for a grain servicing cooperative, on the commercial grain elevator, tons;

x_5 – amount of grain modification, which was ordered by a grain servicing cooperative, on the commercial grain elevator, tons;

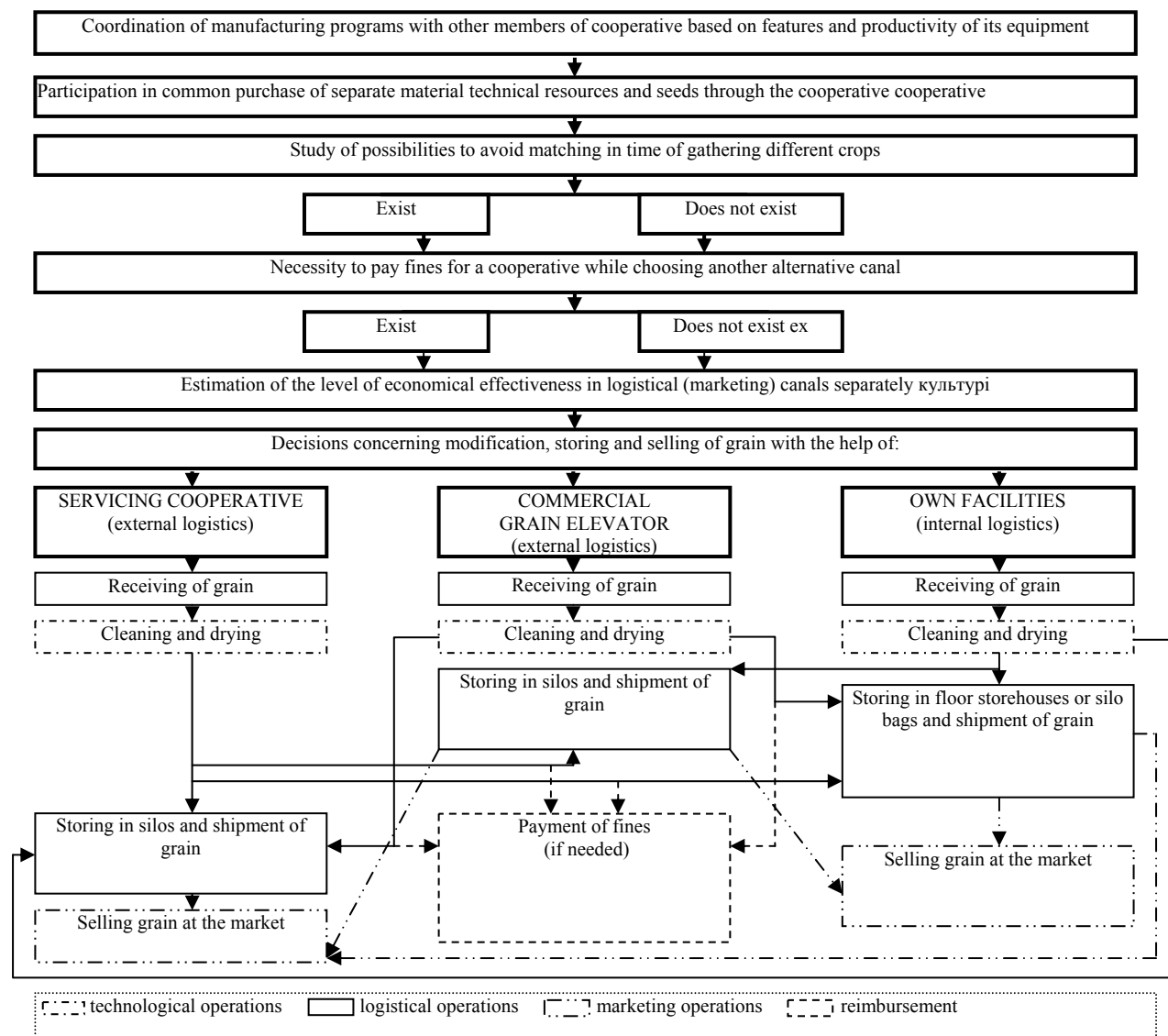
x_6 – amount of grain storing which was not ordered for a grain servicing cooperative, in own silo bags, tons;

x_7 – amount of grain storing which was ordered for a grain servicing cooperative, in own silo bags, tons;

x_8 – amount of floor grain storing, which was not ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities in short-term periods, tons;

x_9 – amount of floor grain storing, which was ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities in short-term periods, tons;

x_{10} – amount of floor grain storing, which was not ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities in long-term periods, tons;

Decision tree (alternative) of a member of a servicing cooperative concerning modification, logistics of storing and selling of grain

Source: Author's development.

x_{11} – amount of floor grain storing, which was ordered for a grain servicing cooperative, on own facilities in long-term periods, tons;

x_{12} – amount of grain storing in grain servicing cooperative, tons;

x_{13} – amount of grain storing which was not ordered for a grain servicing cooperative, on a commercial grain elevator, tons;

x_{14} – amount of grain storing which was ordered for a grain servicing cooperative, on a commercial grain elevator, tons.

At that the task could have a set of restriction concerning:

- ratio in amounts of modification and amounts of placing grain for storing:

$$\sum_{i \in J} x_i \leq \sum_{i \in I} x_i; \quad (1)$$

- general amount of simultaneous grain storing by a member of a servicing cooperative:

$$\sum_{j \in J} x_j \leq M; \quad (2)$$

- facilities of own equipment for grain modification during the necessary period:

$$\sum_{i \in L_1} x_i \leq V; \quad (3)$$

For example in case of the previously defined conditions we will get:

$$x_1 + x_2 \leq V; \quad (4)$$

- own facilities of an enterprise for grain storing during the necessary period using different ways:

$$\sum_{j \in L_2^i} x_j \leq F_i, \quad (i = \overline{1, n}); \quad (5)$$

For example, facilities for storing grain in own silo bags:

$$x_6 + x_7 \leq F_1; \quad (6)$$

For example facilities for floor storing of grain in own granaries during the short-term period:

$$x_8 + x_9 \leq F_2; \quad (7)$$

For example, facilities for floor storing of grain in own granaries during the long-term period:

$$x_{10} + x_{11} \leq F_4; \quad (8)$$

- facilities for storing of grain in grain servicing cooperative:

$$X_3 \leq R_1; \quad (9)$$

- technological possibilities of gathering and modification in grain servicing cooperative during optimal agritechnical terms:

$$X_{12} \leq R_2; \quad (10)$$

- minimal volumes of loading facilities for modification of a grain servicing cooperative by its member without the need to pay fines:

$$x_3 \geq W; \quad (11)$$

- realization of the potential of the enterprise in loading facilities for storing a grain servicing cooperative without the need to pay fines:

$$x_{12} \geq \alpha \sum_{j \in J} x_j \quad (12)$$

- amounts of paying fines for incomplete order concerning grain modification:

$$\sum_{i \in K_1} \gamma_1 x_i \leq T_1; \quad (13)$$

- amounts of paying fines for incomplete order concerning grain storing:

$$\sum_{i \in K_2} \gamma_2 x_i \leq T_2; \quad (14)$$

- non-negativity of the calculated variables:

$$x_i \geq 0 \quad (i \in I \cup J). \quad (15)$$

Hence the criterion of optimality in the present economical-mathematical task is a minimum of expenses for modification and logistics in grain storing using different canals, objective function implies total value of all own and external services and it equals:

$$F = \sum_{i \in I} c_i x_i + \sum_{j \in J} d_j x_j \rightarrow \min \quad (16)$$

In objective function tasks of calculating prognostic average expenses by a member of a cooperative per unit of modification and grain storing must meet a set of main requirements.

Besides in case of using own facilities:

- considering while calculating all direct and indirect constant and temporary expenses;

- calculation of the level of constant expenses on the basis of the average possible prognostic scenario in amounts of loading facilities;

- consideration of then necessary level of paying fines for orders for not used service of a grain servicing cooperative and so on.

In case of using services of a grain servicing cooperative:

- orientation on plan value of cooperative services in accordance with the carried out calculation and advance amounts of orders of its members (with reimbursement of the not performed obligations using fines);

- obligatory inclusion in calculation of extra expenses for external transportation of grain of a member of a cooperative;

- increase of calculated amount of logistical expenses on the level of the expected expenses over produce from gathering crops in not optimal agritechnical conditions (with the purpose of avoiding time matching for gathering different cultures after a long period of time for resetting a separator and complete cleaning of the separator and the drying machine of a cooperative) and others.

In case of using services of a commercial elevator:

- orientation on the announced price conditions concerning the price of the corresponding services;

- obligatory inclusion of extra expenses for external transportation of grain into calculation;

- considering the increase in price of grain delivery in case of a line at the grain elevator (due to payment for idleness of the rented vehicles);
- considering the necessary level for payment of fines for ordered but not used services of a grain servicing cooperative;
- increase of the calculated amount of logistical expenses for average and multi-year level of the expected expenses due to increased indices of contamination and humidity of grain during its modification at grain elevators and so on.

Conclusions. The system of modification and storing of grain is a technological logistical system of agribusiness which is an important part of management. Its provision for members of a servicing cooperative is connected with three key alternatives: own facilities (internal

logistics), a servicing cooperative (external logistics) and a commercial grain elevator (external logistics).

Downside of the algorithm concerning provision of general optimality of the decision tree in the system of management of a member of a grain servicing cooperative can be decreased through the combined application of elements of this approach with methods of linear programming.

Criterion of optimality in the economical mathematical task should be minimal expenses for modification and logistical storing of grain using different canals. Moreover parameters of objective function in each canal should consider both factual (direct and indirect) expenses and extra potential expenses (transformation expenses) of a member of a serving cooperative.

References

1. Drobotia, Ya.A. (2011). Upravlinnia logistykoyu materialnykh zapasiv agrarnykh pidpryemstv (*Management in logistics of material stocks of agricultural enterprises*): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryemstvamy» (*Abstract of thesis for obtaining a degree Candidate of Economical Sciences*). Poltava: PDDA (in Ukr.).
2. Savenko, I.I. (2008). Logistychnyi pidkhid v upravlinni potokamy zernozberigayuchykh pidpryemstv. Teoretyko-pravovyi ta metodologichni aspekty (*Logistical approach in managing flows of grain storing enterprises. Theoretical lawful and methodological aspects*). Odesa: Poligraf (in Ukr.).
3. Tsybalyista, N.A. (2012). Investytsiine zabezpechennia zernovykh obslugovuyuchykh kooperatyviv (*Investing provision of grain servicing cooperatives*): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryemstvamy» (*Abstract of thesis for obtaining a degree Candidate of Economical Sciences*). Lviv: LNAU (in Ukr.).
4. Vasylyeva, N.K. (2007). Matematychni modeli innovatsiinogo rozvytku v agrarnii ekonomitsi (*Mathematical models of the innovative development in agricultural economy*). Dnipropetrovsk: RVV DDAU (in Ukr.).
5. Deng, H., Runger, G. & Tuv, E. (2011). «Bias of importance measures for multi-valued attributes and solutions». Proceedings of the 21st International Conference on Artificial Neural Networks (ICANN). – P. 293-300.
6. Frederico, S. (2011). The modern agricultural frontier and logistics: the importance of the soybean and grain storage system in Brazil. *TERRÆ*, 8(1-2). – P. 26-34.
7. Ellis, J.R., Hughes, D.W. & Butche, W.R. (1991). Economic Modeling of Farm Production and Conservation Decisions in Response to Alternative Resource and Environmental. *Northeastern Journal of Agricultural and Resource Economics*, 20(1). – P. 98-108.
8. Krueger, A., Dooley, F., Berruto, R. & Maier, D. (2000). "Risk Management Strategies for Grain Elevators Handling Identity-Preserved Grains." IAMA World Food and Agribusiness Congress West Lafayette, IN, June.
9. Lafleur, M. (2005). Desarrollo económico y cooperativas: un modelo de gestión alternativa. In Lafleur, M., et al. (dir.), *Reflexiones sobre cooperativismo*. México: Escuela de cooperativismo, 1er éd. – P. 5-31.
10. Lobo, D.S., Conte, H. (2011). Comparison of logistics strategies of two cooperatives in the poultry sector using Stated Preference Technique / POMS 23rd Annual Conference Chicago, Illinois, U.S.A. April 20 to April 23.
11. Manikas, I., Kelemis, A. & Folinis, D. (2013, November). Modeling of logistics processes in the Agrifood Supply Chain CIOSTA & CIGR Section, V Conference 2011 29 June - 1 July 2011, Vienna, Austria Retrieved from http://www.nas.boku.ac.at/fileadmin/_/H93/H931/CIOSTA_Presentations/manikas.pdf.
12. Murthy, S. (1998). Automatic construction of decision trees from data: A multidisciplinary survey. *Data Mining and Knowledge Discovery*.
13. Schlecht, Sh. M., Wilson, W.W. & Dahl, B.L. (2004). Logistical Costs and Strategies for Wheat Segregation. *Agribusiness & Applied Economics Report*. – P. 551, 34.
14. Velychko, O. (2013). Cooperative formations in the system of regional providing logistics of agribusiness. *Ekonomika rozvytku (Economics of Development)*, 2(66). – P. 20-25.
15. Velychko, O.P. (2013, November). Logistical modeling of productivity agriproduction system in plant cultivation Retrieved from <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?f=2013/RU/RU1301.xml;RU2013307851>.
16. Wilson, W.W. & Dahl, B.L. (2000). Logistical Strategies and Risks in Canadian Grain Marketing. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 48, 141-160.

The article has been received 31.01.2014

* * *

УДК 330.3:338.432

*П.Т. САБЛУК, доктор економічних наук,
професор, академік НААН*

*Л.І. КУРИЛО, доктор економічних наук, доцент
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Наукові (економічні) центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою

Постановка проблеми. Після відомих подій наприкінці 2013 р. і на початку 2014 р. в Україні політичні сили і громадські організації пропонують різні напрями розвитку держави, активізації найбільш ефективних складових її економічної діяльності. Особлива увага відводиться розвитку агропромислового виробництва, що цілком обґрунтовано. Ця сфера діяльності українців завжди була визначальною на всіх переломних етапах їх життя. Тому постановка питання про перенесення центру ваги економічної роботи в первинну ланку виробництва, безпосередньо до виконавців робіт заслуговує на схвалення й підтримку. У країнах Європи, з якими наша держава має намір налагодити тісні економічні відносини, в основі дій владних структур головною турботою аграрних наукових інституцій є фермер, жи-

тель сільського населеного пункту. Виходячи з цього, дуже важливо створити вважену систему організації управління АПК, що охопить усі його суб'єкти як у територіальному (горизонтальному), так і вертикальному розрізах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені питання досліджувались у роботах О.Г. Булавки, В.С. Дієсперова, М.Ф. Кропивка, І. І. Лукінова, М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, О.М. Онищенко, О.Г. Шпикуляка, В.Я. Месель-Веселяка [1-6] та інших науковців.

Мета статті – пошук шляхів охоплення всіх учасників аграрного ринку в територіальному й вертикальному розрізах за рахунок чіткої системи організації економічної діяльності суб'єктами господарювання АПК.

Виклад основних результатів дослідження. Нині на макро- і мікрорівнях створено низку державних і громадських струк-

© П.Т. Саблук, Л.І. Курило, 2014

тур, які утворили розгалужену мережу своїх органів в областях, районах, сільських населених пунктах. Однак їхня робота з погляду системності й комплексності функціонування, забезпечення розвитку сільських територій, розміщення на них суб'єктів господарювання в абсолютній більшості випадків не взаємозв'язана і не взаємоузгоджена. Наявні, наприклад, в областях вищі навчальні заклади, інститути, коледжі, різноманітні громадські організації здебільшого функціонують самі по собі та не націлені на досягнення високих кінцевих результатів суб'єктів господарювання у сільських населених пунктах, облаштування конкретних територій, на яких вони розташовані й де проживають селяни (16 млн).

Тому, виходячи з вимог сьогодення, виникла об'єктивна потреба скоординувати їхню діяльність, визначити роль і місце кожного в досягненні бажаних кінцевих результатів конкретного регіону і держави в цілому. Із цією метою в усіх областях під керівництвом першої особи (або першого заступника) слід було б створити науковий (економічний) центр розвитку сільських територій, потреба в яких як форми управління впливає з вимог об'єктивних законів розвитку.

До їхнього складу слід ввести господарників та науковців, насамперед аграрного профілю, усіх існуючих на території області державних і приватних інституцій, громадських організацій, підприємств незалежно від відомчого підпорядкування. Об'єктом інтересу цих центрів повинен стати кожний район (можливо на правах їхніх філіалів), сільський населений пункт (включаючи людей, які там проживають), суб'єкт господарювання. Єдина мета роботи центрів під методологічним керівництвом центральних державних, наукових та громадських організацій держави – підвищення економічного і соціального рівня життя сільських жителів. Адже становище, коли врожайність культур, продуктивність худоби, фондооснащеність аграрного виробництва в три рази і більше нижчі, ніж у країнах Європи, США не витримує ніякої критики. Немає будь-якого пояснення тому, що рівень оплати праці в цій сфері на 40% нижчий, ніж у середньому

по державі. І це в ситуації, коли всі чудово розуміють, що перспективи розвитку має та держава, в якій розвиваються не тільки міста, а й уся її територія. Особливо це стосується України та її аграрного сектора.

Тому на нинішній час вкрай необхідно:

1) провести роз'яснювальну роботу серед селян про об'єктивну необхідність проведення та зміст аграрної реформи і з їхньою участю зробити все можливе щодо її завершення. Слід викоринити з їхньої свідомості думку про те, що земля як дар божий не повинна брати участі у формуванні економічних показників та цін на вироблювану в сільському господарстві продукцію. Така позиція була вигідна більшовикам (комуністам), щоб зробити свою ідеологію привабливою. Під адміністративним тиском вона в окремі періоди для них спрацьовувала, а для селянства – ніколи. Тому з кожним роком у них зменшувався економічний інтерес до праці в сільському господарстві, збільшувалася диспаритет цін і т. п., хоча на з'їздах партії селянське питання постійно розглядалося. А причина тут очевидна – виключення ресурсу землі з економічного обороту з кожним роком відкидало аграрну економіку на узбіччя економічних процесів, що відбувалися в державі та світі. За нашими підрахунками, з цієї причини селяни щорічно втрачали і продовжують втрачати в середньому 3000 грн з кожного гектара сільськогосподарських угідь, що по державі в цілому становить 120 млрд грн;

2) створити розгалужену мережу підготовки та перепідготовки кадрів. Знання об'єктивних економічних законів ринкової економіки, формування ціни виробництва, ціни пропозиції, ринкової ціни, прибутку в цій економіці є обов'язковим для всіх і кожного. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання все більше виокремлюється в головну й нею повинні займатися підготовлені керівники і спеціалісти, здійснюючи постійний моніторинг цих показників, обговорюючи їх рівень на семінарах, конференціях, нарадах тощо;

3) активізувати, аж до охоплення всіх територій, створення різних кооперативів (заготівельних, постачальницьких, кредитних). Крім самих селян їм цю роботу ніхто не

зробить, але цьому треба їх навчити. Нині в Україні є 28,5 тис. сільських населених пунктів, у кожному з яких повинен бути той чи інший обслуговуючий кооператив. На теперішній час таких кооперативів менше однієї тисячі. А хто ж організує їх ще 30 тис. од.? Без загальної ідеології цю роботу, через центри, на нашу думку, організувати неможливо;

4) розвивати інтеграційні процеси в кожному адміністративно-територіальному районі. Не може бути такого становища, що в половині адміністративних районів держави немає тваринницьких ферм, підприємств по переробці сільськогосподарської продукції. Обґрунтування можливостей їх організації, забезпечення ефективного функціонування повинно стати одним із завдань центрів;

5) створити заготівельно-збутову систему. В кожному сільському адміністративному районі має бути агроторговий дім, функція якого – організація заготівлі й реалізація через оптові ринки, за каналами зовнішньої торгівлі виробленої на території району сільськогосподарської продукції. При агроторгових домах могли б функціонувати наукові центри, продукція яких також поступово ставала б товаром;

6) впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, новітні технології у виробництво через прогресивну систему управління та організації економічної діяльності й ін.;

7) розв'язувати економічні та правові проблеми власності на майно і землю всіх, хто проживає на сільській території. Власність кожного повинна бути не лише юридично захищена, а й мати дієвий механізм такого захисту, та на повну силу працювати на її власника і суспільство. Кожному селянину необхідно знати свої права, обов'язки та нести відповідальність за свою власність;

8) залучати кожного, хто проживає на сільській території, до розв'язання проблем її розвитку. Приблизно до того, як це робиться в релігійній діяльності, слід організовувати функціонування інших ділянок суспільного життя громади (дороги, водопостачання, культура тощо).

Розв'язання проблеми організації запропонованих центрів і заходів впливає з необхідності переведення результатів наукових досліджень у практичну площину, а також створення умов для залучення для цього наявного потенціалу регіональної освіти й науки, посилення координації (рис. 1).

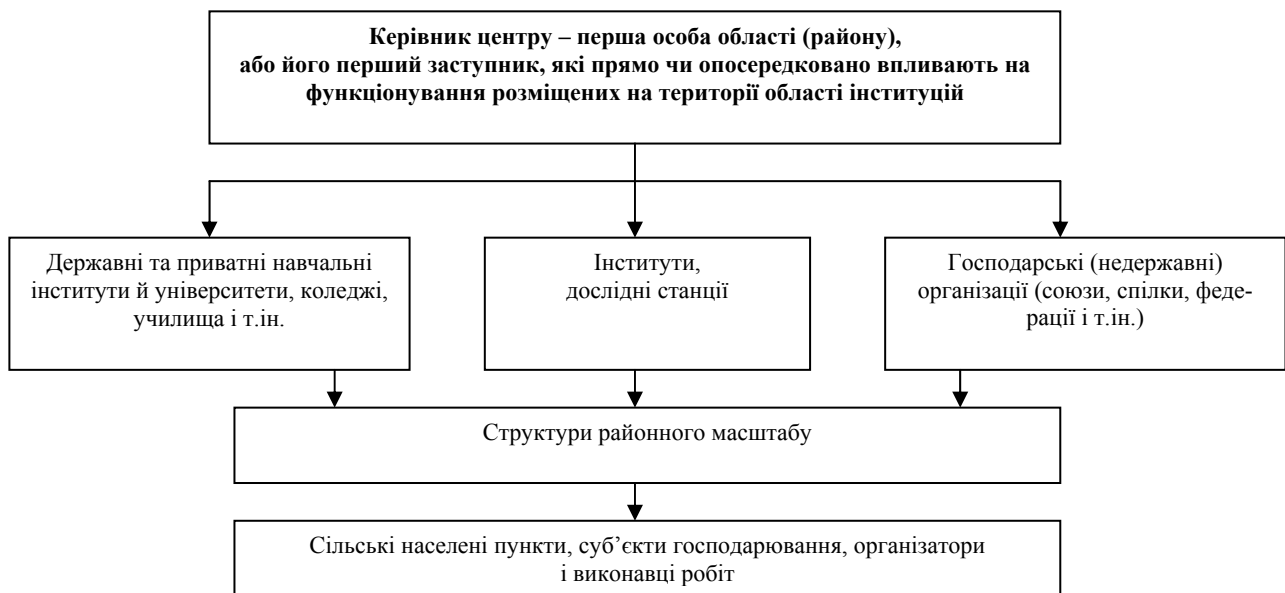

Рис. 1. Організаційна структура наукових (економічних) центрів розвитку сільських територій

У цілому, основні функції Центру з врахуванням вищенаведених невідкладних завдань можуть бути такими:

обговорення і прийняття рішень щодо основних напрямів діяльності агропромислового виробництва на регіональному рівні (району, області);

розробка програм розвитку агропромислового виробництва і сільських територій;
 розгляд пропозицій щодо ефективного використання наявного потенціалу аграрного сектора, впровадження досягнень аграрної науки у виробництво;
 обговорення питань соціально-економічного розвитку сільських територій;
 участь у створенні регіонального банку завершених наукових розробок та надання допомоги у їх апробації й реалізації;
 здійснення заходів щодо підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу на всіх рівнях;
 надання консультаційно-методичної допомоги виробничим підрозділам, сільським радам, районним господарським органам;

ведення маркетингової діяльності організацією виставкових демонстраційних полігонів, аукціонів;

встановлення зв'язків із зарубіжними країнами (компаніями) з питань агропромислового виробництва;

створення сприятливого інвестиційного клімату й обґрунтування проектів із залученням державних, приватних та іноземних інвестицій із метою забезпечення інноваційного розвитку АПК і соціально-економічного розвитку сільських територій.

Нами запропоновано організаційну структуру Житомирського економічного центру на основі наукових, освітніх закладів, недержавних організацій, суб'єктів господарювання області (рис. 2).

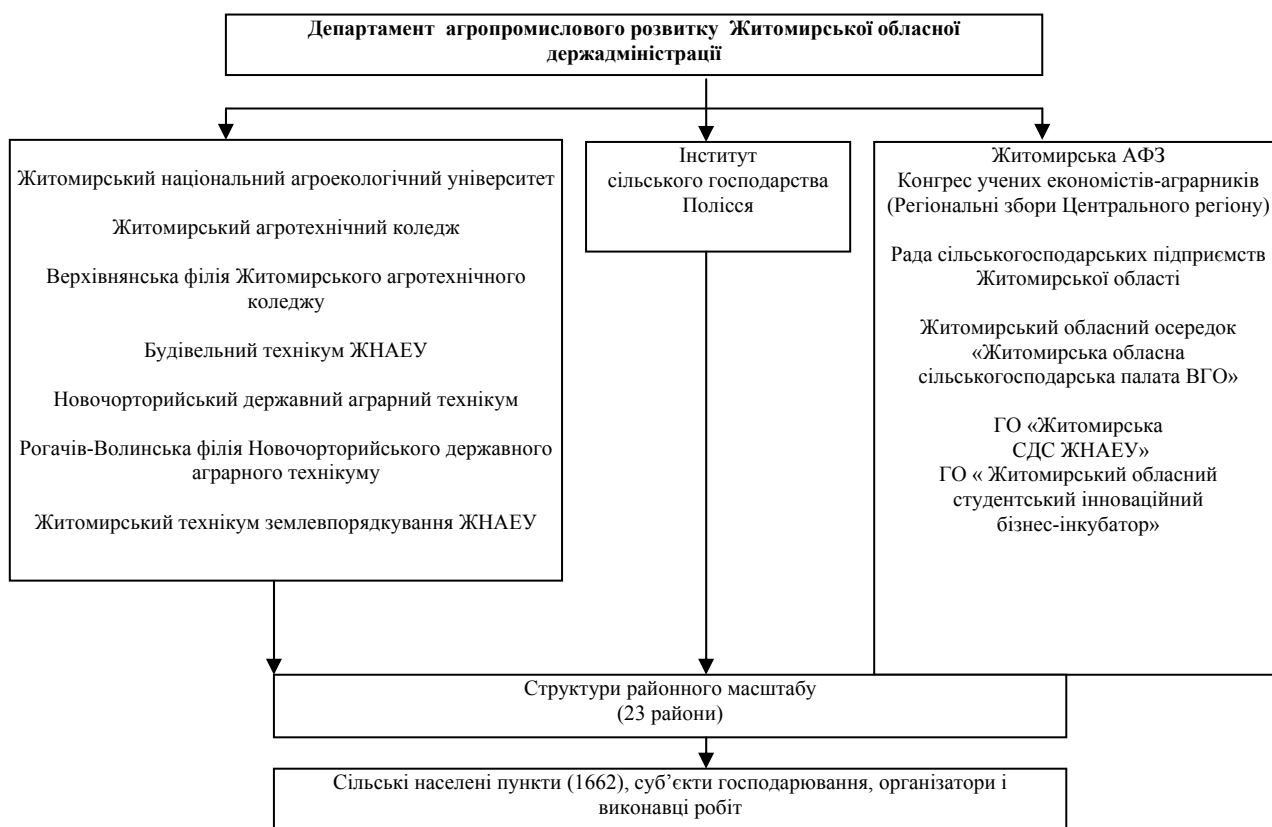

Рис. 2. Організаційна структура Житомирського наукового (економічного) центру розвитку сільських територій

Основні завдання Центру:

аналіз соціально-економічних відносин в АПК області та підготовка пропозицій органам виконавчої влади;

аналіз розвитку сільських територій області, районів й розробка пропозицій щодо їх соціально-економічного розвитку;

обґрунтування пропозицій щодо ефективного використання ґрунтово-кліматичного

потенціалу, матеріально-технічних, трудових і фінансових ресурсів, передових технологій в агропромисловій діяльності;

координація роботи освітніх, наукових установ та агроформувань з метою апробації й впровадження новітніх науково-технічних розробок;

інформаційно-консультаційне забезпечення державних і недержавних установ та

організацій аграрної сфери області, району, сільської території;

налагодження комерційних зв'язків із зарубіжними партнерами в сфері науки, освіти й агровиробництва.

Рішення, що приймаються на засіданнях Центру, доводяться керівникам обласних, районних і сільських територій, навчальних закладів та громадських організацій аграрного профілю.

Обсяг фінансування Центру формується на етапі розробки програми наукового забезпечення агропромислового виробництва області за рахунок:

місцевих бюджетів; надходження коштів від виконання наукових інноваційно-інвестиційних регіональних програм і проєктів, робіт, здійснюваних на договірних засадах; благодійних внесків.

Важливим питанням розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій є інформаційне забезпечення, зокрема інноваційної діяльності в аграрній сфері. Для цього необхідно створити мережу центрів як на місцях, так і в Інтернет-мережі. З кожного напрямку інноваційної діяльності має бути інформаційний портал, що інтегруватиме відомості про теоретичні та науково-прикладні досягнення у вибраній сфері, наявні інформаційні ресурси, організації й фахівців, які займаються даною проблематикою, тощо. Наявність такого порталу сприятиме досягненню оперативності інформаційного забезпечення, розвитку відповідних наукових і прикладних напрямів. Наукові (економічні) центри та сільськогосподарські дорадчі служби повинні містити всю необхідну законодавчу базу зі створення й реалізації інновацій, а також базу інновацій-пропозицій, інформацію про мережу організацій, наукових установ, які займаються розробками. Крім того, доцільним є формування бази суб'єктів, які б хотіли мати доступ до інноваційної продукції, з метою можливості одержання інформації про розробників, виробників необхідної інноваційної продукції і своєчасного використання цієї інформації суб'єктами сільськогосподарської інноваційної діяльності (фермерські господарства, господарські товариства тощо).

Інноваційна діяльність дає очікувані результати тільки при раціональній організації. Причому досвід розвитку світових економік довів, що найрезультативнішою ця діяльність є при орієнтації, в основному, на регіональні потреби в інноваціях. В умовах обмежених бюджетних ресурсів для підтримання інноваційної діяльності необхідно створити позабюджетний фонд інновацій. Для підприємств і організацій науково-інноваційної сфери передбачити зниження процентної ставки кредитів за рахунок обласного бюджету; розвиток центрів щодо підтримки підприємств, які впроваджують інноваційну продукцію, субсидування частини витрат, пов'язаних із розвитком малого інноваційного підприємництва (на обласному та районному рівнях).

Для активізації інноваційної діяльності слід залучати кошти підприємницького сектора, реалізувати проєкти державно-приватного партнерства, створювати інвестиційний фонд, розвивати малий і середній бізнес та інноваційну інфраструктуру, стимулювати інноваційний процес. Усі ці функції по координації процесу повинні взяти на себе Наукові центри (економічні) розвитку як найбільш орієнтовані й наближені ланки до регіональних потреб виробництва і сільських територій.

Висновки. У багатьох країнах світу жителі сільського населеного пункту займає вагоме місце в діях владних структур і аграрних інституцій. Такий підхід до низинних ланок виробництва слід повсюдно забезпечити й в Україні. Досягти цього можливо створенням наукових (економічних) центрів у регіонах (областях і районах), які б займалися питаннями розвитку сільських територій.

Регіональний рівень найбільше наближений до сільгоспвиробника, враховує специфіку, можливості та ресурси, у тому числі фінансові, для впровадження інновацій в аграрне виробництво, його модернізації. При цьому зміст аграрної освіти і науки повинен органічно відповідати потребам сільськогосподарського виробництва та бути максимально наближеним до нього.

Список використаних джерел

1. Кривко М.Ф. Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кривко, Т.С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11-18.
2. Малік М.Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 138-149.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. Булавка О.Г. Стан та проблеми управління соціальним розвитком сільських територій – вітчизняний та світовий досвід / О.Г. Булавка // Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кривка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 156-176.
6. Дієсперов В.С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
7. Drucker P.F. The Drucker Lectures / P.F. Drucker // Tssential Lessons on Management, Society, and Economy. Edited and with an Introduction by Rick Wartman. – New York. – 2008. – 267 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014 р.

*

УДК 316.344.55

В.С. ДІЄСПЕРОВ, доктор економічних наук
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності

Постановка проблеми. Організація економічної діяльності в селах і сільських районах не стала об'єктом управління з боку органів місцевого самоврядування, що утруднює розв'язання проблем розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація проблеми села останніми роками привертає увагу дослідників та громадськості, що виражається, зокрема, численними публікаціями з даної тематики. В літературних джерелах проблема розглядається на загальноукраїнському рівні або на прикладах окремих місцевостей. Водночас рідко розглядаються питання організації управління соціально-економічною ситуацією у самоврядних громадах і на районному рівні.

Мета статті – показати можливі способи впливу місцевих органів влади й самоврядування на економічні процеси з метою цілеспрямованого управління ними.

Виклад основних результатів дослідження. Територія – насамперед наукова абстракція, яка означає виділену в просторі частину земної поверхні. Дане поняття багатоаспектне, є предметом вивчення різних наук – географічних, економічних, соціальних, екологічних, управлінських та інших. Використовуючи цей термін, кожна наука наголошує на тих аспектах, які нею дослі-

© В.С.Дієсперов, 2014

Список використаних джерел

1. Кривко М.Ф. Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кривко, Т.С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11-18.
2. Малік М.Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 138-149.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. Булавка О.Г. Стан та проблеми управління соціальним розвитком сільських територій – вітчизняний та світовий досвід / О.Г. Булавка // Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кривка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 156-176.
6. Дієсперов В.С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
7. Drucker P.F. The Drucker Lectures / P.F. Drucker // Tssential Lessons on Management, Society, and Economy. Edited and with an Introduction by Rick Wartman. – New York. – 2008. – 267 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014 р.

*

УДК 316.344.55

В.С. ДІЄСПЕРОВ, доктор економічних наук
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності

Постановка проблеми. Організація економічної діяльності в селах і сільських районах не стала об'єктом управління з боку органів місцевого самоврядування, що утруднює розв'язання проблем розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація проблеми села останніми роками привертає увагу дослідників та громадськості, що виражається, зокрема, численними публікаціями з даної тематики. В літературних джерелах проблема розглядається на загальноукраїнському рівні або на прикладах окремих місцевостей. Водночас рідко розглядаються питання організації управління соціально-економічною ситуацією у самоврядних громадах і на районному рівні.

Мета статті – показати можливі способи впливу місцевих органів влади й самоврядування на економічні процеси з метою цілеспрямованого управління ними.

Виклад основних результатів дослідження. Територія – насамперед наукова абстракція, яка означає виділену в просторі частину земної поверхні. Дане поняття багатоаспектне, є предметом вивчення різних наук – географічних, економічних, соціальних, екологічних, управлінських та інших. Використовуючи цей термін, кожна наука наголошує на тих аспектах, які нею дослі-

© В.С.Дієсперов, 2014

джуються, і відповідно формує свій понятійний апарат.

Сільська територія – ще більше несформоване поняття. Різні автори її виділяють та визначають по-своєму. Дискусії з цього приводу згодом допоможуть виробити раціональніші способи влаштування територій, але невідкладно треба погодити практичні підходи до організації управління природними й людськими ресурсами.

Розділяти країну на території сільські та інші логічно за їхньою населеністю. За європейськими підходами до сільської місцевості належать території з густотою населення менше 150 осіб на квадратний кілометр. Але в українських сільських районах часто на такій площі проживає менше, як 25 осіб [3]. Порівняння цих двох показників вказує на те, що переважна частина території України відносно малозаселена і допускати її подальше знелюднення означає втрату економічного потенціалу. Аргументами доцільності досить високої густоти сільського населення є сприятливі агрокліматичні умови наших територій, рівнинний рельєф, родючі ґрунти, густа річкова мережа, доведена практикою можливість високої інтенсивності виробництва.

Виокремлення сільських територій стало актуальним у результаті зосередження значної частини населення країни у великих містах та міських агломераціях – поселеннях з незмірно вищою густиною людності. Поділ країни на міські, сільські й інші – з особливими статусами території, став практичною необхідністю. Площа сільських територій при різних підходах до їх визначення виявляється безумовно переважаючою.

Найпростіше трактування сільської території як такої, що поза межами міст та до якої входять як сільські населені пункти, так і міжпоселенська місцевість, використовується переважно в сільськогосподарському виробництві. Але тоді постає питання – які поселення є містами? За рекомендаціями ООН, містом пропонується вважати поселення з населенням не менше 20 тис. осіб. Більшість наших міських поселень не досягає такої межі. До того ж, до міських належать так звані селища міського типу, біль-

шість яких майже не відрізняються від сіл характером забудови й заняттям населення.

Найчастіше визначення сільських територій пов'язують із сільськогосподарською діяльністю тамтешнього населення. Такий підхід вважаємо правомірним. Але не можна, як це було прийнято раніше, означати сільське господарство заняттям переважної більшості селян. У деяких джерелах сільську територію вважають місцем життєдіяльності сільського населення, що тепер уже не зовсім так. Головною ознакою сільської території слід визнавати те, що використання її в сільськогосподарському і лісогосподарському виробництві має важливе значення для економіки країни. Виходячи з цього, правомірно вважати сільські території одним з основних об'єктів аграрної політики держави. Все ж не можна ідентифікувати сільські території виключно з сільським господарством. Галузевий підхід – то одне, а територіальний – інше. Не можна й обмежувати сільські території поселеннями, які віднесені до сіл. У селищах міського типу та невеликих містах зберігаються сільгоспідприємства, а аграрна зайнятість, включаючи неформальну, одна з головних.

Сільські території відрізняються від міських функціональністю. Вони відіграють вирішальну роль у таких господарських функціях, як сільськогосподарське, лісогосподарське, лісопромислове виробництво, також рекреаційного обслуговування, природоохоронній. У використанні сільських територій важливо забезпечувати баланс між економічним розвитком і збереженням екологічних систем.

Понад 56% населення в 27 державах – членах ЄС проживали на сільських територіях, які охоплювали 91% усієї. Понад 77% території ЄС займали землі сільськогосподарського призначення та ліси – відповідно 47 і 30% [6]. В Україні 69% території вважалися сільськогосподарськими угіддями, а 13% були під лісами. Офіційного визначення площі сільських територій немає, а орієнтовні оцінки з різних джерел знаходяться здебільшого на рівні близько 80% території країни.

Кілька років тому предметом дискусій було виділення депресивних районів. Дане питання слід зняти, оскільки майже вся сільська територія стала депресивною і розділяти ра-

йони немає смислу – всі слід поставити в однакові умови. Проте, ситуація залежить від розташування даної місцевості. Ті, що поблизу великих міст, знаходяться у набагато кращому становищі щодо працевлаштування, інвестиційної привабливості, ринкової оцінки земель, обслуговування населення. Тому при аналізі організації діяльності та її стимулювання є смисл виокремлювати приміські місцевості. Частина таких територій час від часу включається в межі міст. Наприклад, до Києва перейшли території колишніх сіл Вигурівщина й Троєщина, і на них з'явилися великі житлові масиви. Приміські території необґрунтовано скорочують сільськогосподарське виробництво. З'явилися коло великих міст селаспальні. Населення сіл, які включають у міські межі, далеко не завжди від цього виграє. Ні селом, ні містом по суті стають сільради, підпорядковані великим містам. Так сталося, зокрема, біля Миколаєва й Чернігова.

Виділення сільських територій у різних літературних джерелах пов'язують із адміністративно-територіальним устроєм, що практично виправдано. Безсумнівно сільськими визнаються ті, які віднесені до найнижчого базового рівня – сільських рад як органів управління місцевих громад. Таким чином, сільські території є об'єктами самоврядування, одиницями місцевого самоврядування. Але масштаби сільських територій не слід обмежувати визначеними відповідно до адміністративно-територіального устрою сільськими населеними пунктами. Управління та фінансування економічної діяльності нині в основному зосереджено в районних організаціях. Тому до сільських територій повинні включатися й селища та міста районного підпорядкування. Район доповнюється найчастіше 1–2 такими поселеннями. Так, у Київській області у 25 районах є 14 міст районного підпорядкування, 25 селищних і 607 сільських рад. Кожний сільський район – досить велике утворення. При цьому райони суттєво різняться за площами, кількістю й густиною населення та іншими характеристиками (табл. 1).

Сільська поселенська мережа України формувалася століттями під впливом об'єктивних умов і самовільних рішень державних влад. Історичний шлях кожного села

позначився на його долі й розвитку, теперішньому становищі. Особливості регіонів, кожної сільської території повинні бути враховані, і ця необхідність вимагає активної участі селянства.

У центральних, північних, західних регіонах час утворення сіл належить до XIII–XVII ст. У кожному випадку все починалося з маленьких родових осідків з 1–2 господарствами, які потім розросталися в хутори, а через багато поколінь ставали селами. Українське село відзначалося багатолюдністю. Крім сільськогосподарської, у селах з'являлися обслуговуючі, промислові та інші види економічної діяльності. На них спеціалізувалася частина селян. На східних і південних територіях села склалися пізніше, уже в інших політичних та економічних умовах, що разом з природними особливостями визначало відмінний склад населення й способи його діяльності. Тут велика частина сіл утворювалася на державних землях, керуючись адміністративними настановами та засобами. Так, у Чугуївському районі Харківської області, Якимівському Запорізької вже на початку XX ст. створювали поселення як економічні одиниці під номерами, а в 20-ті роки вони одержували назви і ставали відділками радгоспів. Село Привілля Троїцького району Луганської області у цей час складалося на території, де було 9 хуторів та 87 одноосібників; тут збудували центральну садибу, стали зселяти хуторян, з'явилися переселенці; пізніше приєднали ще хутір із 16 одноосібними господарствами; все це було об'єднано в радгосп, який став селоутворювальним підприємством. Село Луганське Мар'їнського району Донецької області починалося із 17 зведених у 1929 році будинків, на базі яких організували підсобне господарство підприємств вугільної промисловості. Південностепові й донецькі території заселялися приїжджими з різних країв сім'ями. Неоднорідне, некорінне, збірне населення відзначалося особливою господарською поведінкою. Кожний регіон країни має свою специфіку організації сільського життя, яка повинна враховуватися в практиці реформувань, економічної діяльності.

1. Характеристики сільських територій Київської області (2005 рік)

Район	Площа, кв. км	Густина населення, осіб на 1 кв. км	Кількість сіл/рад	На сільраду		Кількість населених пунктів			Сіл на сільраду	Середнє населення села	Площа на сільську особу, га
				площа, кв. км	населення, осіб	міст	селищ	сіл			
Баришівський	958	41,87	25	36,65	1133	-	1	37	1,48	766	3,23
Білоцерківський	1280	41,96	34	33,88	1151	1	1	58	1,71	675	2,94
Богуславський	840	46,79	21	38,18	1070	1	-	40	1,90	562	3,57
Бориспільський	1485	36,30	20	72,85	2695	-	-	43	2,15	1253	2,70
Бородянський	933	61,28	19	38,88	1225	-	5	41	2,16	568	3,17
Броварський	1188	62,83	23	44,63	2371	-	3	42	1,83	1298	1,88
Васильківський	1184	57,14	39	27,11	1145	-	4	66	1,69	677	2,37
Вишгородський	2031	35,77	28	67,70	1528	1	1	55	1,96	778	4,43
Володарський	646	34,56	21	29,36	717	-	1	36	1,71	418	4,09
Згурівський	763	28,18	20	36,33	731	-	1	40	2,00	365	4,97
Іванківський	3616	9,45	26	129,14	859	1	1	80	3,08	279	15,03
Кагарлицький	926	39,76	30	29,80	771	1	-	49	1,63	472	3,87
Києво-Святошинський	725	212,83	25	24,95	3106	2	1	49	1,96	1585	0,80
Макарівський	1369	33,54	36	36,03	927	-	2	68	1,89	491	3,89
Миронівський	904	43,25	23	37,67	1134	1	-	45	1,96	580	3,32
Обухівський	773	92,87	29	24,16	724	2	1	43	1,48	488	3,34
Переяслав-Хмельницький	1456	24,35	31	46,66	1144	-	-	51	1,65	695	4,08
Поліський	1288	5,50	14	92,00	506	-	-	30	2,14	236	18,88
Рокитнянський	662	52,23	14	44,13	1529	-	1	22	1,57	973	2,89
Сквирський	980	43,70	27	35,00	924	1	-	49	1,81	509	3,79
Ставищенський	674	40,37	32	29,30	891	-	1	29	1,32	676	3,29
Таращанський	758	45,91	23	31,58	951	1	-	34	1,48	643	3,32
Тетіївський	758	47,23	22	32,96	972	1	-	32	1,45	668	3,39
Фастівський	897	41,98	23	35,40	1173	-	2	45	1,96	599	3,02
Яготинський	793	49,18	18	41,74	916	1	-	41	2,28	402	4,56
Разом	27877	42,31	613	42,40	1203	14	26	1125	1,84	656	3,52

Джерело: дослідження автора.

Повсюди адміністративні реформування сільських територій почалися в повоєнні часи. У 1950 році було прийнято постанову про обов'язкове протягом 2–3 років знесення хуторів. Насильницькі дії по відношенню до малих населених пунктів сприяли консолідації земельних масивів, а водночас руйнували житлові та господарські будівлі, знищували сади. Подібна доля тепер уготована численним знелюдненим поселенням, які вже в побуті стали звати не селами, а хуторами. Усередині 60-х років Держбуд УРСР визначив, що перспективними є тільки 10 тис. сіл. Тисячі, визначені неперспективними, знімалися з державного обліку. Туди не постачали будівельні матеріали, обмежували жителів у різних його видах. Якщо в 1959 році нараховувалося 42229 сільських населених пунктів, то в 1965-му їх залишилося 32788. У подальшому дискре-

дитайні наслідки для невеликих поселень мало позбавлення їх своїх сільгоспприємств. Бригадні й відділкові села були приречені на відставання у своєму розвитку порівняно з тими, де були центральні садиби господарств.

Крім зменшення кількості сіл, скорочується їхнє населення, що спричиняє неможливість чи нераціональність насичення багатьох з них закладами соціальної інфраструктури. Тепер великими доводиться визнавати такі, в яких більше тисячі жителів. У них проживає в середньому близько половини селян і водночас розміщується переважна частина обслуговуючих закладів. Панує думка, що вони мають стати опорними центрами майбутніх систем розселення. Але ж таке виділення порівняно невеликої частини поселень суттєво звужує можливість інших.

Нерівність соціального розвитку населених пунктів видно по одному з районів (табл. 2). У міру того, як скорочується чисельність жителів, прискорюється знелюднення села. Немало їх зовсім втрачають постійне населення. В таких випадках населений пункт знімають з обліку, або залишають поки що, зважаючи, що там є об'єкти приватної власності. Якоюсь мірою рятують знелюднені території дачники, але вони беруть незначну участь у господарській діяльності. Втрати сільського населення не тільки матеріального характеру – українське село було й є головним джерелом етнічної ідентичності та самобутності країни. Із руйнуванням сіл Україна втрачає українську сутність.

Варто придивитися до досвіду найближчої в усіх відношеннях країни – Республіки Білорусь. Тут сільське населення ще більш подрібнене. На початок 2012 року 2290,2 тис. сільських жителів розміщувалися в 23389 населених пунктах. Держава проводить масштабну політику концентрації селянства. З урахуванням ступеня здійснення такої програми сільські поселення поділені на три категорії. Перша – спеціально збудо-

вані агромістечка. Тут створено виробничу та соціальну інфраструктуру для забезпечення соціальних стандартів населенню, що проживає в них і прилеглих територіях. Друга – „поселки” й „деревни” – інші поселення, де також є виробнича та соціальна інфраструктура. Третя категорія – решта населених пунктів, які називають селами, хуторами чи ще якимось інакше [5].

Населені пункти сільських територій самотійно чи своїми об'єднаннями входять у систему місцевого самоврядування як громади. Територіальну громаду становлять жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування. І саме тут на первинному рівні, де люди проживають та спілкуються, приймають життєві рішення, залежать одне від одного, відчують, що є інтереси, відмінні від особистих, місцеве самоврядування може бути найдієвішим.

2. Об'єкти бюджетної сфери та торговельні заклади в селах Кагарлицького району Київської області

Село	Населення	Сільрада	Школа ступеня	Дошкільний заклад	Охорона здоров'я	Клубний заклад	Бібліотека	Штати бюджетних закладів	Штати на 100 осіб населення	Магазини
Балико-Щучинка	431	+	1-П	+	амб.	+	+	47	24,22	4
Уляники	191	-	-	-	фп.	-	+	3	0,70	1
Бендюгівка	240	+	-	-	фп.	+	+	10	4,17	1
Бурти	1289	+	1-Ш	+	амб.	+	+	65	5,04	8
Очеретяне	204	-	-	-	фп.	-	+	3	1,47	1
Великі Прицьки	672	+	1-П	+	фп.	+	+	39	5,80	6
Петрівське	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Горохове	378	+	-	-	фп.	+	+	13	3,44	3
Петрівське	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Горохуватка	321	+	1-П	+	фп.	+	+	38	11,84	1
Іванівка	352	-	-	-	-	-	-	2	0,57	1
Тарасівка	53	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Гребені	451	+	-	+	фп.	+	+	16	3,55	3
Юшки	69	-	-	-	-	+	-	1	1,45	1
Демівщина	395	+	1-П	+	фп.	+	+	35	8,86	4
Оріхове	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Жовтневе	501	+	1-П	+	фп.	+	+	32	6,39	2
Зікращі	91	+	-	-	-	-	-	3	3,30	1
Кадомка	397	+	1-П	+	фп.	+	+	35	8,82	1
Зорівка	87	-	-	-	фп.	+	-	4	4,60	1
Калинівка	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кузьминці	374	+	1-П	-	-	+	+	34	9,09	3

Панікарча	235	-	-	+	фап.	-	-	7	2,98	1
Леонівка	272	+	-	-	фап.	+	+	12	4,41	7
Антонівка	137	-	-	-	-	+	+	3	2,19	2
Липовець	470	+	-	+	фап.	+	+	16	3,40	3
Ліщинка	253	+	-	-	фп.	+	+	13	5,14	2
Росавка	265	-	-	-	фп.	-	-	3	1,13	-
Тернівка	135	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Мирівка	1083	+	1-Ш	+	амб.	+	+	65	6,00	5
Новосілки	309	+	-	+	фп.	+	+	13	4,21	2
Переселення	1480	+	1-Ш	+	амб.	+	+	59	3,99	6
Півці	345	+	1-П	-	фп.	+	+	34	9,86	2
Онацьки	300	-	-	-	-	-	-	1	0,33	-
Расавка	131	+	-	-	-	-	-	4	3,05	2
Слобода	1684	+	1-Ш	+	фап.	+	+	51	3,03	11
Стави	1310	+	1-Ш	+	амб.	+	+	66	5,04	8
Стайки	2006	+	1-Ш	+	амб.	+	+	86	4,29	19
Стрітівка	559	+	1-Ш	+	фп.	+	+	29	5,19	2
Сущани	515	+	1-П	+	фп.	+	+	37	7,18	3
Халча	587	+	1-П	+	фап.	+	+	39	6,64	3
Воронівка	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Петрівське	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черняхів	1157	+	1-Ш	+	амб.	+	+	63	5,45	11
Шпендівка	489	+	1-П	-	фп.	+	+	30	6,13	4
Шубівка	430	+	1-Ш	+	амб.	+	+	56	13,02	4
Землянка	157	-	-	-	-	+	-	2	1,27	1
Яблунівка	250	-	-	+	фп.	+	+	16	6,40	3
Разом	21218	30	20	22	32	32	31	1085	5,11	144

Джерело: дослідження автора.

Місцеве самоврядування – продукт суспільного прогресу, освоєний у цивілізованих країнах вже два століття тому. Сільське самоврядування в російській імперії було започатковано реформою 1861 року. Очолював сільську громаду обраний нею староста, а при ньому була громадська рада, обрані старшина, писар. Введено інститут сільських зборів, сходів, які виносили мирські присуди. Сільська громада стала юридичною особою з визначеними правами й обов'язками, мала корпоративну власність, у тому числі на землю.

У нашій нинішній державі місцеве самоврядування регулюється спеціальним законом. Його розвиток має спрямовуватися відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, яка стала частиною національного законодавства. Представницькими органами місцевого самоврядування є ради. До механізму державної влади вони не входять.

На порядку денному – реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади, чим передбачається перерозподіл повноважень на користь низових

органів влади. Це стосується, насамперед, місцевих рад, районних органів та організацій. Необхідно посилити можливості й роль місцевого самоврядування, надавши самоврядним одиницям широке коло прав і повноважень.

Можливості визначаються ресурсами – природними, людськими, матеріальними, грошовими. Обмеження спричинюються недостатністю власне одного ресурсу – капіталу, що визначається неспроможністю бюджетів – місцевих рад і районного. Бюджетна забезпеченість коштами з розрахунку на жителя села в Україні становить 500–700 грн за рік, тоді як стандарт у країнах ЄС – 60–2000 євро [2]. У переважній більшості сільрад їхні витрати на 70–80% покриваються дотаціями з державного бюджету, розмір яких настільки низький, що не уможливорює надавати населенню комунально-побутові та соціально-культурні послуги навіть на рівні мінімальних стандартів. Сільради змушені звертатися до господарюючих суб'єктів із проханнями про допомогу у задоволенні нагальних потреб. Частина сільгосппідприємств свідомо ставиться до таких запитів,

інші їх ігнорують. Необхідність правового регулювання економічних відносин між

радами й великими землекористувачами їхніх територій стала загальноновизнаною. Розмір такої допомоги повинен бути досить значним, водночас посилюючим для сільгоспвиробників. Вносяться пропозиції ввести соціальний податок для розвитку сільських територій у розмірі 1% вартості землі. Краще пов'язати розмір безпосередньо з площами угідь. На форумі місцевого самоврядування керівники сільських і селищних рад Херсонської області внесли пропозицію запровадити такий податок із власників чи орендарів землі в розмірі 100 грн за гектар.

Право комунальної власності поширюється на рухоме й нерухоме майно, землю, інші природні ресурси, підприємства, установи, організації. Вирішальне для села й селян – право на землю. До цього часу органи місцевого самоврядування мають повноваження, які не виходять за межі забудови населених пунктів. Необхідно прискорити розмежування державної та комунальної власності, передавши в компетенцію рад міжпоселенські землі. У багатьох сільрадах є значні площі із земель резерву, запасу, відумерлої спадщини, невитребуваних паїв. Набагато більше доходів від них ради мали б, якби не віддавали паї в оренду, а використовували самі. Потрібно мати комунальне підприємство майже в кожній сільраді, діяльність якого не обмежуватиметься власне комунальними послугами, а й включатиме ті чи інші виробництва. Майбутнє кожного села визначиться тим, наскільки його землі використовуватимуться в інтересах своїх жителів. Інакше сільські території і далі знелюднюватимуться, бо людей тут ніщо не триматиме – землю скуплять, а роботи не буде.

Доля села вирішуватиметься, насамперед активністю громади [7]. У межах повноважень територіальні громади й органи місцевого самоврядування мають діяти самостійно та ініціативно. Тут вирішальною виявляється активність сільського голови, депутатів, штатних працівників сільради. У багатьох радах традиційно робота обмежується виконанням адміністративних послуг. Тепер же необхідно, щоб ради займалися також

організацією економічної діяльності, бо більше нікому.

Стан кожної сільської території залежить від зв'язків органів самоврядування із сільськогосподарськими підприємствами. Перші з них в Україні масово створювалися в 20-ті роки минулого століття за територіальною ознакою – у колгоспі об'єднувалися люди з певного села, хутора, сільського кутка, вулиці. Потім, коли в господарстві створювалися бригади, до кожної належала не тільки визначена площа угідь, а й конкретні частини села. Принцип цілісності території сільгосппідприємства важливий для ефективності господарювання й у нинішній час. Соціальна інфраструктура села в радянські часи великою мірою підтримувалася господарствами, і в багатьох селах завдяки цьому успішно розв'язувалися місцеві проблеми. Розміщення сільрад узгоджувалося з мережею колгоспів і радгоспів. Велике укрупнення господарств у 1950 році, потім у 1954–1955 роках супроводжувалося відповідним об'єднанням сільрад, потім будь-які зміни в складі підприємств коригували розміщення сільрад.

Сільрада є органом територіальної громади базового рівня, вважається первинною одиницею адміністративно-територіального рівня. Громада – населення одного або кількох сіл. У середньому в адміністративних межах сільської громади було 2,8 села й 1,5 тис. осіб населення. Протягом 90-х років кількість сільрад зросла на 1052 од., при тому, що сільське населення зменшилося на 1,1 млн осіб і стало менше на 153 села. З'явилися підстави говорити про надмірну подрібненість АТО на первинному рівні. Почали з'являтися проекти адміністративно-територіальної реформи. У 2005 році був близький до реалізації проект Р. Безсмертного. За ним громада, як правило, повинна була мати не менше 5 тис. жителів, район – 70 тис. [4]. Намір дво-, трикратного зменшення кількості територіальних одиниць викликав зрозумілий масовий спротив.

Настроєність на адміністративно-територіальну реформу не скасовується. Новий проект представлений Ю. Ганущаком. Тут концентрація ще більша. Запропоновано села об'єднати в 1384 громади, в одній буде

в середньому 16 населених пунктів, 9 тис. жителів. Поселення, де більше 50 осіб, матиме старосту як посадову особу місцевого самоврядування. Сільських районів має стати 99 (нині 490), у районі буде не менше, як 130 тис. жителів [1]. На такі параметри розрахований проект Закону України „Про об'єднання територіальних громад”. Передбачено, що відстань від адміністративного центру до найвіддаленішого населеного пункту громади, як правило, не повинна перевищувати 30 км по автомобільних дорогах загального користування. Метою такого укрупнення визнається створення дієздатних територіальних громад, а трактується воно як розукрупнення районів, яке досить сумнівне – на практиці все більше районних організацій замінюється міжрайонними.

Автори, що пропонують створення таких великих громад, посилаються на практику польських гмін або історичних вітчизняних волостей, які діяли до 1923 року. Справді, за розмірами ці три територіальні одиниці зіставні, але ж вони належать до умов різних часів чи країн. Зрозуміло, що розробляються проекти з намірами скоротити адміністративні витрати. Але дещо віддалені негативні наслідки таких змін будуть значно вагомішими. Пониження адміністративного статусу населеного пункту завжди (маємо чималий досвід) веде до його занепаду. Штатним працівникам сільрад належить виконати особливо відповідальні завдання, про що було сказано вище. Правда, в надто малих за чисельністю громадах можна обходитися двома відповідальними працівниками – сільським головою і секретарем сільради.

Пропоновану реформу адміністративно-територіального устрою намагаються обґрунтувати як умову розвитку самоврядування, ніби те й друге не можна розводити в часі. Мабуть, навпаки, силами збережених штатів сільрад, розосереджених по багатьох поселеннях, вдасться швидше розбудити пасивні громади, виконати складне завдання децентралізації владних повноважень. Що ж до сільських районів, то їм слід стати організуючими центрами всієї економічної роботи. Для цього треба зберігати кваліфіковані кадри, наділити районні органи та ор-

ганізації достатніми повноваженнями, забезпечити інформацією.

Реально розвиток переважної частини сільських територій, принаймні в ближчі роки, може забезпечуватися місцевими ресурсами. Вони будуть переважно сільськогосподарського походження. Територіальний вимір економіки визначається доходами і витратами на одиницю площі, у сільському господарстві – на гектар сільгоспугідь, тобто рівнем інтенсивності виробництва. Найважливіший резерв – доведення врожайності до досягнутого в розвинених економіках рівня. Також інтенсифікація структури виробництва, насичення тваринництвом, передусім скотарством (працює ферма – живе село). Великий трудовий ресурс села зобов'язує наситити виробництво трудомісткими галузями, подолавши нинішню орієнтацію на комерційно вигідні культури.

Серйозна загроза соціально спрямованому розвитку сільських територій – підпорядкування їх агрохолдингам, чітко орієнтованим на забезпечення прибутку великому капіталу. Холдинги підпорядковують собі все більші площі, поглинають слабких виробників. Їхні материнські компанії реєструються у містах на території країни й за кордоном і, як правило, не є платниками податків до сільських бюджетів. Селянство реально може втратити території за межами населених пунктів.

Більшість сіл втратили підприємства, а із тих, що наявні та діючі, тільки частина належить місцевим власникам. Необхідно домогтися, щоб кожна сільрада мала базове підприємство, яке виконує соціальні зобов'язання щодо місцевого населення. Потрібне створення на базі виробничих підрозділів і територій різних сіл окремих юридичних осіб з реєстрацією за місцем діяльності. Слід домагатися також консолідації сільгоспугідь, які нині на території села здебільшого роздрібнені, поділені між кількома землекористувачами.

Використання трудового потенціалу сільських територій та водночас запобігання їхньому знелюдненню вимагають диверсифікації діяльності на них, тобто розширення номенклатури продукції як у сільгосппідприємствах, так і з виходом на інші галузі.

Результатом буде деагrarianизація економіки територій – зменшення в її структурі частки (але не обсягів) сільськогосподарських виробництв. Щоб зайняти місцеве населення, треба мати мережу підприємств-роботодавців, де зможе знайти роботу селянин на віддалі розумної доступності в межах 15–20 км.

Потенціал вітчизняної економіки послаблюється нерівномірним розміщенням продуктивних сил, яке весь час поглиблюється, й як наслідок найбільше занедбуються глибинні сільські території. Подолати це явище не вдасться, якщо не задіяти адміністративні важелі та різні способи заохочення інвестицій у певні території на основі стратегії розміщення виробництва, якої поки що держава не має.

Ще більше потрібні програми розвитку конкретних територій, які б мобілізували місцеві ради й громади на кращу організацію використання місцевих і залучених ресурсів. На території кожної сільської ради

має сформуватися своя економіка, яка об'єднує, кооперує діяльність сільськогосподарських, комунальних підприємств, господарств населення і забезпечує надання жителям комплексу соціальних послуг. Якщо ж продовжувати ігнорувати організацію економіки конкретних сільських територій, неминуча повна деградація сільської поселенської мережі, як це вже сталося в деяких країнах.

Висновки. Сільські території з позицій управління їх розвитком – це сільські райони з виділенням кожної місцевої громади. Необхідно зберегти існуючу мережу сільрад, мобілізавши їх на безпосередню участь в організації різних видів економічної діяльності. Органи влади на районному рівні мають стати центрами організації економічної роботи на селі. Управління використанням земельних і трудових ресурсів повинно бути зосереджено на низовому рівні. У сільських громадах слід організовувати діяльність на базі комунальної власності.

Список використаних джерел

1. Ганущак Ю.І. Територіальна організація влади / Ю.І. Ганущак. – К.: Легальний статус, 2012. – 348 с.
2. Мальвин Ю.М. Історія місцевого самоврядування України. / Ю.М. Мальвин, В.А. Чумак. – К.: ВПЦ АМУ, 2013. – 292 с.
3. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л.Попова. – К., 2009. – 352 с.
4. Проект громадського обговорення адміністративно-територіального устрою Київської області. – К., 2005. – 80 с.
5. Республика Беларусь. Статистический ежегодник. – Минск, 2012. – 716 с.
6. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України. – Львів, 2012. – 216 с.
7. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К, 2012. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики: ситуація на ринку зерна

Станом на 22.04.2014 р.:

Фактичні обсяги експорту зерна складають 28963 тис. т, у т.ч. пшениці – 8157, кукурудзи – 18270, ячменю – 2213, інших зернових – 312 тис. т.

У припортових елеваторах знаходиться 1245 тис. т зернових культур (пшениці – 433 тис. т, ячменю – 115 тис. т, кукурудзи – 693 тис. т), завантажено на кораблі – 98 тис. т.

Обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 30,3 млн т (пшениці – 8,6 млн т, ячменю – 2,3, кукурудзи – 19 млн т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна:

Ціни попиту на зерно врожаю 2013/2014 МР коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 1730 до 2970 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 1510 до 2870 грн за 1 т.

Нині вони складають: на продовольчу пшеницю 3 класу – 2245 грн/т, на фуражну – 2076 грн/т, середні ціни на ячмінь – 1819 грн/т, на кукурудзу – 1985 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України

*О.В. КОВАЛЕНКО, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут продовольчих ресурсів НААН*

Формування інноваційних ніш в умовах модернізації харчової індустрії

Постановка проблеми. Теоретична спадщина стосовно механізмів функціонування галузевих ринків показує, що класичні теоретико-методологічні засади не завжди можна однозначно застосувати до сучасного ринкового середовища, оскільки різноманітні зовнішні виклики, порушуючи стан рівноваги в окремих економічних сегментах, зумовлюють трансформацію всієї економіки і, зокрема, харчової промисловості як її складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти інноваційної діяльності досліджували економісти різних наукових шкіл та напрямів економічної теорії, з них: В. Адамс [1], М. Белоусенко [2], С. Володін [3], П. Дейсгапт [10], С. Глазьев [4], А. Ігнатюк [5], В. Россоха [6], А. Сміт [7], Дж. Стігліц [10], І. Федулова [8], Ф. Шерер [9] й інші.

Розглянуті у наукових працях теоретичні питання інноваційної трансформації організаційних структур показали, що виробничо-технологічні процеси у галузях економіки фундаментально модернізують соціальні відносини, починаючи від господарських структур і завершуючи зміною всієї соціальної структури суспільства. Існуюче складне співвідношення специфічних організаційних ресурсів, що нині формуються, зумовлене неоднозначністю, нелінійністю розвитку організаційних структур, причому часто конкуруючих за одні й ті ж ринки та застосовуваних малоефективних форм організації виробництва.

Нелінійність організаційної еволюції, на наш погляд, є передумовою й обґрунтовує формування організаційних ніш. Модернізація організаційних структур зумовлює відбір найефективніших їх елементів. Водночас існує чимала кількість чинників, які впливають на процес еволюції цих структур, на їхні форми і, отже, немає й не може бути єдиної універсальної концепції, що охоплювала б усі чинники, які детермінують відбір тієї чи іншої ніші. Зрозуміло, що неможливо точно та однозначно передбачити, яка організаційна структура виникне в даний момент часу, в даному місці.

Мета дослідження – вивчення локальних організаційних чинників, що діють на фоні загальних тенденцій галузевих ринків харчової індустрії й впливають на вибір певних організаційних відносин суб'єктами господарювання та формування інноваційних ніш. У зв'язку з цим розділяємо ринкові організації на провідні й нішеві. Ніша, за нашим розумінням, – це локалізований у просторі та часі комплекс чинників, що визначає перевагу тієї чи іншої форми організації виробництва в конкуренції щодо провідних форм.

Виклад основних результатів дослідження. В сучасній економіці успіх у бізнесі став асоціюватися з умінням знайти і вжитися в "свою" нішу ринку. Ніша ринку (від латинського "niches" – гніздо) являє собою обмежений за масштабами вид бізнесу або сферу господарської діяльності з чітко окресленим колом споживачів, що гарантує компанії фінансовий успіх [11]. "Нішінг" (від англ. Niching – процес пошуку ніш ринку) нині стає окремим напрямом в інноваційній діяльності, що вті-

лює чимало нововведень у дослідження ринку та просування продукції [12].

В епоху посилення спеціалізації та підвищення компетентності в будь-якій сфері господарської діяльності для успіху в бізнесі як ніколи важливо не просто правильно визначити для себе ринок, а й відшукати на ньому ту, часто дуже вузьку галузь, сферу, місце, ще не зайняті або недостатньо використовувані конкурентами. Знайшовши "нішу ринку", підприємство, нове виробництво чи вид комерційної діяльності може стати прибутковим та стійким бізнесом. Ніша ринку, як і будь-яка ніша взагалі, вже за визначенням є щось невеличке, принаймні непомітне на перший погляд. Згідно з американським тлумачним словником, є ще й таке поняття ніші: "Ситуація або вид діяльності, спеціально призначені для чийхось індивідуальних здібностей і характеру". Цікаво, що останнє визначення також якнайкраще відображає сутність процесу пошуку та вбудовування в певну нішу ринку.

Протягом майже всього періоду розвитку індустріальної економіки загальною глобальною тенденцією її була ієрархічність і частково централізація виробництва, аж до виникнення великих корпоративних структур. Водночас, упродовж усієї індустріальної епохи були поширені й активно діяли децентралізовані організаційні структури – малі форми господарювання, різноманітні форми кооперативів, індустріальних районів (industrial districts) тощо. Вони мали панівне становище в певних нішах, локальних секторах індустріальної економіки. М. Белоусенко наводить приклади наявності саме таких ніш у країнах світу: іспанський кооператив "Мондрагона", італійська трикотажна промисловість, торгова мережа "Marks & Spencer" [2, с. 328].

Із часом, у міру розширення таких ніш властиві їм організаційні структури можуть стати провідними на ринку і в усій економіці в цілому, а колишні панівні – відходити на периферію ринків, займаючи у свою чергу нішеву позицію. Чинники, які у цьому випадку визначають організаційну форму, діють у напрямі створення таких організаційних ресурсів, які дають змогу групі господарських формувань, що знаходяться у фокусі дії локалізованих чинників, забезпе-

чувати перебудову структури витрат. Із цього погляду на практиці потенціал у забезпеченні приросту продуктивності модернізованих організаційних структур – інноваційних ніш – буде найбільшим там, де акумульовано необхідну кількість специфічних знань і забезпечено безперешкодний доступ до інтенсивного використання природних чинників виробництва.

В економічній науці переважає думка, що ієрархія є універсальним механізмом управління й пануватиме завжди, принаймні при використанні сучасних технічних систем. Однак за певних інституційних, технологічних та інших умов, у тому числі локалізованих як ніша, суттєву роль у виробництві ВВП відіграватимуть слабо або зовсім не ієрархічні форми. Так, для формування "індустріальних районів" Італії найважливішу роль відігравали такі передумови й чинники [13, с. 39-42; 14, с. 239-241]:

накопичені робітниками професійні навички, знання й досвід у процесі праці на великих текстильних фабриках, що допомогло зберегти виробництво навіть після Другої світової війни;

певні традиції та норми кооперативних взаємовідносин жителів ряду регіонів Італії;

наявність технологій, які можуть експлуатуватися найдрібнішими групами операторів ринку, у тому числі окремою сім'єю;

компактність проживання, що знижує транспортні витрати й стосунки агентів ринку один із одним.

Ці передумови уможливили зрушити вектор організаційної еволюції в напрямі ефективного функціонування децентралізованих форм сучасної системи, що забезпечували високу продуктивність, насамперед за рахунок знань і досвіду, а також підтримки атмосфери довіри та співробітництва, які стали високопродуктивними ресурсами цієї форми організації. Таким чином, люди у цих регіонах навчилися динамічно розвивати виробництво без нарощування ієрархічності відносин. Водночас це стосується й усієї еволюції організаційних форм індустріальної економіки. І. Владімірова, Д. Мокюр, Р. Ленглойс вказують на помітне зниження ієрархічності сучасних організацій, формування аутсорсингу на основі інформаційних технологій, збільшення випадків довгострокової кооперації без злиття і вер-

тикалізації (стратегічних альянсів, мереж) тощо [15–17]. Це зумовлюється змінами: технологічної ситуації, завдяки створенню доступних інформаційних технологій; споживчих смаків та звичок населення, що сформувалися протягом усього періоду розвитку індустріального суспільства; наявністю чималої кількості різноякісних товарів; динамічністю інноваційних процесів, які можуть забезпечити лише слабо ієрархічні й гнучкіші форми організації. Отже, суб'єкти господарювання поступово навчилися організовувати певні види виробництва з меншим ступенем ієрархії і з досить високою ефективністю. Змінилася також інституційна система, яка закріпила цінності довгострокової кооперації та співробітництва, на противагу класовій боротьбі. Почався процес "згладжування" (flattening) ієрархії. Однак навряд цей процес дасть змогу повністю уникнути ієрархії.

Розвиваючи міркування слід зазначити, що приблизно з 80-х років XX ст. вектори підвищення ефективності й ступеня ієрархічності, що до того часу збігалися, починають розходитися. Якщо у неокласичній економічній теорії підвищення ефективності виробництва зумовлювалося ростом масштабів організації, то у нинішньому постіндустріальному суспільстві "ефект масштабу" дедалі частіше ставиться під сумнів. До певного часу (враховуючи інституційні передумови, технології та ринкову ситуацію) накопичення високопродуктивних організаційно-специфічних ресурсів збігалось з ростом масштабів виробництва і ступенем ієрархічності господарських формувань (вертикалізацією). Наразі ж розвиток таких ресурсів можливий в організаціях із нижчим ступенем ієрархічності, що координують обов'язки, у тому числі й у малих формуваннях. Це певним чином пов'язано з постійним навчанням індивідів, а також із гнучкістю економічних відносин, що розвиваються.

Обґрунтовуючи розвиток інноваційних структур на сучасному ринку, М. Белоусенко [2, с. 331–332] як одну з передумов цього процесу виділяє внутрішню економію, яка виникає в результаті фізичної зміни використовуваних ресурсів (інтенсивності, поєднання, якості), що веде до зміни структури витрат організації. Саме наявність такої економії змушує суб'єктів ринку вводити особливі,

в тому числі ієрархічні, механізми координації своєї спеціалізованої діяльності, створювати організаційну структуру. Водночас існує ще один вид економії, який не можна безпосередньо пов'язати з тим чи іншим видом трансформації структури витрат, скоріше він пов'язаний з нею побічно. Автор називає його економією від спеціалізації й має на увазі те, що процес поділу праці, який підвищує продуктивність, одночасно породжує сильні відцентрові тенденції в будь-якій взаємодіючій групі агентів. Ієрархічні ж організації, в силу своєї природи, стримують, гасять такі тенденції, забезпечуючи лише певні, чітко окреслені межі спільної діяльності спеціалізованих агентів. Тому вони здатні постійно створювати різні нові групи суб'єктів, які спеціалізуються на здійсненні якоїсь особливої функції, водночас координуючи і зберігаючи ці групи для досягнення загальної мети. Спеціалізація ж щоразу дає змогу накопичувати нові, високопродуктивні організаційно-специфічні ресурси.

Так, поява в конкретній господарській організації відділу маркетингу приводить до того, що частина її суб'єктів спеціалізується на постійному дослідженні ринку: одержанні точних даних щодо зміни смаків споживачів та кон'юнктури ринку, накопиченні досвіду у цій досить специфічній трудовій функції. Діяльність співробітників такого відділу, як правило, не пов'язана з трансформацією структури витрат продукції, вона не передбачає безпосередньої інтенсифікації використовуваних ресурсів, рекомбінації, інновацій, але цілеспрямовано накопичені знання і досвід дають можливість усій організації точніше підлаштовувати кількість, якість та ціни своєї продукції під обмеження існуючих ринків, а також самим активно їх формувати. Інтеграція цілей цього відділу із загальнокомандними дає змогу інтенсифікувати використання ресурсів, знаходити й використовувати нові види їх рекомбінації та прискорити інноваційний процес.

Такий вид організації праці описував ще А. Сміт [7, с. 6], називаючи його підсиленням "вправності" працівників у межах їхніх трудових функцій, а в контексті загальної теорії організації – це накопичення організаційно-специфічних знань і досвіду, що безпосередньо не пов'язані з фізичним зни-

женням витрат ресурсів, але в кінцевому підсумку приводять до полегшення процесу оптимізації витрат або внутрішньоорганізаційної економії. Ця економія тісно пов'язана з нагромадженням інформації про зовнішнє середовище, тобто передбачає певне налаштування компанії під зовнішні обмеження й ринкові впливи, зокрема, присутність інших формувань із їхніми оригінальними процесами запровадження внутрішньої економії, новими технологіями, інституційною системою тощо.

Нові продукти зароджуються, виходячи із проблем людства. Досвід розвинутих країн показує, що будь-яка інновація повинна починатися з розуміння потреб, бажань і прагнень споживача. Для усвідомлення потреб споживача у даний момент часу необхідні спостереження за змінами в суспільстві, спілкування із споживачами, постійний моніторинг рівня розвитку технологій, за допомогою яких можна розв'язати поточні проблеми.

Становлення й розвиток галузей харчової промисловості історично починався із запровадження окремих інновацій як інноваційних ніш, що поступово перетворилися в організаційну систему сучасної харчової індустрії.

Ретроспективний досвід розвитку харчових біотехнологій доводить, що у 1812-1818 роках російський академік Костянтин Готліб Сигизмунд Кірхгоф, дослідження якого покладені в основу одного з перших промислових каталітичних процесів одержання цукру з крохмалю, відкрив явище біокаталізу. Це були перші спроби використання у промисловому виробництві окремих мікроорганізмів і ферментів, що сприяють перебігу хімічних процесів. Подальший розвиток харчових біотехнологій як інноваційних ніш у XIX-XX ст. був пов'язаний, передусім, із переробкою вітчизняної сільськогосподарської сировини: активно розвивалися технології бродильних виробництв, відбувалося поступове становлення харчової та суміжних галузей промисловості. Бурхливий розвиток промисловості сприяв будівництву цукрових, дріжджових, виноробних, олієекстракційних заводів, пивоварень й ін. У 1880-х роках у Петербурзі на базі забійного цеху побудовано білковий завод із випуску сироваткового альбуміну, що застосовувався в кондитерському і текстильному виробництві, при виготовленні ліків й у столярній справі.

На початку XX ст. здійснюються спроби налагодження виробництва харчових концентратів, контрольованої ферментації продуктів рослинного і тваринного походження, випробування можливостей створення біоорганічного палива, дослідження природи та механізмів антисептиків і препаратів з антибіотичною активністю. Процесові розвитку харчових біотехнологій завадили події 1914-1923 років, Першої й Другої світових війн. Лише з 1950-1960-х років розпочався індустріальний розвиток харчової галузі [18].

Хоча термін "біотехнологія" активно використовувався в сільському господарстві й харчовій промисловості вже з середини XX ст., лише з кінця століття біотехнологія стала провідною ланкою інноваційної діяльності, об'єктом різних наукових напрямів, технологій та інжинірингу. Сформована в середині й наприкінці минулого століття вітчизняна технологічна практика, яка системно відставала в розвитку, призвела до того, що навіть у галузевій класифікації виробництв харчової промисловості харчова біотехнологія навіть не згадувалася як дослідницький напрям. Нині ж галузь харчової біотехнології має чимало самостійних виробництв: мікробіологічні, ферментні, вітамінні, амінокислотні, виробництво ароматизаторів і барвників, антибіотиків та біодобавок. Сюди можна віднести й дріжджові виробництва, галузь харчових кислот, пивоварні та виноробні підприємства й ін. [19]

Історія харчової промисловості на сучасному етапі розглядається переважно в контексті її поступового становлення та пріоритетного розвитку трьох базових груп виробництв: переробки рослинної сировини, м'ясо-молочного комплексу й харчосмакового сектора. Економічні реформи XX-XXI ст. не вплинули істотно на структуру галузі, хоча за останні 20 років були створені нові підприємства, виникли нові види виробництв, почали виробляти зовсім нову продукцію продовольчого ринку, виникла навіть нова галузь – індустрія інгредієнтів.

Найближчими роками проривних інновацій слід очікувати у галузях, які зіткнуться з трьома найпотужнішими викликами сучасного людства. Перший – це приріст населення: за прогнозами, до 2050 року на планеті житимуть 9 млрд осіб, причому 2/3 – у

містах. Другий – швидке старіння населення розвинутих країн. Якщо нині на планеті близько 900 млн осіб мають вік понад 60 років, то до 2050 року їх буде 2,4 млрд. При цьому майже 50% населення страждатиме хронічними захворюваннями. Третій виклик – зростання попиту на електроенергію, продовольство і воду. При збереженні існуючих тенденцій споживання енергії й продовольства їхні світові обсяги протягом наступних 20 років мають зрости на 50%. Крім того, внаслідок кліматичних змін більшість людей зіткнеться з дефіцитом питної води. Очевидно, що найближчим часом з'являтимуться інновації, які допоможуть відповісти на ці виклики: в охороні здоров'я, енергетиці та електрифікації, в автомобілебудуванні, транспорті й харчовій індустрії.

Останніми двома десятиліттями бурхливого розвитку біологічних наук виникли нові наукові напрями. Сучасна біотехнологія – це молекулярна біологія, ембріологія і генетика, біохімія та біофізика, генна інженерія, а також чимало інших дисциплін, які сприяють реалізації принципово нових технологічних рішень у різних галузях, створення нових типів виробництв – інноваційних ніш.

Наразі дослідження в інноваційних нішах харчової індустрії знаходяться в площині вивчення новітніх біотехнологій харчової сировини, її функціонально-технологічних властивостей, вивчення харчових систем, комплексу інгредієнтів, харчових добавок, процесів переробки, розробки нових методів дослідження, товарознавства, технології мікробіологічного синтезу, фізико-хімічної кінетики, гідродинаміки, масо- і теплообміну, механічних процесів обробки, оптимізації та масштабування процесів і апаратів, розробки принципів регулювання, контролю й автоматичного управління, включаючи створення приладів і комп'ютеризованих систем тощо. Розвиток та поглиблення наукових досягнень у біотехнологічних галузях, що визнані пріоритетними напрямами економіки України, неможливі без відповідного розвитку технологій у суміжних галузях економіки, інженерного забезпечення й практичного використання одержаних знань і практичних результатів. Таким чином, виробництво наукоємних та інноваційних продуктів різного призначення вимагає систем-

ного підходу, базисом якого є міждисциплінарні знання, накопичений інженерний, економічний і управлінський досвід.

Висновки. Розвиток інноваційних ніш визначається ефектом впливу багатьох чинників, зокрема: загальною економічною ситуацією в країні; повноцінним ресурсним забезпеченням виробництва; кон'юктурою ринку; кваліфікованістю маркетингу; рівнем професіоналізму менеджменту тощо.

Ніша ринку утворюється "на стику" двох або більше сегментів різних ринків. Попит у них дуже рухливий, зміни в потребах і запитах споживачів змінюються так швидко, що необхідна дуже висока гнучкість виробництва, щоб їх своєчасно та швидко задовольняти.

Як показують результати дослідження, інноваційна ніша в умовах сучасного ринку характеризується певними ознаками:

1. Виникнення інноваційної ніші зумовлюється особливою ситуацією або певним збігом обставин господарської діяльності (наприклад, як результат недосконалого регуляторного середовища), терміновістю й унікальністю потреб і запитів споживачів, для задоволення яких необхідний певний набір взаємодоповнюваних продуктів та інструментів.

2. Економічний ефект реалізації нішевого продукту забезпечується виконанням одразу кількох функцій, наприклад: харчової і медичної (харчові добавки, закваски, інгредієнти); харчової й енергетичної (виробництво рідких біопалив із рослинних залишків); екологічної та енергетичної (утилізація курячого посліду і виробництво біогазу) й ін.

3. Невелика, однак стабільна потенційна місткість ринку.

4. Значне послаблення конкуренції порівняно із суміжними сегментами ринку.

5. Швидкість прийняття рішення про перехід з однієї ніші до іншої.

По суті інноваційні ніші – це суміщення назрілих і цілком усвідомлених потреб із не цілком усвідомленими, нетрадиційними формами, способами та методами їх задоволення.

Інноваційний продукт зароджуваної ніші має бути конкурентоспроможним не лише на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках. Часто складність полягає не в тому, щоб знайти нову нішу, а в тому, щоб новий продукт окупився. І зазвичай виграє той бізнес, який здатний переформатувати звичні групи

покупців на ринку та виділити свою групу, формуючи нішу з новими споживчими властивостями.

Інноваційні ніші, що засновані на нових знаннях кількох наук, потребують потужної наукової підтримки. Створення конкурентоспроможної на світовому ринку нішевої інноваційно-поліпшеної продукції неможливе без розвиненої наукової інфраструктури. Для розв'язання цього завдання необхідно, щоб три базові складові, на яких ґрунтується інфраструктура наукових досліджень, – матеріальна, організаційна і фінансова – максимально ефективно взаємодіяли у межах держави.

У цьому контексті важливо відзначити, що масштаби й темпи розвитку промисловості у світі визначаються не готовністю окремої економіки до змін і освоєння інвестицій,

а швидкістю зміни споживчого ринку та інновацій. Однак неможливо забезпечити прорив лише за окремими пріоритетними напрямками, маючи загальний низький рівень розвитку освіти, техніки, технологій і менеджменту. В Україні ж сукупність існуючих проблем, у тому числі й економічних, стримує саме розуміння необхідності зміни підходів, фактичний розвиток галузей економіки і, як наслідок, надходження інвестицій. Крім того, у ХХІ ст. неможливо побудувати ефективне господарство на окремо взятій території. Саме процес вбудовування країни у світовий економічний простір, економічна свобода, прозора конкуренція, сприятливі умови ведення бізнесу та мінімум обмежень – запорука успіху й добробуту країни.

Список використаних джерел

1. *Adams W.J.* Firm size and research activity: France and the United States // *Quart. J. Econ.* – 1970. – №84(3) August. – Рр. 386-409.
2. *Белоусенко М.В.* Загальна теорія економічної організації: організаційна еволюція індустріальної економіки / М.В. Белоусенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 432 с.
3. *Володін С.А.* Інноваційний розвиток аграрної науки: монографія / С.А. Володін. – К.: МАУП, 2006. – 400 с.
4. *Глазьев С.* Развитие российской экономики в условиях глобальных технологических сдвигов // С. Глазьев // *Экономика, кризисы, риски, безопасность, самоорганизация.* – 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/economy/razvitie-rossijskoj-ekonomiki/>.
5. *Ігнатюк А.І.* Галузеві ринки та інновації / А.І. Ігнатюк // *Теоретичні та прикладні питання економіки.* – 2009. – Вип. 20. – С. 90-100.
6. *Росоха В.В.* Інноваційна парадигма управлінської діяльності / В.В. Россоха // *Агроінком.* – 2005. – Вип. 5-6. – С.59-61.
7. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М., 1997. – 142 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://usib.ru/files/USIB/download/adam_smit_issled_o_priode.pdf.
8. *Федулова І.В.* Передумови інноваційного розвитку промислових підприємств України: монографія / І.В. Федюлова. – К.: НУХТ, 2009. – 272 с.
9. *Scherer F.M.* Firm size, market structure, opportunity and the output of patented innovations // *American Economy Review*, 1965. – № 55. – Р. 1097-1125.
10. *Dasgupta P.* Industrial structure and the nature of innovative activity / P. Dasgupta, J. Stiglitz // *Economic journal.* – 1980. – №90. – Р. 266-293.
11. *Фінансовий словник* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/28804.
12. *Ниша рынка: что это и как в нее устроиться* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=3144>.
13. *Lazerson M.* A New Phoenix?: Modern Putting-Out in the Modena Knitwear Industry / Lazerson M. // *Administrative Science Quarterly.* – 1995. – V.40. – N.J. – P. 34-59.
14. *Lazerson M.* The Firms that Feed Industrial Districts: A Return to the Italian Source / M. Lazerson, G. Lorenzoni // *Industrial and Corporate Change.* – 1999. – V.8. – №2. – P. 235-266.
15. *Владимирова И.Г.* Компании будущего : организационный аспект / И.Г. Владимирова // *Менеджмент в России и за рубежом.* – 1999. – №2 *Электронный ресурс.* – Режим доступа : www.cfin.ru/management/1999-2/05.shtml.
16. *Langlois Y.* The Vanishing Hand: The Changing Dynamics of Industrial Capitalism / Y. Langlois // *Industrial and Corporate Change.* – 2003.1 V.1 – pp. 351-385.
17. *Mokyr J.* The Rise and Fall of the Factory System: Technology, Firms, and Households since the Industrial Revolution. – Paper prepared for the Carnegie-Rochester Conference on macroeconomics, Pittsburg, November 17-19, 2000 (<http://www.gsia.cmu.edu/afs/andrew/gsia/bm05/mokyrpaper J.pdf>).
18. *Большой Энциклопедический словарь, 2000* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russo.com.ua/bolshoy_entsiklopedicheskiy_slovar/page/kirhgof_konstantin_gotlib_sigizmund.26703.
19. *Зеленский В.* Пищевая промышленность и биотехнологии / В. Зеленский // *Бизнес пищевых ингредиентов.* – 2012. – № 4. – С. 24–28.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

* * *

*М.В. ПЕТЕР, асистент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Транспарентність як системно-функціональний феномен демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Постановка проблеми. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) – спосіб економічного самозахисту сільськогосподарських товаровиробників на основі об'єднання їхніх зусиль і ресурсів із метою зменшення витрат, пов'язаних із веденням господарської діяльності. Існує багато причин, з яких кооперативний рух поки не одержав достатнього розвитку серед українських селян. Одна з них – відсутність достатньої кількості ефективних та самодостатніх фермерських господарств, а інша – законодавство, яке не дає «зелене світло» створенню й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Існують і деякі, не менш важливі, причини, через які сільськогосподарські кооперативи в Україні не зайняли досі своє місце в аграрній економіці – знання й ментальність людей. У багатьох через розчарування та недовіру немає бажання брати участь у будь-яких демократичних процесах життя, а особливо в питаннях кооперації, у тому числі обслуговуючої. Водночас велика кількість створених кооперативів згодом, на жаль, припиняють діяльність, не виконуючи своїх функцій, у тому числі через недосконалість управлінських механізмів. Одна з них – проблема транспарентності в управлінні.

Стан вивченості теми зумовив завдання і зміст даного дослідження, включаючи теоретичне осмислення проблеми транспарентності управління сільськогосподарським

обслуговуючим кооперативом, емпіричне підтвердження її концепту. Дослідження показує значення транспарентності системи управління у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації в Україні. Очевидний зв'язок забезпечення транспарентності в управлінні СОК із класичними темами - забезпеченням прав людини та верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Транспарентність як властивість управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом у процесах адміністративної комунікації досі не була предметом спеціального дослідження у вітчизняній науці в достатньому обсязі.

На сучасному етапі найбільш відомі результати досліджень В. Гончаренка [3], Ф. Горбоноса [4], В. Горьового, В. Зіновчука [6], М. Маліка, Л. Молдаван, А. Пантелеймоненка [7], а також молодих дослідників О. Булуя, О. Макушок, Т. Шаповал та ін.

Мета статті – обґрунтування необхідності удосконалення управлінських механізмів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу за рахунок встановлення режиму взаємної транспарентності.

Виклад основних результатів досліджень. Поняття "транспарентність" має іноземне походження. Англійське слово "transparent" перекладається як прозорий, зрозумілий, явний. Етимологічно воно утворилося від латинських "trans" – прозорий, наскрізь і "pareo" – бути очевидним. У сучасній вітчизняній літературі поняття

"транспарентність" змістовно поєднало у собі як "прозорість", так і "відкритість", часто ці терміни застосовуються як рівнозначні та вживаються поряд із поняттями "гласність" і "публічність". Найчастіше значення поняття транспарентності пов'язується з інформаційною відкритістю соціальних, економічних та політичних процесів [2]. Транспарентність сприяє зростанню впливу ринкового механізму регулювання економічних процесів. У ній вбачають фактор наближення економіки до моделі «досконалої конкуренції» [5].

Тобто, транспарентність розуміють як право членів СОК на доступ до інформації (право на інформацію), що дає змогу вільно шукати, одержувати, передавати, створювати й поширювати інформацію будь-яким законним способом. Це інструмент ефектив-

ного демократичного управління, який налаштовуватиме двосторонній зв'язок між керівниками сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу та його членами:

"зверху" – через забезпечення відкритості й прозорості управління, доступності управлінської інформації як для суб'єкта, так і об'єкта управління, що набуває свого законодавчого закріплення як право на доступ до інформації – законодавче положення, яким забезпечується ознайомлення членів з інформацією про діяльність їхнього кооперативу та можливість участі в управлінні кооперативом;

"знизу" – як зворотний зв'язок шляхом рівності прав на одержання інформації, участі членів в економічному житті кооперативу, їхнього контролю над діяльністю органів управління кооперативом (рис. 1).

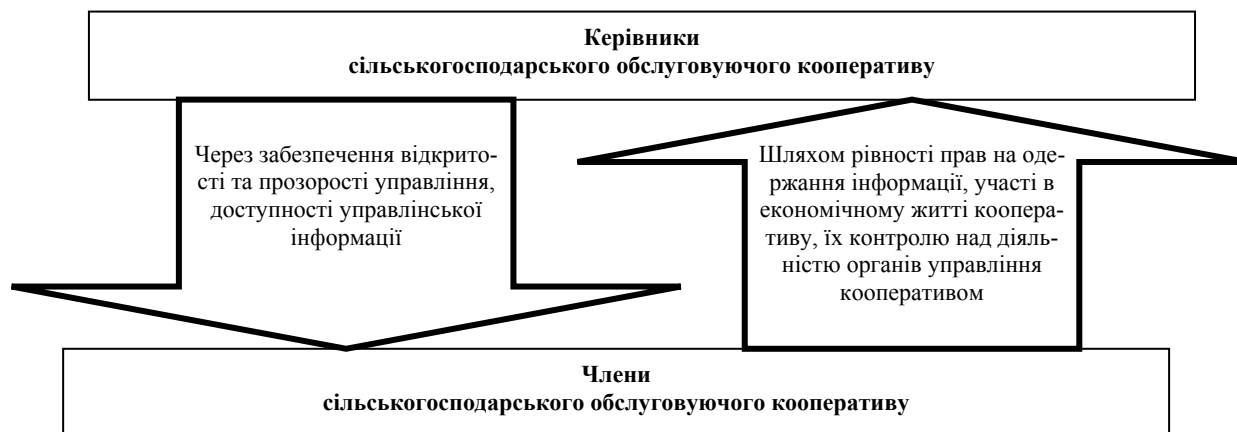

Рис. 1. Схема реалізації дії принципу демократичності в управлінні СОК на засадах транспарентності

Джерело: Розроблено автором.

На сучасному етапі існує проблема підвищеного ступеня конфліктності в середині існуючих кооперативів в Україні, це відбувається через проблему транспарентності їхньої системи управління.

Кооперативам потрібно дивитися в майбутнє, дотримуючись принципів транспарентності, взаємної довіри, відкритості та спільного розвитку, і, долаючи диференційність, прагнути до консолідації зусиль. Зростання транспарентності пов'язане саме з правильною організацією управління.

За таких умов розширюється значення й роль транспарентності як системно-функціонального елементу демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, він постає як:

необхідна властивість, умова відповідальності та ефективності органу управління кооперативом – відсутність цих властивостей не уможлиблює говорити про цивілізаційні адміністративно-правові й економічні відносини в діяльності кооперативу;

інструмент забезпечення підконтрольності керівних органів кооперативу (вона посилює підзвітність керівників і створює ризики для тих управлінців, які працюють неефективно та/або ведуть нераціональну діяльність);

форма взаємодії кооперативу і його членів, яка забезпечує участь членів у діяльності кооперативу, їх контроль над керівними органами та вказує на відданість правовому режимові;

відчутна конкурентна перевага (конкурентоспроможність сільського обслуговуючого кооперативу багато в чому залежить від того, наскільки їм довіряють існуючі, а також потенційні клієнти й інвестори);

спосіб досягнення взаємної згоди та консенсусу – для цього наявність розбіжностей між учасниками має нейтралізуватися таким чином, щоб вони не впливали на досягнення консенсусу (нейтральність сили керівного органу кооперативу), відповідно, учасники мають відкрито оголошувати свої цілі й наміри (прозорість);

засіб підвищення активності членів, їхньої свідомості, професійних та економічних знань;

ефективне забезпечення прав членів на вільне самовираження, доступ до інформації, у тому числі до альтернативних джерел;

основний механізм протистояння тіньовим явищам і процесам, які ймовірні при управлінні будь-якої організації, в т.ч. сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом;

маніпуляційна технологія (стабільність у залученні капіталу);

фактор інформаційної безпеки (реалізація права громадян на повну й об'єктивну інформацію);

засіб підвищення позитивного іміджу сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, а також авторитету кожного його діяча.

Значення транспарентності як системно-функціонального феномену наведено на рисунку 2.

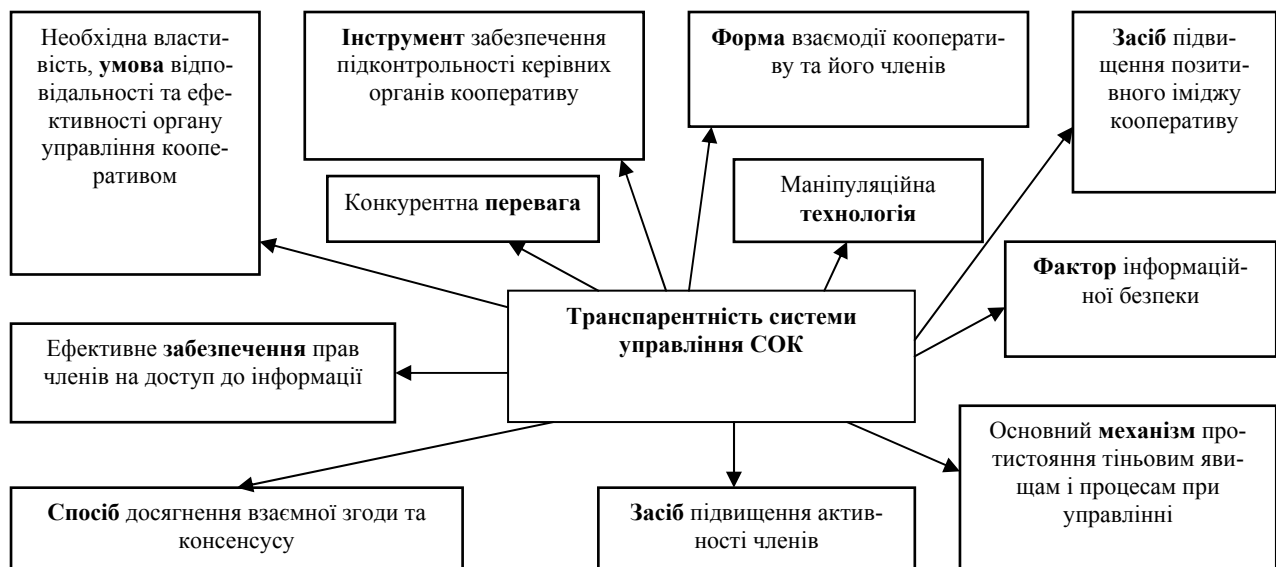

Рис. 2. Значення транспарентності як системно-функціонального феномену демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: Розроблено автором.

Транспарентність має бути засадною властивістю керівних органів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, насамперед його виконавчої гілки, яка забезпечує розвиток демократії шляхом відкритості дій, процедури прийняття рішень та активізації контролю членів над діяльністю органів управління. Українська практика управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом недооцінює значення процедурної регламентації й тим самим обмежує внутрішню транспарентність управ-

ління кооперативом. Питання контролю, схоже, являють собою один із гордієвих вузлів української адміністративної культури в сільськогосподарській кооперації. Контроль залишається однією з головних сфер, в якій необхідні поліпшення. Розбудова транспарентності органами управління кооперативу сприяє розв'язанню проблем відповідальності та ефективності його діяльності загалом. Істотною змістовною ознакою прозорості управління в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі є орієнтація на

досягнення консенсусу інтересів як мети управління.

Транспарентна взаємодія в кооперативі передбачає обмін інформацією, комунікативний процес, особливістю якого, з одного боку, є відкритість у наданні достовірної інформації, а з іншого – готовність до її одержання й опрацювання.

Звичайно, не слід зводити транспарентну взаємодію тільки до взаємин між менеджерами та окремими членами кооперативу. Її варто розуміти й так: члени кооперативу, або певні групи членів впливають на рішення керівників, спрямовують їхні дії у потрібному для себе руслі, бо заради членів фактично і виконує свої функції кооператив. Тобто, діяльність ведеться за такою формулою: взаємодовіра-взаєморозуміння-взаємодопомога. Менеджери мають ставити перед собою завдання не тільки скаржитися на проблеми, але й розв'язувати їх. Говорити треба не тільки про людей, але і з людьми. Тому управлінське рішення створюється й реалізується у формі дискурсу, а не маніпуляції. І це є ще одним кроком на шляху до нової транспарентності, відкритості та готовності до прозорого управління кооперативом.

Прозорість передбачає своєчасне розкриття адекватної інформації щодо результатів діяльності кооперативу, а також практики управління ним. Високий рівень прозорості означає, що надана інформація сприяє створенню чіткого уявлення про дій-

сний стан кооперативу. Дотриманню високих стандартів прозорості сприяє публікація не тільки фінансової звітності, але й даних управлінського обліку, статуту, внутрішніх нормативних документів, чітко сформульованих мети та місії кооперативу. Вони мають бути доведені до всіх його членів і працівників, їх слід популяризувати також серед жителів села, які ще не є членами СОК.

Рівень практичної користі інформації, що розкривається, має бути достатнім для того, щоб заінтересовані особи (наприклад, майбутні члени) мали можливість зробити висновки щодо діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Система розкриття інформації необхідна для того, щоб члени кооперативу, його існуючі й потенційні клієнти приймали рішення на підставі власних оцінок реальних фактів, а не спираючись на здогадки, чутки та домисли.

Головною умовою забезпечення транспарентності менеджменту в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, власне, є доступ до інформації. Він може бути безпосереднім чи опосередкованим (рис. 3). Безпосередніми формами доступу до інформації про діяльність голови, членів Правління й менеджерів є: наданий членом кооперативу інформаційний запит у керуючий орган для надання інформації, можливість відвідування робочих засідань Правління, доступ до відкритих архівів офіційної інформації кооперативу тощо.

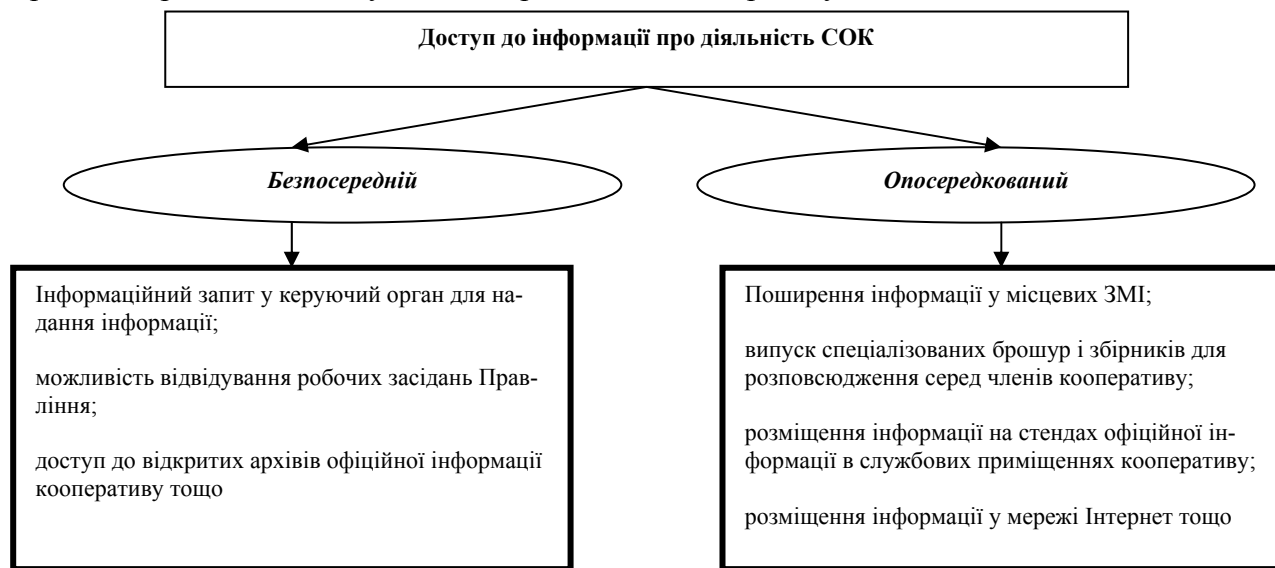

Рис. 3. Забезпечення транспарентності управління та діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу для дійсних і потенційних його членів

Джерело: Розроблено автором.

Опосередкований доступ членів кооперативу до інформації про його діяльність реалізується у формах, наведених на рисунку.

Поширення інформації передбачає роботу зі звітністю у частині інформування членів про поточну діяльність керівних органів кооперативу, визначення характеру інформації, обов'язкової до оприлюднення. Під час ознайомлення з формою доступу до інформації менеджери готують інформаційні повідомлення, розробляють макети буклетів, створюють медіа-плани, тематичні інформаційні плакати, проводять збори членів кооперативу, відкриті експертні обговорення тощо. Існує велика необхідність формування у свідомості членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу стійкого переконання щодо їхньої відповідальності за постійну поінформованість про діяльність керівного органу кооперативу. Рекомендується навіть у статуті прописати відповідальність за неучасть членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в його діяльності, особливо якщо така неучасть (неінформованість) може стати причиною нанесення економічної шкоди кооперативу. Кожен член кооперативу повинен розуміти своє місце і роль у структурі СОК, досягненні його стратегічних цілей.

Менеджерам необхідно мати досвід проведення зустрічей керівних органів кооперативу з його членами, пропонувати членам кооперативу сценарії, організовувати обговорення, вчити їх готувати узагальнюючі матеріали за результатами зустрічей, інформаційні повідомлення для преси, відстежувати, як протягом останнього часу змінювалась актуальність тієї чи іншої проблеми для членів. Працюючи з членами кооперативу, пропонувати їм розробити проект рішення (розпорядження) відповідного органу чи керівника, згідно з яким пропозиції членів внести до певних програм, планів робіт, заходів, кошторисів відповідних установ для виконання.

Усе це поживляє збори, сприяє засвоєнню матеріалу на практиці, викликає ширший інтерес та довіру, а отже, сприяє переходу до транспарентних відносин між членами кооперативу та його керуючими органами, і, врешті-решт, розвитку одного з головних

принципів діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – демократичного характеру управління. Без уміння проводити реальні демократичні збори в процесі управління неможливо забезпечити реалізацію принципів кооперації, тобто створити справжній кооператив.

Забезпечення відкритості керівників кооперативів є дуже делікатною сферою регулювання міжособистісних стосунків, через що тут і постають додаткові проблеми. Найскладнішою та найсуперечливішою залишається ситуація з розумінням необхідності відкритості дій у свідомості й керівників цих самих кооперативів, та членів загалом, бо відкритість керівників однаковою мірою залежить як від них самих, так і від членів. Створення якнайкращих умов на папері не дасть змоги забезпечити відкритість, доки не відбудуться певні зміни у масовій свідомості членів загалом, а не лише керівників.

Потрібно наголосити, що рівень транспарентності в управлінні кооперативом багато в чому залежить від рівня заінтересованості суб'єктів та об'єктів кооперативу в транспарентних взаємовідносинах. До тих пір, поки члени не домагатимуться і не братимуть активну участь у житті кооперативу, побудувати нову надійну й успішно функціонуючу кооперативну організацію буде неможливо. Тільки та людина, яка бере участь в управлінні кооперативом і максимально обізнана про його діяльність, ставитиметься до нього з більшою довірою та повагою. Тому транспарентність має бути інституційним елементом економічних взаємовідносин у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі. Відсутність цього елементу ускладнює залучення інвестицій зокрема й стабільний позитивний розвиток організації взагалі. Якщо кожному учаснику взаємовідносин пояснюються його інтереси в колективних діях, якщо для постановки цілей і особливо для пошуку засобів, методів, ресурсів їх реалізації використовується достатній обсяг знань та інформації, то все це посилює можливість й ефективність управління в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, тобто удосконалює його управлінські механізми [1].

Висновки. Кооперація в Україні спричинила принципове питання підвищення транспарентності. Відомий принцип потенціалу розвитку означає, що в ідеалі будь-які відносини сільськогосподарської обслуговуючої кооперації повинні містити в собі внутрішню перспективу подальшого якісного розширення. Відповідність системі принципів кооперації – необхідна умова її високої ефективності; достатньою ж умовою цього є відкритість, у т.ч. інформаційна, яка має відбуватися в процесі кооперації.

Транспарентність є обов'язковою властивістю (атрибутом) наявного стану управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом. Вона сприяє розвитку демократії і, таким чином, розбудові та ширшій підтримці сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. І навпаки, непрозорість знижує ефективність діяльності кооперації, є чинником деморалізації й де-стабілізації її учасників.

Отже, пропонуємо додати до визначення основних принципів діяльності кооперативу принцип транспарентності (що стосується демократичного характеру управління). Цей фактор не має бути фактором доброчинності або договірної дисципліни, що є одним із критеріїв етики. Умови, принципи та правила використання транспарентності як інструменту демократії у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі мають бути чітко регламентовані Статутом кооперативу на його Загальних зборах, а не визначеною як добровільна справа, бо транспарентність управління – не нав'язаний інформаційний режим, а необхідна умова успішного функціонування кооперативу. І в кінцевому підсумку суспільство ставитиметься до кооперації з довірою та надією на краще майбутнє, яке вони будують самі, тому що член кооперативу – центральна ланка в кооперації.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления / Г.В. Атаманчук. – М.: Омега<Л, 2004. – С.101.
2. Афонін А.Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / А.Е. Афонін, О. В. Суший. – К.: НАДУ, 2010. – 48 с.
3. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та Україні (теорія, методологія, практика) / В.В. Гончаренко. – К.: Глобус, 1998. – 256 с.
4. Горбонос Ф.В. Кооперація: методологічні та методичні основи / Ф.В. Горбонос. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2003. – 264 с.
5. Ивонин М.Ю. Прозрачное государство: Проблема транспарентности государственного управления / М.Ю. Ивонин, Ю.П. Ивонин. – Новосибирск: НГУЭУ, 2007. – 250 с.
6. Інтернет-ресурс: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/3.pdf.
7. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: моногр. / А.О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 348 с.
8. Blokhuis H. J. Measuring and monitoring animal welfare: transparency in the food product quality chain. Authors: Blokhuis, H J; Jones, R B; Geers, R; Miele, M; Veissier, I Source: Animal Welfare, Volume 12, Number 4, November 2003. – Pp. 445-455.
9. S. van Dijk. Transparency dilemmas, information technology and alliances in agriculture and food industry / S. van Dijk, G. Duysters and A. Beulens. Eindhoven Centre for Innovation Studies, The Netherlands Working Paper 03.23. Department of Technology Management Technische Universiteit Eindhoven, The Netherlands, November 2003.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2014 р.

* * *

*Ю.О. СПАСЕНКО, старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення
Мінсоцполітики і НАН України*

Аналіз стану безпеки праці в Україні за методологією МОП

Постановка проблеми. З метою дослідження стану й динаміки якості життя населення експертами Міжнародної організації праці (МОП) була розроблена концепція гідної праці, яка складається з десяти сутнісних елементів, що дають змогу оцінити відмінності у найбільш проблемних аспектах соціально-трудової сфери. Одним із важливих елементів гідної праці є безпечне робоче середовище. Тобто, гідна праця – це, передусім, безпечна праця, яка не повинна шкодити здоров'ю працівника, а його життя під час роботи має бути захищеним. У сфері охорони та гігієни праці більше уваги повинно приділятися адаптації умов праці до потреб працівника на конкретному робочому місці. При цьому сучасні норми у галузі безпеки праці чітко формулюють не тільки колективну відповідальність, але й ролі та обов'язки роботодавців і працівників, а також форми їх взаємного співробітництва. Останнім часом, унаслідок постійних змін умов життя та методів роботи, у діяльності МОП у сфері охорони й гігієни праці спостерігаються певні зміни. Так, перевага віддається не чітко регламентованим юридичним нормам, а ухваленню документів, орієнтованих на розробку і запровадження гнучкої та дієвої політики, яка повинна враховувати нові реалії технічного прогресу й наукові досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках співпраці України з Міжнародною організацією праці в напрямі реалізації Концепції гідної праці у червні

2012 року в Женеві був підписаний „Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України, Всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та Всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і Міжнародною організацією праці щодо Програми гідної праці на 2012–2015 роки”. Експертами МОП у 2011 році був підготовлений „Профіль гідної праці в Україні” [10] відповідно до Проекту „Моніторинг та оцінка прогресу з питань щодо гідної праці”, другий „Профіль гідної праці в Україні” був опублікований МОП у 2013 році [15].

Мета статті – аналіз сучасного стану й оцінка процесу змін у сфері охорони та гігієни праці в контексті гідної праці в Україні за методологією МОП.

Виклад основних результатів дослідження. Україною ратифіковано 18 Конвенцій МОП у галузі охорони праці, основними з яких є: Конвенція № 155 про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище, 1981 р.; Конвенція № 161 про служби гігієни праці, 1985 р.; Конвенція № 174 про запобігання великим промисловим аваріям, 1993 р.; Конвенція № 176 про безпеку та гігієну праці в шахтах, 1995 р.; Конвенція № 184 про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві, 2001 р.

В Україні сформована необхідна нормативно-правова база для створення в підприємствах безпечних умов праці, які гарантували б збереження життя і здоров'я працівника. Законодавство про охорону праці складається з Кодексу законів про працю, законів України „Про охорону праці” [1],

„Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” [2] й прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Закон України „Про охорону праці” визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їхнього життя та здоров’я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Верховна Рада України прийняла Закон України „Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки” (04.04.2013 № 178-VII) [4]. Програма спрямована на забезпечення формування сучасного безпечного й здорового виробничого середовища, мінімізацію ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань і аварій на виробництві.

Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС охорона праці визнана однією з найважливіших сфер з адап-

тації нашого законодавства до законодавства ЄС, що передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими й міжнародними стандартами охорони праці.

Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV [3] було затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС, для реалізації якої Кабінет Міністрів України щороку розробляє і затверджує план заходів з її виконання. З питань, що стосуються охорони праці, на виконання щорічних планів у нормативно-правових актах із питань вимог до роботодавців були враховані директиви ЄС, зокрема, щодо мінімальних вимог до забезпечення позначень безпеки та (або) гігієни на робочому місці; встановлення переліків граничних концентрацій речовин на робочих місцях; встановлення граничних показників експозиції хімічних, фізичних і біологічних чинників на виробництві тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1232 „Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві” [5] був удосконалений порядок розслідування нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві, який діяв із 2004 року.

Правове забезпечення інспекції праці

Відповідне законодавство включає КЗпП (від 10.12.1971 № 322-VIII), Закон України „Про охорону праці” (від 14.10.1992 № 2694-XII), Указ Президента України „Про Положення про Державну інспекцію України з питань праці” (від 6.04.2011 № 386/2011), Указ Президента України „Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України” (від 6.04.2011 № 408/2011), Указ Президента України „Про Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України” (від 6.04.2011 № 400/2011).

Існують три незалежні системи інспекції праці, які працюють під управлінням трьох різних органів влади, кожний з яких відповідає за різні галузі законодавства: (1) Держпраці України, координується Мінсоцполітики України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, на випадок безробіття в частині призначення нарахування та виплати допомог, компенсацій, надання соціальних послуг й інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб; (2) Держгірпромнагляд України, координується Міненергоугілля, входить до системи органів виконавчої влади й забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення; (3) Держсанепідслужба України координується МОЗ, входить до системи органів виконавчої влади і відповідає за забезпечення реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Джерело: Національне законодавство.

Відповідно до змін до Закону України „Про охорону праці”, які були внесені у 2011 році, для підприємств, незалежно від

форм власності, або фізичних осіб, які відповідно до чинного законодавства використовують найману працю, витрати на охоро-

ну праці мають становити не менше 0,5% від фонду оплати праці за попередній рік. До внесення змін до Закону вимоги до роботодавців були на порядок вищими, ніж передбачено зараз (0,5% від обсягу реалізованої продукції). До того ж, за порушення законодавства про охорону праці передбачені штрафні санкції до юридичних і фізичних осіб: „Максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю. За порушення вимог юридична чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, сплачує штраф із розрахунку 25 відсотків від різниці між розрахунковою мінімальною сумою витрат на охорону праці у звітному періоді та фактичною сумою цих витрат за такий період”. За даних умов підприємству значно дешевше сплатити штраф, аніж витратити кошти на заходи з охорони праці, передбачені законодавством.

В Україні спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду й державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення є Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд), який підпорядкований Міненерговугілля. Світовий досвід і вимоги МОП підтверджують, що наглядовий орган не може бути залежним ані від місцевих, ані від центральних органів виконавчої влади. Держгірпромнагляд за роки незалежності був безпосередньо підпорядкований Кабінету Міністрів України, Мінсоцполітики, МНС. Слід зазначити, що найбільша кількість страхових випадків відбувається саме у вугільній та енергетичній промисловостях, тому викликає сумнів доцільність підпорядкування Держгірпромнагляду Міненерговугілля. Тим більше, що як наглядовий орган Держгірпромнагляд має виконувати свої функції в усіх видах економічної діяльності.

Динаміка стану безпеки праці в Україні за методологією МОП

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Рівень виробничого травматизму зі смертельним випадком, на 100 тис. працюючих [11]											
Усього	10,0	9,4	8,9	8,4	8,3	9,3	8,0	5,5	5,6	5,8	5,6
чоловіки	18,7	18,2	17,0	15,7	15,7	17,8	15,6	10,9	10,9	11,1	11,0
жінки	1,5	1,0	1,2	1,4	1,2	1,5	1,1	0,7	0,5	0,8	0,7
Рівень виробничого травматизму з не смертельним випадком, на 100 тис. працюючих [11]											
Усього	216	205	186	172	160	155	135	113	108	103	90
чоловіки	362	341	306	279	258	257	223	190	180	165	147
жінки	74	75	69	69	66	60	55	44	45	38	39
Кількість людино-днів непрацездатності* з розрахунку на 1 потерпілого [11]											
Усього	32,1	33,5	36,1	36,3	37,8	37,6	39,6	39,6	40,2	40,7	41,0
Чисельність працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, у % до облікової чисельності штатних працівників [12]											
Усього	25,5	26,1	26,9			27,5		27,8		28,9	
чоловіки	—	—	—	—	—	—	—	35,2	—	36,1	—
жінки	16,9	16,7	16,9			16,7		16,2		17,0	
Рівні захворюваності на професійну патологію, на 10 тис. працюючих [13]											
Усього	5,53	5,59	5,38	4,61	4,81	5,61	5,21	4,80	4,60	5,11	5,30
Витрати ФССНВ на профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [14]											
Від загальної суми витрат, %	1,39	1,21	0,63	0,36	0,28	1,05	3,22	0,02	0,20	0,59	0,87
млн грн	14,6	15,5	10,0	7,2	6,6	31,1	118,4	0,7	8,0	27,3	49,6
Середні щомісячні виплати у разі смертельного випадку на 1 особу [14]											
У поточних цінах, грн	483,84	573,23	605,92	661,83	904,77	1193,03	1391,35	1376,32	1386,35	1574,21	1912,54
У цінах 2002 р., грн	483,84	544,90	528,27	508,32	637,16	744,71	693,59	592,22	545,16	573,27	697,75
Середні щомісячні виплати при встановленні ступеня втрати працездатності на 1 особу [14]											
У поточних цінах, грн	197,82	243,80	284,18	364,24	469,78	598,30	703,52	774,96	830,43	951,86	1302,07
У цінах 2002 р., грн	197,82	231,75	247,76	279,75	330,83	373,47	350,71	333,46	326,56	346,64	475,03

Витрати ФССНВ, млн грн, на: [14]											
Лікування потерпілих у лікувально-профілактичних закладах	1,6	4,7	8,4	11,1	16,3	21,6	29,2	31,6	40,2	59,7	66,3
Забезпечення необхідними лікарськими засобами	2,2	3,4	5,2	8,2	11,2	13,5	20,0	28,1	35,0	42,9	50,9
Забезпечення протезами, ортопедичними, коригуючими виробами	3,2	2,6	3,7	5,6	7,4	8,6	15,6	9,3	13,1	23,4	27,6
Забезпечення спеціальними засобами пересування (колясками)	0,0	0,7	0,6	0,8	1,5	1,9	2,4	2,7	2,9	4,5	3,0

Примітка: *Кількість людино-днів непрацездатності – це відношення кількості людино-днів непрацездатності до загальної чисельності потерпілих із втратою працездатності на 1 робочий день і більше та зі смертельним наслідком.

Джерела інформації: [11-14].

За останні 11 років (2002-2012 рр.) рівень виробничого травматизму зі смертельним випадком поступово знижувався з 10 випадків на 100 тис. працюючих до 5,6 випадку (табл.). При цьому в 2007 році відбулося зростання даного показника відносно попереднього року з 8,3 до 9,3 випадку на 100 тис. працюючих. Однак суттєве зменшення кількості смертельних випадків внаслідок виробничого травматизму спостерігалось у 2009 році відносно попереднього року з 8,0 до 5,5 випадку.

Слід зазначити, що рівень травматизму на виробництві зі смертельним випадком серед чоловіків значно вищий, ніж серед жінок. Так, у 2012 році значення цього показника серед чоловіків становило 11 випадків на 100 тис. працюючих чоловіків, а серед жінок – 0,7. Тобто, гендерне співвідношення досліджуваного показника становило 15,7 раз. При цьому, тенденції у коливанні рівнів виробничого травматизму зі смертельним наслідком серед жінок і серед чоловіків є ідентичними. Виробничий травматизм зі смертельним випадком на 100 тис. працюючих із 2002 по 2012 рік знизився з 216 до 90 випадків, демонструючи динаміку сталого поліпшення: серед чоловіків даний показник за аналізований період скоротився з 362 до 147, а серед жінок – із 74 до 39 випадків у 2012 році.

У 2012 році кількість нещасних випадків, пов'язаних із виробництвом, порівняно з минулим роком зменшилася на 8%, або на 841 випадок (у підприємствах України у

2012 році травмовано 9816 осіб, у 2011-му – 10657 осіб), а кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком, пов'язаних із виробництвом, порівняно з минулим роком знизилася на 9%, або на 62 випадки (у підприємствах України у 2012 році смертельно травмовано 623 особи, у 2011-му – 685 осіб). Найбільш смертельно травмувалися на виробництві представники таких професій, як транспортні працівники – 122 загиблих, або 20% від усієї чисельності загиблих (у т.ч. 86 водіїв і 15 трактористів) та шахтарі – 108 загиблих, або 17% від усієї чисельності загиблих [8].

Серед причин нещасних випадків у 2012 році переважають організаційні – 70% (7529 нещасних випадків). Через технічні причини сталося 12% (1303), психофізіологічні – 18% (1995) нещасних випадків [6]. Найпоширенішими організаційними причинами стали: невиконання вимог інструкцій з охорони праці; невиконання посадових обов'язків; порушення правил безпеки руху (польотів). Найпоширенішими технічними причинами є незадовільний технічний стан виробничих об'єктів, будинків, споруд, території; психофізіологічними – особиста неосторожність потерпілого, травмування (смерть) внаслідок протиправних дій інших осіб.

До основних подій, які призвели до нещасних випадків, належать: падіння потерпілого під час пересування; дія рухомих і таких, що обертаються, деталей обладнання, машин та механізмів; падіння, обрушення,

обвалення предметів, матеріалів, породи, ґрунту, тощо; падіння потерпілого з висоти.

До найбільш травмонебезпечних галузей економіки й видів робіт належать: видобування енергетичних матеріалів – чисельність травмованих складає 32,42% від загальної кількості травмованих по Україні (3508 осіб, у т.ч. 114 – смертельно); транспорт і зв'язок – 6,2% (670 травмованих осіб, у т.ч. – 71 смертельно); будівництво – 6,11% (661 травмована особа, в т.ч. – 93 смертельно); металургія й оброблення металу – 5,09% (551 травмована особа, в т.ч. 30 смертельно); сільське господарство та пов'язані з ним послуги – 4,8% (519 травмованих осіб, у т.ч. 57 смертельно). Чисельність травмованих осіб у цих галузях становить близько 55% від загальної чисельності травмованих по Україні [6].

Аналіз кількості днів відсутності на роботі травмованого працівника показує, що за останні 11 років тяжкість травм значно посилилася. Так, у 2002 році кількість людино-днів непрацездатності з розрахунку на одного потерпілого становила 32,1, а вже у 2012 році – 41. Підтвердженням зростання тяжкості виробничих травм є також співвідношення кількості нещасних випадків зі смертельним наслідком до загальної їх кількості. У 2002 році в Україні з кожних 22 травмованих працівників один помер, а вже у 2012-му один смертельний випадок припадав на кожні 16 травм. Ці показники є набагато гіршими порівняно з європейськими країнами, що доводить про імовірність приховування нещасних випадків із менш тяжкими травмами, які не викликають втрати працездатності. За висновками Національного дослідження з питань реєстрації нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань і повідомлень про них, яке проводилося МОП, в Україні до офіційної державної статистики включається приблизно лише четверта частина всіх нещасних випадків, які виникають у підприємствах [9].

За даними Держслужби статистики України у 2011 році чисельність працівників, які працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, становила 28,9% до облікової чисельності штатних працівників (табл.). Відносно 2002 року

(25,5%) цей показник зріс на 3,4 в.п. Тобто, майже кожен третій працює в умовах дії шкідливих виробничих факторів, рівні яких перевищують граничнодопустимі. У шкідливих та небезпечних умовах праці в 2011 році було зайнято 282,8 тис. жінок і 1000,5 тис. чоловіків, або відповідно 5,1% від числа працюючих жінок та 20,0% – працюючих чоловіків. Слід зазначити, що обстеження умов праці Держслужби статистики України проводяться нерегулярно.

Із метою проведення санітарно-гігієнічних досліджень шкідливих виробничих факторів і процесу праці для атестації робочих місць за умовами праці в Україні працюють спеціальні санітарні лабораторії, які мають свідоцтва про атестацію їхньої діяльності, що видаються МОЗ. Послуги, які ними надаються, мають платний характер, що в умовах платіжної кризи роботодавці не завжди спроможні оплатити. Тому більшість із них використовують застарілі дослідження (мають бути один раз у п'ять років). При цьому офіційна статистика з проведення атестації умов праці в Україні відсутня.

Рівень захворюваності на професійну патологію на кожні 10 тис. працюючих у 2012 році (5,30 випадку) незначно скоротився порівняно з 2002 роком (5,53 випадку). При цьому впродовж 11 років значення даного показника коливалось і досягло свого мінімуму в 2010 році – 4,60 та максимуму в 2007-му – 5,61.

Із року в рік чисельність травмованих на виробництві в Україні зменшується, але рівень виробничого травматизму й професійних захворювань порівняно з країнами Європи залишається високим. Аналіз показує, що зазначене зниження за останні 11 років відбувається більшою мірою внаслідок скорочення робочих місць, значних обсягів неврахованих, або переведених у категорію не пов'язаних із виробництвом нещасних випадків [7].

Якщо протягом останніх п'яти років в Україні спостерігається позитивна динаміка зниження виробничого травматизму, то ситуація щодо професійних захворювань залишається нестабільною, а їх рівень високим [6].

За 2012 рік до робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (ФССНВ) надійшло 5729 повідомлень про професійні захворювання (отруєння). За результатами розслідування професійних захворювань складено 5612 актів розслідування причин виникнення хронічних професійних захворювань (актів П-4).

У 2012 році порівняно з 2011-м кількість професійних захворювань збільшилася на 4%, або на 216 випадків (з 5396 до 5612). Найбільша їхня кількість зареєстрована у Донецькій (32,3%), Луганській (25,8%), Дніпропетровській (17,6%) і Львівській (10,5%) областях. Кількість профзахворювань у цих областях становить близько 86% від їх загальної кількості по Україні. Значний ріст професійних захворювань спостерігається у Волинській – на 151 випадок (з 112 до 263), Донецькій – на 50 (з 1760 до 1810), Луганській – на 37 (1412 до 1449), Львівській – на 20 (з 568 до 588), Дніпропетровській – на 18 випадків (з 971 до 989) областях [6].

Аналіз професійної захворюваності по галузях промисловості показує, що найвищий рівень профзахворюваності спостерігається при видобуванні енергетичних матеріалів (78,9%), видобуванні неенергетичних матеріалів (5,8%), виробництві машин та устаткування (3,8%), металургії й обробленні металу (2,8%), будівництві (3,2%). Кількість професійних захворювань у цих галузях становить близько 94% від загальної кількості по Україні.

У структурі професійних захворювань перше місце займають хвороби органів дихання – 68% від загальної кількості по Україні (понад 3831 випадок). На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату – 20% (радикулопатії, остеохондрози, артрити, артози – понад 1140 випадків); третє місце залишається за вібраційною хворобою – 4% (205 випадків), четверте – за хворобами слуху – 3% (192 випадки).

До професій, в яких найчастіше виникають професійні захворювання, належать: гірник очисного забою – 1011 випадків профзахворювань (18%); прохідник – 831 (15%); електрослюсар підземний –

628 (11%); гірник підземний – 331 випадок (6%).

Останніми роками дедалі серйознішою стає проблема професійної захворюваності медичних працівників, переважно на інфекційні хвороби (туберкульоз, інфекційний гепатит): у 2012 році виявлено у них 66 професійних захворювань.

Основними причинами професійної захворюваності в Україні є: недосконалість технологічних процесів, унаслідок чого на працівників під час виконання технологічних операцій впливають шкідливі фактори; недосконалість технологічного обладнання, що призводить до неможливості досягти граничнодопустимих концентрацій пилу, рівнів шуму та вібрацій на робочих місцях; низький рівень механізації трудомістких операцій, особливо під час видобутку вугілля; тривалий час роботи працюючих у шкідливих умовах праці; старіння основних виробничих фондів, скорочення обсягів капітального і профілактичного ремонту промислових будівель, споруд, машин та обладнання; послаблення відповідальності роботодавців і керівників виробництва за станом умов праці й техніки безпеки; неефективність і невикористання засобів захисту працюючими, порушення правил охорони праці, режимів праці й відпочинку; низька якість медичних оглядів і недотримання термінів їх проходження.

Законом України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, який набрав чинності з 01.04.2001 року, визначені три головних завдання ФССНВ: 1) проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням; 2) відновлення здоров’я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань; 3) відшкодування матеріальної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Аналіз витрат ФССНВ на профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань показав, що незва-

жаючи на значні коливання сум витрат у досліджуваному періоді, в цілому їх розмір зріс у 3,4 раза: з 14,6 млн грн у 2002 році до 49,6 млн грн у 2012-му. При цьому, з 2002 по 2006 рік цей показник неухильно знижувався й становив у 2006 році 6,6 млн грн (на Фонд були покладені обов'язки погашення заборгованості із регресних виплат, які вчасно не виплатили роботодавці), а вже у 2007 і 2008 роках відбулося його різке зростання: 31,1 та 118,4 млн грн відповідно. Через дефіцит коштів у 2009 році він досяг свого найменшого значення – 0,7 млн грн, після чого встановилася стійка тенденція до його поступового зростання.

Однак у структурі загальних витрат ФССНВ витрати на профілактику нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань упродовж досліджуваного періоду значно скоротилися: з 1,39% – у 2002 році до 0,87% – у 2012-му, зберігаючи динаміку коливань.

Законами України „Про охорону праці” та „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійне захворювання” передбачено стимулювання роботодавців за належний стан охорони праці й зниження рівня або відсутності травматизму і професійного захворювання встановленням знижки до страхового тарифу сплати страхових внесків до ФССНВ, а для роботодавців, у яких зафіксований високий рівень травматизму і професійного захворювання та неналежний стан охорони праці, має встановлюватися надбавка до страхового тарифу. Але механізм встановлення знижок і надбавок не визначений.

Станом на 1 січня 2013 року ФССНВ проводив страхові виплати 307,9 тис. потерпілим (членам їхніх сімей), які постраждали на виробництві. Найбільша чисельність потерпілих (членів їхніх сімей), які одержують страхові виплати від Фонду, є мешканцями Донецької (106,2 тис. осіб, або 34,5%), Луганської (56,7 тис., осіб або 18,4%), Дніпропетровської (36,3 тис. осіб, або 11,8%), Львівської (15,2 тис. осіб, або 4,9%) областей.

Розмір середніх щомісячних виплат у разі смертельного випадку на одну особу зріс із

483,84 грн у 2002 році до 1912,54 грн у 2012-му, а в базових цінах 2002 року – до 697,75 грн, тобто реальне зростання – 44,2%. Розмір середніх щомісячних виплат при встановленні ступеня втрати працездатності на одну особу зріс зі 197,82 грн у 2002 році до 1302,07 грн у 2012-му, а в базових цінах 2002 року – до 475,03 грн, тобто реальне зростання становило 140,1%. Перерахунок сум щомісячних страхових виплат потерпілим (членам їхніх сімей) здійснюється щорічно з 1 березня на коефіцієнт зростання середньомісячної заробітної плати.

У 2012 році відносно 2002-го значно зросли розміри за такими видами видатків ФССНВ: на лікування потерпілих у лікувально-профілактичних закладах – з 1,6 до 66,3 млн грн, або в 41,4 раза; на забезпечення необхідними лікарськими засобами – з 2,2 до 50,9 млн грн, або в 23,1 раза; на забезпечення протезами, ортопедичними коригуючими виробами – з 3,2 до 27,6 млн грн, або в 8,6 раза; на забезпечення спеціальними засобами пересування (колясками) – з 0,0 (0,7 млн грн у 2003 р.) до 3,0 млн грн, або в 4,3 раза до 2003 року.

Лікування потерпілих здійснюється у центральних районних (міських), в обласних, міських і спеціалізованих лікарнях, науково-дослідних інститутах системи МОЗ та Академії медичних наук України, інших закладах охорони здоров'я, що мають ліцензію на надання відповідних видів медичної допомоги, на підставі укладених договорів. За 2012 рік проліковано 26524 потерпілих на виробництві. Забезпечення потерпілих внаслідок нещасних випадків на виробництві, які стали інвалідами, санаторно-курортним лікуванням здійснюється відповідно до висновку МСЕК, за прямими наслідками виробничої травми чи професійного захворювання та відповідно до потреби потерпілих у вказаному виді медико-соціальних послуг. За 2012 рік санаторно-курортне лікування одержали 12737 потерпілих на виробництві.

Висновки. Зареєстровані рівні виробничого травматизму в Україні за 2002-2012 роки знизилися вдвічі. Рівень смертності від виробничого травматизму також скоротився майже в два рази. Однак це можна пояснити не дієвістю заходів щодо поліпшення безпе-

ки та гігієни праці, а скоріше закриттям підприємств зі шкідливими й небезпечними умовами праці, особливо вугільних шахт, і демографічною кризою в країні. Тяжкість травм на виробництві зросла в 1,3 раза, про що доводить середня кількість днів непрацездатності на одну особу, а кількість смертельних випадків відносно кількості виробничих травм – на 27,3%. Таким чином, безпека та гігієна праці в Україні залишається на низькому рівні порівняно з іншими країнами

світу й потребує змін у своїй організації. У зв'язку з цим першочергово має бути підвищена відповідальність роботодавців за належний стан охорони праці в підприємствах. А робота, спрямована на забезпечення прав працівників на безпечне робоче середовище, на пріоритет їх життя і здоров'я впродовж виробничої діяльності, дасть можливість підвищити загальний рівень гідної праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України „Про охорону праці” від 14.10.1992 № 2694-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/page2>.
2. Закон України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23.09.1999 року № 1105-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3>.
3. Закон України „Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18.03.2004 р. № 1629-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
4. Закон України „Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки” від 04.04.2013 № 178-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/178-18>.
5. Постанова КМУ від 30.11.2011 р. № 1232 „Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-p>.
6. Аналіз страхових нещасних випадків на виробництві та профзахворювань за 2012 р. – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/3015>.
7. Безпека праці на виробництві, запобігання професійним захворюванням – це виклик часу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua>.
8. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2012 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2012.html>.
9. Національне дослідження з питань реєстрації нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та повідомлення про них: Україна. – МОП, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_protect/-protrav/-safework/documents/publication/wcms_208295.pdf.
10. Профіль гідної праці в Україні ; за ред. В.В. Івашкевича. – Генерального директора Інституту розвитку соціального страхування та кредитування. – МОП, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-integration/documents/publication/wcms_154571.pdf.
11. Статистичний щорічник України за 2002 – 2012 рр. / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ „Август Трейд”, 2003 – 2013.
12. Стат. зб. Праця України за 2002 – 2012 рр., / Державна служба статистики України ; відп. за вип. І.В. Сенік. – К. : ТОВ „Август Трейд”, 2003 – 2013.
13. Статистична звітність ФССНВ за 2002 – 2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/3015>.
14. Дані Виконавчої дирекції ФССНВ за 2002 – 2012 рр.
15. Decent work country profile: Ukraine / International Labour Office, ILO/EC Project “Monitoring and Assessing Progress on Decent Work” (MAP). – Geneva: ILO, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-integration/documents/publication/wcms_221717.pdf.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2014 р.

* * *

Енергетична безпека в Україні: суть, походження та перспективи

Постановка проблеми. Питання гарантування національної безпеки стояло перед людством у всі часи. Стихійні лиха, голод, геноцид, війни приводили до дуже великих людських втрат. Тому з метою встановити стабільність у суспільстві до поняття безпеки було введено категорію «національна безпека». На нинішній час поняття національна безпека має ширше значення, воно зв'язане не лише із запобіганням воєн.

Енергетична безпека будь-якої держави спрямована на досягнення стану безперервного забезпечення енергетичними ресурсами економіки, на захист національних інтересів у сфері енергетики.

Таким чином, наявність енергетичної безпеки в країні є умовою її успішного розвитку, і взагалі існування. Державу можна вважати енергетично забезпеченою, коли вона (державна) в змозі забезпечити в необхідному обсязі споживачів як у повсякденному житті, так і під час форс-мажорних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національної безпеки вивчають багато зарубіжних дослідників, таких як Г. Браун [25], Г. Моргентхау [24], С. Хоффман [23], А. Васкес [2] та інші – у них різні погляди щодо сутності цього поняття.

Із вітчизняних науковців проблематику національної безпеки досліджують: О.М. Суходоля [21], В.О. Косевцов [12], О.Р. Рахманов [19], І. Ф. Бінько [12], О. Шнипко [3], Н.Р. Нижник, Г.Л. Ситник, В.Т. Білоус [14], Г.М. Калетнік [9],

Я.А. Жаліло [6], А. Качинський [10], Є.І. Сухін [22], В.П. Горбулін [4] й інші.

Незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, залишаються невирішеними питання, що стосуються використання альтернативних (відновлюваних) джерел енергії.

В Україні використання альтернативних джерел енергії, незважаючи на існуючий потенціал, розвивається досить уповільнено, «...частка нетрадиційних відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі країни становить лише 7,2%» [17].

Мета статті – з'ясування значення та місця енергетичної безпеки в національній безпеці країни та шляхів розв'язання проблеми енергозабезпечення України.

Виклад основних результатів дослідження. Проблематика безпеки досліджувалася ще в античні часи. Так, видатний мислитель і філософ Платон трактував безпеку як відсутність небезпеки для людини [16], а його учень Арістотель вважав, що суть безпеки полягає в самозбереженні, та зазначав: «...безпека визначається як природна властивість людини – природа наділила кожную істоту почуттям любові до себе...» [1].

Демокріт вважав безпекою можливість людини пристосовуватися до умов проживання, вказував, що причиною виникнення суспільства є потреба в підвищенні захищеності кожної особистості [13].

Взаємозв'язок між безпекою людини, держави та власності було закладено видатним німецьким філософом Г. Гегелем (1770 – 1831). У своїй праці «Філософія права» вчений дав визначення поняття безпеки – «загроза суспільній безпеці», де вказав на

головну роль держави в забезпеченні безпеки: «Держава є організм, тобто розвиток ідеї у своєму розмаїтті. Ці різні сторони утворюють таким чином різні влади, їх функції і сфери діяльності...» [20].

А. Качинський вважає безпекою стан захищеності як людини та її життєдіяльності, так і держави: «безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз» [10].

На думку Я. Жаліло, яка протилежна визначенню А. Качинського, категорію безпеки не можна трактувати як відсутність загроз. Учений стверджує, що «стан захищеності» означає в даному контексті відсутність системоруйнівальних загроз, тобто тих із них, які не можуть бути органічно подолані в рамках механізмів, іманентних даній соціально-економічній системі» [6].

Цікавим можна назвати твердження В. Васьковської, яка відносить категорію безпеки до вищих цінностей, що, в свою чергу, має дві характерні риси: соціальну та індивідуальну [6].

Група вчених у складі І. Гнибіденка, А. Колота й О. Новікова дали своє визначення категорії безпеки, яке можна вважати надбанням для економічної науки. Так, науковці зазначають, що «безпека – це стан захищеності суспільства, який дозволяє йому визначати політику держави відносно його громадянського і демократичного становлення та розвитку через реалізацію й підвищення своїх прав і свобод» [20].

Свій висновок щодо різних поглядів та визначень сутності безпеки зробив А.Л. Баланда. Вчений вказував на те, що безпека – це дії держави, особистості та суспільства, які спрямовані на попередження й усунення загроз із посягання на матеріальні та духовні цінності [4].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначені погляди, можемо стверджувати, що безпека – це відсутність загрози, стан захищеності, це поняття можна застосовувати як до людини, її життя, так і до держави та її діяльності.

Із метою досягти стабільності у суспільстві, до поняття безпеки було введено кате-

горію «національна безпека», гарантування якої стояло перед людством у всі часи.

Поняття національна безпека одержало офіційне визнання після закінчення Першої світової війни, коли було створено Лігу Націй (Ліга Націй — перша міжнародна міждержавна організація, створена з метою розвитку співробітництва, досягнення миру і безпеки між народами на Паризькій мирній конференції в 1919-1920 роках. Ініціатором її створення виступив президент США Вудро Вільсон. Згідно зі статутом Ліги Націй її засновниками вважалися держави-переможці у Першій світовій війні 1914-1918 років, а також новостворені країни – Польща, Чехословаччина і Хіджаз).

Серед зарубіжних учених існують дві школи щодо підходу до характеристики терміна національної безпеки. Прихильники першої школи аналізують суть її через поняття національних інтересів.

Г. Браун, колишній міністр оборони США, вказував, що національна безпека – «здатність зберігати фізичну цілісність та територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інтереси і систему управління, контролювати свої кордони» [25].

Прихильники іншої школи (А. Васкес, К. Норр, Д. Кауффман, А. Архарія, Уолферс та інші) розглядають національну безпеку через призму найбільш значимих цінностей суспільства, що здається більш логічним і правильним.

Науковець А. Васкес зазначав: «Безпека є цінністю, яку держава прагне мати і може володіти нею більшою чи меншою мірою. Вона має ряд спільних рис із силою й добробутом – двома важливими цінностями у вирішенні міжнародних питань. Однак якщо добробут вимірюється кількістю матеріальних ресурсів держави, а сила – її здатністю контролювати дії інших, безпека в об'єктивному сенсі вимірюється відсутністю загрози надбаним цінностям, а в суб'єктивному – відсутністю страху перед виникненням загрози цим цінностям. В обох випадках національна безпека може розумітися досить широко: від майже повної не-

безпеки, або почуття небезпеки, до майже повної безпеки або відсутності страху» [3].

У нашій країні вивчення національної безпеки розпочалося лише в перші роки незалежності створенням Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України (НІСД). Пояснюється такий пізній підхід до широкого вивчення національної безпеки тим, що в колишньому СРСР поняття національної безпеки зводилося до державної безпеки, або ступеня обороноздатності країни.

О. Шнипко відштовхується від того, що однією із складових національної безпеки є економічна безпека. Має думку, що «основними принципами побудови економічної безпеки мають бути: законність, дотримання прав і свобод громадян...відповідність внутрішнім та зовнішнім загрозам безпеки» [3].

Учені В. Білоус, Г. Ситник і Н. Нижник стверджують, що першоосновою національної безпеки є інтереси людей, тобто інтереси суспільства й держави. При цьому держава розглядається «як інструмент, за допомогою якого забезпечуються найкращі умови для розвитку особи, суспільства і самої держави» [14].

Уперше було сформульовано постулати національної безпеки в США в 1947 році (Закон № 257 «Закон про національну безпеку»). Так, згідно із Законом № 257 було створено Раду національної безпеки США, яка повинна була давати поради з питань взаємовідносин, які мають відношення до національної безпеки. Згідно із цим законом в офіційних американських джерелах зазначалося, що національною безпекою вважа-

ються такі оборонні дії держави, які забезпечують її невразливість від будь-яких загроз.

Як бачимо, на той час під національною безпекою розуміли ступінь обороноздатності держави.

Пізніше, з початку 90-х років, науковці в дослідженнях розглядали поняття національної безпеки в ширшому розумінні, з урахуванням економічних, соціокультурних та інших чинників.

Сучаснішим і яке відповідає вимогам нинішнього часу є визначення, запропоноване Фондом міжнародної безпеки ЮНЕСКО: «Стан суспільства, у якого сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел його духовного і матеріального благополуччя від зовнішньої та внутрішньої загрози» [20]. В даному визначенні охоплено всі сторони національної безпеки держави, воно має ємніше й вагомніше значення.

В Україні згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам ...при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [7].

Національна безпека в свою чергу складається з різних видів безпеки (рис. 1).

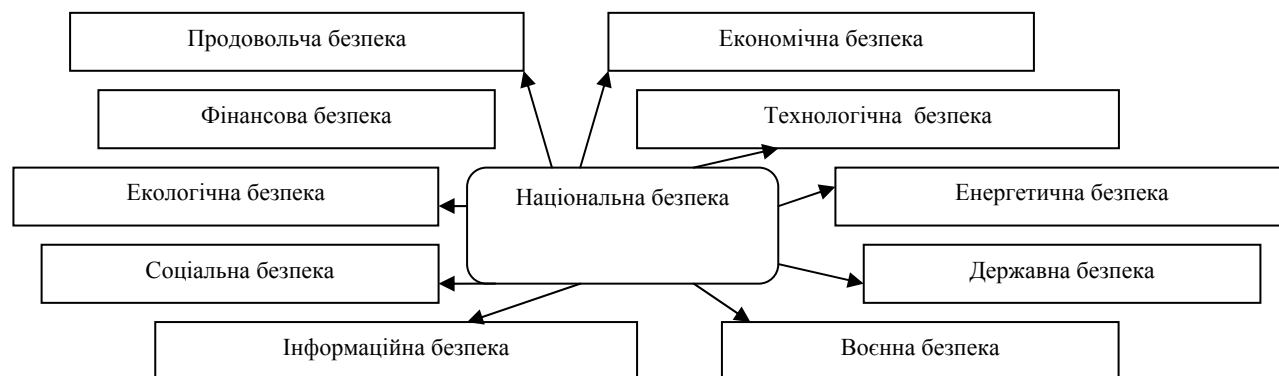

Рис. 1. Види національної безпеки

Джерело: Розроблено автором на підставі Рахманов А.Р. Международно-правовые аспекты всеобъемлющей безопасности // Государство и право. — 2003. — № 2. — С. 67-75 [19].

Кожний вид національної безпеки має для стабільного розвитку та незалежності держави суттєве значення, але енергетика була й залишається головною передумовою розвитку економіки, основою забезпечення усіх видів життєдіяльності суспільства. Однією з основних складових рівня життя людини та сталого економічного розвитку держави є енергетика.

Енергетична безпека – одна з найважливіших складових національної [19]. Деякі країни (США та інші) мають програму своєї національної безпеки, яку розробляють і втілюють у життя.

Згідно із Конституцією України, стаття 17 “Захист суверенітету і територіальної цілісності України”, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.” [11]. Економічна безпека неможлива без енергетичної незалежності, бо енергетика є однією з основних складових успішного розвитку економіки.

Спеціалісти по-різному дають визначення енергетичній безпеці. Так, влучне визначення енергетичної безпеки – «це своєчасне, повне і безперервне забезпечення паливом та енергією необхідної якості матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових й інших споживачів; запобігання шкідливому впливу на довкілля; транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв» наведено у постанові КМУ [18].

Схоже по суті визначення дає О.М. Суходоля, який вважає, що «енергетична безпека – це стан захищеності життєво важливих «енергетичних інтересів» особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує безперервне задоволення споживачів економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості за нормальних умов й у надзвичайних ситуаціях» [21].

В Енергетичній стратегії на період до 2030 року також влучно дано визначення енергетичної безпеки у сучасному розумінні – «це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологіч-

но прийнятного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування й реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики» [5].

Отже, наявність енергетичної безпеки в країні є умовою її успішного розвитку та, взагалі, існування. Державу можна вважати енергетично забезпеченою, коли вона (державна) в змозі забезпечити в необхідному обсязі споживачів як у повсякденному житті, так і під час форс-мажорних обставин.

Україна належить до енергодефіцитних країн, вона забезпечує приблизно на 50% потребу в енергоресурсах. Відповідно до світових стандартів для країни постачання енергоносіїв з одного джерела не повинно перевищувати 25%. Лише в цьому випадку вона є енергетично незалежною. Так, у США енергоносії одержують із 60 країн світу, в країнах Західної Європи вони надходять із 5-8 джерел [8].

Енергетичну безпеку України не можна назвати гарантованою, оскільки вона енергетично залежна від Росії: на 80 % по нафті й на 75 % по газу. Оскільки ситуація з енергозбереженням є критичною, одним із головних завдань є диверсифікація постачання енергоносіїв, оскільки енергетична незалежність впливає не лише на економічний, а й на політичний суверенітет України. Також важливим для незалежності нашої країни є питання власності енергетичних об'єктів – важливо зберегти у державній власності атомні та гідроелектростанції, підземні сховища газу, електромережі, нафто- і газопроводи.

Паливно-енергетична складова вартості українських товарів становить від 10 до 80 % їх собівартості. Ця цифра на кілька порядків вище, ніж у США й розвинутих країнах Європи. Тому проблемою державного рівня є підвищення енергоефективності, що приведе до конкурентоспроможності українських товарів і зниження залежності від імпорту енергоносіїв.

Енергетика є базою української економіки. Вона забезпечує роботу всіх галузей, значну частину дохідної частини бюджету, але на даному етапі енергетична безпека України знаходиться у негативному стані. Якщо називати речі своїми іменами, нашу

державу взагалі не можна назвати енергетично забезпеченою. “З 1991 до 2000 року частка паливно-сировинних галузей зросла з 17,3 до 59,2%, або в 3,42 раза, тоді як питома вага машинобудування та металообробки зменшилася майже вдвічі – з 26,3 до 13,2%...” [22].

Також існує проблема забезпечення первинними джерелами енергії паливно-енергетичного комплексу, що, в свою чергу,

впливає на національну й економічну незалежність України. Рівень добування паливно-енергетичних копалин або стабільно знижується, або має незначне збільшення. Якщо проаналізувати видобуток вугілля, газу та нафти – результати не втішають. Так, згідно зі статистичними даними [10] останніми роками спостерігається незначне збільшення, спад і навіть зменшення добування паливно-енергетичних корисних копалин.

1. Добування паливно-енергетичних копалин

Показник	2003	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
		млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003	млн т	у % до 2003
	млн т																
Вугілля готове, млн т	59,8	59,40	99,33	60,40	101,00	61,70	103,18	58,90	98,49	59,50	99,50	55,00	91,97	55,00	91,97	62,70	104,85
Нафта сира, млн т	2,80	3,00	107,14	3,10	110,71	3,30	117,86	3,30	117,86	3,20	114,29	2,90	103,57	2,60	92,86	2,40	85,71
Газ природний, млрд м ³	18,60	19,60	105,38	19,90	106,99	20,10	108,06	20,20	108,60	20,60	110,75	20,80	111,83	19,90	106,99	19,90	106,99

Джерело: Розроблено автором на підставі даних Статистичного щорічника України.

Як бачимо з даних таблиці 1, по видобутку вугілля спостерігається незначне збільшення за останні вісім років (2004-2011) порівняно з 2003-м, видобуток нафти, незважаючи на незначне збільшення в 2004-2009 роках, у 2010-му зменшився на 2,6%, відповідно в 2011 році також її видобуток знизився на 2,4%.

Аналізуючи використання та споживання кінцевими споживачами первинних джерел

енергії (рис. 2) бачимо, що енергетична залежність України від поставок органічного палива з урахуванням умовно-первинної ядерної енергії у 2000 і 2005 роках становила 60,7%. У Німеччині вона дорівнює 61,4 %, у Франції – 50, в Угорщині – 57,7%. Тобто, енергозалежність у розвинутих країнах подібна до енергозалежності в Україні [5].

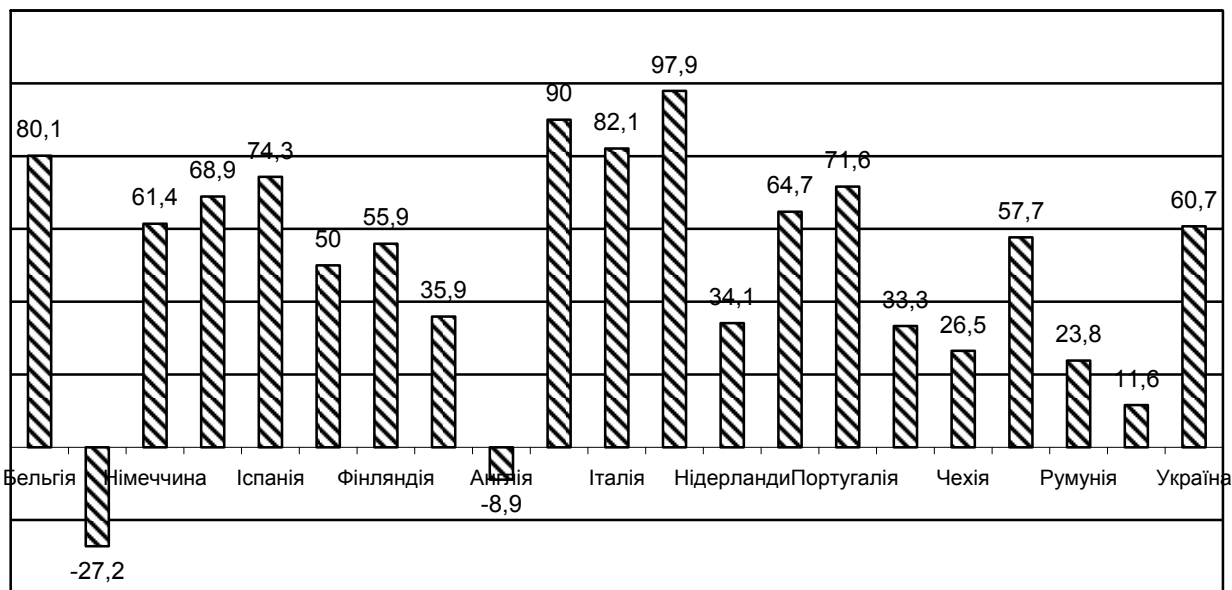

Рис. 2. Енергетична залежність України та країн світу

Джерело: Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р [5].

Структура споживання первинної енергії в Україні, країнах ЄС-15, США та у світі показує, що Україна по споживанню природного газу має найбільший відсоток (41%),

по нафті – 19%, по вугіллю – 19, по урану – 17, по гідроресурсах й інших відновлюваних джерелах – 4 %.

2. Структура споживання первинної енергії в Україні, країнах ЄС-15, США та у світі в цілому, %

Ресурси	Світ	Україна	Країни ЄС-15	США
Природний газ	21	41	22	24
Нафта	35	19	41	38
Вугілля	23	19	16	23
Уран	7	17	15	8
Гідроресурси та інші відновлювані джерела	14	4	6	7
Всього	100	100	100	100

Джерело: Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р [5].

Економіка України нарівні з нестачею енергетичних ресурсів має високий рівень енергоємності, що, в свою чергу, призводить до вкрай негативних факторів:

- ✓ низька конкурентоспроможність товарів, виготовлених в Україні;
- ✓ недостатньо високий рівень прибутковості українських виробників;
- ✓ негативний вплив на рівень інфляції в країні.

Стабільне забезпечення економіки енергоресурсами – основна проблема, від розв’язання якої залежить економічне зростання України. Питання виробництва власних енергоресурсів, забезпеченість якими не перевищує 40%, має вагоме значення. Одним із шляхів розв’язання проблеми енергозабезпечення країни є використання альтернативних (відновлюваних) джерел енергії.

Згідно із Законом України від 20.02.2003 № 555-IV «Про альтернативні джерела енергії»: «Альтернативні джерела енергії – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів і вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів» [8].

В Україні існують вигідні умови для розвитку нових видів енергії, і, незважаючи на високий потенціал, альтернативні джере-

ла енергії не використовуються повною мірою.

В європейських країнах досягаються високі результати в цьому питанні. Наприклад, у Швеції до 25% тепла нині виробляється з біомаси, у Данії майже четверта частина енергетичного балансу забезпечується за рахунок вітроенергетики.

В Україні існує ряд можливих альтернативних джерел енергії, основними з яких є: сонячна енергетика; енергія біомаси; вітрова енергетика; гідроенергетика.

Згідно із прогнозом Світового енергетичного конгресу до 2020 року планується 6% енергоспоживання постачати за рахунок альтернативних видів енергії. Тобто, в розвинутих країнах активно використовуються нетрадиційні джерела енергії.

В Україні для втілення в життя альтернативної енергетики є необхідна база. Проте, передусім, потрібні: сировина або перспектива її одержання; наявність спеціалістів; досвід роботи в усіх видах альтернативної енергетики.

Не вистачає лише чіткої, контрольованої державної політики, яка б сприяла залученню необхідних інвестицій, співпраці державних органів, наукових структур тощо.

Висновки. Україна має достатньо вагомий потенціал альтернативних видів енергії, який потрібно активно використовувати. Згідно із прогнозом Світового енергетичного конгресу до 2020 року планується 6% енергоспоживання постачати за рахунок альтернативних видів енергії, тобто в розвинутих країнах дедалі активніше використо-

вують нетрадиційні джерела енергії. Для втілення в життя альтернативної енергетики в нашій країні необхідні: сировина або перспектива її одержання; наявність спеціалістів; досвід роботи в усіх видах альтернативної енергетики.

Але на цьому шляху є й перешкода, зокрема, не вистачає чіткої, контрольованої державної політики, яка б сприяла залученню необхідних інвестицій та співпраці державних органів, наукових структур й ін.

Тому одним із головних завдань держави є диверсифікація постачання енергоносіїв. Енергетичну безпеку України не можна назвати гарантованою, оскільки країна енергетично залежна від Росії: на 80% по нафті й на 75 % по газу, а відповідно до світових стандартів для країни постачання енергоносіїв з одного джерела не повинно перевищувати 25%, лише в цьому випадку вона є енергетично незалежною. Як бачимо, ця ситуація є важливою й тому, що енергетична незалежність впливає не лише на економічний, а також на політичний суверенітет України.

Важливим для її незалежності є питання власності енергетичних об'єктів. Отже, важливо зберегти у державній власності атомні та гідроелектростанції, підземні сховища газу, електромережі, нафто- і газопроводи.

Маючи високий рівень енергоємності в нашій країні (паливно-енергетична складова вартості українських товарів становить від 10 до 80% їх собівартості), необхідно впроваджувати енергозберігаючі технології, модернізувати житлово-комунальне господарство й великі підприємства.

Таким чином, в енергетичній стратегії з приводу позиціонування України на міжнародних енергетичних ринках вказано:

недоліки: обмеженість у власних розвіданих ресурсах природного газу, нафти, а також ядерному паливі власного виробництва; відсутність диверсифікації джерел постачання енергетичних продуктів; незадовільний технічний стан частини енергетичних об'єктів, у тому числі систем транспортування енергетичних продуктів;

переваги: достатні запаси вугілля та складових ядерного палива: урану й цирконію; вигідне географічне та геополітичне положення; високопрофесійний кадровий потенціал [5].

Поки що залишається лише плекати надію, що переваги й своєчасні висновки допоможуть Україні вийти з енергетичної прирви та стати економічно розвинутішою та успішнішою країною.

Список використаних джерел

1. *Аристотель*. Політика. Соч. в 4 т. / Аристотель. – М.: Политиздат, 1983. –Т. 2. – С. 260.
2. *Абубекеров Р.А.* Возможности уменьшения вредного воздействия энергетики на окружающую среду / Р.А. Абубекеров, Ю.А. Банников, Е.Д. Домашев, В.Е. Домашев, И.В. Недин //Енергетика:економіка, технології, екологія. – 2010. – №3. – С. 4-9.
3. *Воропай Н.И.* Электроэнергетика и экологические аспекты национальной безопасности / Н.И. Воропай, Г.Б. Славин, М.Б. Чельцов // Енергетика:економіка, технології, екологія. – 2000. – № 3. – С. 4-9.
4. *Горбулін В.П.* Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від „суспільства ризику” до громадянського суспільства / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський // Стратегічна панорама. – 2005. – № 2. – С. 7-15.
5. Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р.
6. *Жаліло Я.* До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. Жаліло //Стратегічна панорама. – 2004. – № 3.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV.
8. Закон України від 20.02.2003 № 555-IV «Про альтернативні джерела енергії».
9. *Калетнік Г.М.* Розвиток виробництва та споживання біологічних палив в Україні / Г.М. Калетнік // Зб. матер. Всеукр. наук. – практ. конф. – К.: Парламентське в-во, 2007. – 72 с.
10. *Качинський А.* Безпека, загрози і ризик:наукові концепції та математичні методи / А. Качинський. – К.,2003. – С. 14.
11. Конституція України (Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. *Косевцов В.О.* Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів / В.О. Косевцов, І.Ф. Бінько. — К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 1996. — Вип. 1. — 54 с.
13. *Кушнарченко С.П.* Античная философия: учеб. пособие / С.П. Кушнарченко, Я.В. Кушнарченко. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2003. – 58 с.
14. *Нижник Н.Р.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. для вищих навч. закладів / Н.Р. Нижник, Г.Л. Ситник, В.Т. Білоус.— Ірпінь, 2000. — 304 с.
15. Новая энергетическая политика России; под ред. Ю.К.Шафраника. –М.:Энергоатомиздат,1995. – 512 с.

16. Платон. Сочинения: в 3 т. / Платон. – М., 1968. – Т. 1. – С. 289.
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.2000 року № 755 «Про утворення державного підприємства «Енергоринок».
18. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. – № 48. – С. 71.
19. Рахманов А.Р. Международно-правовые аспекты всеобъемлющей безопасности / А.Р. Рахманов // Государство и право. — 2003. — № 2. — С. 67-75.
20. Соціальна безпека: теорія та українська практика: моногр. / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.; за ред.: І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 22.
21. Суходоля О.М. Енергоефективність економіки у контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізми реалізації: моногр. / О.М. Суходоля. – К.: НАДУ, 2006. – 400 с.
22. Сухин Е.И. Нетрадиционная энергетика и экономическая безопасность государства / Е.И. Сухин // – К.: Знання, 2003. – С. 7.
23. Hoffman S. The European Sysyphus : Essais on Europe, 1964-1994. – Westview Press, 1995.
24. Nobel J.W. Morgenthau's Struggle with Power: The Theory of Power Politics and the Cold War//Review of International Studies .21(1). January, 1995. P. 61-86.
25. Brown is UK's new prime minister – news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6245682.stm. bbc. 27.06.2007.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014 р.

* * *

Новини АПК

В Україні збільшується виробництво м'яса та м'ясопродуктів

З початку поточного року промислове виробництво м'яса та м'ясних продуктів збільшилося в середньому на 8,3%. Про це 10 квітня повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка під час робочої поїздки до Кіровоградської області, де він відвідав м'ясокомбінат «Ятрань».

Так, за два місяці 2014 року порівняно з відповідним періодом 2013 року спостерігалось збільшення обсягів виробництва м'яса: свиней свіжого чи охолодженого – на 9,1%; свійської птиці свіжого чи охолодженого – на 6,9%; свійської птиці замороженого – в 2,2 рази; виробів ковбасних – на 0,7%.

На 2014 рік прогнозним балансом заплановано виробити 400 тис. т яловичини, 785 тис. т свинини, 1240 тис. т м'яса птиці, експортувати близько 20 тис. т яловичини, 5 тис. т – свинини, 172 тис. т – м'яса птиці. Але для цього вітчизняна продукція має бути конкурентоспроможною з відповідними якісними показниками. Нині актуальним є питання щодо впровадження європейських стандартів якості та безпечності продукції у вітчизняне виробництво, – повідомив Ігор Швайка.

Довідково. За інформацією митних органів за 2 місяці 2014 року експорт м'ясної продукції становив 25,2 тис. т на суму 43,5 млн дол. США. Одним із основних експортованих м'ясопродуктів є м'ясо і харчові м'ясопродукти птиці, їх експорт збільшився у поточному році на 19,6% і становив 22,4 тис. т (88,9% від загального експорту м'ясопродуктів). Крім того, експортовано види м'яса: яловичина свіжа – 0,7 тис. т (на 56,8% менше ніж за січень-лютий 2013 року, або 2,6% від загального експорту м'ясопродуктів); яловичина морожена – 1,3 тис. т (на 9,5% більше, або 5% від загального експорту м'ясопродуктів); свинина морожена свіжа – 0,64 тис. тонн, або на 47,5% менше січня-лютого 2013 року (або 2,5% від загального експорту м'ясопродуктів). Також було експортовано 0,2 тис. тонн субпродуктів харчових ВРХ та інших тварин, 11 тонн м'яса та харчових субпродуктів солоних, сушених або копчених. Імпорт м'ясопродукції в січні-лютому 2014 року зменшився порівняно з попереднім роком на 51,2% (або 23 тис тонн) і становив 21,9 тис. тонн на суму 47,5 млн дол. США. Одним з основних імпортованих м'ясопродуктів є свинина морожена свіжа, її експорт зменшився у поточному році на 56,8% і становив 10 тис. тонн (або 45,9% від загального експорту м'ясопродуктів).

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 334.73:631.115.8 (477)

*В.М. МИКИТЮК, доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
ректор Житомирського національного агроекологічного університету*

Організація особистих селянських господарств у кооперативи: світовий досвід і можливості для України

Постановка проблеми. Процеси структуризації ринків сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки значно диференціювали можливості суб'єктів агробізнесу в освоєнні ринку. З одного боку, великі корпорації, холдинги, промислово-фінансові групи здатні впливати на економічні процеси завдяки вищій ринковій владі, а з іншого – розпорошені дрібні сільськогосподарські виробники змушені приймати умови ведення бізнесу, які внаслідок дії об'єктивних економічних законів є для них невигідними. Відтак, на певному етапі розвитку економічної системи зростає роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для забезпечення й закріплення ринкових позицій дрібних виробників як у

сфері збуту продукції, так і матеріально-технічного постачання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування молочарських кооперативів у сучасних умовах господарювання в своїх працях приділяли увагу Ю. Бережна [1], З. Варналій [2], В. Зіновчук [5], М. Гриценко [3], Ф. Горбонос [6], С. Теслиук [10], Р. Блок [8] та ін. Проте, відзначаючи загальний позитивний економічний ефект від організації кооперативів, у дослідженнях допускалося, що початкове інвестування могло здійснюватись або великою кількістю особистих селянських господарств в умовах ідеальної злагожденості їхніх дій, або заінтересованим інвестором (переробним підприємством), або державою. Отже, проблеми, пов'язані з ризиками координації діяльності на початкових стадіях формування кооперативу та його пайового капіталу, поведінкових ризиків при забезпеченні запланованих мінімальних обсягів сировини виробниками й ризиків зміни цінової політики переробним підприємством, потребують додаткового вивчення.

Мета статті – узагальнити світовий досвід функціонування та способів організації молочарських кооперативів, виявити особливості вітчизняних умов щодо започаткування цього досвіду в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Значна кількість селянських господарств в Україні та їхня визначальна роль у формуванні продовольчих ресурсів держави зумовлює якнайповніше використання кооперативної ідеї у сучасних умовах господа-

рювання. Відповідно до програми «Рідне село» держава цілеспрямовано сприяє створенню нових кооперативів, які стимулюють соціально-економічний розвиток сільських територій. Орієнтиром у цьому є система аграрного ринку країн Європейського Союзу, де через кооперативи реалізується понад 60 % сільськогосподарської продукції [7]. На виконання даної програми держава у 2013 році планувала виділити 100 млн грн на створення 1500 обслуговуючих кооперативів, що розв'язало б цілий ряд проблем переробних підприємств і поліпшило добробут населення на сільських територіях [4]. На цьому фоні (та в поєднанні з ним) активізація кооперативних можливостей самих селян стає особливо актуальною й перспективною та потребує детального аналізу вітчизняного і міжнародного досвіду кооперування.

Практично у більшості розвинутих країн світу кооперативи вже пройшли еволюцію становлення й розвитку, що забезпечило ефективне функціонування сільського господарства даних країн. Кількість фермерських кооперативів зростає в усіх країнах, що розвиваються. Позитивним також є світовий досвід функціонування кооперативів – виробників продукції скотарства.

Зокрема, *The Northern Co-operative Meat Company*, що об'єднує понад 1500 виробників м'яса яловичини Австралії, успішно функціонує та здійснює забій, первинну обробку великої рогатої худоби, що уможливорює вихід на ринок м'ясної сировини для переробки, а відтак, підвищення ефективності діяльності кожного з членів компанії. Система організації даного кооперативу передбачає лише вступний внесок у розмірі 250 австралійських доларів. При цьому учасником кооперативу може бути особа, яка є активним членом регіонального ринку і постачає худобу для забою в кооператив (не менше 500 кг у забійній масі протягом року) [15]. Якщо попередній кооператив створено

з метою формування кінцевої продукції, що може бути споживана за вищими цінами, то *Genetics Australia Co-operative Ltd* є кооперативом, діяльність якого спрямована на забезпечення високих стандартів технології відтворення поголів'я [11].

Dairy Farmers Milk Co-operatives створений для удосконалення організації заготівлі молока на північно-східних територіях Австралії та з метою забезпечення стабільних поставок сировини підприємствам. Основними її членами є компанії *National Foods Limited i New Holland* – одні з найбільших продовольчих компаній Австралії, а також фермерські господарства – постачальники молока. Даний кооператив, використовуючи значні фінансові ресурси продовольчих компаній, з 2011 року розпочав програму забезпечення членів-виробників молочної сировини охолоджувачами молока й електричними генераторами. Відповідно до даної програми, сільськогосподарському виробникові, члену кооперативу надається 20%-на знижка на обладнання з охолодження молока та електричні генератори для виробництва електроенергії в умовах пасовища за умови дотримання цінової політики продовольчої компанії й реалізації сировини в її підприємстві [14].

Успішним прикладом функціонування кооперативів є досвід *California Dairies Inc.*, що виробляє на 500 фермах близько 9 % молока в США. Маючи серед членів (власників) кооперативу сільськогосподарських виробників, орієнтований на переробку молочної сировини, кооператив постійно збільшує обсяги реалізації, які у 2011 році перевищили позначку 3 млрд дол. Засновниками цього переробного та маркетингового кооперативу є 470 виробників молока штату Каліфорнія, які постачають понад 7,7 млн т молока на переробку щорічно. Товарооборот найбільших молочарських кооперативів у світі представлено у таблиці 1.

1. Річний товарооборот найбільших молочарських кооперативів у світі, млрд дол. США

Кооператив	Країна	2006 р.	2007 р.	2010 р.	2010 р. до 2006 р., %
<i>Fonterra</i>	Нова Зеландія	6,4	7,5	9,1	42,2
<i>FrieslandCampina</i>	Нідерланди	8,3	9,1	8,8	6,0
<i>Dairy Farmers of America</i>	США	5,9	7,5	7,4	25,4
<i>Arla Foods</i>	Данія	6,1	6,4	6,9	13,1

<i>Land O' Lakes</i>	США	5,5	6,1	7,8	41,8
<i>Humana Milchunion / Nordmilch</i>	Німеччина	2,9	3,4	4,8	65,5
<i>Tine</i>	Норвегія	2,2	2,4	2,4	9,1
<i>Glanbia Society</i>	Ірландія	1,9	2,2	2,1	10,5
<i>Irish Dairy Board</i>	Ірландія	2,0	2,0	1,9	-5,0

Джерело: Сформовано на основі [17].

Як показують дані таблиці 1, практично в усіх найбільших молочарських кооперативах спостерігається збільшення товарообороту, незважаючи на кризові явища у світовій економіці у 2008–2010 роках, що підтверджує високу дієвість кооперативної форми організації ведення бізнесу в молочної галузі.

Необхідно зазначити, що більшість із кооперативів за кордоном пройшли тривалу еволюцію формування та укрупнення. Серед таких *Arla Foods* (Данія), *Fonterra* (Нова Зеландія), *Dairy Farms of America* (США). Всі вони мають складну ієрархічну структуру кооперативів нижчих рівнів і схожу на корпоративну форму розподілу прав власності. На відміну від кооперативів, які мають корпоративну форму управління, представлених вище – *California Dairies Inc. та Dairy Farmers Milk Co-operatives*, перспективним із погляду структури виробництва молока в Україні є досвід функціонування молочарських кооперативів Індії, яка має досить великий сектор дрібних виробників молока.

У даній країні створено розгалужену систему сільських кооперативів зі збирання молока, які функціонують у загальній системі збирання, переробки та збуту готової продукції, що сприяє зростанню добробуту його членів. Не в останню чергу, завдяки функціонуванню молочарських кооперативів, обсяги споживання молочних продуктів в Індії зросли до 90 кг у перерахунку на молоко у 2012 році, поліпшилися технології та якісний породний склад поголів'я [16].

Саме за розгалуженою системою діють 22 федерації виробників молока, у структу-

ру яких входять 170 регіональних спілок кооперативів, понад 76 тис. сільських молочарських кооперативів і 11 млн виробників молочної сировини, формуючи три ієрархічні рівні [13]. При цьому кількість сільських молочарських кооперативів постійно зростає (зокрема, у 2012 році – на 6 тис. од.), а загальний оборот даної кооперативної системи становив 45,5 млрд дол. США.

У даному контексті постає питання чи можливо використати світовий досвід для формування кооперативів особистих селянських господарств в Україні. Позитивна відповідь на нього знаходиться в площині оцінки кооперативу як найефективнішої форми координації взаємовідносин. Історичний погляд на особливості формування кооперативів у світі доводить про унікальність українських умов.

Як показують дані таблиці 2, практично всі найбільші нині молочарські кооперативи розпочинали своє становлення в умовах, коли середній розмір господарства потенційного члена кооперативу був вищим від 10 га, проти 0,25-4,5 га в Україні, а наявні й потенційні можливості щодо утримання більшої кількості молочного поголів'я в перших були вищими від других. Таким чином, якщо переважна більшість ферм – учасників таких кооперативів, як *Fonterra*, *Dairy Farmers of America*, *Nordmilch*, *Sodiaal*, *Friesland Campina*, *Arla Foods* на початкових стадіях становлення була орієнтована на збут продукції, то в Україні переважна більшість господарств – на забезпечення власних потреб.

2. Середній розмір фермерських господарств на момент заснування кооперативів

Кооператив (сучасна назва)	Країна заснування	Середній розмір ферми-учасника на момент заснування, га
Arla Foods	Швеція	18
	Данія	15,7
Friesland Campina	Нідерланди	20
Sodiaal	Франція	26
Nordmilch	Німеччина	9,3

Dairy Farmers of America	США	80,2
Fonterra	Нова Зеландія	172
Amul	Індія	0-2,7
Кооперативи особистих селянських господарств	Україна	0,25-4,2*

* Нижня межа – середній розмір присадибної ділянки, верхня межа інтервалу – середній розмір паю в Україні.

Джерело: Власні дослідження.

Відповідно, різнопланова цільова орієнтація діяльності та пов'язаний із цим вищий прояв поведінкових інститутів в українських реаліях зумовлює різні рівні ефективності координації господарств у більшості країн світу й Україні. В даному контексті очевидним є те, що координація діяльності та організаційна стійкість кооперативного об'єднання чотирьох фермерів із поголів'ям 25 од. у власності кожного є ефективнішою, ніж 100 особистих селянських господарств лише з однією коровою. Причина такого явища криється щонайменше у неоднаковому розмірі трансакційних витрат, що пов'язані з обміном інформацією при прийнятті управлінських рішень між економічними суб'єктами. Отже, чим вищою є кількість незалежних господарюючих суб'єктів, що ведуть спільну діяльність або намагаються її організувати за незмінних умов виробництва кінцевої продукції, тим вищими є трансакційні витрати, що виникають при координації спільної діяльності.

В умовах України молочний сектор має значні перспективи для інвестування, оскільки підкріплюється стабільним попитом на молочну продукцію. Недостатня кількість молочної сировини належної якості та малі обсяги разових партій стимулюють окремі переробні підприємства здійснювати вертикальні інвестиції в організацію збирання молока й первинної його переробки селянськими господарствами, що самоорганізуються на базі молочарських кооперативів. Практика створення кооперативів у галузі скотарства в Україні є досить поширеною і значно активізувалася останніми роками за сприяння корпорацій, що представляють молокопереробну галузь.

Зокрема, кооперативи були організовані у 2010 році за сприяння компанії «Данон» та міжнародної благодійної організації «Добробут громад» в Україні. З початку 2011 року вже 15 молочних кооперативів у Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській, Кіро-

воградській областях й Автономній Республіці Крим забезпечують завод компанії «Данон-Дніпро» натуральною молочною сировиною. При цьому стабільний дохід одержують 560 селянських господарств. Загальна кількість молока, зібраного членами молочних кооперативів з початку реалізації програми, перевищила позначку 1200 т.

Ключовим економічним інструментом, що стимулює об'єднання селян у кооперативи, за даним проектом є можливість: стабільно одержувати доходи, реалізуючи молоко поліпшеної якості; безкоштовно придбавати племінних молочних корів. На дане стимулювання підприємства корпорації «Данон Юнімілк» планувалося витратити протягом 2011–2012 років 1,1 млн євро.

У свою чергу, холдинг «Мілкіленд» використав досвід компанії «Данон» і розпочав стимулювання створення молочних кооперативів у зв'язку з дефіцитом сировини, який відчувають практично всі молокопереробні підприємства холдингу. За результатами 4-х міс. 2011 року з початку реалізації програми із запровадження молочних кооперативів, у 12 областях України їх було створено 16 од.

Механізм інтегрування за даною схемою відбувається шляхом інвестицій корпорації «Мілкіленд» у закупівлю сучасного доїльного обладнання, оплату високоякісних ветеринарних послуг, забезпечення та централізовану закупівлю й постачання збалансованих кормів. Крім того, учасникам кооперативів компанія надає пільгові цільові кредити. Відповідно із селянськими господарствами укладається договір на обов'язкову реалізацію молока підприємствам корпорації, а права власності регулюються договором оренди поголів'я між селянським господарством і переробним підприємством.

За власними розрахунками, порівнюючи економічні вигоди члена кооперативу й селянського господарства, встановлено, що різниця в доходах першого над другим ста-

новить 1829 грн на одну корову. Тобто, якщо член кооперативу одержує середній дохід за рік на 1 корову – 10411 грн, то поза його межами – лише 8582 грн. Даний економічний ефект досягається завдяки тому, що селянські господарства мають щорічні компенсації: 150 грн – на осіменіння корови, 70 грн – на вакцинацію (з розрахунку на одну тварину). Крім того, кооператив підписує з власником корови договір оренди, що є підставою для одержання ним орендної плати 200 грн на рік. Також об'єднані у кооперативи селяни мають змогу купувати корми за собівартістю. Так члени кооперативу «Молоко-Мена» у 2011 році одержали 300 кг зерна вартістю 1,5 грн/кг, що на 15 % нижче від середньоринкової ціни. Маючи статус юридичної особи, кооператив має пільги, передбачені для виробників молока.

Основним чинником, що вплинув на формування кооперативів за сприяння компаній «Мілкіленд» і «Данон», наприкінці 2010 – початку 2011 року стала невивплата дотацій державою. Саме дане явище призвело до зниження ефективності виробництва молока у селянських господарствах та його фактичної збитковості.

Зокрема, дослідження процесу створення кооперативу «Молоко-Мена» Менського району Чернігівської області показало, що для вступу до нього сплачується 20 грн вступного й пайового внеску. При цьому, в разі виходу з кооперативу, його член одержує 10 грн назад. У даному випадку використано світовий досвід створення кооперативів із виробництва та збуту продукції, де плата за вступ є символічною. Відповідно до чинного законодавства, в даному кооперативі укладаються угоди оренди корів і складаються акти прийому-передачі тварин. Вони гарантують селянинові збереження права власності на корову, а також на народжених нею за час перебування в оренді телят.

Проте подібна система організації інтеграції не забезпечує багатьох умов, що уможливають розглядати кооперативи селянських господарств як стабільне джерело постачання молока переробним підприємствам. Адже ризики, які передбачені даним механізмом формування кооперативів та ве-

ртикального інвестування, є суттєвими. Нижче наведемо їхню коротку характеристику.

1) Кооператив не має альтернативних каналів збуту власної продукції. При цьому вигоди від додаткових інвестицій переробного підприємства в організацію подібної системи є нижчими порівняно із вигодами, які воно одержує в результаті встановлення цін та завдяки виключному праву на закупівлю сировини. Фактично, за середньої ціни реалізації на роздрібному ринку 1,90–2,0 грн/л кооператив реалізовував улітку 2011 року переробному підприємству по 1,50 грн/л. Якщо порівнювати з цінами на молоко, що закуповувалось у господарствах, які формують разові партії молока в межах 5–10 т і мають технології з охолодження молока, то різниця становитиме близько 0,7–0,8 грн/кг.

2) За даних умов середньомісячний дохід від реалізації молока членами кооперативу на одну корову не перевищує 850 грн, і це без урахування витрат. При цьому, не враховуються фактично затрачена людська праця та витрати, які несе селянське господарство. Тому в умовах постійного зростання в Україні оплати праці в альтернативних галузях виробництва й пенсійного забезпечення, вартості кормів, схильність населення до утримання корів зменшуватиметься.

3) Жорсткі вимоги щодо збуту продукції лише на одне підприємство робить кооператив та його членів залежними від підприємства у плані формування ним збутової політики. Якщо досліджуваний кооператив «Мена-Молоко» реалізовує свою продукцію виключно ПАТ «Менський сирзавод» корпорації «Мілкіленд», діяльність якого на 50 % залежить від зовнішніх ринків збуту (зокрема Російської Федерації), то виникають значні проблеми зі збутом сировини в разі звуження або закриття даного ринку. Водночас в угоді не передбачено механізм економічних дій унаслідок виникнення подібних ситуацій. Таким чином, ситуація, що виникла в лютому 2012 року і пов'язана із заборонаю експорту твердих сирів до Російської Федерації, очевидно, суттєво вплинула на ефективність функціонування кооперативу та його конкурентоспроможність на альтернативному ринку молочної сировини

порівняно із високотехнологічними виробниками.

4) Відсутність мотивації й фінансових ресурсів для технологічного удосконалення виробництва. Ключовий резерв підвищення ефективності виробництва сировини та її переробки, а саме підвищення продуктивності корів, за даної системи не вбачається можливим. Маючи по групі кооперативів, що інвестуються корпорацією «Мілкіленд», середньорічний надій на корову 2700 кг/гол., кооперативом не передбачені заходи щодо породного удосконалення поголів'я. Перспектива закупівлі чистопородного бугая-плідника для поліпшення поголів'я не вирішує у короткостроковій перспективі питання нарощування обсягів виробництва й поліпшення якості сировини. Отже, переробне підприємство вирішує лише тактичні цілі щодо забезпечення сировиною.

Насамкінець необхідно зазначити, що організація системи кооперативів із заготівлі молока на основі лише символічних внесків її майбутніх членів не забезпечить функціональну здатність даного інтеграційного об'єднання, оскільки матиме низький ступінь капіталізації та потребуватиме додаткових коштів або заінтересованих переробних підприємств, або держави. Зокрема, ініціаторами й виконавцями проекту організації молочарських кооперативів, окрім власне компанії «Данон», виступила також Міжнародна благодійна організація «Добробут громад», яка на теренах нашої держави займається реалізацією Міжнародного благодійного проекту «Розвиток молочарських кооперативів в Україні». Інвестори витратили 170 тис. грн на будівництво модуля молокоприймального пункту, що складається з холодильного обладнання, лабораторії з визначення якісних показників молока, колодязя для забору молока і насоса. Крім того, 120 тис. грн вклали у закупівлю 10 племінних нетелей, які придбали для поповнення молочного стада кооперативу у с. Воскобійники Шишацького району Полтавської області.

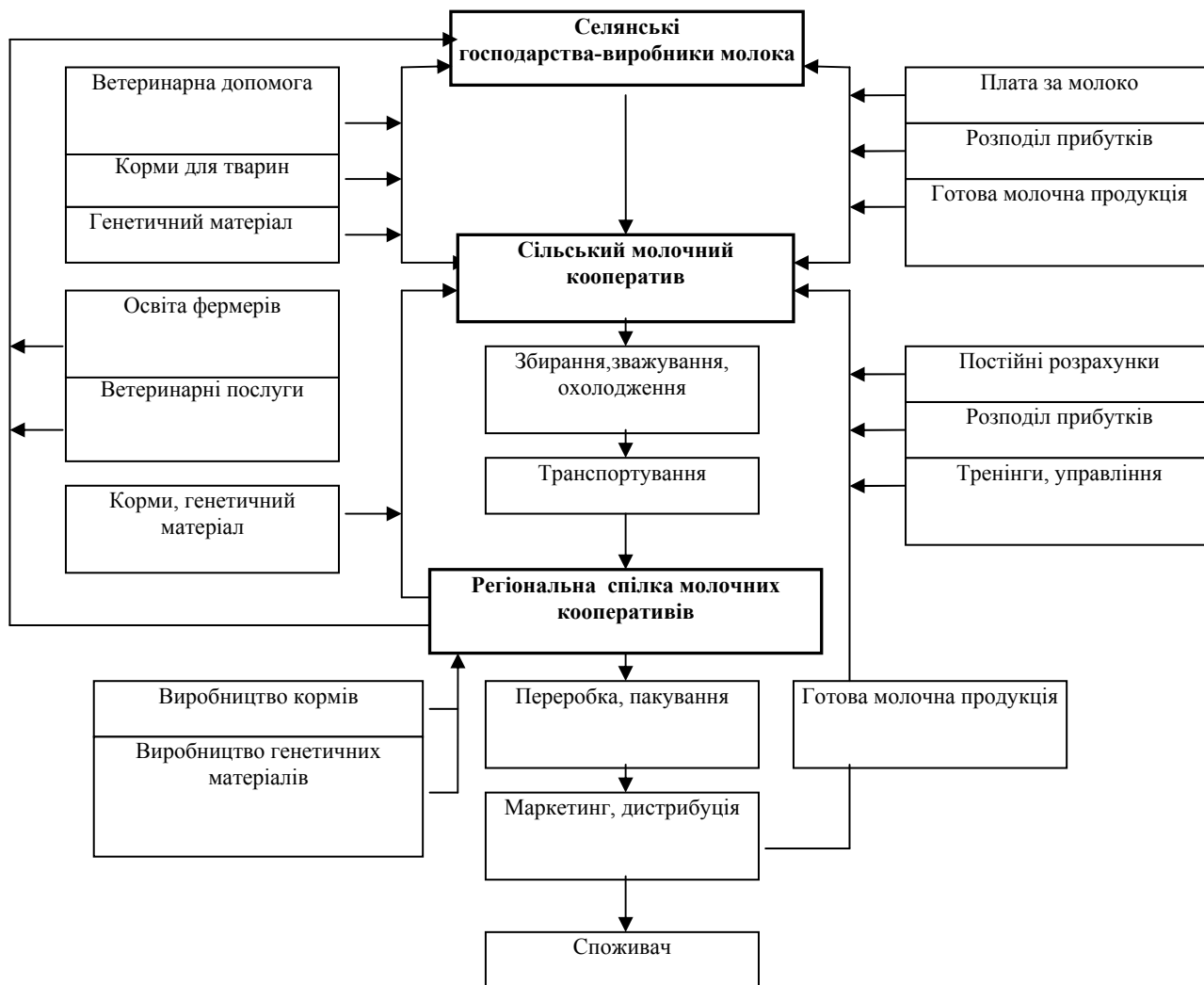
Проте, незважаючи на широке різноманіття наявних механізмів організації в кооперативи, селянин (особисте селянське господарство) надалі залишається поза розподілом прибутків у ланцюгу формування мо-

лочної продукції. Участі в розподілі ренти, що формується на рівні охолодженої сировини, недостатньо для забезпечення виконання соціальних функцій кооперативу. Це також не є достатнім мотивом для розвитку кооперативного руху. Невеликі обсяги заготівлі та проблеми контролю якості продукції великої кількості учасників кооперативу зумовлюють нижчу конкурентоспроможність даного організаційного утворення на ринку сирого молока порівняно із великотоварними виробниками цього продукту.

Еволюція кооперативів у розвинутих країнах світу показала незворотність процесів їхнього укрупнення, виникнення 1-3 національних молочарських кооперативів, що об'єднують у собі повний ланцюг формування кінцевої продукції й дають змогу розподіляти ренту із кожного його рівня. Дані процеси еволюції тривали близько 80 років і були зумовлені поступовим розвитком економічних систем даних країн, розширенням фінансового сектору, що сприяло залученню значних фінансових ресурсів для розвитку.

Перехід на ринкові умови господарювання в Україні й одночасні процеси глобалізації світової економіки «штовхають» сільськогосподарське виробництво держави на рейки великотоварного виробництва і ставлять під сумнів ефективність організації дрібнотоварних виробників. Фактично, йти еволюційним шляхом кооперації в таких умовах, як це було у світовій практиці, є низькоефективним та загрожує втратою потенціалу сільських територій. Зважаючи на це, питання організації ефективної системи кооперативів селянських господарств є важливим не з погляду підвищення ефективності (як у розвинутих країнах світу), а з погляду належного соціального забезпечення населення сільських територій. Дві кардинально протилежних причини утворення кооперативів і різні умови зовнішнього економічного середовища повинні зумовлювати й зовсім різні за суттю та способом процеси кооперування.

Тому пропонується створення багаторівневої ієрархічної системи кооперативу, що складається з виробників молока, сільського молочно-обслуговуючого кооперативу, регіональної спілки молочних кооперативів (рис.).

Перспективна система функціонування молочних кооперативів в Україні

Джерело: Власні дослідження.

Важливим у формуванні даної системи є участь держави, що забезпечується прямими й непрямыми методами впливу. Непрямі методи впливу стосуються підтримки виробників молока з акцентом на власників двох і більше корів, дотацій на технологічне забезпечення процесу доїння та зберігання молока й ін. Прямий метод впливу полягає у безпосередній участі держави у кооперативі фінансуванням купівлі та переобладнанням молокопереробних потужностей і подальшому розподілі частини прав власності (на платній чи безоплатній основі) на користь селянських господарств – виробників молочної сировини, що мають від двох до п'яти корів (із правом викупу державою або приватним інвестором), які утримують більше п'яти корів (без права викупу державою або приватним інвестором). Інвестиції в придбання молокопереробного підприємства,

його технологічне удосконалення й відповідний механізм розподілу частки прав власності між селянськими господарствами покликані розв'язати ключові проблеми ефективного функціонування молочарських кооперативів: участь у розподілі прибутків від реалізації готової продукції та збільшення середнього розміру особистого селянського господарства – виробника молока.

Можливі проблеми із забезпеченням сировиною переробних потужностей, що можуть виникнути на початковій стадії функціонування кооперативу, можна буде компенсувати за рахунок закупівель на ринку сирого молока у сільськогосподарських підприємствах. Таким чином, з одного боку, реалізуватиметься регулююча функція держави щодо впливу на ринкові ціни на молоко в періоди їх необґрунтованого заниження, а з іншого – забезпечуватиметься заван-

таження потужностей переробного підприємства, що в кінцевому результаті впливатиме на ефективність функціонування кооперативу. Подібний механізм державного інвестування й розподілу прав власності необхідно застосувати для підприємств із виробництва кормів, транспортного обслуговування, виробників генетичного матеріалу. Водночас питання розміру частки держави та частки, яка може бути розподілена між селянськими господарствами – учасниками, можливості участі приватного капіталу в таких кооперативах має стати предметом окремих досліджень і прийняття відповідних змін законодавства.

Висновки. Сприяння розвитку кооперації особистих селянських господарств є необхідною умовою організаційного забезпечення соціального захисту населення на сільських територіях, реалізації його виробничого потенціалу. Водночас економічні умови, в яких формуються обслуговуючі кооперативи в Україні, є відмінними від тих, в яких пройшли свою еволюцію молочарські кооперативи в розвинутих країнах світу. Різниця також є цілі створення такої організацій-

ної форми, що вимагає участі держави в даних процесах у частині інвестування в придбання (або створення) переробних потужностей та частковій передачі прав власності на них особистим селянським господарствам – учасникам кооперативу. При цьому розподіл прав власності повинен мати мотивуючий характер з наданням преференцій тим учасникам кооперативу, які мають більшу кількість молочного поголів'я. Це дасть змогу державі стати гравцем на ринку молочної сировини і впливати на цінову кон'юнктуру на ньому. Фактично кооперативи мають форсувати процес власного розвитку, йти шляхом акумулювання ланок у вертикальному ланцюгу формування молочної продукції, в іншому випадку – вони приречені на невдачу та недосягнення економічних і соціальних цілей, які ставлять перед собою. В даному контексті перспективами подальших досліджень є визначення етапів формування такої кооперативної системи, частки участі держави в ній та використання в законодавчому забезпеченні процесу кращого світового досвіду з регулювання кооперативів.

Список використаних джерел

1. *Бережна Ю.В.* Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Методичні рекомендації / Ю.В. Бережна, О.В. Крижанівський, О.В. Левченко, Н.В. Гишко. – Вінниця: Вінницька газ., 2009. – 196 с.
2. *Варналій З.* Кооперація великих і малих підприємств як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємництва України / З. Варналій, С. Дрига // Вісн. Київського нац. торговельно-економічного ун-ту. – 2010. – № 1. – С. 5–15.
3. *Гриценко М.П.* Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив : практичний посібник / [Гриценко М. П., Корінець Р. Я., Малік М. Й. та ін.]. – К. : Аграрна освіта, 2009. – 90 с.
4. Держава виділить 100 мільйонів гривень на розвиток сільськогосподарських кооперативів [Ел. ресурс.]. – Доступне: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/1276>.
5. *Зіновчук В.В.* Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні / В.В. Зіновчук // Вісн. Житомирського нац. агроєкологічного ун-ту. – 2012. – № 1, Т. 2. – С. 3-12.
6. Кооперація в агробізнесі: підруч. /Ф.В. Горбонос, Л.А. Янковська, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик, Н.Ф. Павленчик, Ж.В. Семчук, С.Ф. Яців. – Львів: Львівський ун-т бізнесу та права, 2011. – 360 с.
7. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р.: постанова КМУ від 01.07.2009 р. № 723 // Уряд. кур'єр. – 2009. – № 103. – С. 38–42.
8. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посіб. / Р. Блок, В.В. Гончаренко, Н.А. Иванова та ін. – К.: Урожай, 2001. – 228 с.
9. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: створення і діяльність / Ред. кол.: М.П. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К.: Київська обласна дорадча служба, 2005. – 68 с.
10. *Теслюк С.Р.* Організація молочарських кооперативів, як чинник ефективного господарювання / С.Р. Теслюк // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 143-146.
11. About Us: Information about Genetics Australia Cooperatives [Electronic resource]. – Available from : <http://www.genaustr.com.au>.
12. Agriculture for Development: World Development Report 2008./ [Ел. ресурс.]. – Доступ: http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf.
13. Candler Wilfred, Kumar Nalini. India: The Dairy Revolution. – Washington D.C.: World Bank Publishing, 1998, 72 p.
14. Dairy Farmers Milk Cooperative: Milk Payment Policy August 2012 [Electronic resource]. – Available from : <http://www.dfmc.org.au>.
15. Information About NCMC Membership [Electronic resource]. – Available from: <http://www.cassino.com.au>.

16. Rao V.M., Vaikunth Mehta. Milk cooperatives and governance: a case from India/ [Ел. ресурс.] – Доступне: http://www.icird.org/files/Papers/ICIRD2011_Veeranki%20Maheswararao.pdf.

17. The Largest Dairy Cooperatives in the World [Electronic resource]. – Available from : <http://www.frieslandcampina.com/english/about-milk/wiki-a-z-index/en/l/largest-dairy-cooperatives-in-the-world.aspx>.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014 р.

*

UDS 338.43.008

T.V. KUTS, PhD

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

*N.P. ZARYTSKA, PhD student**

State Higher Educational Establishment

“Vadym Hetman Kyiv National Economic University”

Extension activity for the development of competitive and sustainable agriculture: experience of Colorado state university (the USA)

Scientific problem. Increasing of scientific and educational level of economic disciplines according to international standards of education is an important prerequisite for the successful development of national universities in conditions of globalization.

The necessity to improve the traditional academic approaches for creating demand for qualitative educational services is actively discussed in scientific publications of national and foreign scholars. Today we deal with new interactive mission philosophy, where teaching becomes learning, research – discovery, and outreach – engagement. In turn, the system of Land Grant Universities in the USA provides the next three branches in interaction: education, research and extension. Exactly extension as an engagement took one of the main roles in this new paradigm of outlook.

Analysis of recent researches and publications. Problems of the development of extension services in Ukraine are considered in scientific and research publications by M. Bezkravnyy [1], O. Borodina [2], O. Hudzynskyy, T. Kalna-Dubynyuk [3,4], M. Kropyvko, I. Kudinova [5]

and others. Thus, M. Bezkravnyy emphasizes that the dynamic formation of the national advisory service should be based on the basis of cooperation between universities and advisory services [1].

Such cooperation is beneficial to both sides – teachers feel the trends and problems of agribusiness, business gains experience and advanced knowledge of scientists. In mutual learning, the processed knowledge of the expert is joined with the deeply personal, experiential knowledge of his client in the joint exploration of problems and possible solutions. All this contributes to the authority of the university and strengthen confidence in the consultants.

The objective of this article is to clarify the role and directions of extension activity as a necessary component of the scientific work of professors and future specialists in agricultural business. Materials of this article are the result of training experience in Colorado State University due to the Faculty Exchange Program created by the United States Department of Agriculture.

Statement of the main results of the study. Colorado State University (CSU) is a land-grant institution was founded as the Colorado Agricultural College in 1870, six years before the Colorado Territory gained statehood. It was

Scientific supervisor – Sergiy I. Demyanenko, DrS, Prof.

© T.V. Kuts, N.P. Zarytska, 2014

16. Rao V.M., Vaikunth Mehta. Milk cooperatives and governance: a case from India/ [Ел. ресурс.] – Доступне: http://www.icird.org/files/Papers/ICIRD2011_Veeranki%20Maheswararao.pdf.

17. The Largest Dairy Cooperatives in the World [Electronic resource]. – Available from : <http://www.frieslandcampina.com/english/about-milk/wiki-a-z-index/en/l/largest-dairy-cooperatives-in-the-world.aspx>.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014 р.

*

UDS 338.43.008

T.V. KUTS, PhD

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

*N.P. ZARYTSKA, PhD student**

State Higher Educational Establishment

“Vadym Hetman Kyiv National Economic University”

Extension activity for the development of competitive and sustainable agriculture: experience of Colorado state university (the USA)

Scientific problem. Increasing of scientific and educational level of economic disciplines according to international standards of education is an important prerequisite for the successful development of national universities in conditions of globalization.

The necessity to improve the traditional academic approaches for creating demand for qualitative educational services is actively discussed in scientific publications of national and foreign scholars. Today we deal with new interactive mission philosophy, where teaching becomes learning, research – discovery, and outreach – engagement. In turn, the system of Land Grant Universities in the USA provides the next three branches in interaction: education, research and extension. Exactly extension as an engagement took one of the main roles in this new paradigm of outlook.

Analysis of recent researches and publications. Problems of the development of extension services in Ukraine are considered in scientific and research publications by M. Bezкровnyy [1], O. Borodina [2], O. Hudzynskyy, T. Kalna-Dubinyuk [3,4], M. Kropyvko, I. Kudinova [5]

and others. Thus, M. Bezкровnyy emphasizes that the dynamic formation of the national advisory service should be based on the basis of cooperation between universities and advisory services [1].

Such cooperation is beneficial to both sides – teachers feel the trends and problems of agribusiness, business gains experience and advanced knowledge of scientists. In mutual learning, the processed knowledge of the expert is joined with the deeply personal, experiential knowledge of his client in the joint exploration of problems and possible solutions. All this contributes to the authority of the university and strengthen confidence in the consultants.

The objective of this article is to clarify the role and directions of extension activity as a necessary component of the scientific work of professors and future specialists in agricultural business. Materials of this article are the result of training experience in Colorado State University due to the Faculty Exchange Program created by the United States Department of Agriculture.

Statement of the main results of the study. Colorado State University (CSU) is a land-grant institution was founded as the Colorado Agricultural College in 1870, six years before the Colorado Territory gained statehood. It was

Scientific supervisor – Sergiy I. Demyanenko, DrS, Prof.

© T.V. Kuts, N.P. Zarytska, 2014

one of 68 land-grant colleges established under the Morrill Act of 1862. Now the University is providing the high level of extension. It is the major off-campus educational arm of CSU. A partnership of Colorado State University, Colorado counties, the U.S. Department of Agriculture, National Institute of Food and Agriculture, Natural Resources Conservation Service, extension is the informal, non-credit educational system that links education and research with the needs of Colorado citizens.

Extension Service in the USA has nearly century of continuous development and improvement. Extension delivers the resources of the University to the people of the state in 60 of Colorado's 64 counties. Five of CSU's eight colleges have Extension roles, which includes 13 different departments. The Extension staff is made up of off-campus agents and specialists, plus over 10,000 volunteers.

CSU extension develops and implements educational programs in areas of high priority to Colorado citizens. For fiscal year 2013, CSU extension has focused its resources on five program areas:

- Competitive and Sustainable Agriculture Systems;
- Clean and Renewable Energy;
- 4-H and Youth Development;
- Communities, Natural Resources and the Environment;
- Family and Consumer Science.

Total funding of CSU Extension in fiscal year 2013 is \$24.9 million. Extension services are funded from a variety of sources: 41% from The United States Department of Agriculture, 31 % – the state government, 16 % – the federal government and 12 % – grants and other funds (Figure 1); state appropriated budget is equal \$7.8 million (Figure 2) [6].

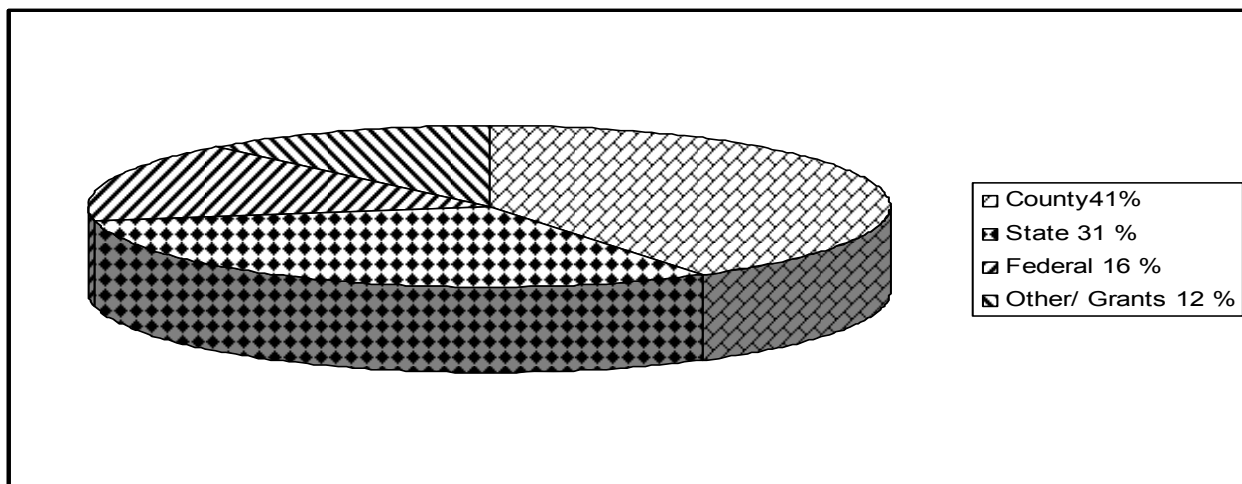

Figure 1. Sources of extension funding, CSU, fiscal year 2013 [6]

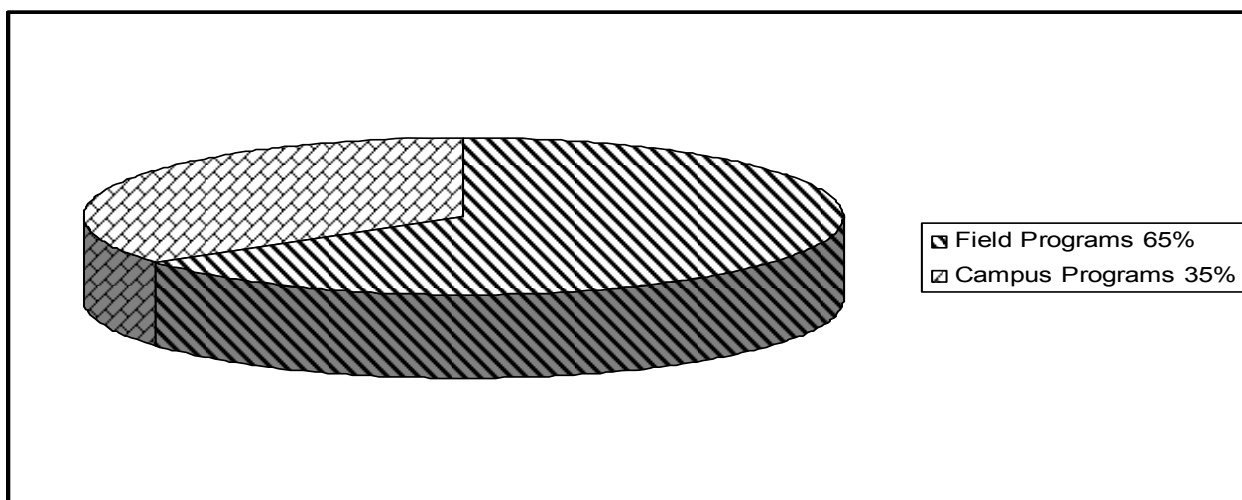

Figure 2. Parts of appropriated budget, CSU, fiscal year 2013 [6]

Let's consider the first part of CSU extension program area – Competitive and Sustainable Agriculture Systems. This area is elaborated by The Agriculture and Business Management Economists. They are providing extension (outreach) information including: principles and concepts of production economics; financing methods and analysis; investment analysis; legal regulations on business activities; concepts of marketing and price determination.

Farmers get access to the next information:

- crop budgets;
- custom rates;
- on-line courses;
- decision tools;
- produce and meat market reports;
- additional resources (Full Index).

Crop Enterprise Budgets' information makes possible to analyze the optimal structure of costs; to compare level of costs for own enterprise with averages; to determine the level of price competitiveness, including changes of the trends in productivity and price levels. In this case, using the elements of retrospective analysis, the results of which should be used for budgeting expenses for future periods.

The advantage of the presented materials is that these budgets are designed for specific crops, for specific geographic and economic conditions, specific time, given the market performance of the basic means of production, etc.

Of course, to enhance the objectivity of the analysis should take into account the peculiarities of agricultural production technologies used by producers. That account technological features section, variety of working conditions, machine and equipment sizes, farm and ranch operations provides information on Custom Rates.

Materials that explain the basic underlying issue in agricultural economics and business administration at high professional level, but a logical and understandable language to reaching customers through Courses On Line.

Information "Decision Tools" provides an understanding of basic concepts (glossary), offers a clear methodology and algorithm techniques making industry-specific management solutions. The item "Decision tools" represents the guidance and Excel forms for farmers for

making decisions. It covers different agriculture branches and directions.

For example, the point "Leasing Beef Cattle" (MS Excel Spreadsheet) offers decision tools for cattle producers that include estimating fair share leasing arrangements for cows and estimating fair cash leasing arrangements for cows.

The first worksheet "Share Leasing Cows" is elaborated for determining equitable share arrangements, and the second one – "Cash Renting Cows" – for determining equitable cash rents for breed cows. Besides, the point includes glossary of terms and instructions to provide a description of some of the terms used in the decision tools. The authors hope these decision tools will help those people owning cows and wanting to lease the animals to others and those people wanting to lease beef cows from others to make more informed decisions.

This set of decision tools is designed to help beef cow owners (lessors) and cow operators (lessees) make informed decisions about equitable lease rates. It mentioned that these decision tools are not designed to provide legal, tax, nor other advice. Farmers, ranchers, and business managers should seek professional counsel from their own attorneys, tax preparers, creditors, and others before making final decisions. In each worksheet, data can be entered into those cells that have a pale yellow background and blue colored font. All other cells are protected. Some cells contain a red triangle in the upper right-hand corner. This indicates a comment or specific instructions exist. The comment will be revealed if the cursor is moved over the cell. So, it is easy for farmers to operate with these worksheets.

The next point "Buy Hay or Sell Cows" shows us the process of making a decision "Should you sell your cows now or should you hold cows and calves to sell at a later date?" This decision aid is designed to help cow-calf operators make a specific management decision during a drought or other time of feed scarcity. For making a decision the farmer should answer such questions:

1. What is the current value of the cow or pair? (\$/hd)
2. What is the current value of the calf, if not included above? (\$/hd)

3. How many days will you hold the animals?

4. What are your typical annual “cow costs”? (\$/cow)

5. Amount of “cow costs” already incurred? (%)

6. How much additional will it cost to hold the animals?

7. What is the interest rate for operating loans?

The farmer also needs an estimation of calf values and detailed estimation of additional costs to keep animals. Then the farmer can calculate the breakeven price for cow. And if the projected market value of the cow is higher than this amount, there are financial benefits to keeping the cow.

Among another numerous points the item “Decision tools” also includes Dairy Analysis Factsheet.

For strengthening the efficiency of management decisions, ensuring the competitiveness, more important is the analysis of the current market conditions and the analysis of the price level. Therefore the following section Fresh Produce and Meat Market Price Reports is also important for producers and deserves attention. This section consists of weekly market price reports. They show information about production practice, units of sale, the lowest, highest and average prices.

Therefore, the main advantages of extension providing by the university include:

- the ability to use powerful modern material and technical base of universities, for example, research and scientific laboratories to solve specific practical problems of producers;

- the possibility of combining the experience and qualifications of the teaching staff and academic faculties, departments and laboratories of different profiles;

- expanding relationships between scientific institutions and administrative, commercial and other organizations, as well as farms, which is a prerequisite for the further employment of students.

Conclusions. The American model of Extension Service of land-grant universities is based on close cooperation with various educational and research organizations, businesses and government agencies. This system provides the competitiveness of modern educational process by a combination of three main components – students’ coursework, research and learning experience of agricultural enterprise.

Extension adapts and delivers the results of research and new knowledge to people, besides it brings problems and needs from individuals or communities back to the academic centers for exploration and research. Advisors conduct educational programs (including seminars), design and implement research projects and provide consultations according to their areas of expertise.

In our opinion, the analytical information by extension agrarian economists is useful and important. Primarily these materials are beneficial for making informed management decision in enterprises. Besides, reports contain the results of studies over a period of time, respectively, they are relevant for use in research and justify predictions.

References

1. *Bezkravnyy M.F., Onishchenko M.O.* Current state and prospects of development of extension services in Chernihiv region / Scientific Bulletin NUBiP of Ukraine – Kyiv.: NUBiP, 2008. – V.131. – P.196 – 200.
2. *Borodina O.M.* Agricultural extension and its staffing problems – K.: IAE UAAN, 2001. – 72 p.
3. *Kalna-Dubinyuk T.P.* Evaluating of the effectiveness consulting / Economy APK, 2012. – №4. – P. 134–138.
4. *Kalna-Dubinyuk T.P.* Organization of the guidance of agricultural enterprises [Text]: monograph / T.P. Kalna-Dubenyuk. – Nizhin: LysenkoM.[ed.], 2012. – 363 p.
5. *Kudinova I.P.* Formation and development of extension services in Ukraine / Scientific Bulletin NUBiP of Ukraine – Kyiv.: NUBiP, 2012. – V.177, Part 1. – P.95–97.
6. Fact book. Electronic resource: http://www.ir.colostate.edu/pdf/fbk/1213/2012_13_Fact_Book.pdf - p. 257-258.

The article has been received 11.03.2014

* * *

Продовольча безпека та значення плодоовочівництва в її забезпеченні

Постановка проблеми. Глобальна продовольча криза 2007–2008 років негативно вплинула на продовольчу безпеку багатьох країн світу. Поняття «продовольча безпека» за останні три десятиріччя поступово змінювалося. Якщо у 70-ті роки минулого століття – це обсяг і стабільність постачання продовольчих товарів, у 80-ті роки до визначення додано ще два поняття: стабільна доступність та достатність продуктів для активного й здорового життя усіх людей, то у 1996 році на Всесвітньому продовольчому саміті було визначено, що «Продовольча безпека – це коли людина постійно має фізичний, соціальний і економічний доступ до достатніх, безпечних та корисних продуктів, які забезпечують її потреби й харчові переваги для активного і здорового життя» [7, 9].

Основними нормованими продуктами харчування є м'ясо та м'ясопродукти, молоко й молочні продукти, риба і рибопродукти, яйця, олія, цукор, картопля, овочі та баштанні, фрукти і ягоди, хліб та хлібопродукти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема повноцінного харчування людей за науково обґрунтованими нормами на сучасному етапі є надзвичайно актуальною. Починаючи із XVIII ст. проблему забезпечення людства продовольством вивчали вчені та розробляли теорії й моделі, зокрема І. Т. Мальтус, Д. Фостер, Д. Медуза, М. Месадович, Е. Пестель, Жозуе де Кастро.

Колектив учених: П. Т. Саблук, Г. М. Калетнік, С. М. Кваша, В. І. Власов,

М. А. Лисак, розробив і оприлюднив проект національної доктрини продовольчої безпеки України [6].

Оскільки питання забезпечення продовольчої безпеки за зростання обмеженості продовольства й природних ресурсів набуває особливої актуальності, А. Я. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан, Т. В. Стройко, О. В. Шлапак та інші пропонують заходи щодо її поліпшення в Україні [13, 19]. Актуальним є також поліпшення продовольчої безпеки в світі [20–23].

Конкретною конкурентною перевагою для харчової промисловості, зокрема зберігання й переробки плодів та овочів в Україні, є ресурсні (факторні) переваги [5]. Тому вивчення шляхів підвищення конкурентоспроможності продуктів переробки плодів і овочів неможливе без глибокого аналізу тенденцій розвитку плодоовочівництва та значення цієї галузі сільського господарства у вирішенні питання продовольчої безпеки країни.

Мета статті – на основі проведеного аналізу статистичної інформації про забезпечення населення України овочами, плодами і ягодами узагальнити тенденції їхнього виробництва та запропонувати заходи щодо розв'язання існуючих проблем, що стримують темпи розвитку цих галузей сільського господарства й переробної промисловості.

Виклад основних результатів дослідження. За статистичними даними [16], починаючи з 2005 року, виробництво овочів в Україні стабільно зростало, за винятком 2010 року, і в 2009-му зросло порівняно з 2000 роком у 1,4 раза. У 2010 році воно знизилося на 219 тис. т порівняно з 2009-м, а в

* Науковий керівник – Т.Є. Кучеренко, доктор економічних наук, професор.
© Н.С. Руда, 2014

2011 та 2012 роках їхнє виробництво порівняно з 2000-м зросло в 1,7 раза.

Дещо інша тенденція в Україні з виробництвом плодів і ягід. У наведені роки їхнє виробництво зростало порівняно з 2000 роком, але не досягло обсягів (2902 тис. т) 1990 року. Навіть за найбільших обсягів у 2011 році це становило 65,3% та у 2012 р. відповідно 69,2% від показника 1990 року.

Значне збільшення виробництва овочів в Україні досягнуто за рахунок підвищення їхньої врожайності, яка у 2009 році була в 1,2 раза вищою порівняно з 1990-м і в 1,6 раза – з 2000 роком. У 2010 році показ-

ник знизився порівняно з 2009-м на 8,8 ц/га, у 2011-му значно зріс і перевершив рівень 1990 року в 1,3 раза й 2000-го – в 1,7 раза, а в 2012 році – відповідно у 1,3 та 1,8 раза.

Відзначається також тенденція до зростання врожайності плодів і ягід (винятком є 2006 рік). Зокрема, у 2012 році врожайність плодів і ягід перевищила рівень 2000-го в 2,3 раза, а 1990 року – в 2,1 раза.

Виробництво овочів, плодів і ягід за роки перебудови в основному перемістилося у господарства населення (табл. 1).

1. Частка виробництва овочів, плодів та ягід господарствами населення в Україні, %

Продукція	Рік					
	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Овочі	83,1	89,3	86,6	88,1	84,3	85,7
Плоди і ягоди	81,8	88,2	86,7	87,3	84,2	81,6

Джерело: [15, 16].

Порівняно з 2000 роком у декілька разів підвищилися ціни реалізації овочів, плодів і ягід. Зокрема, починаючи з 2005 року, ціни на овочі зросли порівняно з 2000 роком у 2,6 раза. Щороку й надалі вони підвищувалися.

У 2010 році індекс споживчих цін на овочі становив 142,5% до попереднього 2009 року, у 2011 – 83,8, а в 2012 – 91,5%. Тобто, за останні два роки спостерігалася тенденція до зниження цін на овочі.

Усереднена ціна 1 т плодів та ягід в Україні нижча від ціни такої ж кількості овочів, за винятком цін у 2009, 2011 і 2012 роках.

Для плодів і ягід спостерігалось значне зростання цін, починаючи з 2005 року. Індекс споживчих цін на фрукти зостав й у 2010 та 2011 роках і був – відповідно 127,9 та 131,2%, зворотне у 2012 році – індекс 85,2%.

Незважаючи на тенденцію до зростання цін на овочі, плоди і ягоди, рівень економічної ефективності їх виробництва невисокий, а в 2000 році воно було збитковим (табл. 2). Починаючи з 2005 року, виробництво овочів і плодів було рентабельним. Але у 2012 році, через зниження цін, виробництво овочів знову стало збитковим.

2. Рівень рентабельності (збитковості) виробництва овочів і плодів по Україні, %

Продукція	Рік						
	1990	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Овочі відкритого ґрунту	27,6	-1,7	16,1	19,1	23,5	9,9	-6,8
Плоди	83,8	-1,1	12,7	16,2	14,9	17,9	8,8

Джерело: [15, 16].

За даними В. В. Писаренка [8], виробництво овочів у нашій країні має зростати й до 2020 року досягти майже 10 млн т. При цьому перспективним напрямом у розвитку овочівництва може бути створення спеціалізованих фермерських господарств, зокрема в Лісостепу та на Поліссі – овочекартоплярських. Однією з проблем в Україні вважається зберігання овочевої продукції. Близько 20 % овочів (морква, буряк, капуста,

цибуля) не доходить до споживача. Попит на овочі зростає як із збоку населення, так і переробних підприємств. Із 1990 до 2009 року споживання основних видів овочів зросло і, починаючи з 2020 року, має бути досягнута його рекомендована норма (158 кг на 1 особу на рік).

Прогнозування [10–12] попиту на плодово-ягідну продукцію й товари-замінники на внутрішньому ринку показало, що попит на

душу населення на овочі зростає до 166 кг/рік, а на плоди і ягоди – 83,4 кг/рік. Виробництво плодів та ягід за прогнозами І.А. Сало [10–12] має сягнути 3663 тис. т/рік, у тому числі зерняткових – 2666, кісточкових – 742, ягід – 185, горіхів – 70 тис. т/рік.

Основними умовами підвищення конкурентоспроможності продукції є якість, собівартість і ціна реалізації. Ці показники повинні мати оптимальне економічно обгрунтоване співвідношення. Необхідно також враховувати й чинники непрямой дії, такі як продуктивність праці, матеріально-технічне забезпечення, спеціалізація виробництва, економічна політика держави, без яких не можна обійтися при розв'язанні проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції [4].

Відсоток реалізації овочів, плодів і ягід переробним підприємствам (табл. 3) із 1990 до 2000 року катастрофічно знижувався, що зумовлено перебудовою економіки, втратою

традиційних ринків збуту, підвищенням цін на енергоносії й іншими несприятливими умовами. Надалі показник поступово підвищувався (за винятком 2007 р. – реалізація овочів), але відсоток у 2011 році у 2 рази менший, ніж у 1990-му, для овочів й у 2,7 раза – для плодів і ягід порівняно з 2009 роком та в 3,1 раза – з 2011 роком (за менших обсягів виробництва).

Тенденції щодо реалізації овочів, плодів і ягід на ринку та населенню однакові: підвищення відсотка реалізації з 1990 до 2000 року, досягнення максимального значення для овочів 47,0 % на ринку і 21,1 % населенню, для плодів та ягід – відповідно 49,8 і 22,7%. У наступні роки відсоток реалізації овочів, плодів та ягід на ринку й населенню з року в рік знижувався (виняток 2007 і 2010 роки – реалізація овочів на ринку). У 2011 році реалізація овочів на ринку становила 7,6%, населенню – 0,3, а плодів і ягід відповідно 20,0 та 0,4%.

3. Структура реалізації овочів, плодів і ягід, %

Канали реалізації	Рік								
	1990	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Реалізація овочів									
Переробним підприємствам	89,4	13,3	15,6	8,8	22,6	36,9	37,2	44,4	41,5
На ринку	8,0	47,0	27,3	29,8	18,5	11,9	12,2	7,6	7,1
Населенню	2,6	21,1	2,2	1,5	0,9	0,5	0,6	0,3	0,3
За іншими напрямками	0,0	18,6	54,9	59,9	58,0	50,7	50,0	47,7	51,1
Реалізація плодів і ягід									
Переробним підприємствам	86,8	16,1	15,3	26,7	30,6	32,2	25,0	27,9	25,9
На ринку	9,8	49,8	33,8	28,6	28,1	29,2	25,1	20,0	15,6
Населенню	3,4	22,7	4,7	3,7	2,2	1,6	0,7	0,4	0,5
За іншими напрямками	0,0	11,4	46,2	41,0	39,1	37,0	49,2	51,7	58,0

Джерело: [15, 18].

Вагомий обсяг використання плодів і ягід за іншими напрямками, що коливався, починаючи з 2006 року, для овочів у межах 47,7–59,9%, а для плодів і ягід – 37–58%. І добре, якщо плоди та ягоди використовувалися на виготовлення продуктів нового покоління, збагачених біологічно активними речовинами, чи медичних препаратів, але, мабуть, мало місце використання овочів, плодів і ягід не за прямим призначенням – не для харчування.

І.А. Сало [11] наводить такі норми споживання на особу на рік : плоди і ягоди – 79 кг, у тому числі плоди – 73,5, серед них

зерняткових культур – 57,5, кісточкових – 16,0, ягід – 4,0, горіхів – 1,5 кг.

За даними різних авторів норми споживання овочів і баштанних коливаються від 170 до 161 кг, фруктів та ягід – від 75–90 кг на душу населення на рік [1, 2, 7]. Однак за статистичними даними населення України споживає овочів і фруктів значно менше рекомендованих норм.

У 2010 році в Україні досягнуто виробництво овочів 177 кг на особу на рік, у 2011 році – 215, виробництво плодів і ягід – відповідно 38 та 41 кг, що далеко від раціональних норм споживання, особливо за висо-

кого відсотка використання продуктів за іншими напрямками [3].

Оскільки експорт овочів, плодів і ягід та винограду низький, то можна припустити, що частина врожаю вживається населенням, що безпосередньо бере участь у його вирощуванні. В зв'язку з тим, що термін споживання овочів, плодів, ягід та винограду у свіжому вигляді часто обмежений, частково через незадовільний стан холодильників і за їх недостатньої місткості, використання овочів, плодів, ягід та винограду для харчування людей можливе тільки за своєчасної їх переробки на консервовані продукти.

Підтвердження зроблених висновків можна знайти й у інших науковців. Наприклад, Є. І. Сизенко [14] відзначає, що ресурсний потенціал держави достатній для раціонального харчування населення овочами та плодами. Одночасно забезпечення населення плодовоовочевою продукцією власного виробництва впродовж року можливе овочами на 50–60 %, фруктами – 20–25 %. Головна причина полягає у втратах продукції на всіх етапах її просування до споживача, особли-

во на стадії зберігання, де втрати сягають 35–40 %. Забезпечення сховищами становить лише 70% і тільки 30% із них мають штучне охолодження. В державі практично немає сховищ із регульованим газовим середовищем та штучним холодом.

Раціональне зберігання овочів і плодів – найважливіший резерв для поліпшення забезпечення населення цими продуктами (додатково можна одержати 15–20% продукції). Водночас спостерігаються нестабільні темпи зростання реалізації овочів, плодів та ягід на переробку.

Висновки. 1. Значна частина вирощеного врожаю овочів і плодів не доходить до споживачів через погано налагоджену систему зберігання у свіжому вигляді та використання за непрямим призначенням. 2. Для забезпечення рекомендованих норм споживання овочів і фруктів як складової Продовольчої безпеки країни необхідно не тільки збільшувати обсяги виробництва, а й відстежувати шляхи їхнього використання, розширювати зберігання у свіжому вигляді й переробку на консервовані продукти.

Список використаних джерел

1. *Бабенко А. А.* Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. екон. наук – 08.07.02 "Економіка сільського господарства і АПК" / А.А. Бабенко. – Луганськ, 2005. – 20 с.
2. *Завальнюк О. М.* Новітня аграрна історія України / О.М. Завальнюк, І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2004. – 288 с.
3. *Зеленська О. О.* Особливості формування регіонального споживчого ринку / О. О. Зеленська // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 107–110.
4. *Копистко О. В.* Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О. В. Копистко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 61–63.
5. *Кузьмін О. Є.* Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / О. Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. – Львів: Компакт ЛВ, 2005. – 304 с.
6. Національна доктрина продовольчої безпеки України / [П. Т. Саблук, Г. М. Калетнік, С. М. Кваша та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 3–11.
7. *Пасхавер Б. Й.* Продовольча доступність / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 69–77.
8. *Писаренко В. В.* Перспективи розвитку галузі овочівництва / В. В. Писаренко // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 39–42.
9. *Саблук П. Т.* Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 3–7.
10. *Сало І. А.* Методичні положення прогнозування кон'юнктури ринку плодів та ягід в Україні / І. А. Сало. – К.: Видавничий центр НУБіП, 2009. – 60 с.
11. *Сало І. А.* Розвиток ринку плодів та ягід в Україні / І. А. Сало. – К.: Видавничий центр НУБіП, 2009. – 52 с.
12. *Сало І. А.* Методичні положення прогнозування пропозиції на внутрішньому ринку плодів та ягід / І. А. Сало // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 51–55.
13. Світова продовольча криза та виклики для України [Я. А. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 135–144.
14. *Сизенко Е. И.* Неотложные задачи пищевой и перерабатывающей промышленности / Е. И. Сизенко // Хранение и переработка сельхозсырья. – 2009. – № 6. – С. 8–10.
15. Статистичний щорічник України за 2011 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. О. Е. Остапчук. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2012. – 558 с.
16. Статистичний щорічник України за 2012 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. Н.С. Власенко / Держ. служба статистики України. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2012. – 804 с.

17. Статистичний щорічник України за 2006 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. П. П. Забродський. – К.: Вид-во "Консультант", 2007. – 552 с.
18. Статистичний щорічник України за 2009 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. Н. П. Павленко. – К.: Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – 566 с.
19. *Стройко Т. В.* Розвиток ринків сільськогосподарської продукції як елементу гарантування продовольчої безпеки / Т. В. Стройко // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С.43–48.
20. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://faostat.fao.org/>.
21. *Pinson L.* Anatomy of a Busines Plan / L. Pinson, J. Jinnet. – Chicago: Dearborn, 1999. – 274 p.
22. Brauchen wir alternative Anreizmechanismen in der Agrarpolitik? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://agrarpolitik-blog.com/2011/09/27/brauchen-wir-alternative-anreizmechanismen-in-der-agrarpolitik>.
23. *Ghristoph Buhrmester.* Ertragslage Garten – und Weinbau / Ghristoph Buhrmester. – Bonn: BMVEL, 2004. – P. 81–154.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2013 р.

*

УДК 351.82:338.439.6

К.В. БЕРЕГОВИЙ, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Принципи формування продовольчої безпеки України

Постановка проблеми. Останнім часом особливої актуальності набули проблеми соціально-економічних гарантій сталого продовольчого забезпечення населення. Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення високоякісним продовольством. Посилення ролі держави у створенні умов підвищення потенціалу аграрної сфери є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки. Адже за даними Світового банку зростання виробництва валового продукту, досягнуте завдяки сільському господарству, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання виробництва валового продукту, досягнуте в інших галузях економіки [1].

Сучасний аграрний сектор економіки ні ще не задіяв свій потенціал повною мірою. Передусім з окремих видів продукції

не досягнуто обсягів виробництва, які б задовольняли фізіологічні норми харчування населення. Аграрне виробництво країни забезпечує існуючі потреби у хлібі та хлібопродуктах, картоплі, олії, цукрі й кондитерських виобах. Натомість лише 28,6% середньодобового раціону досягається за рахунок споживання продукції тваринного походження, що майже у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55%) [5].

За обсягами виробництва молока, м'яса та плодово-ягідної продукції Україна знаходиться на межі продовольчої безпеки.

Вищеназвані обставини роблять актуальним дослідження рівня впливу держави на забезпечення її продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські вчені. Серед них слід виділити, зокрема, П. Борщевського, М. Гладія [2], В. Збарського [4], Л. Дейнеко, М. Корецького, О. Кочеткова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука [2], В. Шамрая, В. Юрчишина [3] та ін. Вони зробили певний внесок у розробку загальних проблем державного формування продовольчої безпеки. Але при всьому різноманітті висвітлення в економічній літературі питань ста-

* Науковий керівник – В.П. Горьовий, доктор економічних наук, професор.
© К.В. Береговий, 2014

17. Статистичний щорічник України за 2006 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. П. П. Забродський. – К.: Вид-во "Консультант", 2007. – 552 с.
18. Статистичний щорічник України за 2009 рік ; за ред. О. Г. Осауленка. Відп. за вип. Н. П. Павленко. – К.: Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – 566 с.
19. *Стройко Т. В.* Розвиток ринків сільськогосподарської продукції як елементу гарантування продовольчої безпеки / Т. В. Стройко // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С.43–48.
20. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://faostat.fao.org/>.
21. *Pinson L.* Anatomy of a Busines Plan / L. Pinson, J. Jinnet. – Chicago: Dearborn, 1999. – 274 p.
22. Brauchen wir alternative Anreizmechanismen in der Agrarpolitik? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://agrarpolitik-blog.com/2011/09/27/brauchen-wir-alternative-anreizmechanismen-in-der-agrarpolitik>.
23. *Ghristoph Buhrmester.* Ertragslage Garten – und Weinbau / Ghristoph Buhrmester. – Bonn: BMVEL, 2004. – P. 81–154.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2013 р.

*

УДК 351.82:338.439.6

К.В. БЕРЕГОВИЙ, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Принципи формування продовольчої безпеки України

Постановка проблеми. Останнім часом особливої актуальності набули проблеми соціально-економічних гарантій сталого продовольчого забезпечення населення. Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення високоякісним продовольством. Посилення ролі держави у створенні умов підвищення потенціалу аграрної сфери є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки. Адже за даними Світового банку зростання виробництва валового продукту, досягнуте завдяки сільському господарству, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання виробництва валового продукту, досягнуте в інших галузях економіки [1].

Сучасний аграрний сектор економіки ніні ще не задіяв свій потенціал повною мірою. Передусім з окремих видів продукції

не досягнуто обсягів виробництва, які б задовольняли фізіологічні норми харчування населення. Аграрне виробництво країни забезпечує існуючі потреби у хлібі та хлібопродуктах, картоплі, олії, цукрі й кондитерських виробках. Натомість лише 28,6% середньодобового раціону досягається за рахунок споживання продукції тваринного походження, що майже у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55%) [5].

За обсягами виробництва молока, м'яса та плодово-ягідної продукції Україна знаходиться на межі продовольчої безпеки.

Вищеназвані обставини роблять актуальним дослідження рівня впливу держави на забезпечення її продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські вчені. Серед них слід виділити, зокрема, П. Борщевського, М. Гладія [2], В. Збарського [4], Л. Дейнеко, М. Корецького, О. Кочеткова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука [2], В. Шамрая, В. Юрчишина [3] та ін. Вони зробили певний внесок у розробку загальних проблем державного формування продовольчої безпеки. Але при всьому різноманітті висвітлення в економічній літературі питань ста-

* Науковий керівник – В.П. Горьовий, доктор економічних наук, професор.
© К.В. Береговий, 2014

лого постачання країни продовольством вони не мають закінченого комплексного дослідження. Стан двох найважливіших складових продовольчої безпеки – рівня розвитку вітчизняного АПК і платоспроможного попиту населення – далекий від ідеального, що й відкриває широке поле для наукових досліджень, генерування нових ідей та обґрунтування заходів державної регуляторної політики.

Мета статті – визначення впливу принципів і підходів державного формування продовольчої безпеки на національному рівні.

Виклад основних результатів дослідження. Державне формування продовольчої безпеки повинно відбуватися з урахуванням економічних інтересів населення та при створенні економічного механізму, який стимулюватиме розвиток агропродовольчої сфери. Зростання її продуктивності за рахунок вітчизняної сировини дасть можливість розв'язати три основні проблеми при формуванні продовольчої безпеки.

По-перше, зростатиме фізична доступність населення до продуктів харчування. По-друге, відбуватиметься зростання обсягів валового внутрішнього продукту, що забезпечуватиме збільшення наповнюваності бюджету і, відповідно, можливість реалізації соціальних програм щодо росту реальної заробітної плати, пенсій, стипендії, що дасть можливість підвищити рівень економічної доступності до продовольства [6;7]. Остання також може зростати за рахунок зниження цін на продукти харчування, які мають низьку цінову еластичність попиту, за умови впровадження нових виробничих технологій та стабільності цін на ресурси, що споживаються в галузі. При цьому відбуватиметься скорочення рівня диференціації у споживанні продуктів між окремими соціальними групами населення, оскільки категорії населення з низькими доходами витрачають на продукти харчування більшу частку доходів, ніж групи з середніми й високими доходами.

По-третє, у зв'язку з збільшенням виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції з'являтимуться можливості для підвищення конкурентоспроможності агро-

продовольчої сфери, що забезпечуватиме зростання виручки, в тому числі експортної.

Агропродовольча сфера при сприятливих умовах і державній підтримці може стати базовою галуззю для ширшого розвитку всієї економіки та формування вищого рівня продовольчої безпеки [8:9]. При цьому має враховуватися те, що кожен наступний приріст агропродовольчого виробництва пов'язаний з необхідністю залучення промислових структур і банківських установ, які здатні вкладати кошти у сільськогосподарське виробництво [2].

Дослідження процесу зростання виробництва в США й інших розвинутих країнах світу показує, що держава насамперед вирішувала питання якості робочої сили: підвищувала освітній і професіональний рівень, створювала необхідні соціальні та побутові умови, а потім вже відбувався вклад у матеріальну базу виробництва. Швидко відновлення економічного потенціалу Німеччини та Японії після Другої світової війни пояснюється передусім тим, що, маючи зруйновану виробничу інфраструктуру, вони зберегли якісні людські ресурси, базу знань і дух підприємництва. Це стало основою успішного розвитку зазначених країн [10].

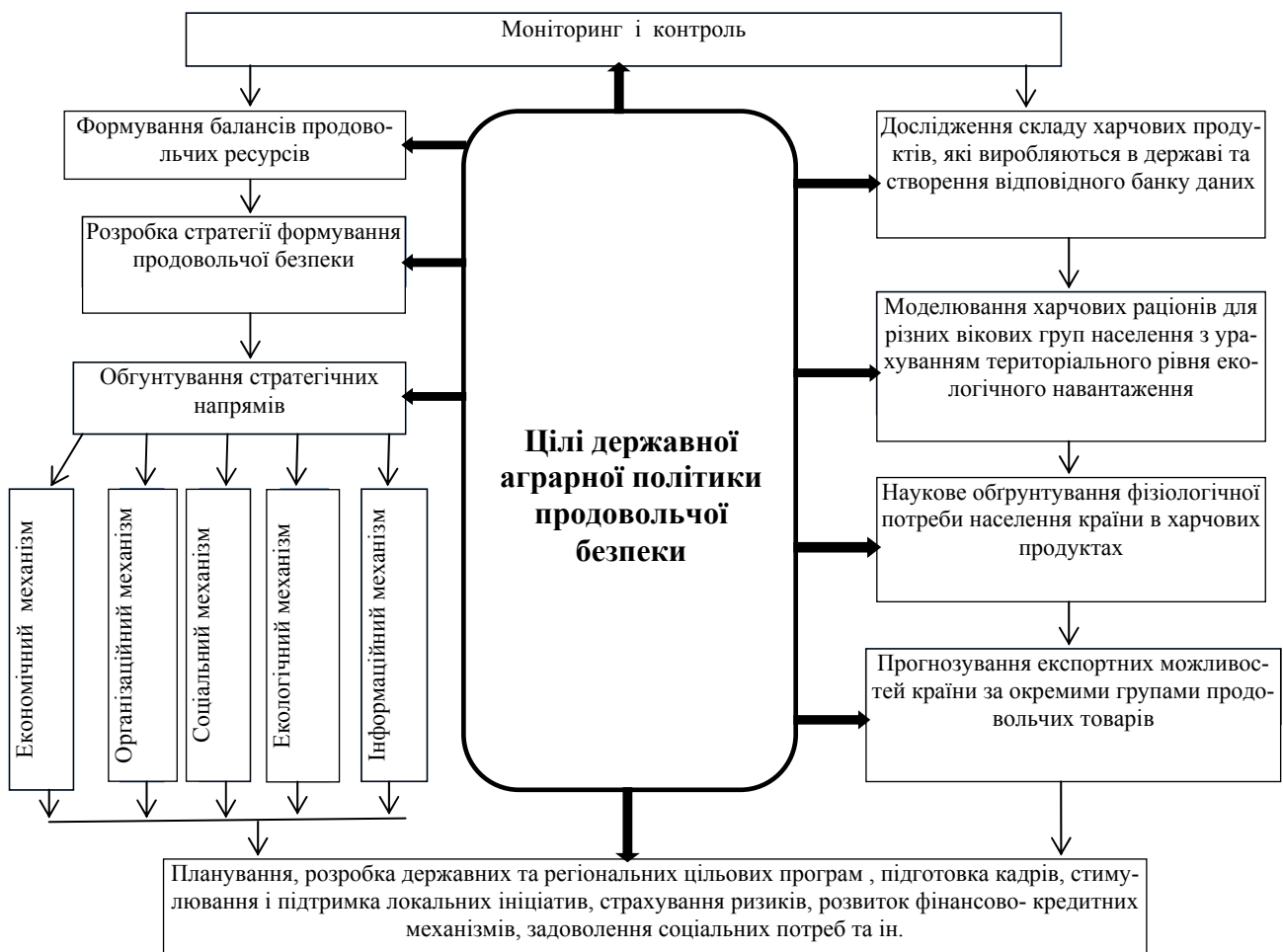
В Україні при розв'язанні всіх економічних проблем в основі успіху повинна бути турбота за людину, яку слід розглядати як критерій соціально-економічного успіху нації. Стратегія розвитку України може здійснюватися лише за умов високого рівня людського потенціалу [11].

Важливо також запровадити моніторинг соціальних індикаторів, які впливають на стан забезпечення економічної та продовольчої безпеки. Це дасть можливість адекватно реагувати на небезпечні соціальні явища. Серед соціальних індикаторів можна виділити такі:

індикатор «диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці й визначається як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств із найменшими доходами», розраховувати як співвідношення між вартістю харчування 10% домогосподарств із найбільшими дохо-

дами й вартістю харчування 10% домогосподарств із найменшими доходами;
 частка ВВП на душу населення;
 середньомісячна заробітна плата;
 зростання мінімальної заробітної плати порівняно з прожитковим мінімумом на працездатну особу;
 зростання мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати;
 частка заробітної плати у ВВП;
 зростання середньої пенсії до прожиткового мінімуму;
 середньодушовий сукупний дохід;
 сума заборгованості з виплати заробітної плати й інших соціальних виплат;
 рівень безробіття;
 сума витрат на систему медичної допомоги на душу населення [13] (та власна розробка).

Активізація зусиль щодо посилення соціальних гарантій, захисту прав громадян, вкладення в людину, фізичне й моральне здоров'я нації – запорука зміцнення економічного потенціалу України, підтримання відповідного рівня її продовольчої безпеки. Реалізація аграрної політики продовольчої безпеки передбачає необхідність забезпечення тісної взаємодії між усіма суб'єктами, що відповідають за процес її формування. Це сприятиме узгодженості політики в усіх сферах, що пов'язані з продовольчою безпекою, та запобігатиме заподіянню шкоди здоров'ю населення, довкіллю й економіці держави [12]. Процес формування продовольчої безпеки починається з дослідження складу харчових продуктів, які виробляються в державі, та створення відповідного банку даних.

Шляхи формування і реалізації державної політики продовольчої безпеки.

Джерело: Власна розробка на основі [3].

На цій основі здійснюється моделювання харчових раціонів для різних вікових груп населення з урахуванням територіального

рівня екологічного навантаження й прогнозується фізіологічна потреба населення країни в харчових продуктах. З урахуванням

експортних можливостей країни за окремими групами продовольчої продукції формуються баланси продовольчих ресурсів, які використовуються при розробці стратегії формування продовольчої безпеки (рис.). При цьому важливим є організований моніторинг за характером змін, що відбуваються, та їхня кількісна і якісна оцінка з метою підготовки відповідних рекомендацій та управлінських рішень.

Система моніторингу ґрунтується на поєднанні економічних і соціальних індикаторів із показниками, які відображають результативність діяльності органів влади щодо розв'язання проблеми продовольчої безпеки. Основний напрям формування продовольчої безпеки передбачає тісний взаємозв'язок між агропромисловою, сільськогосподарською, продовольчою, зовнішньоекономічною політикою, діяльністю щодо забезпечення якості та безпеки продовольства й раціонального харчування населення.

Проблема продовольчої безпеки в цілому для України полягає не у відсутності продовольства, а для більшої частини населення не в недостатній калорійності, а в його економічній недоступності, незбалансованій структурі харчування. В раціоні українців недостатньо продуктів тваринництва – основних носіїв білка. Так, раціональна норма (розрахунки МОЗ України) споживання м'яса на одну особу в рік повинна бути 80 кг, фактичне споживання у 2012 році становило 54,4 кг; молока і молокопродуктів – відповідно 380 кг та 214,9 кг; плодів, ягід і винограду – 90 кг та 53,3 кг. Як і в попередні роки фактичне споживання за продовольчими групами "хліб та хлібопродукти", "картопля" перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів [5].

Індикатор доступності продуктів харчування у 2012 році становив 52% при його 60%-му граничному критерії [5]. У країнах із розвинутою ринковою економікою частка харчування в загальних споживчих витратах становила: в середньому по країнах Західної Європи – 21%, у Німеччині 9,8 і США – 11 % [4].

Крім того, стабільність продовольчого ринку характеризується індексом споживчих цін на харчові продукти. Це ж стосується мети перетворення аграрного сектора у високоефективний та конкурентоспроможний. Розв'язання проблем розвитку сільського господарства повинно визначатися збільшенням створення доданої вартості в сільському господарстві та її питомої ваги у сукупній доданій вартості продуктів кінцевого споживання.

Підтримка сільського господарства та регулювання ринків, як і досягнення завдань агрополітики, визначаються різними законами й підзаконними актами. Тому в деяких питаннях вони дублюють одне одного, а в деяких – суперечать. Через відсутність інформаційного забезпечення на рівні виробників ефект від багатьох заходів не завжди є відчутним у масштабах усього сектора, стримує досягнення визначених цілей.

Висновки. 1. Для досягнення цілей аграрної політики, зокрема гарантування продовольчої безпеки держави, необхідно доопрацювати проект Закону України „Про продовольчу безпеку України” і Постанову Кабінету Міністрів України „Про затвердження Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки та критеріїв її оцінки” № 1379 від 5 грудня 2007 р.

2. Збалансування структури харчування й підвищення економічної доступності його для населення України лежить у площині підвищення рівня їхніх доходів і культури споживання. Необхідно проводити інформаційну кампанію щодо правильного харчування серед населення. З метою забезпечення продовольчої безпеки на рівні домогосподарств доцільно запроваджувати адресні дотації вкрай бідним та зuboжілим верствам населення.

3. Для запобігання (тимчасових) дефіцитів пропозиції й зменшення цінових коливань на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, забезпечення продовольчої безпеки слід проводити передбачувану і прозору політику державних закупівель до державного резерву.

4. Політику продовольчої безпеки необхідно формувати інтегровано з політикою торговельної безпеки, забезпечувати перед-

бачуваність державної політики щодо регулювання експорту сільськогосподарської продукції, заздалегідь прогнозувати баланс внутрішнього попиту та пропозиції, щоб уникати раптових обмежень або заборони експорту у випадку виявлення нестачі перехідних залишків продукції у кінці маркетингового року.

Проте зроблений висновок не означає, що не існує серйозних проблем у державному формуванні продовольчої безпеки. У подальшому дослідженні буде звернуто увагу на державний вплив на якість і забезпечення продукцією скотарства, м'яса й молока, якої найбільше недостає в раціональному харчуванні населення України.

Список використаних джерел

1. Развивающиеся страны: перспективы на твердой, но ухабистой дороге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/0,,contentMDK:23339963~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:469372,00.html>
2. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України: моногр. / [М.В. Гладій, П.Т. Саблук, Н.Г. Копитець та ін.]; за ред. М.В. Гладія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 326.
3. Сталий розвиток та безпека продовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / О.І. Павлов, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та ін.; за ред. О.І.Павлова. – Одеса: Астропринт, 2012. – С. 605-616.
4. Збарський В.К. Організаційно – економічне забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств: [моногр.] / В.К. Збарський, А.В. Збарська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – С. 206.
5. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: me.kmu.gov.ua.
6. Measuring Food Insecurity and Hunger: Phase 1 Report. The National Academies Press [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nap.edu>.
7. Policy brief Food security. Food and Agriculture Organization of the United Nations[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ftp://ftp.fao.org](http://ftp.fao.org).
8. Tsakok I. Agricultural Price Policy: A Practitioner's Guide to Partial- Equilibrium Analysis / Tsakok I., 1990.
9. Webb A.J. Estimates of Producer and Consumer Subsidy Equivalents. Government Intervention in Agriculture / Webb A.J., Lopes M., Penn R., 1990.
10. Gronroos K., Service Management and Marketing: A customer relationship management approach (Chichester: Wiley, 2000). — P 331-335.
11. Galushko, V. (2009). Poverty in Ukraine. Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER) Policy Paper No. 25. Kiev: IER. www.ier.kiev.ua/Eng-lish/papers/t25_en.pdf.
12. Johnson G.T. Stimulating Rural Development, http://www.uardpp.kiev.ua/pubs/rural_dev.pdf.
13. Скидан О.В. Формування регіональної аграрної політики продовольчої безпеки: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.В. Скидан. – Житомир, 2004.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/28416.html>.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2014 р.

*

УДК 368.01.003.2

Т.В. ПШЕНИЧНЮК, аспірант*

Уманський національний університет садівництва

Визначення сутності страхування як фінансово-економічної категорії

Постановка проблеми. Страхування, маючи багатовікову історію, що характеризується розвитком суспільства, виникненням нових економічних систем, сприяла його

розвитку та функціонуванню. В період переходу до ринкової економіки змінюється й посилюється роль страхування, воно стає одним із важливих напрямів підприємницької діяльності та виступає як окрема галузь економіки держави. Тому виникає необхідність розгляду і конкретизації сутності стра-

* Науковий керівник – М.Я. Дем'яненко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© Т.В. Пшеничнюк, 2014

бачуваність державної політики щодо регулювання експорту сільськогосподарської продукції, заздалегідь прогнозувати баланс внутрішнього попиту та пропозиції, щоб уникати раптових обмежень або заборони експорту у випадку виявлення нестачі перехідних залишків продукції у кінці маркетингового року.

Проте зроблений висновок не означає, що не існує серйозних проблем у державному формуванні продовольчої безпеки. У подальшому дослідженні буде звернуто увагу на державний вплив на якість і забезпечення продукцією скотарства, м'яса й молока, якої найбільше недостає в раціональному харчуванні населення України.

Список використаних джерел

1. Развивающиеся страны: перспективы на твердой, но ухабистой дороге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/0,,contentMDK:23339963~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:469372,00.html>
2. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України: моногр. / [М.В. Гладій, П.Т. Саблук, Н.Г. Копитець та ін.]; за ред. М.В. Гладія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 326.
3. Сталий розвиток та безпека продовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / О.І. Павлов, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та ін.; за ред. О.І.Павлова. – Одеса: Астропринт, 2012. – С. 605-616.
4. *Збарський В.К.* Організаційно – економічне забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств: [моногр.] / В.К. Збарський, А.В. Збарська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – С. 206.
5. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: me.kmu.gov.ua.
6. Measuring Food Insecurity and Hunger: Phase 1 Report. The National Academies Press [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nap.edu>.
7. Policy brief Food security. Food and Agriculture Organization of the United Nations[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ftp://ftp.fao.org](http://ftp.fao.org).
8. *Tsakok I.* Agricultural Price Policy: A Practitioner's Guide to Partial- Equilibrium Analysis / Tsakok I., 1990.
9. *Webb A.J.* Estimates of Producer and Consumer Subsidy Equivalents. Government Intervention in Agriculture / Webb A.J., Lopes M., Penn R., 1990.
10. *Gronroos K.*, Service Management and Marketing: A customer relationship management approach (Chichester: Wiley, 2000). — P 331-335.
11. *Galushko, V.* (2009). Poverty in Ukraine. Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER) Policy Paper No. 25. Kiev: IER. www.ier.kiev.ua/Eng-lish/papers/t25_en.pdf.
12. *Johnson G.T.* Stimulating Rural Development, http://www.uardpp.kiev.ua/pubs/rural_dev.pdf.
13. *Скидан О.В.* Формування регіональної аграрної політики продовольчої безпеки: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.В. Скидан. – Житомир, 2004.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/28416.html>.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2014 р.

*

УДК 368.01.003.2

Т.В. ПШЕНИЧНЮК, аспірант*

Уманський національний університет садівництва

Визначення сутності страхування як фінансово-економічної категорії

Постановка проблеми. Страхування, маючи багатовікову історію, що характеризується розвитком суспільства, виникненням нових економічних систем, сприяла його

розвитку та функціонуванню. В період переходу до ринкової економіки змінюється й посилюється роль страхування, воно стає одним із важливих напрямів підприємницької діяльності та виступає як окрема галузь економіки держави. Тому виникає необхідність розгляду і конкретизації сутності стра-

* Науковий керівник – М.Я. Дем'яненко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© Т.В. Пшеничнюк, 2014

хування відповідно до сучасних економічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових літературних джерел із даної проблеми показав, що суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з визначення сутності страхування внесли такі відомі вітчизняні вчені-дослідники, як С. Навроцький [16], С. Осадець [21], К. Воблий [5], К. Базилевич [2], В. Базилевич [20], Н. Внукова [4], О. Заруба [11], М. Александрова [14] й інші. Також вагомий внесок у розвиток страхування зробили такі зарубіжні вчені, як В. Шахов [24], В. Райхер [18], В. Глущенко [7], К. Турбіна [23].

Мета статті – висвітлити неупереджений погляд на широке коло трактувань страхування, однак уникнути при цьому як вузького прикладного підходу, так і суто технічних аспектів, а натомість дослідити й узагальнити сучасну теорію та український і зарубіжний досвід.

Виклад основних результатів дослідження. В 1863 році французький дослідник Е. Ребу вперше висловив свій погляд на страхування як на економічне явище. Однак у XIX ст. більшість науковців трактували поняття «страхування» як явища юридичного. Вже згодом, завдяки працям відомих учених, таких як К. Маркс та А. Маршалл, сформувалась економічна теорія страхування як необхідна умова відтворення. Зокрема, А. Манес представляв страхування як вид економічної передбачуваності та, водночас, як організацію, що ґрунтується на взаємодопомозі. Наприкінці XIX ст. і протягом XX ст. існувало дві концепції тлумачення сутності страхування – юридична й економічна [8].

На думку С.С. Осадця, «Страхування – це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності» [21, с. 23].

В.А. Борисова зазначає, що «Страхування – це система особливих, замкнутих перерозпо-

дільних економічних відносин, що виникають між його учасниками з приводу формування за рахунок грошових та інших внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого надзвичайного або іншого збитку підприємствам, організаціям, іншим юридичним особам і для надання грошової допомоги громадянам» [3, с. 28].

У наведених визначеннях спостерігається спрямованість охопити не лише економічну сутність страхування, але і його юридичний аспект. Крім того, С.С. Осадець, наголошуючи та тому, що з переходом до ринкових умов господарювання страхування переведено на комерційні засади, доповнює його визначення новими, досі не висвітленими поняттями, як перестрахування частини ризику, обсяг відповідальності, резерви. На сучасному етапі розвитку страхового ринку дані поняття є досить актуальними.

Н.Г. Кабанцева наголошує, що страхова діяльність полягає в перерозподілі ризиків: страхування – це особливий вид економічної діяльності, пов'язаний із перерозподілом ризиків нанесення збитку майновим інтересам серед страхувальників і здійснюваний спеціалізованими організаціями (страховиками), що забезпечують акумуляцію страхових внесків, формування страхових резервів та здійснення страхових виплат при виникненні збитку (настанні страхового випадку) [12, с. 35]. Однак варто зазначити, що більшість російських і вітчизняних учених роблять акцент на діяльності страховика лише у сфері перерозподілу грошових засобів при настанні страхового випадку між учасниками створення страхового фонду. Зокрема, Ю.А. Сплетухов, Є.Ф. Дюжиков зазначають, що страхуванням є сукупністю суспільних відносин, пов'язаних з утворенням страхового фонду за рахунок внесків, що вносяться учасниками його створення, з централізацією його в організаціях, що здійснюють проведення страхових операцій, і з використанням на покриття збитку або здійснення інших виплат особам, щодо яких проводиться страхування, у разі настання заздалегідь обумовлених випадкових подій [19, с. 44].

Зміст страхування з позиції формування грошових фондів із метою подальшого здійснення страхових виплат розкривають В.Н. Саліна, Л.В. Абламська, Т.А. Федорова,

Л.М. Горбач, Я.П. Шумелда. Зокрема, Я.П. Шумелда зазначає, що «Страхова діяльність пов'язана з формуванням і використанням страхових фондів, утворюваних за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб і призначених для їх же захисту» [22, с. 185].

Л.М. Горбач пише: «Економічна сутність страхової діяльності полягає в утворенні спеціалізованими організаціями – страховиками – страхового фонду в грошовому виразі, який формується із внесків страхувальників із метою відшкодування з нього збитків, спричинених окремим страхувальникам у результаті настання страхових випадків, передбачених договором страхування або чинним законодавством» [27, с.8].

Таким чином, страхування – це вагомий інструмент забезпечення безперервності розвитку суспільного виробництва та важливий засіб захисту добробуту громадян і підприємницької діяльності. У страховій системі зосереджено величезні грошові потоки, пов'язані з їхнім розподілом та перерозподілом, які рухаються між її суб'єктами. Рух цих потоків між основними учасниками страхових відносин (страховиками й страхувальниками) набуває вигляду: страхові платежі – страхові фонди – страхові виплати, але ринок страхування характеризується різноманітністю суб'єктів і відповідно розгалуженою структурою напрямку руху грошей.

Страхувальники (юридичні та фізичні особи) за певну плату (страховий платіж) бажають одержати захист і передають свою відповідальність за наслідки ризику страховикам. Відповідно чим більша чисельність бажаючих застрахуватися, тобто страхувальників, тим більша кількість страхових платежів, що є джерелом формування грошових фондів для компенсації збитків для страховика. Однак відшкодування одержують не всі страхувальники, а лише ті, які зазнали збитків відповідно до умов страхового договору. Але така ситуація і є основою солідарного розподілення збитку одного учасника страхування на всіх тих, хто вступає в страхові відносини.

Велика чисельність учених визначають страхування з позиції страховика та страхувальника одночасно, але все ж таки акцент робиться на інтересах страхувальника. А.А. Гвозденко виділяє, насамперед, майнові

інтереси страхувальника і зазначає, що страхування є відносинами між страховими організаціями (страховиками) та громадянами (дієздатними фізичними особами), підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами) із захисту їхніх майнових інтересів при настанні страхових випадків, що відшкодовуються за рахунок грошових фондів, які формуються із сплачуваних страхувальниками страхових внесків [6, с. 54].

У Законі України «Про страхування» зазначено, що: «Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [9]. Дане визначення розглядається з погляду захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та ідентифікує предметну галузь поняття страхування, але не характеризує страхування як вид діяльності й бізнесу та не враховує інтересів страховика. Існує думка, що офіційне визначення терміна дещо перевантажене правовими аспектами, однак не варто забувати, що страхування – це не тільки економічна категорія, оскільки відносини, що виникають при проведенні страхової діяльності, опосередковуються нормами фінансового права.

І.А. Кузнєцова виділяє страхування від матеріальних і власних нематеріальних несприятливих умов: страхування – це вид суспільно корисної діяльності, за якої громадяни й організації заздалегідь страхують себе від матеріальних та особистих нематеріальних несприятливих наслідків шляхом внесення грошових надходжень до основного фонду організації – страховика, що надає послуги страхового характеру і при настанні непередбачених страхових випадків виплачує обумовлені кошти із фонду страхувальнику або іншій особі [13, с. 26].

Більшість учених у контексті цілей страхування виділяють відшкодування збитків та матеріальне забезпечення громадян. Такої думки дотримуються Ю.А. Сплетухов, Є.Ф. Дюжиков, Н.Б. Грищенко, Т.А. Яковле-

ва, О.Ю. Шевченко і зокрема В.А. Щербаков та Є.В. Костяєва зазначають, що страхування як економічну категорію можна представити у вигляді системи економічних відносин, яка включає сукупність форм і методів формування цільових фондів грошових надходжень та їх використання для відшкодування збитку при різних непередбачуваних несприятливих явищах, а також для надання допомоги громадянам при настанні певних подій в їхньому житті [25, с. 46].

Сутність страхування полягає в економічній вигоді для всіх учасників цього процесу, а насамперед – страховиків і страхувальників. Так, при ризикових видах страхування страхувальник за певну плату купує собі надійний захист, знаючи про ймовірність ризику, реалізація якого може призвести до небажаних економічних наслідків, або ж при заощаджувальних видах страхування – забезпечує зміцнення досягнутого ним добробуту.

Таким чином, економічний інтерес страхувальника реалізується через можливість обміну плати за страхування, що гарантує передачу ризику, на страхову гарантію після настання страхового випадку, але в розмірах значно більших, ніж сама плата.

Не варто забувати, що для страховика присутній економічний інтерес, що безпосередньо пов'язаний з одержанням доходів від страхових операцій, адже для нього страхування – це прибуткова підприємницька діяльність. Слід враховувати інтереси страховика, оскільки фінансовий механізм страхування побудований так, що забезпечує реалізацію інтересів усіх суб'єктів страхових відносин.

На відміну від страхувальника страховик сподівається, що за певних обставин ризик, який він прийняв на страхування, не реалізується, таким чином страхові платежі залишаться у його розпорядженні. Отже, економічний інтерес страховика полягає в одержанні прибутку від надання страхового захисту за певну плату, в результаті чого страховик матиме можливість акумулювати значні фінансові ресурси з метою одержання доходів від виваженої інвестиційної діяльності.

Як зазначає вітчизняний учений О.Д. Заруба, «Страхування є економічною категорією і входить в економічну систему держави» [11, с.16].

В.М. Фурманом останніми роками було проведене дослідження стосовно визначення категорії «страхування» як складного економіко-правового та соціального явища. Він зазначає, що страхування є «дієвим інструментом реалізації соціальної політики держави, основою системи соціального захисту населення, специфічною галуззю як національної економіки, так і світового господарства» [15, с. 139].

Страхування є стратегічним сектором економіки держави, економіки, яка в ринкових умовах переростає у фінансову, коли вартість стає капіталом і здатна до накопичення й самозростання. Серед науковців продовжуються дискусії стосовно місця страхування в економіці країни.

А.А. Гвозденко дотримується думки, що страхування є складовою категорії фінансів і вважає, що ознака зворотності грошей від страховика до страхувальника наближає страхування до категорії кредитування.

Професор О.Д. Василик вважає, що економічні відносини – це наукова абстракція, яка не має чітких економічних характеристик, насамперед, кількісних та якісних, а страхування розглядає як складову частину фінансової системи держави, яке опосередковує рух валового внутрішнього продукту у формі фондів фінансових ресурсів. Але при цьому він зазначає, що фінанси, а отже й страхування як їхню складову, варто розглядати як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів та дає таке визначення: «Страхування – це система особливих перерозподільних операцій, які виникають між учасниками страхового фонду в зв'язку з його утворенням за рахунок цільових грошових внесків і використанням на відшкодування втрат суб'єкта господарювання та надання допомоги громадянам (або їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків (досягнення певного віку) внаслідок втрати працездатності, смерті тощо» [17, с. 246].

Стаття 2 Закону України «Про страхування» [9] регламентує, що страховиками визнаються фінансові установи у формі акціонерного, повного командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю, окрім товариства з обмеженою відповідальністю, тому страховиком (страховою компанією)

єю) може бути фінансова установа, створена у формі господарського товариства. У статті 1 п. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [10] зазначено: «Фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до Закону надає одну чи декілька фінансових послуг ... та внесена до відповідного реєстру у встановленому Законом порядку...», до яких належать страхові компанії, що є безпосереднім виробником фінансових послуг.

Отже, страхування – це процес надання фінансових послуг при формуванні, розподілі й використанні централізованих цільових грошових фондів. А страхову діяльність загалом варто розглядати як складову частину фінансової діяльності держави.

Страхування є тим фундаментом економічної безпеки держави, що не лише входить у ринкову інфраструктуру, а й пронизує її в усіх ланках і сферах економічної системи. Використання страхування у банківській сфері, на фондовому ринку, в підприємницькій діяльності та в усіх найважливіших складових економічної системи забезпечує їм належну погоджену систему функціонування економічного організму. Отже, страхування сприяє розв'язанню проблем не тільки кожної особи чи підприємця окремо, а й у фінансовому та економічному розвитку держави в цілому.

Таким чином, за результатами дослідження стосовно трактування сутності страхування як економічної категорії визначено певні ознаки страхування, зокрема:

1. Зосередженість величезних грошових потоків, які рухаються між учасниками страхового процесу:

наявність розподільних і перерозподільних відносин, а саме – перерозподіл коштів, ризиків; формування страхового фонду за рахунок внесків його учасників та повернення страхових платежів шляхом солідарного розподілення збитку у вигляді страхового відшкодування;

2. Економічна вигода для всіх його учасників (передусім страховиків і страхувальників):

економічний інтерес страхувальника (можливість одержання страхової гарантії за певну плату), насамперед, захист майнових

інтересів, страхування від матеріальних і власних нематеріальних несприятливих умов, відшкодування збитків та матеріальне забезпечення громадян;

економічний інтерес страховика – прибутоків підприємницька діяльність і можливість акумулювати фінансові ресурси з метою одержання доходів від інвестиційної діяльності.

3. Страхування підтримує економічну безпеку держави:

використовують у всіх сферах економічної системи країни;

сприяє розв'язанню проблем у фінансовому й економічному розвитку держави;

Висновки. Враховуючи різноманіття форм прояву страхування, існуючі визначення є близькими за змістом і тому кожне з них є правильним. За роки свого розвитку страхування зазнало суттєвих змін, залишивши свою сутність такою, як вона була на початку, а саме відшкодування збитків, які є наслідком якихось непередбачених, випадкових або невідворотних бід. Тому дане дослідження дає змогу стверджувати, що сутність страхування є постійною, а зміст може змінюватися відповідно до конкретних умов розвитку суспільства.

На нашу думку, сутність страхування доцільно розглядати в таких аспектах: як економічну категорію; як форму фінансового посередництва; як метод нейтралізації ризиків; як гарантію захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб; як вид діяльності (бізнесу) [26].

Отже, узагальнюючи погляди вчених, можна визначити страхування як сукупність економічних, фінансових та правових відносин між страховиком й страхувальником щодо здійснення страхового захисту інтересів останнього за рахунок сплати ним страхових платежів до спеціально створеного фонду грошових надходжень, а також виплати страхового відшкодування при настанні певних подій (страхових випадків), передбачених страховою угодою, а в разі відсутності страхового випадку для страховика – одержання прибутку, з метою ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку.

Список використаних джерел

1. Terry J. V. Dictionary for business and finance. – London. – 1989.
2. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 352 с.
3. Борисова В.А. Організаційно-економічний механізм страхування / В.А. Борисова, О.В. Огаренко. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2001. – 194 с.
4. Внукова Н. Н. Практика страхового бізнесу / Н.Н. Внукова. – К.: Либра, 1994. – 75 с.
5. Воблій К. Г. Основы экономики страхования / К. Г. Воблій. – М.: Анкил, 1995. – 228 с.
6. Гвозденко А.А. Страхование: учеб. / А.А. Гвозденко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 464 с.
7. Gluschenko V. V. Vestibulum periculum. Insurance / V. V. Gluschenko. Railway Moscow area. TOO N.P.TS. " Alae ", 1999. – 336 s.
8. Заволока Л.О. Страхування: навч.-метод. посіб. для студ. денної форми навчання / Л.О. Заволока, Т.Є. Терещенко. – Д.: ДДФА, 2008. – 133 с.
9. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 1, ст. 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Заруба О.Д. Страхова справа: підруч. / О.Д. Заруба. – К.: Знання, 1998. – 324 с.
12. Кабанцева Н.Г. Страховое дело: учеб. пособие / Н.Г. Кабанцева. – М.: Форум, 2008. – 148 с.
13. Кузнецова И.А. Страхование жизни и имущества граждан: практ. пособие / И.А. Кузнецова. – М.: Дашков и К, 2008. – 228 с.
14. Александрова М.М. Страхування: навч.-метод. посіб. / М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002 – 208 с.
15. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: моногр. / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2005. – 205 с.
16. Навроцький С.А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С.А. Навроцький // Вісн. Терноп. акад. народ. госп-ва. – 2001. – Вип. 15. – С. 63-65.
17. Василик О.Д. Державні фінанси України: підруч. / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
18. Reiher V.K. Socialia et historiae generibus insurance. – М.: YU.K.I.S., 1992. – 284 s.
19. Сплетушов Ю.А. Страхование: учеб. пособие / Ю.А. Сплетушов, Е.Ф. Дюжиков. – М.: ИНФРА – М., 2006. – 312 с.
20. Страхування: підруч. ; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
21. Страхування: підруч. ; за ред. С.С. Осадця. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 600 с.
22. Шумелда Я.П. Страхування: навч. посіб. / Я.П. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2004. – 280 с.
23. Turbina K.E. Trends in mundo insurance ipsum. – М.: Ankil, 2000. – 320 s.
24. Shals V.V. Introduction in insurance: Study Annonam. 2 ed. – М.: Lorem ipsum et Statistics, 1999. – 288 s.
25. Щербаков В.А. Страхование: учеб. пособие / В.А. Щербаков, Е.В. Костяева. – М.: КНОРУС, 2007. – 312 с.
26. Юрій С.І. Фінанси: підруч. / С.І. Юрій, В.М. Федоров. – К.: Знання, 2008. – 612 с.
27. Горбач Л.М. Страхова справа: навч. посіб. / Л.М. Горбач. – 2-ге вид., виправл. – К.: Кондор, 2003. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2013 р.

*

УДК 338.516.49 : 631.95

В.А. ЧУДОВСЬКА, аспірант*
Інститут агроєкології і природокористування НААН

Особливості ціноутворення в органічному виробництві

Постановка проблеми. Висока соціальна ефективність споживання органічної сільськогосподарської продукції висуває перед виробничими галузями сільського господарства (особливо харчової промисловості) важливе

й актуальне завдання поступового освоєння і дедалі масштабнішого виробництва такої продукції. Однак, як показує багаторічний вітчизняний та світовий досвід, кількість й обсяги виробництва органічної продукції мають невелику питому вагу, а темпи їх зростання далекі від збільшення потреби населення в такій продукції. Адже нині не кожен товаровиробник згоден і здатен здійснювати

* Науковий керівник – Н.В. Зіновчук, доктор економічних наук, професор.
© В.А. Чудовська, 2014

Список використаних джерел

1. Terry J. V. Dictionary for business and finance. – London. – 1989.
2. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 352 с.
3. Борисова В.А. Організаційно-економічний механізм страхування / В.А. Борисова, О.В. Огаренко. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2001. – 194 с.
4. Внукова Н. Н. Практика страхового бізнесу / Н.Н. Внукова. – К.: Либра, 1994. – 75 с.
5. Воблій К. Г. Основы экономики страхования / К. Г. Воблій. – М.: Анкил, 1995. – 228 с.
6. Гвозденко А.А. Страхование: учеб. / А.А. Гвозденко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 464 с.
7. Gluschenko V. V. Vestibulum periculum. Insurance / V. V. Gluschenko. Railway Moscow area. TOO N.P.TS. " Alae ", 1999. – 336 s.
8. Заволока Л.О. Страхування: навч.-метод. посіб. для студ. денної форми навчання / Л.О. Заволока, Т.Є. Терещенко. – Д.: ДДФА, 2008. – 133 с.
9. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 1, ст. 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Заруба О.Д. Страхова справа: підруч. / О.Д. Заруба. – К.: Знання, 1998. – 324 с.
12. Кабанцева Н.Г. Страховое дело: учеб. пособие / Н.Г. Кабанцева. – М.: Форум, 2008. – 148 с.
13. Кузнецова И.А. Страхование жизни и имущества граждан: практ. пособие / И.А. Кузнецова. – М.: Дашков и К, 2008. – 228 с.
14. Александрова М.М. Страхування: навч.-метод. посіб. / М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002 – 208 с.
15. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: моногр. / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2005. – 205 с.
16. Навроцький С.А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С.А. Навроцький // Вісн. Терноп. акад. народ. госп-ва. – 2001. – Вип. 15. – С. 63-65.
17. Василик О.Д. Державні фінанси України: підруч. / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
18. Reiher V.K. Socialia et historiae generibus insurance. – М.: YU.K.I.S., 1992. – 284 s.
19. Сплетушов Ю.А. Страхование: учеб. пособие / Ю.А. Сплетушов, Е.Ф. Дюжиков. – М.: ИНФРА – М., 2006. – 312 с.
20. Страхування: підруч. ; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
21. Страхування: підруч. ; за ред. С.С. Осадця. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 600 с.
22. Шумелда Я.П. Страхування: навч. посіб. / Я.П. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2004. – 280 с.
23. Turbina K.E. Trends in mundo insurance ipsum. – М.: Ankil, 2000. – 320 s.
24. Shals V.V. Introduction in insurance: Study Annonam. 2 ed. – М.: Lorem ipsum et Statistics, 1999. – 288 s.
25. Щербаков В.А. Страхование: учеб. пособие / В.А. Щербаков, Е.В. Костяева. – М.: КНОРУС, 2007. – 312 с.
26. Юрій С.І. Фінанси: підруч. / С.І. Юрій, В.М. Федоров. – К.: Знання, 2008. – 612 с.
27. Горбач Л.М. Страхова справа: навч. посіб. / Л.М. Горбач. – 2-ге вид., виправл. – К.: Кондор, 2003. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2013 р.

*

УДК 338.516.49 : 631.95

В.А. ЧУДОВСЬКА, аспірант*
Інститут агроєкології і природокористування НААН

Особливості ціноутворення в органічному виробництві

Постановка проблеми. Висока соціальна ефективність споживання органічної сільськогосподарської продукції висуває перед виробничими галузями сільського господарства (особливо харчової промисловості) важливе

й актуальне завдання поступового освоєння і дедалі масштабнішого виробництва такої продукції. Однак, як показує багаторічний вітчизняний та світовий досвід, кількість й обсяги виробництва органічної продукції мають невелику питому вагу, а темпи їх зростання далекі від збільшення потреби населення в такій продукції. Адже нині не кожен товаровиробник згоден і здатен здійснювати

* Науковий керівник – Н.В. Зіновчук, доктор економічних наук, професор.
© В.А. Чудовська, 2014

значні додаткові як поточні, так і капітальні витрати на виробництво органічної сільськогосподарської продукції. Тому доцільно виявити особливості ціноутворення на таку продукцію здійсненням кореляційно-регресійного аналізу залежності ціни від елементів понесених витрат при її виробництві, що дасть змогу виробникам у подальшому коригувати собівартість органічної продукції, сприяючи тим самим максимізації прибутку й нарощенню обсягів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ціноутворення в аграрному виробництві приділяли значну увагу вітчизняні вчені: В.Г. Андрійчук [1], Л.М. Васильєва [2], П.Т. Саблук [3], І.І. Червен [4], О.М. Шпичак [6] та інші, зарубіжні [7-10].

Проте у сфері органічного виду господарювання це питання майже не досліджувалося, основна увага зосереджувалася на соціальних і технічних аспектах виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Тому вважаємо, що питання ціноутворення на таку продукцію потребує подальшого дослідження, зокрема у виявленні особливостей даного процесу, оскільки це сприятиме збільшенню заінтересованості аграріїв до переходу на органічні методи господарювання та, як результат, підвищенню економічної привабливості виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Мета статті – дослідження процесу ціноутворення в органічному виробництві застосуванням кореляційно-регресійного аналізу.

1. Залежність ціни від виду витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у традиційних підприємствах Житомирської області

Витрати	Рівняння регресії	R	R ²
Мінеральні добрива	$Y = 8,1939x - 7,4667$	0,972	0,9447
Нафтопродукти	$Y = 15,408x - 91,024$	0,969	0,938
Насіння	$Y = 10,235x - 15,777$	0,962	0,925
Заробітна плата	$Y = 38,077x - 133,89$	0,564	0,3178

Джерело: Розраховано автором за даними Головного управління статистики в Житомирській області, 2009–2012 рр.

Коефіцієнт кореляції (0,972) показує сильний зв'язок і пряму залежність між ціною на зернові та зернобобові й витратами на мінеральні добрива для їх виробництва. Коефіцієнт детермінації (0,9447) показує, що 94 % випадків змін ціни пов'язані зі зміною витрат на мінеральні добрива, тобто точність добору в рівнянні регресії висока.

Виклад основних результатів дослідження. Як відомо, при визначенні ціни на продукцію потрібно, передусім, знати її собівартість, яка є основою в процесі ціноутворення і характеризує витрати підприємства на виготовлення й реалізацію продукції. Кожне підприємство намагається повною мірою компенсувати витрати, пов'язані з виробництвом продукції, та одержати якнайбільший прибуток. Тому доцільно розмежувати види витрат, акцентуючи увагу на тих із них, які мають тісніші взаємозв'язки з ціною на продукцію, вироблену в традиційних і органічних господарствах.

Оскільки органічне сільгоспвиробництво в Україні спеціалізується переважно на виробництві зернових та зернобобових, вирішено досліджувати саме зазначену групу сільськогосподарських культур за органічного й традиційного видів господарювання в агропідприємствах Житомирської області.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу нами було встановлено пряму залежність ціни від видів витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у традиційних та органічних підприємствах Житомирської області. Ранжування коефіцієнтів кореляції й детермінації показників витрат виробництва зернових і зернобобових культур доводить про те, що серед найбільш «впливових» для формування ціни в традиційних підприємствах Житомирської області переважають витрати на мінеральні добрива (табл. 1).

Найменший кореляційний зв'язок (0,564) спостерігається між ціною й витратами на заробітну плату при виробництві зернових і зернобобових культур, а зміна зазначеного виду витрат лише у 32 % випадків впливає на зміну ціни.

На рис. 1–4 наведено точкові графіки й теоретичну лінію регресії при прямолінійній

кореляції між ціною та витратами на виробництво зернових і зернобобових культур (по елементах) за традиційного виду господарювання. Лінійна регресія показує (з імовірністю 94,5 %), що збільшення витрат на мінеральні добрива на 1 грн/ц відповідає підвищенню ціни на 8,1939 % (рис. 1). При досить слабкому кореляційному зв'язку між

ціною та витратами на заробітну плату спостерігається істотне зростання ціни – на 38,077 % при збільшенні зазначеного виду витрат на 1 грн/ц, однак із дуже низькою ймовірністю – 31,8 % (рис. 2). Це дає можливість прогнозувати зміну ціни від понесених витрат на виробництво зернових і зернобобових культур.

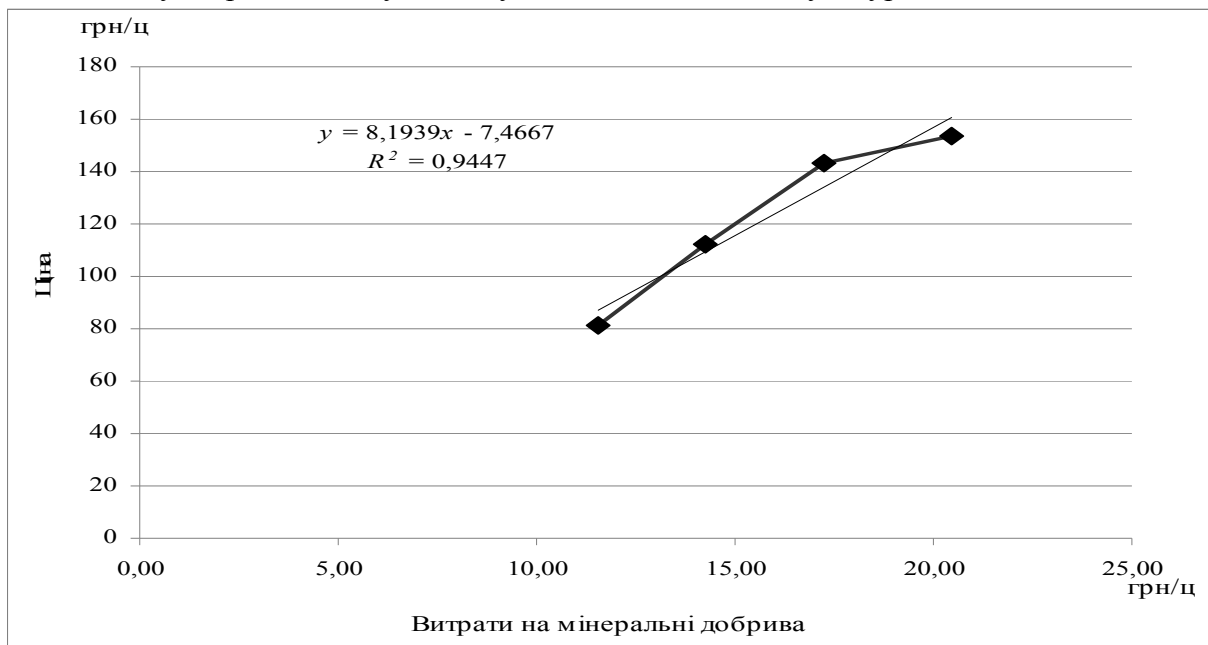

Рис. 1. Графічне зображення залежності ціни від витрат на мінеральні добрива при виробництві зернових і зернобобових культур за традиційного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики в Житомирській області, 2009–2012 рр.

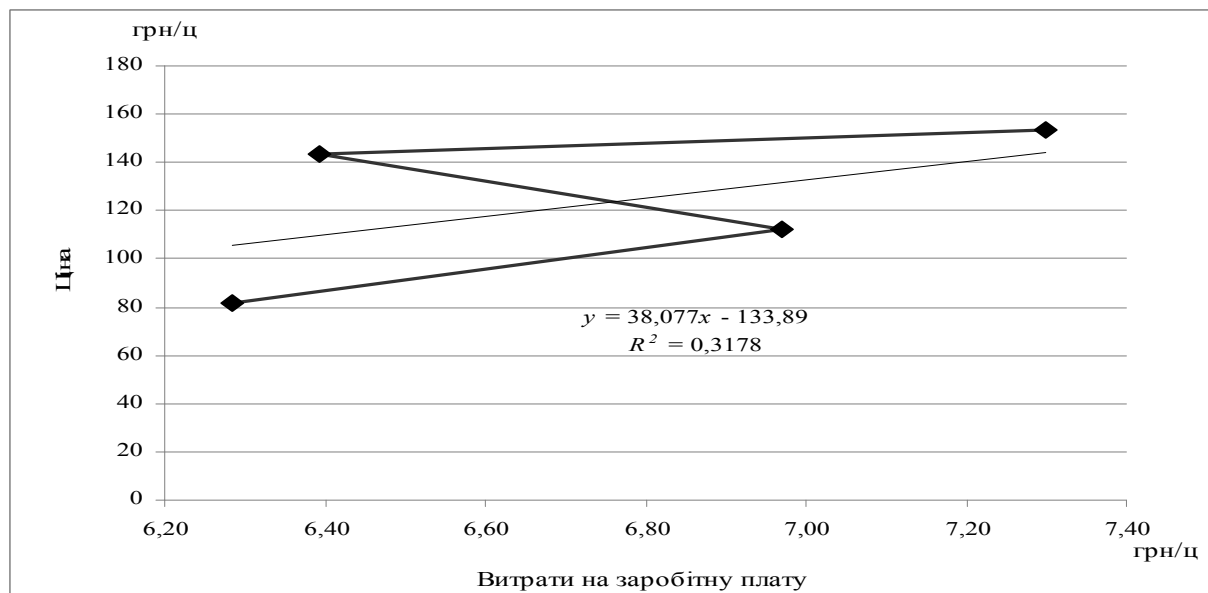

Рис. 2. Графічне зображення залежності ціни від витрат на заробітну плату при виробництві зернових і зернобобових культур за традиційного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики в Житомирській області, 2009–2012 рр.

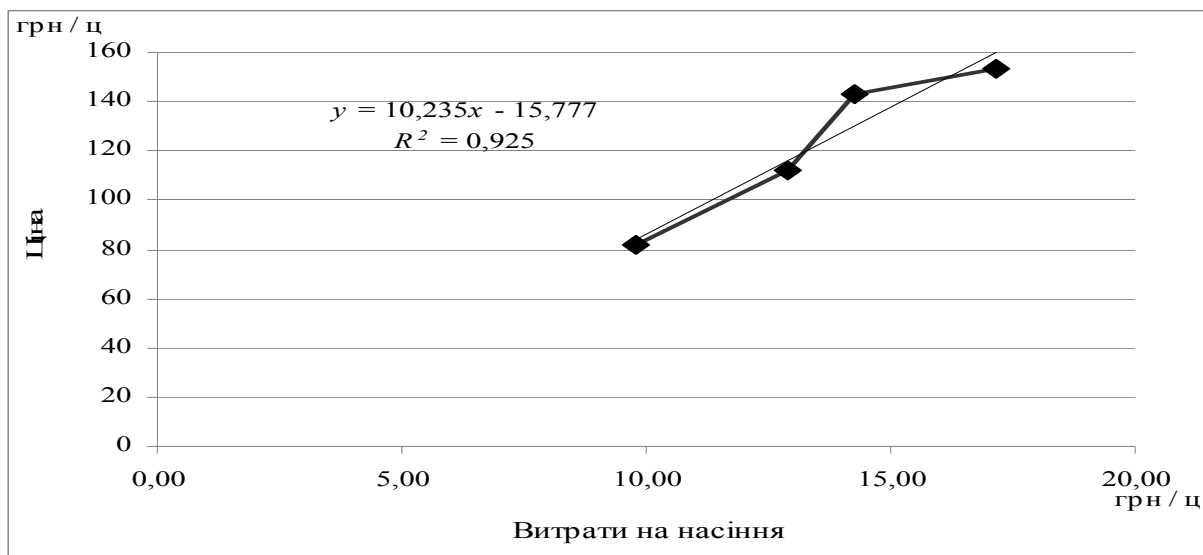

Рис. 3. Графічне зображення залежності ціни від витрат на насіння при виробництві зернових і зернобобових культур за традиційного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики в Житомирській області, 2009–2012 рр.

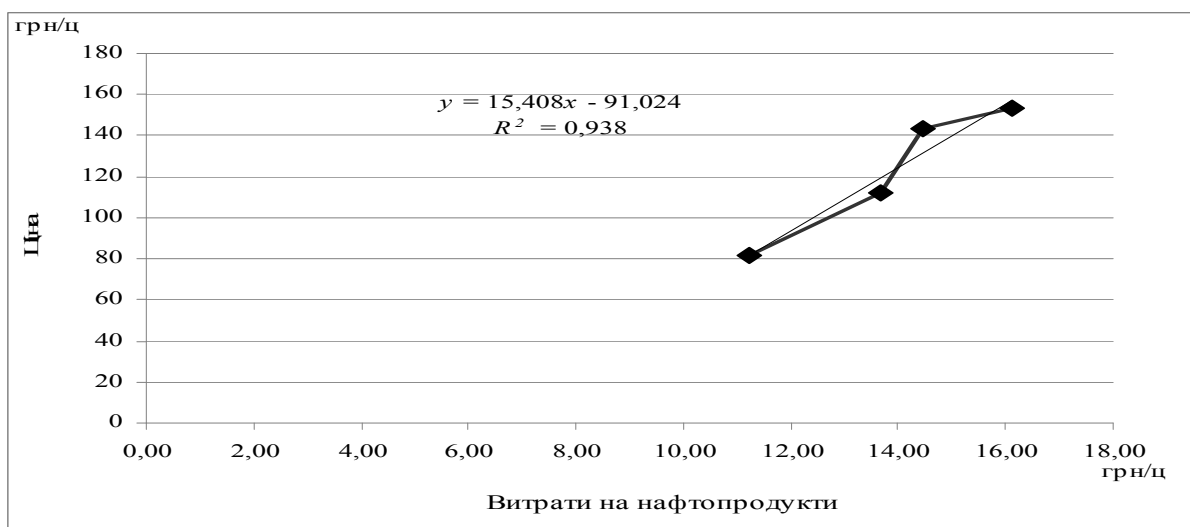

Рис. 4. Графічне зображення залежності ціни від витрат на нафтопродукти при виробництві зернових і зернобобових культур за традиційного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики в Житомирській області, 2009–2012 рр.

Одержані по органічних господарствах дані показують, що найбільший вплив на ціну має елемент витрат на нафтопродукти (табл. 2). Так, тіснота зв'язку між ціною та витратами на нафтопродукти становить $R = 0,961$, між витратами на насіння

$R = 0,952$, між витратами на добрива та заробітну плату – відповідно $R = 0,904$ й $R = 0,869$. Як і за традиційного виду господарювання спостерігається найменший кореляційний зв'язок ($0,869$) між ціною та витратами на заробітну плату.

2. Залежність ціни від виду витрат на виробництво зернових і зернобобових культур в органічних господарствах Житомирської області

№	Вид витрат	Рівняння регресії	R	R ²
1	Нафтопродукти	$Y = 9,842x - 18,489$	0,961	0,9232
2	Насіння	$Y = 109,14x - 517,92$	0,952	0,9054
3	Добрива	$Y = 116,57x - 52,228$	0,904	0,8173
4	Заробітна плата	$Y = 154,64x - 155,92$	0,869	0,7559

Джерело: Розраховано за даними органічних сільгоспідприємств у Житомирській області, 2009–2012 рр.

Згідно з даними лінійної регресії (рис. 5–8) збільшення витрат на нафтопродукти на 1 грн/ц відповідає незначному зростанню ціни (на 9,842 %), проте з високою імовірністю (92,32 %). Значному підвищенню ціни (на 109,14 %) відповідає зростання витрат на насіння на 1 грн/ц і з істотною імовірністю – 90,54 % (рис. 6). Також суттєво збільшува-

тиметься ціна й при зміні витрат на добрива та заробітну плату на 1 грн/ц – відповідно на 116,57 і 154,64 % (рис. 7, 8). Хоча у зв'язку зі зміною витрат на заробітну плату відзначається найменше випадків змін ціни – 75,59 % (рис. 8), тоді як зі зміною витрат на нафтопродукти ціна змінюється у 92,32 % випадків (рис. 5).

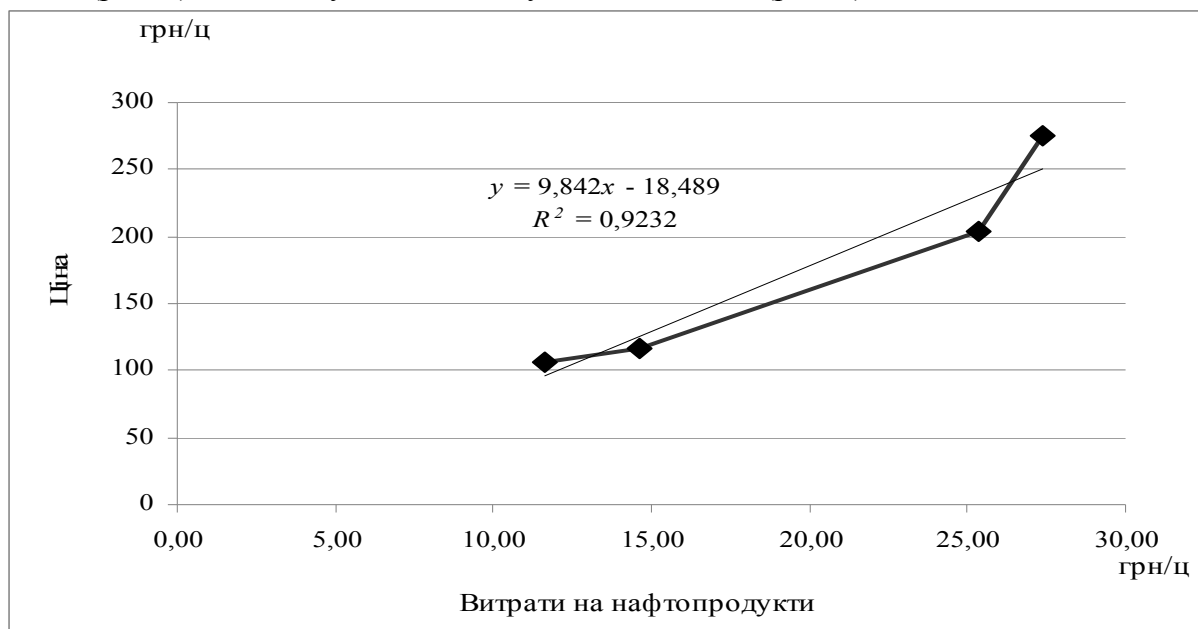

Рис. 5. Графічне зображення залежності ціни від витрат на нафтопродукти при виробництві зернових і зернобобових культур за органічного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними органічних сільгосп підприємств у Житомирській області, 2009–2012 рр.

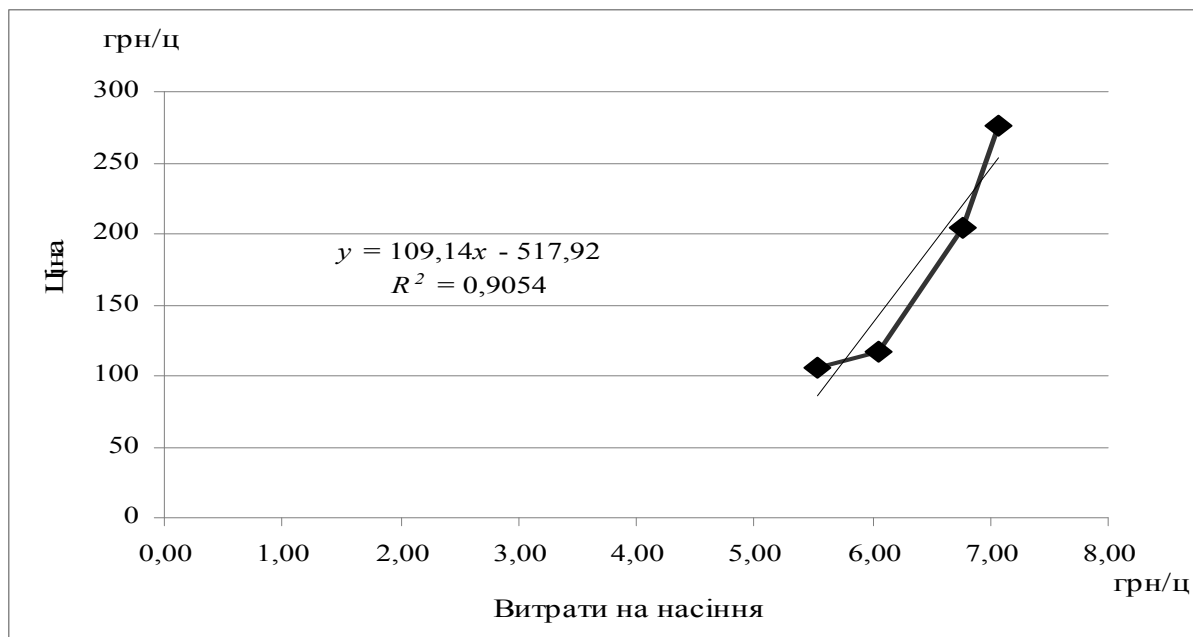

Рис. 6. Графічне зображення залежності ціни від витрат на насіння при виробництві зернових і зернобобових культур за органічного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними органічних сільгосп підприємств у Житомирській області, 2009–2012 рр.

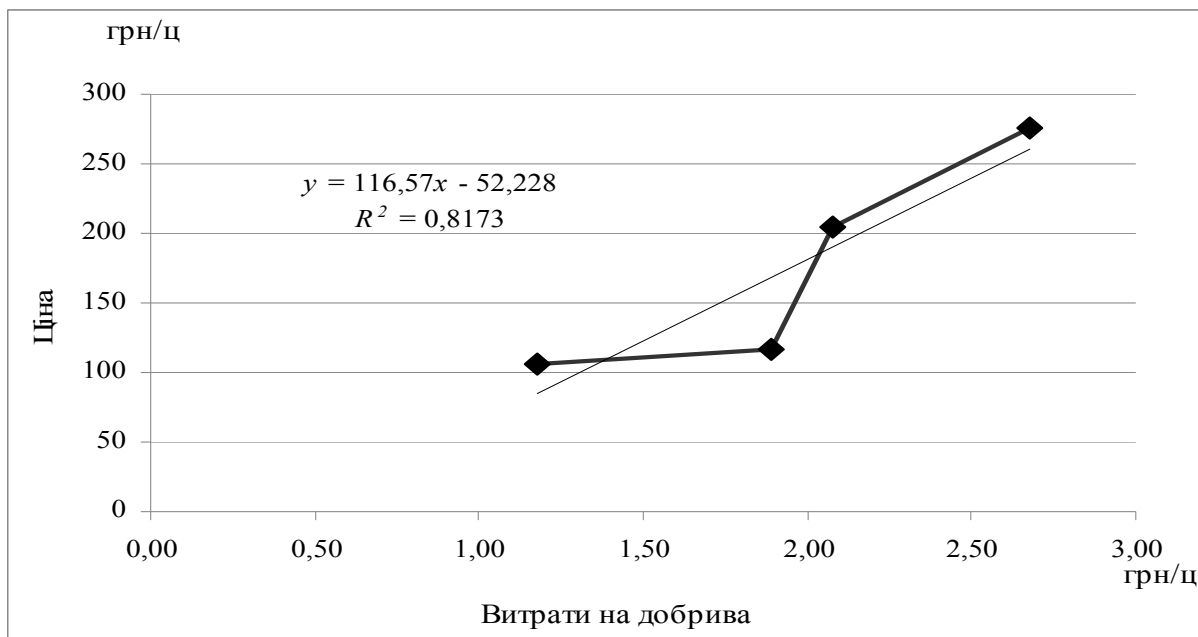

Рис. 7. Графічне зображення залежності ціни від витрат на добрива при виробництві зернових і зернобобових культур за органічного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними органічних сільгосп підприємств у Житомирській області, 2009–2012 рр.

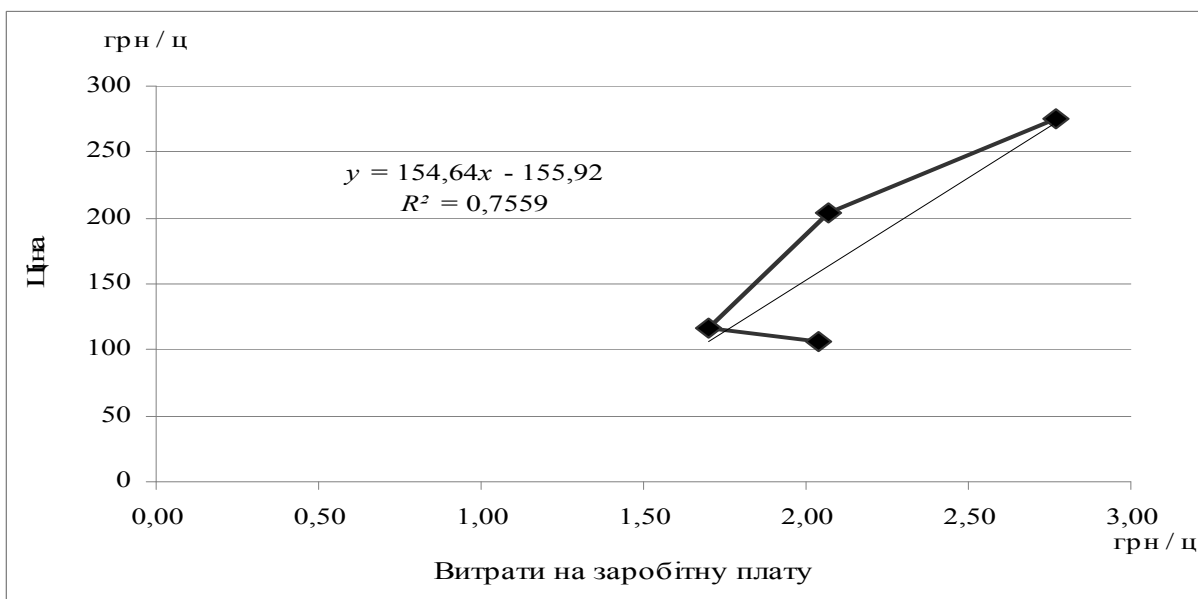

Рис. 8. Графічне зображення залежності між ціною та витратами на заробітну плату при виробництві зернових і зернобобових культур за органічного виду господарювання

Джерело: Побудовано за даними органічних сільгосп підприємств у Житомирській області, 2009–2012 рр.

Також вважаємо за доцільне на основі визначення ціни оптимізувати методику проведення економічної оцінки ефективності виробництва органічної продукції, альтернативою якому буде, відповідно, випуск традиційної сільськогосподарської продукції, що дасть можливість максимізувати прибуток та оцінити ефективність органіч-

ного виробництва не лише за умови оптимізації витрат, а й урахування інших факторів, зокрема – обсягів виробництва, одержаного прибутку тощо.

Розглянемо економічні умови виробництва та реалізації двох зазначених видів продукції, які графічно відображено на рисунку 9.

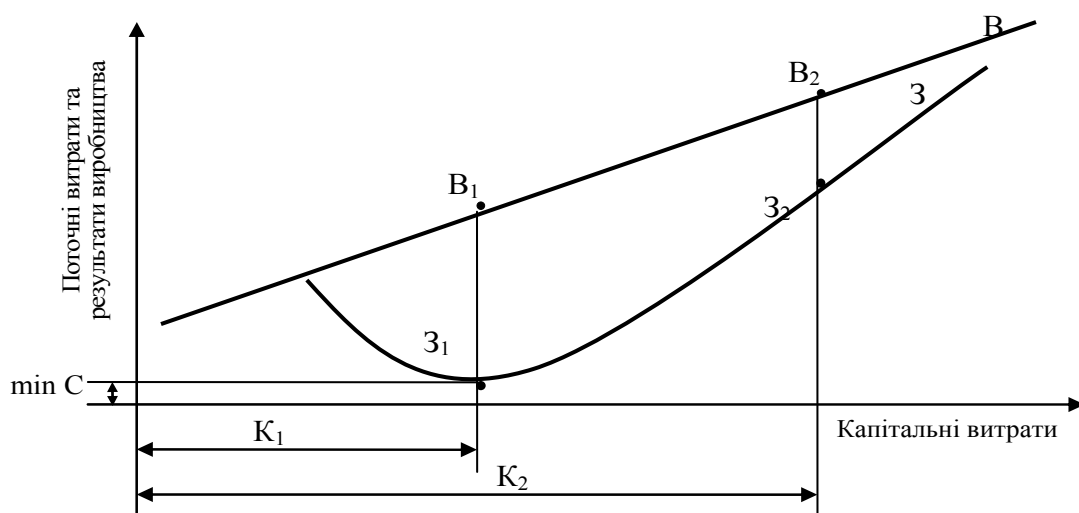

Рис. 9. Вплив капітальних витрат на величину результатів виробництва традиційної та органічної сільгосппродукції

Джерело: Побудовано за [5; 8; 10].

По осі абсцис показано значення капітальних витрат, які забезпечують відповідно виробництво традиційної (K_1) й органічної продукції (K_2). При цьому для кожного з розглянутих варіантів відомі витрати на її виробництво, що представлені у вигляді собівартості всієї товарної продукції (відповідно 3_1 і 3_2).

Запишемо вирази для визначення річного балансового прибутку за двома порівнюваними варіантами:

$$\Pi_1 = B_1 - 3_1; \quad \Pi_2 = B_2 - 3_2, \quad (1)$$

де Π_1 і Π_2 – відповідно річний балансовий прибуток для двох порівнюваних варіантів (Π_1 – прибуток від реалізації традиційної продукції; Π_2 – прибуток від реалізації органічної продукції);

B_1 і B_2 – відповідно виручка від реалізації традиційної та органічної продукції.

Оскільки нас цікавлять умови вигідності виробництва органічної продукції, вважаємо, що прибуток другого варіанта буде більшим прибутку від першого варіанта. Отже, запишемо вираз, який відображатиме порівняльну економічну ефективність двох розглядуваних варіантів:

$$E = \frac{\Pi_2 - \Pi_1}{K_2 - K_1} = \frac{(B_2 - 3_2) - (B_1 - 3_1)}{K_2 - K_1} \cdot E_n. \quad (2)$$

Із цього виразу можна одержати нерівність:

$$(B_2 - 3_2) - (B_1 - 3_1) \gg E_n K_2 - E_n K_1, \quad (3)$$

де E_n – нормативний коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень, який кожна підприємницька структура встановлює для себе самостійно залежно від власних уявлень про вигідність вкладень та їхню необхідну ефективність.

Одержаний вираз перетворимо таким чином:

$$B_2 - 3_2 - E_n K_2 \gg B_1 - 3_1 - E_n K_1. \quad (4)$$

Вираз, що відображає витрати виробництва продукції, можна подати в такому вигляді: $(3 + E_n K)$ і назвати річними витратами виробництва.

Різниця між виручкою й витратами виробництва одержала назву економічного прибутку підприємства. Визначимо його за формулою:

$$\Pi = B - B_B, \quad (5)$$

де Π – річний економічний прибуток; B – річна виручка від реалізації продукції; B_B – річні витрати виробництва.

Виручку розрахуємо за формулою:

$$B = N \times \Pi, \quad (6)$$

де N – річний обсяг реалізації продукції; Π – ціна реалізації одиниці продукції, а річні витрати виробництва – за формулою:

$$B_B = N(C + E_n K_n), \quad (7)$$

де C – собівартість виробництва одиниці продукції;

K_n – питомі капітальні вкладення у виробництво одиниці продукції;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень.

Підставивши у формулу (5) значення B і B_v , одержимо:

$$П_o = N[Ц - (C + E_n K_n)]. \quad (8)$$

При переході на виробництво органічної сільськогосподарської продукції мають місце такі реалії та співвідношення:

зростає собівартість одиниці продукції через введення додаткових технологічних операцій по забезпеченню відповідності сировини, матеріалів і самого виробництва;

зростають питомі капітальні вкладення, оскільки необхідно додатково оснащувати виробництво основними фондами та придбавати нове, досконаліше обладнання;

скорочуються обсяги виробництва й продажів продукції, оскільки, з одного боку, зростає трудомісткість, а з іншого, підвищується вартість продукції. Як наслідок, знижується попит при обмеженій купівельній спроможності споживачів;

зростатиме ціна органічної продукції з метою забезпечення річного економічного прибутку не нижче, ніж при виробництві традиційної.

Отже, при виробництві органічної сільгосппродукції між основними параметрами виробництва матимуть місце співвідношення:

$$N_o \langle N; \quad Ц_o \rangle Ц; \quad C_o \rangle C; \quad K_{no} \rangle K_n, \quad (9)$$

де параметри з індексами «о» означають величину відповідного показника при виробництві органічної продукції.

Звідси виникає необхідність встановити мінімальну цінову межу, за якої обидва розглянутих варіанти продукції виявляться рівнозначними.

Для визначення цієї межі, запишемо нерівність:

$$N_o[Ц_o - (C_o + E_n K_{no})] \geq N[Ц - (C + E_n K_n)], \quad (10)$$

де ліва умова нерівності відображає річний економічний прибуток органічного виробництва, а права – той же показник, але при виробництві традиційної продукції.

Розділивши ліву і праву частини нерівності (10) на його праву частину, одержимо:

$$N_o[Ц_o - (C_o + E_n K_{no})] \div N[Ц - (C + E_n K_n)] \geq 1. \quad (11)$$

Дану нерівність можна перетворити в такий спосіб:

$$d \geq \frac{p + ab}{b(p + 1)}, \quad (12)$$

де d – коефіцієнт мінімальної зміни підприємством ціни одиниці продукції при переході до випуску від традиційної до органічної продукції ($Ц_o \div Ц \geq d$);

p – рентабельність виробництва традиційної продукції в частках від одиниці [$p = (Ц - B_{Bo}) \div B_B$];

a – коефіцієнт зміни витрат виробництва при переході до випуску органічної продукції ($a = B_{Bo} \div B_B$);

b – коефіцієнт зміни обсягу виробництва і продажів при переході до випуску органічної продукції ($b = N_o \div N$).

Висновки. За допомогою проведених досліджень і розрахунків можливо оптимізувати витрати при виробництві органічної продукції, сприяючи, як зазначалося вище, перспективі одержання більшого прибутку, нарощенню виробництва та поступовому здешевленню такої продукції. Тобто, на основі визначеної ціни виробник, враховуючи фактичну й прогнозу кон'юнктуру ринку, зможе зробити висновок щодо економічної доцільності органічного виробництва й щодо можливої його диверсифікації або переорієнтації на інші види продукції, а також спрогнозувати можливу зміну ціни від понесених витрат на органічну сільськогосподарську продукцію.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Васильєва Л.М. Особливості ціноутворення в аграрному секторі економіки розвинутих країн / Л.М. Васильєва // Держава і регіони. – 2007. – № 2. – С. 59–61.
3. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3–10.
4. Червен І.І. Аграрний ринок вимагає зваженої цінової політики / І.І. Червен, І.Д. Бурковський, А.В. Бурковська // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 99–104.
5. Шкуратов О.І. Оцінка земель в процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О.І. Шкуратов // АгроСвіт. – 2013. – № 24. – С. 6–8.

6. Шпичак О.М. Обґрунтування ціни на екологічно «чисту» продукцію / О.М. Шпичак // Економічний довідник аграрника. – К.: «Преса України», 2003. – С. 309–310.
7. Bonnard Patricia. Improving the Nutrition Impact of Agriculture Interventions: Strategy and Policy Brief / Patricia Bonnard // Food and Nutrition Technical Assistance (FANTA) Project. – Washington, D.C.: Academy for Educational Development, 2001. – 17 p.
8. Fuller D. Sustainable Marketing: Managerial–Ecological Issues. Sage: Thousand Oaks / D. Fuller. – CA, 2002. – 295 c.
9. Mapusua K. An overview of organic agricultural in the Pacific / Karen Mapusua, Micheke Maccari // Report Commissioned by IFOAM. – 2007. – 48 p.
10. Wood S. Pilot analysis of global ecosystems: agroecosystems / S. Wood, K. Sebastian, S.J. Scherr – World Resources Institute (WRI). International Food Policy Research Institute (IFPRI), Washington, D.C., 2000. – 110 p.
11. Чудовська В.А. Формування ціни на органічну сільськогосподарську продукцію в ринкових умовах / В.А. Чудовська // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 142–146.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.

*

UDS 330.341

*L.I. KRACHOK, post-graduate student**
Uman National University of Horticulture

The Formation of the Organizational and Economic Mechanism of Technological Security of Agrarian Sector

Scientific problem. The increasing economic development, structural changes and innovations that are currently inherent in post-industrial economy are the results of accelerated implementation of scientific and technological development in all sectors of economic. The experience of developed countries, among all of the factors of production, science, high technologies and innovation are the driving force of economic growth and the main factor that determines the course of business processes [9].

Therefore, today building of effective organizational and economic mechanism of technological safety of the agrarian sector should be a priority, which is aimed at promoting innovation processes in agriculture, maximizing the economic effects of the implementation the results of scientific research, the protection of the sector and the national economy from the present and potential threats.

Analysis of recent researches and publications. General theoretical foundations of organizational and economic mechanisms in the economy were researched by domestic and foreign scholars, such as: V. Andreychuk, A. Muzichenko, P. Sabluk, K. Weick [10], M. Glynn [6], J. Dutton [5], B. Papp [8]. The problem of the formation mechanism of technological and economic security is considered by N. Vashchenko [3], L. Donets [3], G. Zhavoronkova [4], V. Ponomarev etc.

In the literature, there are a number of approaches to define the essence of the mechanism, and their analysis is carried out both in dictionary definitions, and in the author's interpretations depending on the subject of study.

Based on the functional approach, K. Weick [10, p. 458], M. Glynn and R. Abzug [6, p. 235], B. Papp [8] the formation of organizational and economic mechanism of development is understood as a process that shows relationships, connections and interdependence in the light of the interests of actors involving in its implementation.

J. Dutton, P. Frost and J. Lilius [5] define organizational mechanism as a dynamic process

* Scientific supervisor – H.V. Zhavoronkova, Dr. Sc (Economics), prof.
© L.I. Krachok, 2014

6. Шпичак О.М. Обґрунтування ціни на екологічно «чисту» продукцію / О.М. Шпичак // Економічний довідник аграрника. – К.: «Преса України», 2003. – С. 309–310.
7. Bonnard Patricia. Improving the Nutrition Impact of Agriculture Interventions: Strategy and Policy Brief / Patricia Bonnard // Food and Nutrition Technical Assistance (FANTA) Project. – Washington, D.C.: Academy for Educational Development, 2001. – 17 p.
8. Fuller D. Sustainable Marketing: Managerial–Ecological Issues. Sage: Thousand Oaks / D. Fuller. – CA, 2002. – 295 c.
9. Mapusua K. An overview of organic agricultural in the Pacific / Karen Mapusua, Micheke Maccari // Report Commissioned by IFOAM. – 2007. – 48 p.
10. Wood S. Pilot analysis of global ecosystems: agroecosystems / S. Wood, K. Sebastian, S.J. Scherr – World Resources Institute (WRI). International Food Policy Research Institute (IFPRI), Washington, D.C., 2000. – 110 p.
11. Чудовська В.А. Формування ціни на органічну сільськогосподарську продукцію в ринкових умовах / В.А. Чудовська // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 142–146.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.

*

UDS 330.341

*L.I. KRACHOK, post-graduate student**
Uman National University of Horticulture

The Formation of the Organizational and Economic Mechanism of Technological Security of Agrarian Sector

Scientific problem. The increasing economic development, structural changes and innovations that are currently inherent in post-industrial economy are the results of accelerated implementation of scientific and technological development in all sectors of economic. The experience of developed countries, among all of the factors of production, science, high technologies and innovation are the driving force of economic growth and the main factor that determines the course of business processes [9].

Therefore, today building of effective organizational and economic mechanism of technological safety of the agrarian sector should be a priority, which is aimed at promoting innovation processes in agriculture, maximizing the economic effects of the implementation the results of scientific research, the protection of the sector and the national economy from the present and potential threats.

Analysis of recent researches and publications. General theoretical foundations of organizational and economic mechanisms in the economy were researched by domestic and foreign scholars, such as: V. Andreychuk, A. Muzichenko, P. Sabluk, K. Weick [10], M. Glynn [6], J. Dutton [5], B. Papp [8]. The problem of the formation mechanism of technological and economic security is considered by N. Vashchenko [3], L. Donets [3], G. Zhavoronkova [4], V. Ponomarev etc.

In the literature, there are a number of approaches to define the essence of the mechanism, and their analysis is carried out both in dictionary definitions, and in the author's interpretations depending on the subject of study.

Based on the functional approach, K. Weick [10, p. 458], M. Glynn and R. Abzug [6, p. 235], B. Papp [8] the formation of organizational and economic mechanism of development is understood as a process that shows relationships, connections and interdependence in the light of the interests of actors involving in its implementation.

J. Dutton, P. Frost and J. Lilius [5] define organizational mechanism as a dynamic process

* Scientific supervisor – H.V. Zhavoronkova, Dr. Sc (Economics), prof.
© L.I. Krachok, 2014

that involves three stages: activation, mobilization and rapid action.

L. Donets and N. Vashchenko [3, p. 69] consider mechanisms of ensuring economic security as a set of tools and a system of organization and control, which can achieve the highest level of economic security.

The original interpretation of organizational and economic mechanism is presented by H. Zhavoronkova [4, p. 139], who suggests to understand the mechanism of technological security of the region as the functional and institutional ways of interaction of elements of the economic system with the aim of coordinating and managing the economic and technological processes to ensure economic interests, prevention from threat to technological security, emergency response and achieving the level of security that would effectively contribute to achieving general economic and technological goals.

However, despite a number of scientific papers, in domestic economic theory the approaches to determining the nature and components of organizational and economic mechanism of technological security of agrarian sector have not been formed yet.

The objective of the article is to develop the key principles of organizational and economic mechanism of technological safety of the agrarian sector.

Statement of the main results of the study. The mechanism of technological security of the agrarian sector consists in finding a set of institutional, economic, institutional, legal ways to harmonize the interests of economic activities in the agricultural sector in accordance with national economic interests, which, taking into account different agricultural production, allows to increase the efficiency of economic activity which is sufficient to ensure economic security, combating explicit and implicit threats.

The main function of this mechanism is to strengthen the capacity of the agricultural sector through the widespread adoption of highly efficient production technologies and resource farming systems, creating a competitive knowledge-intensive agricultural product, which should guarantee the growth of agrarian sector of the economy.

The formation of the mechanism of technological security is presented as a series of inter-related steps (Figure 1).

Creation and implementation of the mechanism begins with the definition of theoretical and methodological, conceptual foundations and principles of technology security of agrarian sector. Further, the priorities and strategically important objectives of security compliance regarding organizational and economic, financial and legal aspects of their achievement, are defined.

The organizational and economic block of guaranteeing technological security includes general government agencies, and entities of enterprises in the agrarian sector, the main executors of scientific and technological projects and institutions directly linked to the creation of intellectual property.

Financial and investment ensuring of security implies the involvement of financial instruments to stimulate technological innovation and development of agricultural production.

Legal support of technological security is based on legislation, programs and policies of the national economy and the basis of scientific, technological and innovative changes of the industry.

After determining the general principles of the formation of technological security of agricultural industry, the analytical assessment of the current state of security in the industrial, technical, financial, technological, ecological and technogenic components is realized. Based on the results of the analysis, the key barriers to the optimal level of security are revealed, basing on which the mechanisms to counter threats are developed and implemented, the implementation of protective measures is monitored and the efficiency of such mechanism is determined.

It is assumed that steps towards the organizational and economic mechanism, will have a positive impact on the level of technological security of agrarian sector through increased efficiency of the introduction of new agricultural techniques, new technologies of livestock and crop production, creation and dissemination of reliable varieties, hybrids of plants, animal species, crosses the birds, and so on.

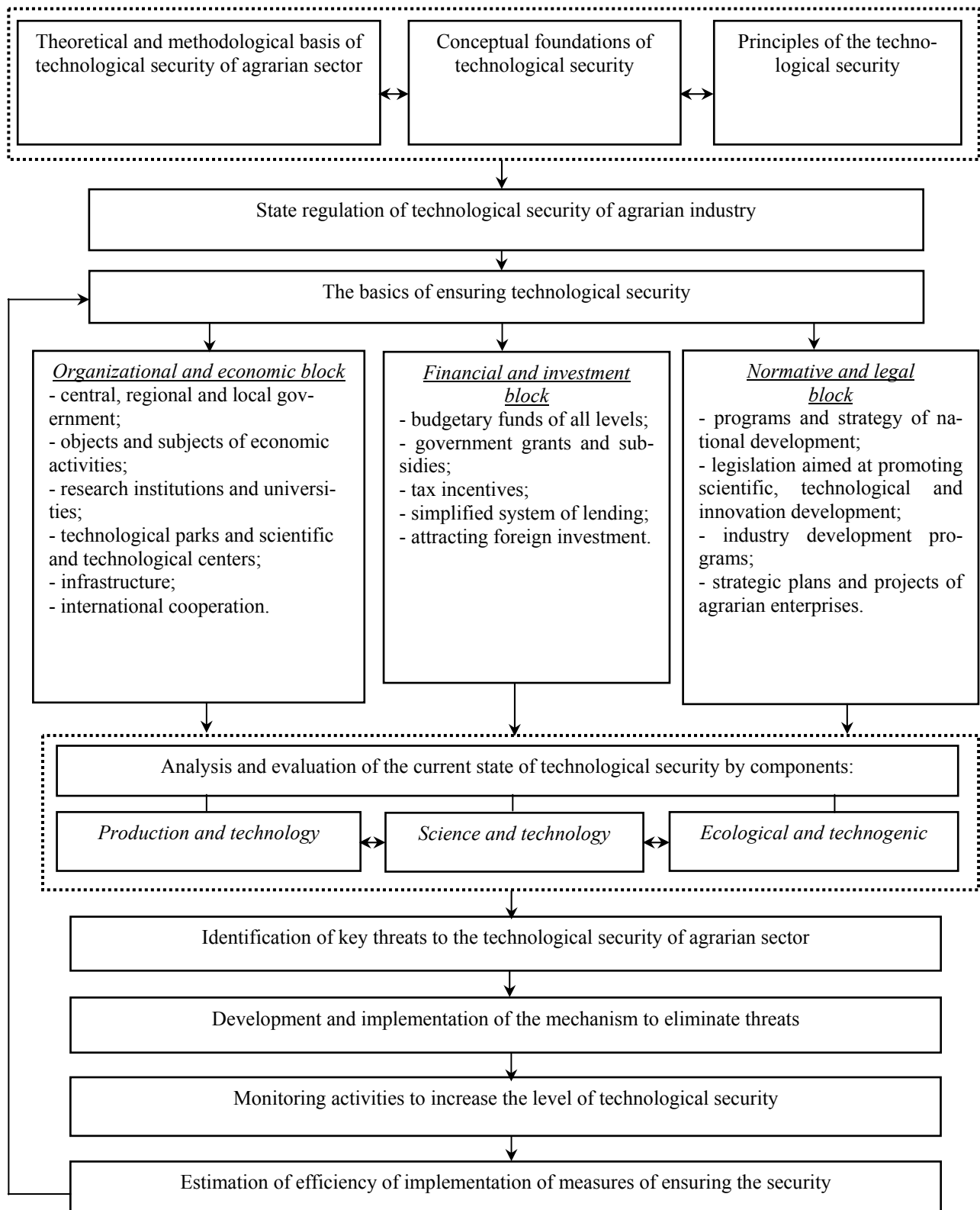

Figure. 1. The Formation of the Organizational and Economic Mechanism of Technological Security of Agrarian Sector

Source: developed by the author.

Taking into account a high degree of uncertainty and difficulty of identifying patterns of technological safety in agriculture, testing hypotheses about the impact of proposed security

mechanism on the efficiency of technological upgrading is advisable to use simulation modeling by Monte Carlo method. Initial data of the simulation model are presented in Table. 1.

1. Initial data for predicting the efficiency of the technical and technological modernization of the agrarian sector by Monte Carlo method

Index	Minimum value	Optimum value	Maximum value
Income from the sale of agricultural products, mln. UAH.	26960,8	28308,8	29656,9
Capital investments in agriculture, mln. UAH.	19090,0	19471,8	20044,5
Expenses for implementation of scientific and technical work, mln. UAH.	652,6	665,7	685,2
Expenses for acquisition technical agriculture facilities, mln. UAH.	4347,8	4434,8	4565,2

Source: [2].

Hypothetically the profits from sales of agricultural products at the optimum level will increase by 5%, and the maximum – 10%, the cost of production of scientifically based product, respectively, will increase by 2% and 5%. Under these conditions, the target function or the effectiveness of technological modernization (E_t) is equal to 1,15, which proves the economic profitability measures of technical and technological re-equipment of agriculture. The reliability of the hypothesis and the probability of such assumptions is proved by constructing a forecasting 2000 scenario with the set probabil-

ity level of 95%, a median deviation under normal distribution is less than 10% (Figure 2).

The results of the calculation show the high probability (82%) of receiving positive results of updating of equipment and technologies in agriculture (efficiency rate varies from 1 to 1,44). For the specified conditions the optimal level of E_t falls into the range of 1,08 – 1,18. In some cases, E_t reaches the maximum index of 1.58. Therefore, it can be stated that the measures for the implementation of organizational and economic mechanism will strengthen the capacity of the agrarian sector and guarantee the growth of technological security.

Figure 2. Forecasting of the effectiveness of technical and technological modernization of agrarian sector

Source: calculated by the author.

Moreover, computer simulation makes it possible to identify the nature and degree of the impact of the arguments on the target function. The graph of the relative impact of independent factors on the effectiveness of innovation in agricultural production is shown in Figure 3.

The greatest positive impact on the effectiveness of the modernization of agricultural

sector makes a profit from sales of agricultural products, which equals 60.3%. Capital investments (-38,3%) and the cost of acquisition of technical agricultural means (-1,4%) influence negatively the final index. The costs of implementation the scientific and technological projects in agricultural area have no influence on the final results.

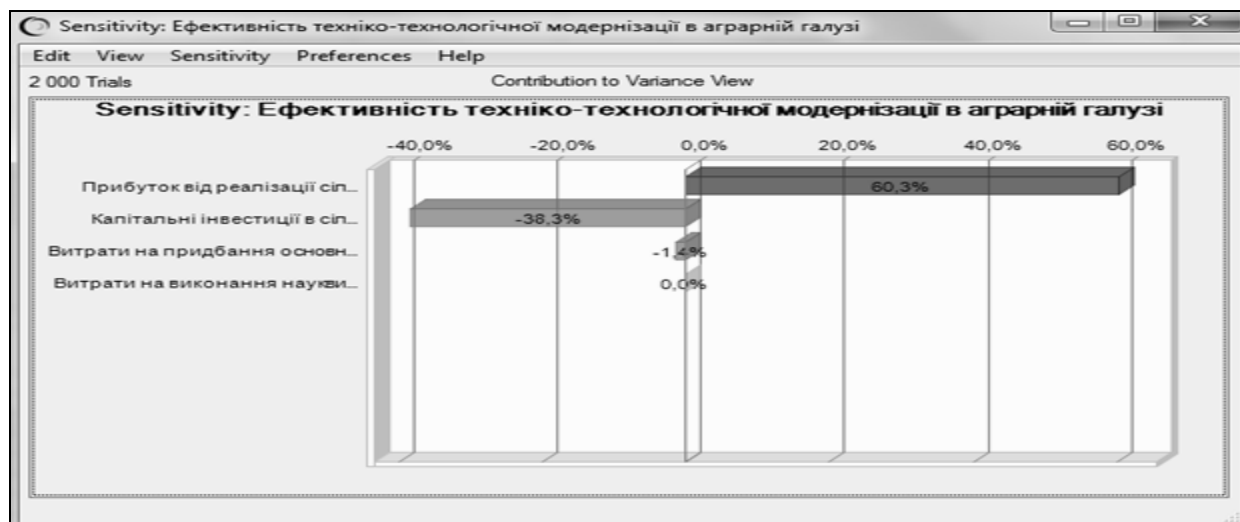

Figure 3. The quantitative effect of factors on the efficiency of technical and technological modernization of agrarian sector

Source: calculated by the author.

Thus, simulation helps, with some degree of probability, to describe the regularities of influence changes in production and technical, scientific and technological components of the technological security of agricultural sector at the level of the effect of their implementation.

Conclusions. The formation of organizational and economic mechanism is the main task of the transition process of agriculture to the innovation way of development oriented at the use of advanced scientific and technological achievements in the process of production of scientifically based

products. The process of creating and implementing such a mechanism involves a series of coordinated steps, systematic implementation of which will improve safety. Positive results of simulation modeling of efficiency of technical and technological modernization of the agrarian sector prove the effectiveness of the proposed organizational and economic measures of strengthening technological security. However, the problems of implementation and monitoring of the results of the proposed mechanism requires further investigation.

References

1. Gabor V.S. Formation of mechanism of efficient work of farm enterprises / V.S. Gabor // *Innovative economics*. – 2012. – №3 (29). – P. 101-104.
2. The data of the State Statistics Committee of Ukraine, <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Donecz` L.I. Economic security of enterprise : manual / L.I. Donecz`, N.V. Vashhenko. – K. : Education literature center, 2008. – 240 p.
4. Zhavoronkova G.V. Directions of ensuring the implementation of technological security of the region / G.V. Zhavoronkova // *Economics and Forecasting*. – 2012. – №3. – P. 135-144.
5. Dutton J.E., Worline M.C., Frost P.J., & Lilius J. (2004). The organizing of compassion. Unpublished manuscript, University of Michigan.
6. Glynn M.A., & Abzug R. (2002). Institutionalizing identity: Symbolic isomorphism and organizational names. *Academy of Management Journal*, 45, pp. 267-280.
7. Kyfyak V. (2012) The institutional mechanism of development of the agriculture sector of Ukraine. *Ecoforum*. Volume 1, Issue 1(1), pp. 27-31.
8. Papp W. Organizacyjno-ekonomiczny mechanizm kształtowania strategicznych kierunków rozwoju regionów (na przykładzie obwodu zakarpackiego), <http://www.ur.edu.pl/file/6539/5b-Papp.pdf>.
9. Spielman D.J., Birner R. (2008) How innovative is your agriculture? Using innovation indicators and benchmarks to strengthen national agriculture innovation systems. *Agriculture and rural development discussion*, http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/2008/08/01/000334955_20080801044907/Rendered/PDF/448700NWP0Box327419B01PUBLIC10ARD0no1041.pdf.
10. Weick K. (2003). Theory and practice in the real world. In H. Tsoukas & C. Knudsen (Eds.). *The handbook of organization theory: Meta-theoretical perspectives* (pp. 453-475). Oxford, UK: Oxford University Press.

The article has been received 02.04.2014

*

Ринок органічної продукції та його інфраструктура: сучасний стан і перспективи розвитку

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку соціально-економічних процесів потребує підвищення рівня продовольчої безпеки держави, зокрема забезпечення населення високоякісними, екологічно безпечними продуктами харчування вітчизняного виробництва. На світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства постійно зростає частка органічної продукції, удосконалюються технології виробництва, формується ринкова інфраструктура, забезпечується державна підтримка. Із збільшенням обсягів виробництва органічної продукції якісно покращується ринок сільськогосподарської продукції та продовольства, гарантується захист від потрапляння в організм залишків пестицидів, стимуляторів росту, ГМ-компонентів та інших небезпечних речовин у разі споживання такої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняного та світового ринку органічної продукції відображені у працях таких вчених-економістів: А.М. Вічевич [1], У. Кьостер [2], М. Пауль [7], Дж. Претті [6], О.В. Рудницька [3], О.М. Яценко [4] та ін. Однак питання розвитку ринку органічної продукції потребують подальших наукових досліджень щодо його удосконалення, зокрема і з позиції забезпечення доступності органічної продукції для споживачів та удосконалення інфраструктури, що зумовило вибір теми статті.

Метою статті є аналіз сучасного стану ринку органічної продукції в Україні, обґрунтування шляхів підвищення її доступ-

ності та вдосконалення ринкової інфраструктури.

Виклад основних результатів дослідження. За даними досліджень вітчизняних науковців, в Україні вже сформувалося коло споживачів, готових купувати органічну продукцію, що відрізняється з-поміж іншої вищим рівнем безпечності. Більшість при цьому відносять до потенційних споживачів органічної продукції людей освічених, із високою купівельною спроможністю, тих, що піклуються про власне здоров'я та здоров'я своїх дітей [2-4, 8].

Однак, якщо респонденти під час опитування виявляють значну зацікавленість і бажання купувати органічну продукцію, то це ще не означає, що вони обов'язково її куплять [1, с. 143; 2, с. 66, 9]. Крім психологічних причин стримування споживача до купівлі, однією з найбільш вагомих є доступність продукції на ринку, що визначається віддаленістю розташування місця продажу, широтою вибору продукції (асортиментом) та ціною.

За останні роки кількість точок продажу суттєво збільшилася. Якщо раніше органічну продукцію можна було придбати в лічних магазинах столиці, то сьогодні її реалізують в обласних, а окремі види – і в районних центрах. Органічну продукцію можна купити не лише в спеціалізованих магазинах, а й у супермаркетах, замовити в інтернет-магазинах, придбати на виставках, ярмарках, фестивалях. За недостатньої пропозиції часто реалізація органічної продукції має фрагментарний характер, навіть у спеціалізованих магазинах, де значну частку становить продукція, що позиціонується як натуральна, екологічно безпечна, природна тощо. Багато органічної продукції надходить в Україну по імпорту.

* Науковий керівник – Ю.П. Воскобійник, кандидат економічних наук.

© Є.В. Гаваза, 2014

На сьогодні органічні продукти реалізуються в таких спеціалізованих магазинах: „Natur Boutique” (Натур Бутік), „Еко-Шик”, „Delight”, ТД „Органік Ера”, „Glossary” та ін. Серед супермаркетів слід назвати: «МегаМаркет», «Білла», «Сільпо», «METRO», «Вест Лайн», «Чумацький шлях», «Фуршет», «Шереметьєв». Найпопулярнішими інтернет-магазинами є: „Терра Органіка”, „Еко Club”, „Еко Ідея”, „Organic Food”, „Органік Світ” та ін. Тут, як і в спеціалізованих магазинах, переважну частину асортименту становить не органічна, а інша, так звана „екофільна” продукція.

Найбільшим попитом користуються такі категорії органічної продукції, як дитяче харчування, соки, м'ясо, молочні продукти, свіжі овочі та фрукти, крупи і макаронні вироби. Найширше представлені в торговельній мережі: дитяче харчування, крупи, пластівці та макаронні вироби, борошно, хлібобулочні вироби, мед, варення, повидла, джеми, сиропи, молочна продукція, м'ясо і м'ясні вироби, приправи, фрукти, ягоди, соки, гриби, чай, кава, сухофрукти та горіхи.

У торгових точках органічну продукцію розміщують поряд із традиційною, іноді спеціально виділяючи її як органічну. Окремих відділів поки що немає, зважаючи на різницю температурних режимів для різних

категорій продуктів і невеликі партії органічної продукції. Значну увагу при цьому слід приділяти маркуванню такої продукції. На етикетці обов'язково роблять надпис „Органічний продукт” і розміщують відповідне графічне зображення. Крім того, треба вказувати стандарти, відповідно до яких сертифікована продукція, місцевість, країна-виробник, склад продукту та термін придатності [5, 6, с. 43, 10, с. 84].

Таким чином, наявність магазинів та асортимент органічної продукції вже достатньо широкі, хоча й потребують подальшого розвитку. За даними Федерації органічного руху України, на вітчизняному ринку можна придбати всі продукти борщового набору органічного виробництва.

Ціни, за якими виробники реалізують органічну продукцію, несуттєво відрізняються від цін на традиційну продукцію (табл. 1). За таких умов можна говорити і про цінову доступність органічної продукції для споживача, якби не некоректні націнки торговельних мереж і посередників. Ціна на органічні продукти в торговельних мережах України дуже завищена. Якщо за кордоном залежно від виду продукції націнка становить 15-30 %, то в Україні ціна органічної продукції перевищує ціну традиційної в декілька разів (табл. 2) [7].

1. Співвідношення цін реалізації органічної та традиційної продукції сільськогосподарськими підприємствами в Україні

Вид продукції	Традиційна продукція, грн/ц			Органічна продукція, грн/ц			Органічна до традиційної, %		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Пшениця	109,1	132,7	155,0	132,0	159,2	169,4	121,0	120,0	109,3
Жито	79,0	129,8	132,6	93,2	144,6	158,1	118,0	111,4	119,2
Кукурудза	124,2	135,4	152,1	90,1	128,7	145,8	72,5	95,1	95,9
Ячмінь	95,7	134,4	158,2	85,5	127,7	149,2	89,3	95,0	94,3
Овес	76,3	157,0	151,6	101,7	157,8	167,5	133,3	100,5	110,5
Насіння соняшнику	302,8	322,5	359,1	292,9	305,7	353,0	96,7	94,8	98,3
Соя	260,5	291,8	343,5	233,3	299,4	349,2	89,6	102,6	101,7
Цукрові буряки	48,7	51,9	43,0	63,6	79,4	65,4	130,6	153,0	152,1
ВРХ (у живій вазі)	896,1	1196,7	1236,9	887,7	1103,2	1194,8	99,1	92,2	96,6
Свині (у живій вазі)	1220,4	1364,8	1594,1	1142,5	1472,3	1530,1	93,6	107,9	96,0
Молоко	269,8	313,1	272,7	168,7	297,0	288,5	62,5	94,9	105,8
Мед	2096,7	2329,6	2151,7	1856,2	2149,6	2203,7	88,5	92,3	102,4

Джерело: дані Державної служби статистики України, ТОВ „Органік Стандарт”.

Водночас, через ціновий диктат переробних підприємств і трейдерів виробники органічної продукції недоотримують значну суму коштів унаслідок реалізації органічної продукції за цінами традиційної. Таким чином, основна частка прибутку залишається в

посередників, з одного боку гальмуючи розвиток органічного виробництва, а з іншого – споживачі позбавляються можливості купувати продукцію за прийнятними для них цінами. Утворюється замкнуте коло: виробники не бажають переходити на органічні тех-

нології, бо не бачать перспективи достатнього рівня рентабельності, обсяги виробництва залишаються невисокими. За цих

умов неможливо досягнути „ефекту масштабу”, коли ціна знижується паралельно зростанню обсягів виробництва.

2. Співвідношення роздрібних цін на традиційну та органічну продукцію в Україні

станом на лютий 2014 р.

Вид продукції	Ціна на продукцію, грн/кг		Відношення ціни органічної продукції до традиційної
	традиційну	органічну	
Сало	50,0	75,0	150,0 %
Яйця курячі, 10 шт	16,0	25,6	159,8 %
Помідори	30,0	61,3	2,0 р.б.
Мед, 1 л	80,0	170,5	2,1 р.б.
Молоко, 1 л	9,0	20,1	2,2 р.б.
Яблука	9,0	21,0	2,3 р.б.
Свинина (вирізка)	63,6	175,0	2,8 р.б.
Ячмінна крупа	7,5	22,5	3,0 р.б.
Цибуля ріпчаста	6,5	20,7	3,2 р.б.
Курятина	24,6	80,0	3,3 р.б.
Картопля	5,6	19,8	3,5 р.б.
Борошно пшеничне	5,5	19,0	3,5 р.б.
Соняшникова олія, 1 л	14,5	62,4	4,3 р.б.
Гречана крупа	9,0	49,0	5,4 р.б.
Морква	3,5	20,4	5,8 р.б.
Хліб пшеничний	6,1	38,6	6,3 р.б.
Бурак столовий	3,5	24,7	7,0 р.б.
Цукор-пісок	8,1	101,5	12,5 р.б.

Примітка: р.б. – у разів більше

Джерело: Розраховано за даними магазинів органічної продукції.

Порівнюємо цінову ситуацію на прикладі готової страви, що найбільш повно відображає ціни на окремі продукти та дає змогу визначити вартість кінцевого продукту. Український борщ за традиційною рецептурою включає набір овочів, м'ясо, сметану та інші

інгредієнти, який налічує 18 позицій. Цю страву вибрано не випадково, адже вона є індикатором цін сукупності найбільш вживаних продуктів, а традиції споживання борщу в Україні є давніми та міцними (табл. 3).

3. Порівняння вартості 1 л борщу, приготованого з продуктів традиційного та органічного виробництва

Станом на лютий 2014 р.

Продукти	Кількість продуктів для приготування 1 л борщу, г	Інгредієнти	
		традиційні	органічні
Капуста	350	1,47	6,20
Бурак столовий	250	0,88	6,18
Морква	50	0,18	1,02
Цибуля ріпчаста	120	0,78	2,48
Томатна паста	75	1,60	3,29
Картопля	200	1,12	3,96
Корінь петрушки	20	1,00	1,84
Перець солодкий	150	4,65	12,00
Часник	20	0,44	1,28
Кріп, петрушка	20	1,40	5,40
Квасоля	100	2,05	6,10
М'ясо свиняче	100	6,36	17,50
Олія соняшникова	40	0,58	2,50
Цукор	10	0,08	1,02
Оцет 3%	10	0,07	0,94
Сметана	15	0,45	1,30
Борошно пшеничне	6	0,03	0,11
Сало-шпик	10	0,50	0,75
Вартість набору	–	23,63	73,86

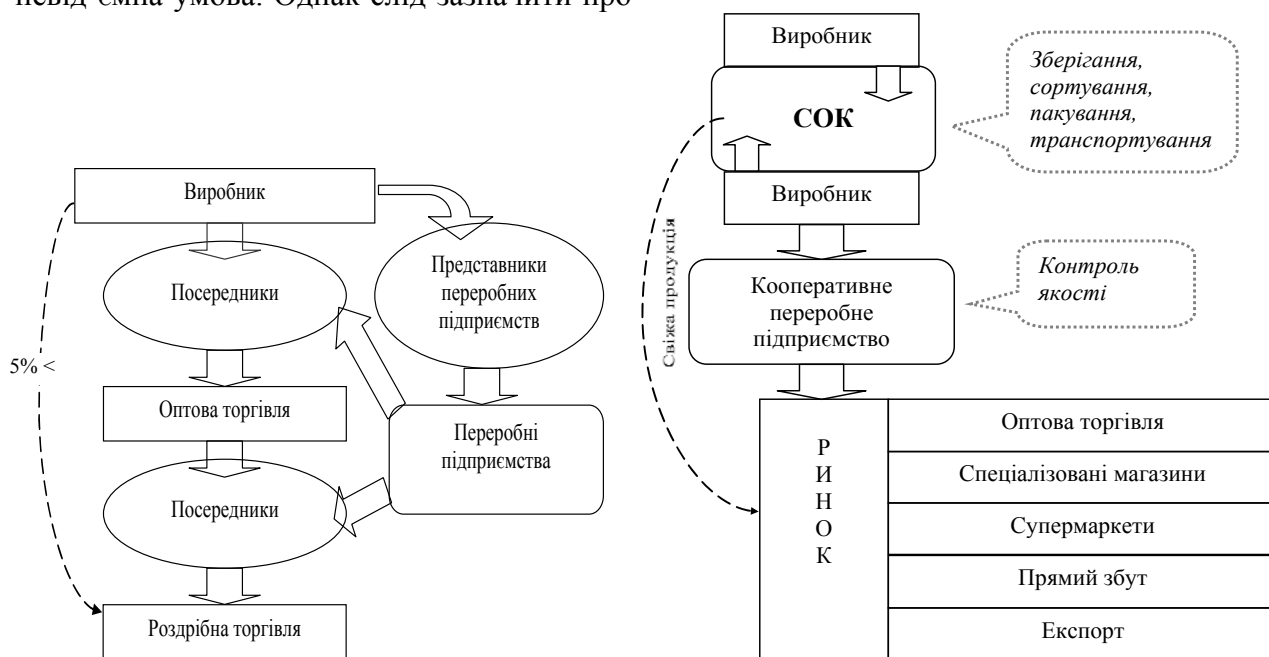
Джерело: Розраховано за даними магазинів органічної продукції.

На приготування 1 л борщу із традиційних продуктів треба 23,63 грн, а з органічних – 73,86 грн, що більше у 3,12 раза. Тому наявність у місцях продажу органічної продукції в достатньому асортименті ще не робить її доступною для споживача, адже за невисокої купівельної спроможності його стримують високі ціни.

Інфраструктуру ринку органічної продукції фактично ще не створено. Для реалізації невеликих партій органічної продукції використовують потужності наявної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Недостатня пропозиція органічної продукції та додаткові вимоги до реалізації поки що стають на заваді її збуту великими партіями. Окремих відділів або секцій для торгівлі органічною продукцією не створено, а для ефективного функціонування ринку такої продукції – це невід’ємна умова. Однак слід зазначити про

відокремлений розвиток таких елементів торговельної інфраструктури, як фірмова та роздрібна торгівля органічною продукцією (спеціалізовані магазини, виставки, ярмарки, Інтернет-торгівля) та експертно-контрольної інфраструктури (система стандартизації, сертифікаційні органи).

Удосконалення потребують усі елементи інфраструктури ринку органічної продукції. Розширення можливостей для реалізації такої продукції дасть змогу збільшити обсяги її виробництва, розширити асортимент та знизити ціну. Розвиток експертно-контрольної системи забезпечить підвищення стандартів якості продукції та належний контроль за дотриманням їх на практиці. Збут продукції через кооператив дасть змогу уникнути зайвих посередників, сприяти зниженню ціни й підвищити цінову конкурентоспроможність органічної продукції (рис.).

Діюча схема реалізації органічної продукції та схема реалізації органічної продукції за умови участі в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі

Джерело: власні дослідження.

Реалізація свіжої органічної продукції (зокрема молочної, фруктів та овочів) є доцільною завдяки можливості продажу швидкопсувної продукції у короткі строки та виключенню зайвих посередників, а отже за максимально прийнятною ціною. Тому актуальним є створення мережі автолавок, за допомогою яких можна просувати органі-

чну продукцію до кінцевого споживача із забезпеченням контролю та відповідності її стандартам на всіх етапах – від виробництва до реалізації.

Висновки. Ситуація, за якої склалася суттєва різниця оптово-відпускних цін на сировинну сільськогосподарську продукцію органічного виробництва і роздрібних цін на

кінцеву (товарну) продукцію, була зумовлена відсутністю законодавства та належно налагоджених ринкових механізмів. Хоча Закон України „Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” вже набув чинності, однак ринкові механізми на досліджуваному ринку залишаються недосконалими. З метою зменшення цінових невідповідностей необхідно розробити та практично застосувати єдину методику формування ціни на органічну продукцію.

Для поліпшення ситуації на ринку та збільшення доступності органічної продукції, зокрема за ціновим параметром, потрібно створити належне конкурентне середовище

та реально задіяти ефективний механізм ціноутворення, тобто забезпечити розбудову інфраструктури, налагодити процес збуту із мінімізацією посередницького впливу та спекулятивних надбавок, розробити єдину методику формування ціни та впровадити науково обґрунтовані націнки на органічну продукцію. Націнки повинні забезпечувати виробникам не меншу прибутковість з одиниці площі, ніж за традиційного виробництва і водночас бути максимально доступними для споживачів. Тому вдосконалення інфраструктури та цінового механізму на ринку органічної продукції буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Вічевич А.М. Екологічний маркетинг: навч. посібник / А.М. Вічевич, Т.В. Вайданич, І.І. Дідович, А.П. Дідович. – Львів : УкрДЛТУ, 2002. – 248 с.
2. Кьостер У. Основи аналізу аграрного ринку / У. Кьостер; наук. ред. пер. О. Нів'євський – К.: Видавництво АДЕФ-Україна, 2012. – 486 с.
3. Рудницька О.В. Визначення цільового споживача органічної продукції в Україні за допомогою інструментів сегментації / О.В. Рудницька // Агроінком. – 2006. – № 7-8. – С. 17-20.
4. Яценко О.М. Формування попиту на органічну продукцію на агропродовольчому ринку / О.М. Яценко, Ю.С. Завадська // Інноваційна економіка”. – 2010. – № 3 (17). – С. 204–208.
5. Can Organic Farming Feed Us All? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldwatch.org/node/4060>.
6. Jules N. Pretty. Sustainable Agriculture and Food. – Volume III. – London: Sterling, 2008. – 388 p.
7. Maya W. Paul, Gina Kemp and Robert Segal. Understanding Organic Food Labels, Benefits, and Claims [Electronic source]. – Mode of access: http://www.helpguide.org/life/organic_foods_pesticides_gmo.htm
8. Marketing trends for organic food in the 21st century. Series on computers and Operations Research. Baourakis G. – London: World Scientific, 2004 – 337 p.
9. Organic agriculture's contribution to sustainability [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/018/aq537e/aq537e.pdf>.
10. The handbook of organic and fair trade food marketing. Edited by Wright S and Diane McCrea. – UK: Blackwell Publishing Ltd. – 2007, 291 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2014 р.

* * *